

૯૪ કઠીઆરો. ૨૫૫૦

સ્વચ્છતામાં મોતીલાલ બુકસેલર.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૭૭૯- વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૨૧૪૩૬૧ યા.રો

વિષય ૬- : ૩

ॐ तत् सत् परमात्माने नमः

असदी

राज कठीआरो.

नॉवेल

भाग १-२ संपूर्ण.

कर्ता.

हत्ताल जेहालाल बाडीलाल

होहरे.

सुभ दुःख विधिजे निभु, नही ठाथी भटनार;
हुं कर्ता सुभ दुःखनो. कडेनारोख गभार.

उपावी प्रसिद्ध कर्ता

मुकसेलर रणछोडलाल मोतीलाल.

रीथीरिड—अभदावाद.

आवृत्ति ३ ७

प्रत २०००

सने १९२५

किमत ३. १-४-०

ધી " સૂર્યપ્રકાશ " પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં મુળચંદ્રભાઈ ત્રીકમલાલે છાપી.

મહાપ્રભુ દીક્ષાળ અમદાવાદ.

ગુજરાત ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ડોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૨૩૭૨

અંથ સ્વામીત્વના સર્વ હક રથિ પ્રસિદ્ધ કર્તાએ

પોતાના સ્વાધીન રાજ્યા છે.

સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એપ્રિલ મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

પ્રસ્તાવના.

મુજ વાંચક વૃંદ.

જો કે ઘણી ખરી નોવેલો આપે વાંચી હશે પરંતુ સરળ અને સહેલુ લખાણ વાંચવાથી મને જે આનંદ ઉપજે તેટલો આનંદ અઘરું લખાણ વાંચવાથી ઉપજતો નથી; સ્વ ભાષામાં સંસ્કૃત ભાષા ઉમેરવાથી વિકૃતા ભર્યું લખાણ ગણાય છે, ને તેને વિક્ષાનો પસંદ કરે છે. પણ સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન ન હોય તેઓને વાંચવામાં અઘરું થઇ પડે છે સરળ ભાષાનું લખાણ સર્વેને વાંચવા માટે સરળ પડે છે, હમાશ તરફથી નરસી મેહેલો મીરાંબાઈ વીગેરે પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે, તે નોવેલો જે વાંચકોએ વાંચ્યાં હશે તેમને સ્વળ લખાણથી આનંદ મળ્યો હશે. રાજકઠીઆરો નોવેલમાં કમ' બળનો આવેકુળ થીતાર હથેલો છે. વિક્ષાન સાક્ષર કવી ડાહ્યાભાઈ ધોળશાળી અવેરીની કસાયલી કલમથી લખાયેલું ને બજાયેલું; વીણાવેલી એ નામનું નાટક જગ પ્રસીદ્ધ અને લોકપ્રિય થઈ પડેલું છે, તેથી આ મોવેલ તેમાંનાં અસર કારક ભાવણો અને જ્ઞાન સાથે અમત આપનાર હોવાથી વિશેષ લોકપ્રિય થશે એમ ધારી બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. વિશેષમાં આ જમાનાની પ્રભા ગાયનો

વાંચવાનો શોખ ધરાવતી હોવાને લીધે સમયાનુસાર કેટલાંક ચુંટી કાઢેલા રાગનાં ગાયનો પણ મુકવામાં આવેલાં છે જેથી ગાયનો વાંચવાના શોખીનોને પણ સરખીજ રમુજ મળશે.

આવું જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપનાર ઉમદુ પુસ્તક લખવા ઇચ્છે મને સદ્બુદ્ધિ આપી, તેથી હું તે પરમ કૃપાળુનો તન મનથી આભાર માનું છું; મારા લખાણમાં લખાણની તેમજ મુદ્ર સુધારવાની સઘળી ખામીને માટે ક્ષમા ચાહું છું.

લી. શેવક

હલાલ જેઠાલાલ વાડીલાલ

ઘણા વખતથી બંધ રહેલી તેથી જાપરા જાપરી માગ-
ણીઓ થવાથી બીજી આવૃત્તી બહાર પાડી છે.

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ.

ॐ तत् सत् परमात्मने नमः

રાજકઠીઆરો.

નોવેલ

ભાગ ૧ લો.

કર્મ બળનો આબેહુબ ચિતાર.

મંગળાચરણ.

કતા—

સ્તુતી

ગજાનન ! અતિ શુભધર-શુભ આરંભે શ્રેકર.
સમરૂ નામ ! તું સ્વામિ ! હે સુંદર ધર. ગજાનન.
સત્ય શરણુ તુજ શુભ આરંભ વિશે,
માથુ નિર્વીઘ્ને માત કાર્ય આ. પુર્ણકર; ગજાનન.
સ્થાપન' શુભ કાર્યે તુજ પહેલું,
માતૃ પાર્વતી તુમ પીતા શીવ શુંકર; ગજાનન.

મકરણ ૧ છું.

પ્રેમી હંપતીના વાર્તા વિનોદ અને વાદ વિવાદ.

એક રમણીય શરદ પુનમની રમણીય રાત્રીના શુભ પ્રસંગે એક પરમ પ્રેમી રાજવંશી જોડુ રાજ મહેલના અંતઃ પુરમાં વારતા વિનોદમાં ગુંથાયું હતું. રાજવીર પોતે સુવર્ણના પલંગમાં ખીછાવેલા મખમલના ગાદલામાં આડા પડ્યા હતા, અને સતી રાણી પતીના પગ ઢખાવતી પ્રેમ ભરી વાર્તા વીનોદ કરી સતી ધર્માનુસાર રાજને આનંદ આપતી હતી.

એ પ્રમાણે કેટલી પ્રેમ ભરી વાર્તાઓ રાણીના મુખથી રાજ પોતે શ્રવણ કરતા હતા તે અરસામા રાજને કાંઈક સાંભરી આવવાથી સીસકારીનો નીસાસા રૂપી ઉદગાર રાજના મુખમાંથી નીકળી ગયો. સીસકારીનો ઉદગાર સાંભળી સતી રાણી મનમાં ઘણુંજ ખેદ પામી, અને મન સાથે વીચાર કરવા લાગી કે શું મારી સેવામાં કાંઈ ખામી આવી હશે તેથી આવો ઉદગાર બહાર પડ્યો હશે, કે ખીલ કાંઈ ત્રિંતા રાજના દીલમાં હશે તેથી આ ઉદગાર બહાર પડ્યો હશે, જો કે હજુ સુધી તે તેમની સેવા પ્રભુજી સમાન ગણીનેજ ઉઠાવું છું, કારણ સતિને પતિ એજ પ્રભુ છે, પતિ સેવા એજ મોક્ષનો રસ્તો છે.

તેની શેવા શીવાયની બીજી બધી શેવાઓ, દેવ, દર્શન, જપ તપ, એ સૌ નકારું અને ઢોંગ રૂપ છે. પતિના હુઃખે સતીને હુઃખી થવું જ જોઈએ તે ખાસ સતિનો ધર્મ છે તે તેમને શું લાગણીથી આ ઉદગાર બહાર પડ્યો તે પુછીને પ્રવિણ થવું જ જોઈએ. જો કે શેવામાં કોઈ વાતની ખામી આવવા હીંમત નથી, છતાં વખતે જાણે અજાણે ખામી આવી હોયતો તે સુધારી તેમને સંતોષ આપવો જ જોઈએ, અગર બીજી કોઈ વાતની લાગણી હોયતો તેમના કુખમાં ભાગ લઈ તેમને યોગ્ય સલાહ આપી હીંમત આપવી તે સતીનો સાચો ધર્મ છે; માટે તેણે રાજવીરને પુછ્યું ? પ્રાણપ્રભુ ! કોઈ દીવશ નહીને આજે આપના કુખમાંથી નીસાસા ડૂબી સીસકારીને ઉદગાર શા કારણથી બહાર પડ્યો, તેનું કારણ આ દાસીને જણાવી કૃતાર્થ કરશો.

રાજવીરે કહ્યું પ્રીયા તે જાણવાથી તમને શો કષ્ટદો છે. સતીએ કહ્યું પ્રાણેશ ! પતિના હુઃખે હુખી અને સુખે સુખી થવું તેજ સતીનો ધર્મ છે, તે આપનાથી ક્યાં અન્યાય થયું છે ? આપના પવિત્ર કુખમાંથી આવો ઉદગાર કેમ બહાર પડ્યો તેનું કારણ હું કેવી રીતે સમજી શકું ? કદાપી આ દાસીની શેવામાં કંઈ ખામી આવી હોય, તો તેને માટે ક્ષમા કરશો, અને હો કમ્પુર આ દાસીને જણાવશો જેથી તેવી કમ્પુર આ દાસી સુધારી આપને સંતોષ આપે

અગર ખીજ કોઈ વાતમાં ઓવો ઉઠગાર બહાર નીકળ્યો હોય તો તે પણ જણાવી આ દાશીને દુઃખમાં ભાગ આપો હું સદાની આપના સુખ દુઃખની ભાગીઅણ છું, સુખમાં ભાગ આપો છે, તો દુઃખમાં ભાગ કેમ ન આપો ! સુખની ભોક્તા બની દુઃખથી વિમુખ રહુ, તો મારા સતિ પણાને બાધ ન લાગે ? માટે નાથ આપના નીસાસાના ઉઠગાર બહાર પડવાનું કાગળ આ દીન દાશીને જણાવો એવી માગણી છે, વિનંતી છે, રાજવીરે કહ્યું પ્રિયા ! તમારી શેવાની અવધિ છે ! તમારી શેવાથી જે સુખ અને સંતોષ મળે છે, તે વર્ણવ્યો બાક્ય તેમ નથી; સતી ધર્મની બાણ હોઈ કસુર કરે તે કદાપી બનેજ નહી, પણ મારો નિસાસાનો ઉઠગાર જુદા કારણ રૂપ છે.

સતીએ કહ્યું તો તે કારણ જણાવી દાસીને કૃતાર્થ કરો આપના સુખ દુઃખથી ભાગીને તે કારણ નહી જણાવાય તેવું હોય તો લાચાર ! પણ જણાવાય તેવું હોય તો સત્વર કહી અધિરીને ધીરજ મળે તેમ કરો, ગરીબને વૈસાની અરે હોય, તેથી તેવા ઉઠગાર નીકળવા સંભવીત છે, કે જેને પૈસાની અરે, પીંડ રોગીને તેવા ઉઠગાર નીકળવા સંભવીત છે, કે જેને મરવાની પીડા; પૈસાદારને તેવા ઉઠગાર નીકળવા સંભવિત છે, કે જેને પૈસો સાચવવાની પીડા, રાજાઓને તેવા ઉઠગાર નીકળવા સંભવિત છે. કે જેના રાજ્યમાં

અંધેર; પણ આપના ન્યાય અને નેત્રી રાજ્યમાં અંધેર તો શું, પણ અન્યાયનું નામ નથી, તેમજ ગરીબ અને તવંગર સર્વે ઉપર એક સરખી રીતે વર્તે છે; જેથી રહ્યતનો આપના ઉપર પુર્ણ ચાહ છે; અને આપના નેક રાજ્યમાં વાઘ અને બકરી એક આરે પાણી પીએ છે. અને આપની રહ્યતનાં સુખ દુઃખ ઉપર પુરણ કાળજી છે. તેમજ સર્વ પ્રજાને નિષ્પક્ષપાત ન્યાય મળે છે, જેથી રાજ્ય તરફની એવી કોઈ ચીંતા નથી કે જેથી આવા ઉદગાર આપના સુખ માંથી બહાર પડે. માટે આપના નીસાસાના ઉદગાર આ દાશીને જણાવવા કૃપા કરશો.

રાજવીએ કહ્યું પ્રિયા ! જે જે દ્રષ્ટાંતો તમોએ કહ્યાં, તે યથાર્થ છે. પણ રાજાઓએ અદલ ન્યાય આપ્યો તેથી શું થયું ? રહ્યતનો ચાહ મેળવ્યો તેથીએ શું થયું ? વાઘ ને બકરી એક આરે પાણી પીએ એવું ધરમાચરણી રાજ્ય ચલાવ્યું. તેથીએ શું થયું ? તે ચીવાય બીજી ચીંતાઓ નથી ! રાણીએ કહ્યું નથી કેમ, બીજી ઘણી ચીંતાઓ છે કહાચ કોઈ દુશ્મન માંથે જાગે અને રાજ્ય મેળવવા લડાઈ કરે તે ચીંતા કેમ નહીં ? રાણીએ કહ્યું શું કોઈ દુશ્મન માથે ઉભો થયો છે, જેથી તેને જીતવાની ચીંતા છે ?

રાજાએ કહ્યું બહારનો દુશ્મન સારો, કે એકી વખતે

જીતીને વશ કરી શકાય, પણ અંદરના હુસ્મન બુરા સહંતરનું મત્યાનાશ વાળે, રાણીએ કહ્યું એવો હુસ્મન અંદરનો કોણ છે. તે કૃપા કરી હાથીને જણાવો.

રાજવીરે કહ્યું, કોણ શું ? છોકરો ખરાબ નીકળે તો બાપને ચીંતા નહીં ? નોકર ખરાબ નીકળે, તો શેઠને ચીંતા નહીં ?

રાણીએ કહ્યું એવો કીયો નોકર ખરાબ નીકળ્યો છે. અને તેણે શું ખરાબી કરી છે કે જેથી કોઈ દીવશ નહીં ને આજ આવો ઉદગાર આપના કોમળ મુખમાંથી બહાર પડ્યો. નોકર ખરાબ નીવડ્યો હોય તો તેને નોકરીમાંથી બાતલ કરો. નોકરીમાં રાખશો નહીં અને માટેજ આવો ઉદગાર આપના મુખમાંથી બહાર પડ્યો હોય તો પ્રાણેશ આપ સર્વ સત્તાધિશ રાજવી હોવા છતાં ના હીંમત થઈ આવા ઉદગાર મુખમાંથી કહાડી ના હીંમત શું બને છે ! સતિનો ઉપયોગ કરી તે નોકરને રજા આપો. અને કોઈ બીજા નોકરની પેરવી કરો.

રાજાએ કહ્યું ઠીકા નોકરને બરતરફ કરે ! એક હોય તો એકને કરે પણ બધાએ નાહાનાથી તે મોટા મુખીના તેવા હોય, તેમને શું કરે ! તેમને બધાને બરતરફ કરે, તો તેવા મર્વીણ નોકરો ક્યાંથી મેળવી શકું ?

રાણીએ કહ્યું પ્રાણનાથ ! શું બધા નોકરો તેવા ?

રાજાએ કહ્યું હા, હરેક નોકરો હાથ હા કહેનારા રાણીએ
કહ્યું શું પ્રધાનજી, દીવાનજી, સેનાધિપતી વગેરે તમામ
નોકરો હાથ હા કહેનારા છે !

રાજાએ કહ્યું તમામ નોકરો હાથ હા શીવાય ખીજે
પાઠ લખ્યાજ નથી. બીજા હાથ હાથ ખુશી રહેનારા
રાજવીઓની માફક મને સમજી સાચું કે જુઠું, સાડ કે
ખુર હરેક વાતની હાથ હા કહે જાય છે, ને તેથીજ હું
ખુશી છું. તેમ તેઓ સમજે છે.

રાણીએ કહ્યું પ્રાણપ્રભુ ! તમારૂં સમજવું ફેર છે, નહાના
નોકરો વખતે હાથહા કહેનારા હશે પણ પ્રધાનજી દીવાનજી
અને સેનાધિપતી વીગેરે મોહોટા અને રાજ્યના મોભાદાર
નોકરો કદાપી કાળે તેવા હોયજ નહીં. ને તમે સદગુણ
સંપન્ન અરે નિઃપક્ષપાતી અહલ ન્યાયી હોવાથી તમારા
કુલ્યો તેમને કબુલ કરવાજ પડે ને કાંઈ હાથ હા પણ
કહેવાય નહીં.

રાજાએ કહ્યું પ્રિયા તમારૂં કહેવું હું સમજું છું, છતાં હું
કાંઈ તેવો મુખ નથી કે ખાત્રી કર્યા શીવાય તેમને હાથ
હા કહેનારા હરું; ખાત્રી થવાથીજ આજીજીવને ચેન પડતું
કશી ને ને તે પ્રમાણે તેઓ વર્તશે તો રાજાનું ને પ્રજાનું

પુત્ર થવા સંભવ હોવાથી મન દુખાય છે; અને તેને હીષેજ આજે નીસાસાના ઉદગાર બહાર પડી ગયા છે.

રાણીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ ! હજી પણ પુરુષ ખાત્રી કરો, ખાત્રી કરવામાં કદાપી આપની ભુલ ન થઈ હોય !

રાજાએ કહ્યું ભુલ શેની; આજની ખાત્રીથી મારા મનને નિશ્ચય થયો કે આવી મધ્યરાત્રીને મધ્યાનકાળ કહું તો તેઓ મારી ભુલ કાઢી મને શીક્ષણ આપવાને બદલે મધ્યાનકાળ કળુલ કરશે.

રાણીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ ! આવી મધ્યરાત્રીને મધ્યાનકાળ કળુલ કરશે ! તે વાત સંભવોત નથી. શું તેવા તેઓ મુર્ખ છે ? ને જો મુર્ખ હોય તો રાજકાજ તેમનાથી બનેજ કેમ ?

રાજાએ કહ્યું, તેઓ મુર્ખ નથી, પણ માફ કહેલું સાચું કરાવી અને રાજી રાખવા પારે છે, પણ સમજતા નથી, તેમનું આ વર્તન મને નારાજ કરે છે, આજની બીનાની અવધી છે. મેં ફક્ત તેમની પરીક્ષા જોવા માટેજ જોટો ન્યાય કરી જોટો ઇનસાફ આપ્યો, પણ પ્રધાનજી કે હીવાનજી કશું બોલી શક્યા નહીં.

રાણીએ કહ્યું, જોવો શો ઇધો ન્યાય કર્યો, જોવો શો

ખોટો ફેસલો આપ્યો, કે જેમાં પ્રધાનજી વીગેરે કોઈ કંઈ જોઈ શક્યા નહીં. ?

રાજાએ કહ્યું પ્રિયા ! આજના દરબારમાં એક વાણીયાનું એક કણ્ણી પાસે લેહેણું હતું તે બાબતનું કામ હતું. કોમ ચાલી ગયું, સાક્ષીઓ લેવાઈ ગયા. બાદ, કામનો ચુકાદો આપવાનો વખત આવ્યો. ત્યારે પ્રધાનજી આદી નોકરોની પરીક્ષા કરવા માટેજ ખોટો ચુકાદો આપ્યો કે કણ્ણીએ વાણીયાનું લેહેણું બ્યાજ સાથે ચુકાવી આપવું, પરંતુ ચોખ્ખો અન્યાય છતાં પ્રધાનજી વીગેરે કોઈ નોકર કંઈ જોશ્યાજ નહીં.

રાણીએ કહ્યું, વાણીયાનું લેહેણું વાણીયાને અપાવ્યું, તેમાં અન્યાય શાનો ? લેહેણુદારને લેહેણું અપાવવું તો કંઈ અન્યાય કહેવાયજ નહીં; તો પછી કોઈ શું જોઈ શકે ? જો તે વાણીયાનું લેહેણું વાણીયાને ન અપાવ્યું હોત તો તેઓ કંઈ કહેત, પણ દેખીતો ન્યાય તેમાં તેઓ શું કહે ?

રાજાએ કહ્યું પ્રિયા તમારૂં સમજવું ફેર છે. અન્યાયને ન્યાય મારાથી કહેવાયજ નહીં. પરંતુ વાણીયાનું કણ્ણી પાસે કંઈ લેહેણું નહોતું. પરંતુ વાણીયાનો કણ્ણી પાસેથી ખોટી રીતે પૈસા લેહેણા બનાવી તે લેહેણું લેવાનો દાવો હતો. વાણીયાની જુઠાની લેવડ તેમાં વાણીયાએ કહ્યું એક

માણસ પાસે મને હસ્તાવેજ લખાવી આપીને કણ્ઠીએ રૂપયા વ્યાજે લીધા છે, પરંતુ કણ્ઠીની જુવાની-લેતાં તે મણેલો અને હોંશિયાર છે. તો પછી બીજા પાસે હસ્તાવેજ લખાવી આપવાનું તેમજ વાણીયાઓ બીજા પાસે હસ્તાવેજ લખાવી રૂપીઆ મીરવાનું કાંઈજ કારણ નહોતું તેમજ સાક્ષીઓ પ્રજા જુવાનીમાં જુઠા પડ્યા પછી જે દું લેહેલું કેમ નહીં ? લેહેલું ખોટું, ખત ખોટું, સાક્ષીઓ જુઠા છતાં પ્રધાનશ વિગેરેની પ્રતીક્ષા કરવાના-હેતુથી ફેંસલો ખોટો આપ્યો છતાં તેઓએ હાલુહા કર્યા કર્યું.

રાણીએ કહ્યું, તો તેમની જુલ ખરી. રાજાએ કહ્યું જુલ રોની ! હાલુહા કહી મને રાજી રાખવો એજ. ધણીનું ની-મક ખાતું તો પછી ધણીની થતી જુલ મોઢો પર કહેવી તે ફરેક નોકરની ફરજ છે. ને તેમ કહેવાથી ધણી નારાજ થાય તો બહે, જુસ્સે થાય તેની પરવા નહીં, નોકરીથી ખરતરફ ફરે તો કાંઈ ચીંતા નહીં. સાચાને ચેર જુવાર હમે-શાં મંથર આપી રહેવાનોજ, પરંતુ ધણીને રાજી રાખવા બહલ અગર ધણીના જુસ્સે થવાને સ્વીક્રે, અગર નોકરી પર-થી ખરતરફ ફરશે તેની બીકથી જે નોકર, ધણીએ કહેલું 'ખોટું' અગર ખરું ધણીના મોઢે નહીં કહે તો ધણીએ કી-મિલ માથેના જાનખહાર ધણી નથી, પણ તે નોકરજ છે. કારણ તે હુણમાં તેનો ભાગ છે. ધણી નોકર રાખે, તે

પોતાનું કામ સંભાળી લેવા માટે અને પોતાની કહાપી કાંઈ બુલ થાય તો નોકર મારફત બહુવા માટેજ; નોકર રા-
ખે છે. છતાં તે પ્રમાણે ન વર્તેતાં પોતી રીતે હાથહા કરે,
તેનું પાપ નોકરને માથે કેમ નહીં ધણી નારાજ રહે તો-
એ શું ? ગુસ્સે થાય તોએ શું ! નોકરી પરથી કાઢી મુકે
તોએ શું ? પરંતુ સાચો નોકર કહાપી કાળે પોતાનું ખર્ચ ન-
હી કરે તે નહીજ કરે. ને ખરી વાત ધણીના મોંઠા ઉપરજ
કહેવાનો. અમુક ધણી હશે ને મુશ્કાઈથી તેવા નોકરને
રજા આપશે, તો તેવાને હંમેશાં હથેર મહંગાર છે. અને
તેના કરતાં સારા ધણી રાખવા તૈયાર છે. પણ આપણા
નોકરો જેવા તો ધણીનું સહંતરને માટે સત્યાનાશ વાળનાર
છે, તે ઉઘાડુજ છે. માટેજ નીસાસાના ઉઘારો નીકળે છે.

રાણીએ કહ્યું, પ્રાણ પ્રભુ માણસ માત્રની બુલ થાય
છે, તો કહાપી તેમની બુલ થઈ હશે, તેમાં આપ આટલા
બધા ગુસ્સે શા માટે આવ્યા છો; તેમને સમજુત આપો, કે
હવેથી તેવી બુલ ન કરે.

રાજાએ કહ્યું તેમની બુલ નથી, પણ બહુપણ છતાં
મને રાજ રાખવાની તેમની હાથ હા છે. તેમ મારી તો
ખાત્રી થઈ ચુકી છે.

રાણીએ કહ્યું પ્રાણેશ ! કહાપી આપની બુલ ન કરતી

હોય માટે વીચાર કરો, અને એ પ્રમાણે તેમને દોશીત રાણી તેમના ઉપર શુસ્સો નહીં લાવો.

રાજાએ કહ્યું, એ વાત હવે રહેવાદો. મારે મગજ હાલ ઠેકાણે નથી. મારા તપેલા લોહીને વધુ નહીં તપાવો મારી તો ખાત્રી થઈ ચુકી છે. કે આ મધ્ય રાત્રીને તેઓ પાસે મધ્યાનકાળ કળુલ કરાવું.

રાણીએ કહ્યું પ્રાણેશ ! અપની ભુલ છે. શુ તેઓ એટલા બધા મુર્ખ છે, કે આવી શરદ પુનેમની મધ રાત્રીને તેઓ મધ્યાનકાળ કહેશે.

રાજાએ કહ્યું. મારી તો ખાત્રી છે કે ચાકસ કહેવાનાજ તમારે માનવું જુદું છે; રાણીએ કહ્યું, મારી તો ખાત્રી થતી નથી. રાજાએ કહ્યું. જો ખાત્રી ન થતી હોય તો કાંઈ શરત કરો એટલે ખાત્રી કરાવી આપું.

રાણીએ કહ્યું. તમારી ઇચ્છા મુજબ શરત કરો, તો મારે કળુલ છે. પ્રાણનાથ ? આપનું મગજ આવ ઠેકાણે નથી એમ મને લાગે છે; રાજાએ કહ્યું મગજ ઠેકાણે છે કે નથી તેની ખાત્રી હું તમોને હાલ આપુછું, પણ શરતમાં એટલુંજ કે જો હાજીહા કહેનારાઓથી આ મધ્ય રાત્રીને તેમના મુખેથી મધ્યાનકાળ કહેવરાવી તમોને ખાત્રી કરી આપુ તો તમારે બાર વરસ વનવાસ જવું. કેમ શરત કળુલ છે ?

રાણીએ કહ્યું, હા કબુલ છે; (રાણીએ વિચાર્યું એતો મક્કરી કરે છે) રાજાએ કહ્યું, જો જો ? રાણી, હું એક વચની છું, પછી પસ્તાશો; માટે હજી પણ શરત કબુલ કરતાં પહેલાં વિચાર કરો.

રાણીએ વિચાર્યું કે એક ઘડી પણ મારાથી વીચુટા રહી શકતા નથી; તો પછી બાર વરસ કેવી રીતે રહી શકનાર છે. પણ પ્રથમ તો આ મધ્યરાત્રીનેજ મધ્યાનકાળ કહેવરાવી શકનાર નથી, તો શરત ક્યાં રહેવાની છે. છતાં કહેવરાવશે તો પણ મને સમજાંને વનવાસ મોકલે તેવું કદાપી કાળે બનવાનું નથી; માટે નોકરોનું પાણી તો જોવુંજ (રાજાજીને) પ્રાણનાથ ! જાઓ કબુલ છે. મારી ખાત્રી કરી આપો, આ મધ્યરાત્રીને મધ્યાનકાળ કહેવરાવો.

રાજાએ તુરત પ્રધાનજી, દિવાનજી; સેનાધિપતી, અને નગર શેઠ, એ પ્રમાણે ચાર માણસોને રાજાજીને હાલ ને હાલ તમારૂં કામ પડ્યું છે માટે અંતઃપુરમાં બોલાવે છે. એવી શેવકને આજ્ઞા આપી; શેવકને આજ્ઞા મળતાં ચારે જણને બોલાવી લાવવા તેમના ઘર તરફ ગયો.

પ્રકરણ ૨ જી.

હાજી હા કહેનારા નોકરોની પરોક્ષ રાણીની હાર
અને દેશવટો.

ચારે જણુ પ્રધાનજી, પ્રધાન સેનાધિપતી અને મગર
શેઠને તેડી શેવક રાજ પાસે આવ્યો. અને તેમના આવ-
વાના ખબર આપ્યા, ખબર મળતાં રાજાએ ચારે જણુને
અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરવા આજ્ઞા આપી; આજ્ઞા મળતાં ચારે
જણુ રાજાજીની સમક્ષ આવ્યા, અને સવિનય પ્રણામ કર્યા
રાજાજીએ તેમને યોગ્ય આસને બેસવાની આજ્ઞા આપી;
આજ્ઞા મળતાં ચારે જણુ યોગ્ય આસને બીરાજમાન થયા.

તેઓ બીરાજમાન થયા ત્યાં રાજાએ કહ્યું, પ્રધાનજી !
આ ગ્રીષ્મ રૂતુનો મધ્યાનકાળ જીવને થોડા પડવા દેતો નથી,
ને તમ મનને તાપથી હેરાન કરે છે.

પ્રધાનજીએ વિચાર કર્યો, કે આજે મધરાત્રીને રાજાજી
મધ્યાનકાળ કહે છે. તે એવું સમજીને કે મારૂં બોલવું બરા-
બર છે. મેં નોકરો મારા વિરૂધ્ધ બોલે તેમ નથી તેવું સમજી
આ શબ્દો કહ્યા છે, તો મારે શા માટે મધરાત્રી કહેવી
જોઈએ. એવો વિચાર કરી પ્રધાનજીએ કહ્યું, સત્ય છે કૃપા

માથે ! શ્રીમ્મ રૂપનો મધ્યાનકાળ તપે અને તપાવે એમાં
નવાઈ શી ?

રાજાએ કહ્યું હીવાનજી ! આવા મધ્યાનકાળના સમયે
કેવી રીતે તનને શીતળતા મળે ! તાછડાના પંખાથી
નંખાતો પવન પણ ઉચ્છ્વતા ભર્યો આવે છે. ઠંડક પાણીની
ઠંડક પણ પાણી શરીર ઉપર પડે તેટલાજ વખતની, તો
પંખી શું કરવું ? કે બધો વખત તન મનને શીતળતા મળે.

હીવાનજીએ વિચાર્યું કે પ્રધાનજી હાજી હા કહેતા આવ્યા
તો મારે શા માટે તેમના મતને મળવું ન થવું ? એવો
વીચાર કરી કહ્યું, કૃપાનાથ ! કુલ જગીયામાં ચોતરફ
કુવારા ઉડતા હોય, અને મુગંધી પવન વાતો હોય, ત્યાં
આપના કહેવા મુજબની શીતળતા મળી શકે ખરી.

રાજાજીએ કહ્યું. સેનાપતિ ! તમારી ધ્યાન તે
આખતમાં શી પહોંચે છે ? કુલ જગીયામાં તપતો મધ્યાન
કાળનો સુર્ય શું અસર કરતો નથી ? જેવી હું બધે વાય,
તેવીજ હું ત્યાં પણ વાય, તો પછી ઠંડક શેની ?

સેનાપતિએ વીચાર કર્યો, કે સર્વે જણા રાજાના મતને
મળતા થયા, તો મારે શા માટે મળતા ન થવું, એવો વીચાર
કરી કહ્યું કૃપાનાથ ! આપનું કહેવું સત્ય છે. પરંતુ મારા
ધારવામાં એમ આવે છે કે શરીરે ચંદનનો લેપ કરી તેવી
જગ્યામાં બેસવાથી આપના મન માલતી ઠંડક મળે જશે.

રાજાએ કહ્યું નગરશેઠ ! અતારે મધ્યાન કાળ સમયે આપ શું કરતા હતા ? આવો તાપ આપ કેવી રીતે સહન કરી શકો છો ? આકાશે ઉગેલા સુર્ય સામુ તો જુઓ ! જાણે પૃથ્વી ઉપર પ્રલય કરવા સરખું કાળ રૂપ ધરી કેવો પુષ્ટ તપી રહ્યો છે ?

નગરશેઠ વીચાર્યું કે જ્યારે ત્રણે જણા એક મત થયા, તો મારે શા માટે વિરુદ્ધ પડવું જોઈએ; એવો વીચાર કરી કહ્યું, કૃપાનાથ દેવતા દેવતાનું, ને સમય સમયનું કામ જાળવે જાય છે; જ્યારે મધ્યાનકાળે ન તપે, તો પછી તેનો તપવાનો બીજો સમય કીચો છે.

રાજાએ કહ્યું, તમે ચારે જણ છબ્બમાં જઈ જુવો, સુર્યની લાલાશ જાણે કે અંગારા ખરતા હોય તેવી રીતે કેમ બહુકી રહી છે ? ચારે જણે કહ્યું કૃપાનાથ ! સુર્ય સામે કેવી રીતે જોઈ શકાય ? રાજાએ કહ્યું આ સામે પડેલા કાચને એક તરફથી મેશવાળો કરી જુઓ, એટલે જોઈ શકાશે.

આ પ્રમાણે રાજાજીનું કહેવું થતાં નગરશેઠ ઉઠી કાચને હીવાપર ધરી એક તરફથી મેશવાળો કર્યો, ને જેવી રીતે સુર્ય સામુ જુવે તેવો ઢાંગ કરી, ચારે જણા એક પછી એક જોઈને પાછા આસન ઉપર આવીને બેઠા, અને કહ્યું, કૃપા-

નાથ ! આપના કહેવા મુજબ કાચના પ્રયોગથી હમો ખરો-
ખર જોઈ શક્યા. સુર્યનારાયણની લાલાશ અને તે પણ આવા
મંચાનકાળની લાલાશમાં શું બાકી હોય.

રાજાએ કહ્યું પ્રધાનજી ! જેવી લાલાશ છે, તેવોજ
સખત તડકો છે. અને તેવીજ સખત ગરમી છે. તમો ચારે
જણને કેમ લાગે છે ? ચારે જણે કહ્યું મહારાજ ! અત્યા-
રના સખત તડકાથી અને તાપથી, શરીર આકળ વીકળ થઈ
ગયાં છે, અને પરસેવાથી પલ્લળી ગયાં છે. અત્યારના મધ્યા-
નકાળનો તાપ અવધિ છે.

રાજાએ કહ્યું પ્રિયા અત્યારના સુર્યનો તાપ તમારા
કોમળ શરીરે સહન થતો નહીં હોય ! રાણીએ કહ્યું, નાથ !
હવે સહન થાય છે, ખરોખર સમબંધ છે.

ગાયન ૧

(હું આંધળી મનમાં) એ રાહ
હું મુરખી આપનું ન માન્યું જરીરે
પણ અંતમાં નાથ હું જોટી કરીરે—
આવા હાજી હા બોલા મહોતી બજતીરે
તેથી શંકા નાથ વચને આણી હતીરે—
મધ્યરાત્રી તે બપોર આ પાપી તણારે
બોળી ન્યાય ને રાજ તે કરે કનારે

ધિક્કાર છે અંડાળ તમને અતીરે-
 આવા હાજી હાકહેનાર નહોતી બાણીતીરે-
 બન્યા પ્રધાન દિવાન ને સેનાપતીરે
 સાથે નગર શેઠ તમો પણ મુંઢ મતીરે-
 પ્રાણપ્રભુ ઉદગાર સત્ય આપનારે
 સત્ય નેકી ટેકીને તે પીડે ધણી-
 હોડ છતીઆ છો નાથ હું હારી પડીરે
 ફરમાવો મન માન્યો હુકમ આ ધડીરે-

—o—

રાણીએ કહ્યું, નાથ ! આપનું કહેવું અક્ષરે અક્ષર
 સાચું છે, તેમજ આપના નીસાસાના ઉદગારો પણ સાચાજ
 છે. બીજો હાજી હામાં સંતોષ માનનારો રાજા ભલે સંતોષ
 માને, પણ નેકી અને ન્યાય રાજાને તેમની હાજી હા તે
 એક કટારીના ઘાવ સમાનજ છે. આહા ! હા ! આવી !
 મધ્યરાત્રીને અપોર, મધ્યાનકાળ કહેતાં શરમ ન આવી ?
 શેની શરમ આવે ! રાજાજીને ખુશી રાખવા મધ્યાનકાળ
 કબુલ કર્યા; પણ મુર્ખાઓ ! એમ પણ ન સમજ્યા કે
 હમારી પરિક્ષા જોવા માટેજ મધ્યાનકાળ કહ્યું છે મુર્ખાઓ !
 રાજાજી પ્રધાનાદી બારી નોકરો રાખે તે છે શું હાજી હા
 કહેવરાવ ! માટે રાખે છે ? ના, ના, પરંતુ પોતાની થતી ભુલ
 સુધરાવવા માટેજ હિ કે અક્ષી ફીતે ન્યાયનું શબ્દનું તેમજ

પ્રભાતુ નખખોડ વાળવા માટે; રાજાની થતી બુલ મોઢે કહે-
 વાથી રાજા શું બચકું ભરનાર હતા, કે ગુસ્સે થનાર હતા,
 કે શું તમોને નોકરી પરથી રજા આપનાર હતા ? પોતાની
 થયેલી બુલ નોકરોના મોઢેથી સાંભળીને નોકરોપર ગુસ્સે
 થાય, તો રાજા શાનો ? મન મોજીપણે વરતવું તે રાજાનું
 લક્ષણ નથી, ને તે પ્રમાણે જે રાજા વરતે તે રાજ્યનું
 તેમજ રૈયતનું શું લલું કરી શકે ? કાંઈજ નહીં; તેને
 તમારા જેવા નોકરો મળે તો પછી જોઈલો, થોડી મુદતમાં
 રાજ્યની પાયમાલી; આતો સાડ છે, કે ન્યાય અન્યાયને તેમજ
 બુલ ચુકને સમજવાવાળા છે, નહીંતો અન્યાય ન્યાયમાં કુટાય
 ને નીરદોશી માર્યા લય; પરંતુ કદાપી બુલે ચુકે કાંઈ અન્યાય
 થાય, તો તેનું પાપ તમારે લોગવવાનું છે તેવી પક્ષી ખાત્રી
 રાખજો. રાજ્યનું નીમક હક કરવાને બદલે હરામ કરો છો,
 તો તમારું શું સાડ થશે ? એક કુતરું પણ ધણીને ખાધેલ
 હુકડો રોટલો હરામ નાહ કરતાં હલાલ કરે છે, તેવી ગતીમાં
 તમને મુકવા યોગ્ય નથી, ધન્ય છે તે નોકરને કે જે પણ
 ધણીનું નીમક હક કરી ધણીની બુલ ધણીના મોં ઉપર
 કહી તે સુધારે, છતાં ધણી પોતાની બુલ કપુલ ન કરે ને
 ધણીને સમજાવી કપુલ કરાવે. છતાં પણ ધણી પોતે પોતાની
 બુલ કપુલ ન કરે તો ધણીની સામા અર્થ ધણીની ઇતરાશ
 મેળવે, ઠપકાને પાત્ર થાય, નોકરીથી દુર થાય, તેની પરવા
 ન રાખે તેવા નોકરોને લાખો ધન્યવાદ છે.

છપય.

સાચા નોકર તેહ ધણીનું રૂકુ કરતા,
 સાચા નોકર તેહ ધણીના હુઃખે મરતા,
 સાચા નોકર તેહ ન પરવા કોઈની રાખે,
 સાચા નોકર તેહ નહી અન્યાયને સાંખે,
 નોકર નીમકહલાલ તે ભુલ શેઠની મુખે કહે,
 જેઠા કહે તે નોકરોની દીનપંરદીન ચઢતી રહે.

એવા નોકરોની હુમેશાં જે ખોલાય છે, ને તેવાનાં પગલાંને
 હજારો જણ ચહાય છે. નહીં કે તમારા જેવાઓને, તમારા
 જેવા નોકરો તે નોકર રે નહી, પણ પૂર્વજવનાં આવીને વળ-
 ગેલાં પાપ છે, ને તે તમારા મુખપર દેખીતાં આપો આપ
 છે; માટે હોદ્દે ચડ્યા તેથી શું થયું? પણ પાપીઓ રાજાએ
 કરેલો અન્યાય તેને હાથ હા કહેવાથી ન્યાય મેળવનારના
 અંતઃકરણના નીસાસા તમોને કેમ નહી લાગે? જે અણવા
 જાણતી હોતતો કદાપી પતીના ખોલવા ઉપર અવિશ્વાસ લાવત
 નહી; પણ અવિખ્યે ભુલ ખવરાવી; લાવીએ ભુલાવી, કે જેથી
 આવી વખતને લાવી, (રાજાને) પ્રાણ પ્રભુ, હવે આપને જે
 કરવું હોય તે કરો.

રાજાએ કહ્યું, કરવાનું શું હોય! કાળો પોશાક પહેરી
 તૈયાર થાઓ અને વનવાસ જાઓ તેજ રાણી કહ્યું નાથ!

આવી રાત્રીને સમયે ? રાજાએ કહ્યું હા રાત્રી અજવાળી છે છતાં અંધારી હોય તો એ સાચા ક્ષત્રીઓ વચન બંગ થતા નથી, તે તમથી ક્યાં અબલણું છે. જો કે તમારો પ્રેમ ઘડી પણ વીસરનાર નથી. છતાં વચનને લીધે લાચાર છું, રાણીએ કહ્યું, નાથ ! સવાર પડતાં સુખેથી દેશવટો દેખે પણ આજની રાત તો રહેવા ઘાં; રાજાએ કહ્યું ના, એક ઘડી પણ નહી, તો પછી સવાર કેવું. દ્વારપાળ ભ્રમણાતને કહે કે કાળો રથ કાળા ઘોડા બેડી તૈયાર કરી અહીં લાવે દ્વારપાળે કહ્યું જેવો કૃપાનાથનો હુકમ.

હુકમ મળતાં દ્વારપાળ રથ બેઠવા ગયો; રાણીએ કહ્યું નાથ મને સગભાને અત્યારે રાત્રીએ દેશવટો આપો છે. તેથી અધોર જંગલમાં છળવાથી અગર ભયથી ગર્જને તુક-શાન થશે. માટે હાલ રહેવા ઘો, ને સવારમાં સુખેથી દેશવટો આપજો. રાત્રીને સમયે એકલી હું ક્યાં જઈશ ? અને જંગલી જાનવરોની યુગ્મો હું કેવી રીતે સહન કરી સહીશ ?

રાજાએ કહ્યું, તેને માટે લાચાર ! જો કે મને વધુ લાગે છે, પણ વચન એજ 'શબ્દ આડે આવે છે. માણસની કીમત એક વચનમાંજ સમાયેલી છે; જે માણસ વચનનો ભુડો છે, તે માણસ નર નહી, પણ ખર છે, આદમી નહી પણ હેવાન છે.

રાણીએ કહ્યું નાથ ! જેવી તમારી ઈચ્છા તમેને
 જમન ભંગ કરવા ઈચ્છીતી નથી, મારૂં ખુરૂ થવા કાળ તેથી
 આ પાપીઆના ભરૂંસે બુદ્ધી પડી, હું નહોતી ભણતી કે કાળી
 થતને ખપેર કહેશે. મોરનાં પીછાં જોશી દેખાવમાં રણી-
 આમણા દેખાતા કાગડાઓને મોર સમજવામાં બુલ ખાધી.
 ને છેવટમાં તેમના કા કાના શબ્દો નીકળતાંજ કાગડા
 પીછાવધા; કાગડા પાસે ગમે તેટલાં મોતી વેરો, પણ વીણા
 વીના બીજી ચીજ બ્રહ્મ ના કરે તે નાજ કરે, (ચારેને)
 પાપીઆઓ, તમારી હાજી હાલું કળ મારે ભોગવવું પડે
 છે (રાજાને) નાથ ! હું બુદ્ધી પણ આ કાગડાઓથી
 થિતીને ચાલ્યો, નહીંતર પરતાશે.

માવતે કહ્યું કૃપાનાથ ! આપના કહેવરાવ્યા મુજબ
 કાળો મારો ભેડી લાવ્યો છું, રાજાએ કહ્યું પ્રીયા પધારો;
 તમને અજગાં કરતાં મારા મનને ઘણાજ ખેદ થાય છે. પણ
 હાથાર; હરીશ્ચંદ્ર જેવાં સ્વપત્નીને એક સત્યનેજ ખાતર
 વેચી પોતે ઢેકનું હાસત્ય ઉઠાવ્યું હતું. કરણ રાજાએ સત્યની
 ખાતર પોતાનું ચોવન બ્રાહ્મણ રૂપમાં ભગવાને માગ્યું હતું.
 તેમને આપ્યું હતું. સગાળશા થેડે પોતાના પુત્રનો વધ
 કરી તેની માટી રગત પતીઆં સાધુ રૂપ ભગવાનને અર્પણ
 કરી હતી, તો પછી હું તે સત્ય કેમ ચુકું.

પ્રધાન આદી ચારે જણે કહ્યું, રાજાજી ગજબ થાય

છે. અમારા પાપે સતી રાણી દુર દયાને હવાલે જાય છે. માટે કૃપાનાથ ક્ષમા કરો, સગર્ભા સતી રાણી ઉપર દયા ધરો.

રાજાએ કહ્યું તમારે કેાઈને કંઈ જોણવાની જરૂર નથી. તમે તમારે ઘર પધારો ભાવી ભાવ બળવાન છે (રાણીને) પ્રીયા હવે પરવરો. સતી તારામતીની માફક ધીરજ ધરો ઇશ્વર સઉનો સાક્ષકાર છે, સાચાનો મહદગાર છે, તે તમારૂં રક્ષણ કરશે. તમારા વિયોગનો કારી જખમ આ હૃદયેથી ખસનાર નથી; તમે તથા તમારૂં હેત એક ઘડી પણ વીસરનાર નથી. તમારી માફક મારી છાંડગી પણ તમારી જીવનામાં જ થશે. તેમ કરતાં બાર વરસ પુરાં થશે પછી ઇશ્વર ઇચ્છા તો તમારો લેટો થશે. નહીં તો છેલા રામ રામ.

રાણીએ કહ્યું નાથ! ધીરજ ધરો, વચન પાળવા ખાતર હેશત્રેટો આપો છો તેથી દુઃખી નહીં થાઓ મને. અભાગણીને વીસરી જાઓ, નાથ! વિસરી જાઓ. મને. સંભાળી તમારા દિલને દુઃખી કરતા નહીં પરંતુ નાથ! મારી એક અર્જ છે, તે એ કે મને કદાપી પુત્ર પ્રસવે, તો તેની જોખમ આપને કેવી રીતે પડે! માટે તમારી વીંદી આ દાસીને આપો, જે વીંદી જોખમ તરીકે રાજા કુમારને આપીને જોખખાણ અપાવી શકું.

રાજાએ કહ્યું, ભલે, એમ કહી પોતાની વીંદી રાણીને

આપીને રહતા અંતઃકરણે રાણીને રથમાં બેસાડી, રાણીએ કહ્યું પ્રાણનાથ ! મારા આપને છેવટના પ્રણામ છે; આપ મને હંમેશાં માટે વીસરી જાઓ, ને આપને ઇશ્વર હંમેશાં સુખી રાખે, એવી મારી પ્રભુ પ્રત્યે માગણી છે; (રાવતને) રથ ચલાવ; આજ્ઞા થતાં રાવતે રથ હાંક્યો. ને રાજા રહતા અંતઃકરણે અંતઃપુર તરફ ગયા, અને શોક સાગરમાં ગીરફતાર થયા.

પ્રકરણ ૩ જી.

વનમાં રાણી પુત્ર પ્રસવ અને પશ્ચાત્તાપ.

માવત પાછલી રાત્રીએ બાર ગાઉના વગડામાં રથ હાંકી લાવ્યો, અને રાણીને કહ્યું, રાજ માતા ! હવે આપ રથમાંથી ઉતરો, અને આપની ઇચ્છા હોય ત્યાં પરવરો, માતાજી ! આપને આવા ઘોર જંગલમાં મુકીને જતાં મારો જીવ કળુલ કરતો નથી, પણ ધણીનો હુકમ તેથી લાચાર; ધણીનું નીમક ખાઈને હક કરવું તે કરેક નોકરોની ફરજ છે, માટે માતાજી ! કૃપાળુ માતાજી ! મારો હોશ મનમાં લાવશે નહીં.

રાણીએ કહ્યું. બાઈ એમાં તારો મુદ્દલ હોય નથી.

બનવા કાળ બને જાય છે. જ્યારે આવું બનવું સરજેલું ત્યારે મને આવી કમતડી ધાઈ, જેથી પ્રાણનાથના વચનમાં શંકા આણી. તેમના ના કહેવા છતાં સરત કમુલ કરી ને હાથે કરીને આ દશાને વરી, તેમાં તને શા માટે દોષ આવું.

માવતે કહ્યું માતાજી ! આવી ભયંકર રાત્રીને વીશે આપની સુકોમળ દેહ જેણે તાપ કે તરકો ભેગેલો નથી ને મહેલ બહાર પગ મુકેલો નથી તેવાં પવિત્ર રાજ રાણીને આવા ઘોર જંગલમાં ભયંકર કૂર પ્રાણીઓને વચમાં મોકલાવતાં રાજાજીનો કેવી રીતે જીવ ચાલ્યો ? રાજાઓનાં હૃદય ધાતકી તો ખરાં, રૈયતને તેના કર્મની યોગ્ય શીક્ષાઓ આપી તેમનાં હૃદય તે કામમાં ઘડાઈ રહેલાં, એટલે તેમનો જીવ આવું ઘોર કૃત્ય કરતાં આહી શકે; માતાજી હમો ગરીબ છીએ છતાં, પણ કદાપી નોકરીથી પેટનું પોષણ ન થાય તો છેવટ બીખ માગી ભૈરાં છોકરાંનું પોષણ કરીએ, પરંતુ આવું ઘોર કર્મ હમારાથી તો નજ બને; કારણ એક તો ઘર ભાગવાની પીડા, અને બીજી દુનિયાની લાજ; કદાપી રાજાજી એવું કર્તવ્ય હમારા હાથથી થાય, તો દુનિયામાં મોં કાઢીને જોત્તવા સરખું પણ ન રહે; પરંતુ રાજાજી તો મ્હોટા લોક રહ્યા, એટલે કાણુ કહે ? પરંતુ હમોને તો તરત મોઢો ઉપર ઠહે, પણ એને કોઈ ભૈરીપણુ આપે નહીં; રાજાજીને વાત કરતાં એકની એકની, એટલે

મરણ પ્રમાણે વર્તે; શું તેઓ આપ સરખાં પવિત્ર અને સમભા રાણીને વનમાં મોકલી કહ્યાં આપતાં ઉચ્ચરથી પશુ જીતા નહીં હોય !

રાણીએ કહ્યું; હાઈ તારા સમજવામાં ફેર છે. ક્ષત્રીયો માત્ર વચનને માટે માથાં ઝુકી દીધે છે, તો પછી સ્ત્રીપુત્રની ક્ષી વીસાત ! પોતાના સ્ત્રી પુત્રો કરતાં વચનની ક્ષી-મેમત વધારે ગણે છે, અને વચનની ટેકને લઈનેજ અવ-ટંકી હેવાણા છે.

સતજીગમાં જો, ક્રમશઃ પોતાની માતાનો વધ થયો, તે એક વચનનેજ માટે, પાંડવો-વનવાસ ગયા અને એક વરસા વેશ બહલી વેશટ નગમાં ગુપ્ત રહ્યા, તે પશુ વચ-નનેજ ખાતર ફરીશ્વંદ રાજાએ પોતાનાં સ્ત્રી પુત્રને વેચી ટેકનું હાસલ ઉઠાવ્યું; તે એક વચનનેજ માટે, તો પછી જોષ્ઠપુત્રની પવિત્ર ગાદી ઉપર બેસીને જોષ્ઠાણનાથ પોતાનું વચન કેમ જવાહે.

માવતે કહ્યું માતાશુ ? હું તો અજ્ઞાન છું, તેથી શું સમજું ? મારામાં આપના જેવી ગુહ્ય બુદ્ધિ ક્યાંથી હોય, હું તો આપનો દાસ છું, તો પછી મારામાં તેવી બુદ્ધિ હોયજ. શાની ? પરંતુ માતાશુ ? આવી ભયંકર રાત્રી આપ ક્યાં ગાળશો ?

રાણીએ કહ્યું; જ્યાં નક્કીજ લઈ જશે ત્યાં હું તારી

મેળે રથ લઇને ચાલ્યો. જો, નહિતર રાજાજીના કપડાને પાત્ર થઇશ.

માવતે કહ્યું, માતાજી ? તમને આવી ભયંકર રાત્રીને વીરો આવાં અઘોર અરણ્યમાં એકલાં સુકીને જવા જીવ ખાનતો નથી, પરંતુ રાજાજીનો હુકમ તેથી લાચાર. માતાજી ? આ અભાગીઆ જીવને પાપી પેટને ખાતર આવાં ઘોર કર્મ કરવાં પડે છે; પ્રભુ ? તારી ગતી ન્યારી છે, આવાં સુકોમળ રાણીને ઘોર રાત્રીમાં જંગલમાં અને ઘાત-છી પાણીઓની વચ્ચે આવા ઘોર જંગલમાં તારાજ આધારે સુકું, તેનું રક્ષણ કરજો; માતાજી ? આ ઘોર પાપીનો અપરાધ ક્ષમા કરજો; તમોને ઈશ્વર આરાધ્ય રાખે, એવી તે કથાજી દેવાળી દેવ પાસે મારી અરજ છે. કહત રાજાજીનો હુકમ પાળવો તેજ મારી ફરજ છે, માતાજી હવે હું રજા લઇશ.

—જાયન.

માવત—એ પ્રભુમ મહારા હે ? માતૃ આપને

છુટીશ કીચે ભવે આ કીધેલ પાપને—એ

પાપી પેટકણવું આ જોડું છે કહ્યું.

પરં સુખ આપણું આ પાપીની હુકમનું નહીં

રાણી—દોશ નથી તારો વીરા કર્મે સુજ નહયો

હા જોનારો દેવ આવો દીવસ કીધેલ મહયો—

થઈ વિખુટી નાથયો હું રાનમાં પડી
 દશાએ મુને ભુલવી એ પાપણી નડી-
 વોરા કહેજે નાથને પ્રણામ માઘારા
 મુખ પામ્યું અસ્ત વાય દુઃખદ વાયરા
 મારૂં દુઃખ નવગણું પણ પતિ અતિ દુઃખી
 વિયોગે પામે દુઃખ પ્રભુ રાખજે મુખી
 કહેજે જઈને એટલું મુને વીસારજો
 ભૂલીને મુજ સ્નેહને સદા મુખી થજો
 તણ પતીનો આસરો પ્રભુજનો ધર્યો
 તબતાં પતીથી સતી કર પ્રભુજનો વર્યો
 માગુછું પ્રભુ એટલું પતી રાખજો મુખી
 આવીછું આપ આશરે હું અભાગા છું દુખી
 છેવટના પ્રણામ મારા કેજે નાથને
 મારી ચીંતા સોંપી અનાથોના નાથને-
 માવત-પ્રભુ વિનંતી મારી રાખો રાણી મુખમાં
 પ્રણામ માણ ભઈછું મુઠીને દુઃખમાં-છે.

માવતના ગયા પછી રાણી શોક કરતી જંગલમાં ચાલવા
 લાગી રીયાળવાંના સાદ, વધની બરાડ અને રીંછના ધુરક-
 વાના નાદથી રાણીનું શરીર ઠંચવા લાગ્યું, રાણીને પોતાની
 કંઈજ ચીંતા નહોતી, પણ પોતાનો ગર્ભ કે જે રાજનો

વારસ તેનું અશ્રેય ન થાય તેનીજ ચીંતા હતી; પોતે વીરજપુતાણી હોવાથી હીંમત નહીં હારતાં એક વૃક્ષ ઉપર બેસીને રાત્રી ગુજારે કરવો એવો વીચાર કરી એક વડનું વૃક્ષ ચોધી કાઢી તે ઉપર ચઢીને વડની ડાળીઓની છટ માં બેઠી અને પોતાના નશીબમાં આવું નીર્મીત કરનાર વીધીને દોષ સાથે શીટકાર આપવા લાગી.

ભલા ભગવાન ! આવો દીવશ મારે કર્ષે ક્યાંથી આવ્યો. મેં તે પુર્વે એવાં શાં પાપ કર્યા હશે, કે હું આ દશાને પામી. રાજ રાણી માર્ગ મહેલની બહાર પગ છુકેલો નહીં તો આવું ઘોર જંગલ મારા સુધી ક્યાંથી હોય ! આવા ઘોર જંગલમાં ગ્રેમી પતી તરછોડીને કાઢશે, એવો વીચાર સ્વપ્નમાં પણ નહોતો, છતાં ભાવીએ ભુલ ખવરાવી તેથીજ નાથના વચનમાં શંકા લાવીને આદશા હાથે કરીને બેઠારી લીધી.

વીધી ! વીધી ! મેં તે તારું એવું શું બગાડ્યું હતું કે ભુંડી આવો લેખ લખ્યો ! મારા જેવું તને બીજું કોઈ ન મળ્યું, કે હુંજ તારા હાથમાં આવી. પણ તું શું કરે, કરમ કરે તે કોઈ ન કરે; પુર્વ લખનું સંચિત હતું એવો લેખ તેં લખ્યો, તેમાં તને શા માટે દોષ આપું; હવે જીવવામાં પણ શો સાર છે ! પણ પતીની પાછળ થનાર વારસે મારે પેટ ગર્ભ ધારણ કર્યો છે, એજ પીડા છે. હવે હીંમત હારી જવામાં ફાયદો નથી. અહલ્યા તારા દ્રૌપદી સીતા સતીઓએ શોડાં કર્યો સહ્યાં છે ? તો મારે માંદે ફરખ

પટે લેધાં શું થયું, હું ક્યાં તે સતીઓની રીતથી વર્તવામાં
પાછી પડી છું, કે ના હીંમત થાઉં, જેમ અહુર્યાને.

ગીતી.

જવામી શ્રાપે અહુર્યા સહ્યા થઈને પડી ડગી નાંહી,
છેવટ પ્રભુએ તારી નામ અમર કીધું જગની માંહી.

તો પછી હું કેમ કશું તારામતીને પણ કદ પડવામાં
શી બાકી રહી છે. તે પણ રાજરાણીજ હતી, ને મારા કરતાં
વધારે સુકોમળ હતી પણ.

ગીતી.

પતિ જયને દુઃખ વેડી, પતી દુઃખે જઈ પરધર વેચાણી;
નામ અમર જગ કીધું, હરીશ્ચંદ્ર સ્ત્રી તારામતી રાણી.

એક પતીના સત્યને ખાતરજ દુઃખ વેડી પતીના દુઃખને
માટેજ વેચાણી, પરંતુ તેવી રીતે સતીઓની કસોટી કરીનેજ
મ્મિદે આપો આપ તારી છે, તો હું હીંમત શામાટે મુકુ ?
દ્રૌપદી કે જે જગત અંખાનો અવતાર તેને ક્યાં ઓછું
દુઃખ પડ્યું છે ?

ગીતી.

પતી સંગે વન વેડી પતી શેવમાં દુઃખ સહ્યાં બારી;
નામ અમર જગ કીધું સતી દ્રૌપદી પાંડવની નારી.

એવી રીતે સતીઓએ દુઃખ વેડી નામના કાઠી છે; સહાનું
સુખ સતીને હોયજ નહીં; દુઃખ અને વિપત્તિએ સતીની સાચી
કસોટી છે. તો તે કસોટીમાં ના હીંમત મળું, તો હું સતી શાની

રામચંદ્રજીએ સીતાને સગર્ભાજ તણ હતી, ત્યારે વનમાં તેનું કોણ હતું ? પણ રૂષીનો આશ્રય સ્વખજો મેળવ્યો હતો; માટે કોઈ આશ્રય મેળવી ગર્ભનું રક્ષણ કરવા પેરવી કરું; સવાર થવા આવી છે, પોહો ફાટયો છે, રવી નારાયણ ઉગવાની તૈયારીમાં છે, માટે હવે સુ આશ્રય મેળવવા આગળ જવાની જરૂર છે. આવા અઘોર વનમાં આશ્રય મેળવવો ઠીકીયું છે. ત્યાં માણસનું નામ દેખાતું નથી, ત્યાં આશ્રય ક્યાંથી મળે ? માટે ચાલ્ય જીવ જાડ ઉપરથી ઉતરી આશ્રય મેળવવા આગળ વધુ. હૌંમતથી સૌ સારૂ થશે. ના હૌંમત થવામાં સાર નથી કહેવત છે કે હૌંમતે મરદા મદદે પુલક.

એવો વીચાર કરી આગળ પ્રયાણ કરવા જાડ ઉપરથી નીચે ઉતરી, અને ચાલવા માંડયું; જે રાણીએ મહેલ બહાર પગ મુકેલો નહી, તે રાણી હૌંમત રાખી કઠણ ધરતી ઉપર ચાલી જાય છે. મુકોમળ પગમાં કાંકરા કાંટા વીગેરે લોંકાય છે, તેની દરકાર કર્યા શીવાય એક સરખી રીતે સાધારણ જીની માફક આગળ વધવા લાગી.

એ પ્રમાણે મધ્યાનકાળ થવા આવ્યો ત્યાં સુધી બુખ અને થાકની દરકાર કર્યા શીવાય ચાલ્યા કર્યું મધ્યાનકાળ થયો ત્યાં બુખે તે સતી ઉપર હુમલો કર્યો, તેથી રાણી ગભરાણી અને એક વીશાળ આંખાના વૃક્ષની છાંયે બેઠી બિચીને મન સાથે કહેવા લાગી, ભલા ભગવાન હૌંમતવાન મન થાકને તો હું ગણતી નથી ! પણ પાપી પેટને ભાડુ

આખ્યા શીવાય કેવી રીતે નભે ? હવે આવા બીહામણા જંગલમાં ખાવાનું પણ ક્યાંથી મળે ! અબાણી હોવાથી ક્યાંથી મેળવી શકુ; ફળ ફુલ શીવાય બીજી ચીજ મળવાની નથી; પણ તે ઝાડ ઉપરથી કેાણ ઉતારી આપે. બધું દુઃખ સહેવાય છે, પણ આ ભુખનું દુઃખ સહેવાતું નથી. હવે તો હે જગત પીતા ! આ બાળકી ઉપર કયા કરો; વિધિએ નમેરી થઈ આવા લેખ લખ્યા, પણ તમો તો કૃપા અને કયાના ભાંડાર છો; કદાપી આ દાસીથી કંઈ ભુલ થઈ હોય તો તે ક્ષમા કરી કાંઈ ખાવાનું આપો. આપ તો ક્ષમાની મુરતી છો; આવો કોપ આપને તો નાજ ઘટે.

અરે ! પણ અમાં ભગવાનને શા માટે દોષ આપું ? દોષ મારા નશીબનો; પુર્વ ભવનાં સંચીત પ્રાણી માત્રને ભોગવનાં પડવાનાંજ તેમાં તેમનો દોષ ? મેં કાંઈને આ પ્રમાણે દુઃખ પાડયું હશે. તેથી મને આ ભવ પડે છે, મરાઠી સાખી.

પરભવ કરણી આ ભવ પામું, દોષ પ્રભુનો ન જરીએ;
કરણી કરતાં નહીં વિચાર્યું, હવે શોક શીદ ખરીએ.

કીધુ પુર્વ ભવે, તેવું જીવતું પામ હવે.

જીવ હવે શોક શા માટે કરે છે ? ભુખનું દુઃખ ભા-
જે એવો આશ્રય આવા જંગલમાં દેખાતો નથી. (ઝાડ
ઉપર દટી કરી) અરે ! પણ આ આમૃતસ્ર ઉપર ફેરીઓ
ભરી રહેલી છે, આસ્ય પથરો મારી ફેરીઓ પાડી તેથી આ

પાપી પેટને ત્રસ કરું; (બાબુમાં જોઈ) અરે ! પણ અહીંમાં પથરા છે બીજી કાંઈ સાધન દેખાતું નથી, તેમજ આ વૃક્ષ ઉપર ચઢી શકાય તેવું પણ નથી, જેથી ઉપર ચઢીને ફળ તોડી શકાય; આવા ઉત્તમ આમૃતવૃક્ષ નીચે જોશી ભુખના દુઃખે પીડિત થાય, એવી અભાગણી મારા જેવી બીજી કોણ હશે !

એ પ્રમાણે સતીને દુઃખી થતી જોઈ ભગવાને તે સતીના ઉપર કૃપાદ્રષ્ટા કરી વટોળીઆને મોકલ્યો; વટોળીઆને પ્રભુજીની આજ્ઞા થતાંજ એકદમ તે ઠેકાણે આવી જમીનની ધુળ મુઘાંત ઉરાડી મુકી, જેથી ત્યાં અંધારૂં ઘેર થઈ રહ્યું. દુખોવૃક્ષો ઉપરથી તુટીને નીચે ઢગલો થવા લાગ્યાં એવું થોડી પણ સ્ત્રી વટોળા ચાલતો થયો.

આકાશે ચઢેલી ધુળવટોળીઓ જતાં ધીમે ધીમે નીચે જોસવા માંડી, અને રેતીને હીધે થયેલ અંધકાર પણ નાશ પામ્યો, તેથી રાણીના જીવને શાન્તિ થઈ. વટોળા બંધ થતા, રાણીએ બાબુમાં દ્રષ્ટી કરી, તો સંખ્યા બંધ ઠેરી જોનેા હજ પોતાની બાબુમાં પડેલો જોયો. ફળનો ઢગલો જોઈ રાણી હરખાણી, અને વટોળાને આશીરવાદ આપવા લાગી. પછી મન સાથે વિચાર્યું, બહો માણસને આકીન ન હોય, પણ હીમતની કીમત નથી, તેમજ સજીરીના ફળ ચીકાંજ છે. સંતોષ એજ સાચુ સુખર્તુ કારણ છે.

એ કે કાલ અત્યારે રાજ રાણી હતી. અને સેવામાં સંખ્યા બંધ હાશીઓ તૈયાર હતી, પાણી માગતાં દુધ હા-
જર થતું, તે અત્યારે ભુખના દુઃખે દુઃખી થતી નરીબને
હોશ આપતી ઈશ્વર બંદગીમાં ગુંથાણીછું, કહેવતમાં કહ્યું
છે કે, “સુખમાં સોની અને દુઃખમાં રામ, તે કહેવત
અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. કાલ અત્યારે ઈશ્વરનું નામ સરખું
પણું ચાક આવતું ન હતું! શેનું આવે? તે વખતે ક્યાં ભુખ
કે થાકની પીડા હતી. એતો અત્યારે આ દુઃખ પડ્યું
ત્યારેજ ચાક આગ્યું; અહા! હા! ઈશ્વર ભક્તિમાં શુભતા-
ન થવા માટે દુઃખ જેવું બીજું એક પણ સાધન નથી,
તે હવે પુરુષ સમજાવ્યું.

આ પ્રમાણે વીધાર કરી પોતે પડેલા ફળોની ઠગણી
પાસે જઈતેમાંથી પાકી સાકી સાખો વીણીને લઈ લીધી, અને
તેથી ભુખને શાન્તિ આપી આગળ વધવા માંડ્યું, એક સા-
જના એક વૃદ્ધ સાધુના શ્રુકામે પહોંચી.

આખો જીવસ કોઈ માણસ તો શું, પણ માણસનું પ-
ગલું સરખું પણ દીઠેલું નહી, તેથી આ સાધુને જોઈ મન
શામે આનંદ પામી, અને તે વૃદ્ધ પાસે જઈને સવિનય પ્ર-
શ્ન કર્યા.

સતીને જોઈ સાધુએ પુછ્યું એટી! તુ કેન છે? ક્યાર
કહાંસે આવી છે! એસા બીમાબાન જ'મલમે તે' એટીલી

કોસ તરાહસે આઈ. કોસીકી તાકાત નહી, કે જો વો જા-
ગલમે આ શકે !

રાણીએ કહ્યું, મહારાજ મેં એક રાજરાની હતું,
ઓર મેરા કર્મકા ફળ પાતી હતું. જોગીએ કહ્યું, કયા કર્મ
કીયા, કે તેરેકુ ઈસ ફળ મીલા, તુમ કોન રાજકી રાની હતું
ઓર કોસ ગામકી રહેનેવાલી હતું વો સળ હકીકતસે મુજે
વાકીફ કર, કોઈ તરેહકા દોશ હુવા હો ઈસકુ છુપાનેકે
લીયે જુઠ મોલના નહી. એક દોશ કરકે ઈશ્વરકા એક ધુ-
ન્દા કીયા, ઉસકુ છુપાને કે લીયે જુઠ મોલકે દુસરા ધુન્દા
કરના નહી. વો ખુબ સમજના.

રાણીએ કહ્યું. હે ! પવિત્ર મહારમા ! મેં જોધપુરકા
રાજા જોધાણનાથકી રાણી હતું અને જોધપુરકી રહેનેવાલી
હતું. જો કર્મકા ફળ મેં પાતી હતું વો કર્મ ઈસ ભવકે નહી
પણ પુર્વ ભવમે કીયા હુવા ફળ મીલા હે બીધાતાને એ-
સાઈ લીખા હોગા જીવસે પતીકા જીવનમે શંકા પાઈ,
જીવસે મુખી અવસ્થાસે છુટકે આ દશામે આઈ જો પ્રભાણે
કહી રાણી ગળમળી થઈ.

સાધુએ કહ્યું, એસી કોનસી શંકા પાઈ, વો મુજે સુ-
નાઓ, ઘેટી ! ગજરાના નહી. સચ સચ જાન મુનાઓ
જીવને, મેરેકુ સમજ પડે રાણીએ કહ્યું મહારાજ આપની
ધુન્દા છે તો સાંભળો ?

ગાયન.

રાણી-(શું કહું મારી વાત વિસ્તારી) એ રાહ
 શંકાએ મારી. સુખ સઉ હારી, બની દુઃખીઆરી આવારી;
 થઈ બીચારી, રાણી. હું બારી સગર્ભા નારી, પતી પ્યારી
 બેઠી હતી, પણ દાબતી વીનોદથી પતી રીઝવતી.
 સંતોશવા પતી સેવથી એ ધર્મ સાચો છે સતી
 નીસાસો પતીના મુખથી અણ ચીતવ્યો નીકળી પડ્યો
 કરે ચંપી શેવા નાથની ત્યાં કાનમાં જઈ આથડ્યો
 દુઃખી થઈ હું, પતીને વીનવ્યું, કારણ કહેને વિસ્તારી થઈ
 ધીરજ આપી મુજને નથી દોશ તુજ જરીએ પડ્યો,
 સંતોશ તુજ સેવા થકી પણ જીવ બીજે જઈ ચડ્યો;
 હાજી બોલા નોકરોથી રાજ્યની હાની થશે
 ન્હાનાથી મોટા સર્વ સરખા, ન્યાયનું નામજ જશે
 શંકાએ લીધી, સરતજ કીધી, તે શરતે હું ગઈ હારી-થઈ
 મુરખી હું માન્યું નહી જરી, કે નોકરો તેવા હશે
 વારી પતીએ, મુજને પણ બાણ્યું નહી જીતી જશે
 મધ્ય રાત્રને મધ્યાન કહેવરાવવાની હોડજ મેં કરી
 વીધીએ મુજને બુલવી. પતી વચનમાં શંકા ધરી
 મધ્યાન કીધા, પ્રભુથી ન બીધા, દીવાન શેઠને કારભારી-થઈ
 હારી શરત તેથી પતીએ રાત્રીએ વન મોકલી
 કાત્રી કહી નહો સત્ય ચુકે, સતી નાથ વચને પળી
 તજતાં અતી દુઃખીઆ થયા, પણ બોલ અળગે નવ કંઈ

ભાવતની જાણે મોકલી, ભાવત મુકીને પરવર્યો
ત્યાંથી હું આવી, બરોસે લાવી, દુઃખ ઉઠાવી સતી નારો-ધર્મ

રાણીનું દુઃખ સાંભળી મહંતને કયા આવીને કહ્યું બે-
ટી મે વૃદ્ધ હું, ઇસ ખીયાખાન જંગલમે રહેતા હું, ઓર
ઇન્દરેકા બજન કરનેમે ગુલતાન રહેતા હું જે કે
ઇધર રાજ્ય રાનીકી માફીક સુખ નહી મીલેગા, પરંતુ
મનસે સમજે તો સંતોશ સમાન સુખ હુસરા કોઉંબી નહી
હે. રાજરાની હુધ સંતોશ ધારન ન કીયા તો કયા હુવા ?
અછે અછે લોજનસે ત્રપ્તી ન હુધ તો ઇસમેળી કાયા હુવા ?
ગરીબી હાલતમે સંતોશ સમજે તો રાજરાનીકા સુખ ઇસ
આગે કુચ ગીનતીમે નાંહી હે.

રાણીએ કહ્યું મહાત્મા ! આપનું કહેવું અક્ષરે અક્ષર
સાચુ છે. મહંતે કહ્યું. પણ અહીંમાં રાજધાનીમાંનું કીંચી
ત સુખ મળશે નહી. રાણીએ કહ્યું, જે સુખ મળશે, તે
રાજધાની કરતાં પણ વીશેશ સુખ સમજીને રહીશ; મહંતે
તેની પરિક્ષા જોવા કહ્યું સુન મેં મેરી લડકીકી માફીક જ્યાં
શબ્દ પણ-

ગાયન

(રાજા ત્યાં શેવા કોણુ કરશે)

મહંત-નહી આ વનનું દુઃખ સહેવાશે, વિષુ તારી કહો
કેમ રહેવાશે

મહત્ત કામ હાથ દેવાશે, કહો રાણી શું તમથી થાશે.
મહેલ નથી જો સુપડુ ભારી

રાણી-તેને લીધો મહેલ વિચારી
મહત્ત-નહી મળે મીઠાંન તૈયારી
રાણી-ફળદુલ ખાઈશ હરે ભારી
મહત્ત-પીવા માટે નથી કાંઈ બારી
રાણી-નીર્મળ અરજી કેરૂ વારી
મહત્ત-વશ વિના દુઃખ સહેશે ભારી
રાણી-વલકલ વસો અતી સુખકારી
મહત્ત-કહે શું પાથરશે

રાણી કહે શું પાથરશે-નહી
શાનું ઉશીશુ કરશે રાણી
વનમાં આવી રહેતાં ભારી

રાણી-કામળ રેતી પાથરી સુઈશ
બાહુનું ઉશીશુ ધારી
આકાશને અંદરવો ધારી
ચાંદરણી ગણું સખીઓ ભારી
અંદરૂપી હીવાને દેખી
શાંતિ ધારૂ હીલમાં ભારી
હારીઓ આ તરૂની ડાળો
સંતોષ સ્થાપુ લીતમ પ્યારો

સુમીત્ર હરણાં બરે ઉછાળે
પીતુ તમે મને પુત્રી વીચારે।

મહંત-સુખ દુખમાં સમાન

રાણી-આપણું એ કામ છે.

મહંત-સંતોશીલી ધૈર્યવાન

રાણી-સાચો સતીનો કામ છે

સુખ દુઃખ એ સઉ મનનાં કારણ

દુઃખ વીણુ રામ ન મળે કવતારણ

જન ઉધારણ દુઃખ નીવારણ

હરદમ સુખ કહેવાશે

મહંત-નહી આ વનનું દુઃખ કહેવાશે-વિણુ

મહંતે કહ્યું, ધન્ય છે. તારી ધીરજને ! અને સંતોષને !

રાજ રાણી હોવા છતાં આટલો સંતોશ જોઈ હું ધણોજ
ખુશી થાઉં છું. જા ? આ ગુપડીમાં સુખેથી રહે. બનતી શેવા
કરજે, ને પ્રભુ રમણમાં હંમેશાં પરવરજે. એ પ્રમાણે કહી
મહંતે પોતાની પાસે એક પુત્રી તરીકે રાખી આશ્રય આપ્યો.

બહાલા વાંચકવૃંદ ! સતીએ હીંમત રાખા. ભુખ અને
થાક સહન કરી મહંતના આશ્રય સુધી જઈને મહંતનો
આશ્રય મેળવ્યો, અને મહંતની પરીક્ષામાં પોતાની અડગ-
વૃત્તિમાં સાચી નીવડી, તેમજ દરેક સુકાર્ય હીંમતથી અને
અડગવૃત્તિથી કરશે, તો જય મેળવશે તે નિઃસંદેહ છે. માટે.

કરેક કાર્યમાં નાહીમત નહીં બનતાં અડગવૃત્તિથી કરવું, જેથી વિજયતાને પામશે. અસ્તુ:

રાણીને એ પ્રમાણે મહંતના આશ્રયમાં બે મહિના થઈ ગયા. મહંત રાણીને પોતાની પેટની પુત્રી કરતાં પણ વીશેષ ચહાતો હતો, તેવીજ રીતે રાણી પણ મહંતની પીતા સમાન શેવા ચાકરી ઉઠાવતી હતી. એ પ્રમાણે દીવશે વ્યતિત થતાં રાણીને નવ માસ પુર્ણ થયા ત્યાં મહંતે બીચાર ક્યો કે રાણીને પ્રસુતની વખતે એક બાઈ તેની પાસે જોઈએ, એવો બીચાર કરી પાસેના શેહેરમાં જઈ એક બાઈને તેડી લાવ્યા અને રાણી પાસે રાખી.

એમ કરતાં રાણીને પ્રસુત વખત આવ્યો. ત્યાં રાણીએ પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો. પુત્રની વધાઈ તેની સારવાર કરનાર બાઈએ મહંતને આપી, તેથી મહંત પુર્ણ રાજ થયા. અને તેના જન્મની કુંડળી જોઈ તેમણે કુંવરનું બંધિય બાંધ્યું કે તે જોધાણનાથની ગાદી સોગવશે. અને કુંડળી ઉપરથી તેનું નામ અમર કુમાર પાડ્યું.

પુત્ર પ્રસવથી સોઠી રાણી મનમાં ધણાજ હર્ષ સાથે જોઈ પણ પામી; કારણુ જે કુંવરના જન્મ વખતે હજારો દારીઓ હાજર હોય, અને કુંવરની વધાઈ મળતાં રાજ્યમાં તેજજ રેરે ઘેર ધ્રુવળ મંગળ ગવાય હજારો મણુ સાકરો મામમાં વહેચાય, બાંચકોનાં ટોળેટોળાં રાજ્યદારે ખડાં થાય,

હુબારો માગણીને રાજ્ય તરફથી હંનામો મળવાથી જન્મજાર કુંવરને, તેમજ રાજાને હુબારો આશીર્વાદના વરસાદ વરસાવતા ગામને ગળાવી સુકે; રાજ્યદ્વારે વાદીત્રોની નાદના શરૂ થાય, અને હુબારો મંગળમય પેરવીઓ થાય; જે કુંવરનો જન્મ દીવસ આનંદ ઓત્સવનો ગણાય, તે કુંવરના જન્મ વખતે દ્વંકત એકજ સ્ત્રી હાજર, અને જંગલમાં તો પછી આનંદ ઓત્સવ શેનો હોય. આનંદ ઓત્સવ ગણો તો દ્વંકત મહંતનેજ, કે જેણે રાણીને પુત્રી તરીકે રાખી, તે પણ મનનોજ આનંદ, કારણ આવા જંગલમાં ધામધુમ શેની કરે ! અને તેથી રાણીને ખેદ કેમ ન થાય ? પણ પુત્ર જન્મને લીધે આનંદ થયો. કારણ અપુત્ર જોધાણનાથ તેના પતીનું વાંછીઆ મહેલુ જતાં રાજાને લોગવવાવાળો વારસ હાથે આપ્યો તેથી તેણે પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો. અને મનસાથે આનંદ પામી.

પ્રકરણ પાંચમું.

એમ દીવસો ઉપર દીવસો બ્યતિત થતાં કુંવર મહોટો થવા લાગ્યો, મહંત કુંવરને જીવથી પણ અધિક ચહાતા અને પુત્રની પેઠે પાલન કરતા હતા. એમ કરતાં કુંવરની ઉંમર પાંચ વરસની થઈ પાંચ વરસની વય કુંવરની થઈ, ત્યાં મહંતે તેને વિદ્યાબ્યાસ શરૂ કરાવ્યો; ચાર વરસમાં

તેને સર્વ વીલાઓમાં પ્રવિષ્ટ કર્યો. નીતી ધર્મ, ન્યાય, સ્ત્રીગૌરવ હરેક અવસર કુંવરે કર્યો અને નવસુ વરસ પુરે થતાં તે સર્વે વીલામાં કુશળ થયો.

સોડી રાણી કે જેણે આ જંગલમાં સુખ સંતોશ માન્યો હતો, તે સુખ પણ જવા બેઠું, મહંતની તળીયત એકાએક બગડી અને મરણ શય્યા ઉપર પડ્યા, અને તેમના જીવનની થડીઓ ગણાવા માંડી.

મહંતને મરણ બીછાને પડેલા ભેઈ રાણી ગભરાણી અને મન સાથે કહેવા લાગી કે આ જંગલમાં મંગલ માની રહી, ત્યાં પણ વીંધીએ ઠરવાવારો ન આપ્યો મહંતને પીતા તુલ્ય માતી પુત્ર સંગે તેમના આશ્રયે રહી આનંદ માનતી હતી, તે પાલક પણ જવા બેઠા ! હવે આ જંગલમાં હમારૂં કોણ ? અમારૂં પોપણ કોણ કરશે ? કુંવર હજી બાળક છે, તો પછી આ જંગલમાં દીવસ કેવી રીતે નીર્જન થશે ! એ પ્રમાણે કહી વીલાપ કરવા લાગી, મહંત રાણીને વીલાપ કરતી ભેઈ પોતે મનમાં ઘણાજ ખેદ પામ્યા, અને રાણીને પાસે બોલાવીને કહ્યું. બેટી ! તું આ માટે મનમાં શોક કરે છે, ! નામ તેનો તો નાશ છેજ; જનમ્યુ છે તે જવાનુંજ છે. તો પછી શોક શા માટે કરવો ? જે વખતે રાજ્યએ દેશવટો આપ્યો; તે વખતે તારૂં કોણ હતું ? માણસોનો આશ્રય કાંઈ નથી. ઇશ્વર સર્વેનો આશ્ર

ચઢાતા છે, તે આશ્રય આપશેજ, તેની ખાત્રી રાખ્ય. મન-
માંથી શોક કાઢી નાખ્ય. જો સાંભળ્ય ?

મહંત--

ગાયન

સાચો શ્યામ સાચો શ્યામ સાચો શ્યામરે,
જોને નીરખી તું તો ઠામે ઠામ;
જગજન પાલક રામ પાલક રામ પાલક રામરે
મનમાં તું જોને, બહાર તું જોને.

જોને સકલ સંસાર,
આ બ્રહ્માન્ડની માળા તું જો વળી,
પણ નહી પામે પાર,
સધળે જ્યોતી જોનીરે.....જોને.

આ તનનો રંગ મહેલ બનાવ્યો,
મહી લયો દરબાર;
અનહુલ વાબાં વાગી રહ્યાં ત્યાં.
જીવ રમે એક તાર
ચમકે જ્યોતી તેનીરે.....જોને

અકળકળા નવ જાણે કળાર્ધ,
એવો છે કીરતાર;
જીવ સૌ પોશે પ્રેમ ધરી પ્રભુ,
એવો એ છે હાતાર,
પડે બજર ન તેનીરે.....જોને

માટે બેટી ! એવી ચીંતા મન ઉપરથી કાઢી નાંખ્ય. તને તારી અને તારા પુત્રની ચીંતા છે. પણ તેને તો આખા જગતની ચીંતા છે; સ્વપ્નને જેવો આશ્રય અહીં મેળવ્યો તેવી રીતે બીજો આશ્રય શોધી લેજે. મારેને તારે જેટલું ભેશુ રહેવાનો સંચીત હતો, તે ભોમવી લીધો. સંચીત તુટતાં જુદાં થવાનો સંભવ આવ્યો તો તેને માટે ખેદ કરીશ નહીં. પોષણને માટે પણ ચીંતા કરીશ નહીં કીડીને કણ અને હાથીને મણ પુરૂ પાડનાર કીરતાર હજારા હજાર છે, તેને વીસારીશ નહીં; દુનિયામાં સત્ય અને નેકી રાખી યત્ન કરનારને તે દયાળુ દેવ નિરાશ કરતોજ નથી; જન્મેલા બાળકને દુધ ભેઇએ તે તે અગાઉથીજ નીપજવી રાખે છે. તેવી ચીંતા તે રાખે છે, તો તમારી ચીંતા તેને નહીં હોય ?

રાણીએ કહ્યું પીતાજી તમારૂં કહેલું અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. પણ મારા નસીબમાં આવું દુઃખ ક્યાં ઘાલી મુક્યું હશે ? મેં તે એવાં પુર્વે શું પાપ કર્યા હશે, કે મારે આ દુઃખ ભોગવવા વખત આવ્યો; રાત્રીએ તજી, તો તમારો આશ્રય મેળવ્યો તે પણ જવા બેઠો; મારા જેવી ભાગ્યહીણ બીજી કેણી હશે ? તમારો સ્વર્ગમાં વાસ થયા બાદ હમારૂં શું થશે ?

રાણી અને પુત્ર— ગાયન

(શું પીતાજી આમ જાણો) એ રાહ,

જાને—હા પીતાજી આપ વિશ્વ થાવાનાં રખડતાં

કાંઈ કરેા મયા માયાળુ દુઃખમાં પટકતાં

આપ વિના કોણ પોશણ કરશે

માતા પુત્ર થાવાનાં રખડતાં ભટકતાં—હા પીતાળી

મહંતે કહ્યું પુત્રી ધીરજ ધર, આવો ખોટો ખેદ નકર
ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે. અહલ્યા, તારા, દ્રોપદી આદી સતી-
ઓનાં ચરીત્રો યાદ કર. તેમના દુઃખો સાથે તારૂં દુઃખ સર-
ખાવીને તે સતીઓએ એવાં દુઃખો સહન કર્યાં છે ?

મહંત—

ગીતી.

પતિ શ્રાપે થઈ શલ્યા, પણ નવ ધીરજ અહલ્યાએ છોડી
અડગ મને દુઃખ વેઠ્યું ધીર ધારી ચીત પ્રભુ ચરણે નેડી
પતી વચને વન સેવ્યું વળી પતીના હંમે વધાણી
અડગ મને દુઃખ વેઠ્યું સાચી સતીએ હરીશ્ચંદ્ર રાણી
પતી સંગે વન વીચરી પતી શેવામાં સદાં દુઃખ ભારી
નામ અમર જગ કીધું સાચી સતીએ દ્રોપદ કુમારી

માટે વીચારી ને ? તેનાં દુઃખો આગળ તારૂં દુઃખ શા
હીસાબનું છે, માટે બહેની મારો દેહ પડવાની તૈયારીમાં
છે, આત્માએ આપેલું બાકુ પુરૂ થયું છે, તો આત્મા જતાં
આ ક્ષેત્ર પડશે. તેને ઠેકાણે પાડી (અમી લેવું કરી)
તું બીજા આશ્રય મેળવવા ચતન કરજે; હીંમત હારીને બેસી
રહીશ નહી. હવે કુંવર નવ વરસનો થયો છે. તે કાલ આવી
મળશે; અને બાર વરસ પુરાં થતાં પાછી રાજવાણી પડને
અને રાજ્યના વૈભવને પ્રાપ્ત થઈશ; માટે પુત્રી ! મારી

શીખામણુને કીંચીત મહી વીસારતા ખીજે આશ્રય મેળવવાના પ્રયાસમાં પાછી પડીશ નહીં, અને કુંવરનું જતન કરજો હવે મારી અજલ આવી પુગી છે. નસો તણાય છે, લાવ એક વાર અમર કુમારને મારી પાસે લાવ, મને તેને છેલ્લીવારનો તેના માથે હાથ મુકવાદે.

અમર કુમારને થાદ કરતાં રાણીએ કુમારને મહંત પાસે આણ્યો. મહંતની આ સ્થિતી જોઇ કુંવરે રૂદન કરવા માંડ્યું. મહંતે કુંવરને ધીરજ આપી અને તેના માથે હાથ મુકી આશીશ આપી અને કહ્યું ! બેટા, હું જાઉં છું, તું ડાહ્યો થજો અને તારી માતાના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેજો તારી માતાએ ઘણાં કष्टો સહ્યાં છે. જો કે હજી તું બાળક છે. પણ સર્વ વિચાર ત્રાપન હોઈ ડહાપણનો ભરેલો છે. હવે હું જાઉં છું એ.....એ.....એ મહંત સ્વર્ગવાસી થયા. મહંત સ્વર્ગવાસી થયા ત્યાં માતા પુત્રે રૂદન કરવા માંડ્યું.

રાણી અને પુત્ર—

ગાયન.

રાગ ગોપીચંદ.

રાણી—હે તાત માયાણુ મયા તજીને ક્યાં ચાલી ગયા.

પુત્ર—હે પીતુ મમ ખ્યારા તજતાં અમેને નવ આણી કયા;

રાણી—આશ્રયીને નિરાશ્રય કીધાં કીધો. સ્વર્ગમાંવાસ,

આમા ઘટે નહીં ધર્મ પીતા થઈ, મુક્યાંકોણુ વીશ્વાસરે—હે

પુત્ર—પુત્ર ખ્યારા કહી કોણુ બોલાવશે જોળે બેસારી તાત,

એક પ્રભુને બીજો તમારો આશ્રય હતો. મુજ માત રે;—હે
 રાણી—સ્વર્ગ મહી પીતું થાને સુખીયા હઉ છુ શુભ આશીશ
 પરોપકારી થઈ પાળ્યાં હમેને બહુ કરે જુગદીશરે—હે
 પુત્ર—વીધા દાન દઈ પીતુ ખ્યાર કીધો અતિ ઉપકાર;
 જન્મો જન્મનો રૂણી તમારો કદી ન વિસરનાર રે;—હે પીતુ
 રાણીપુત્ર—અમે માગીએ પ્રીતે પ્રભુજી, હોને પીતુ સ્વર્ગવાસ
 ચરણ પદ તુમ હોને પ્રીતે, એજ હમારી આશરે,—હે પીતુ
 એ પ્રમાણે પ્રભુની વીનંતી કરી મહંતના શબને
 અમ્ની સંસ્કાર કરવા માટે લાકડાં વીણી લાવીને ઢગલો
 કર્યો અને માતા પુત્રે મળીને મહંતના શબને સુવાડીને
 આસીઠાહ દીધો, આસીઠાહ દીધા બાદ રાણી પુત્રને લઈ
 બીજો આશ્રય મેળવવા માટે ચાલી નીકળી.

વન વગડામાં બે દીવસની મુસાફરી રાણીએ અને પુત્રે
 કરી ત્યારે એક શહેરની નજીકમાં પહોંચ્યા. શહેરની નજી
 કમાં એક જળાશય વાળી જગો જોઈ રાણીએ ત્યાં ઝુંપડું
 બાંધી રહેવાનું પસંદ કર્યું અને સોટીઓ વીગેરે વીણી
 લાવી એક નાનું ઝુંપડું બાંધ્યું, અને તેમાં રહેવા લાગ્યાં.

સાણી પોતે જંગલમાંથી ઘાસ વીગેરે એકઠું કરી
 શહેરમાં વેચતી અને તે ઉપર માતા પુત્ર નીર્વાહ ચલાવતાં
 હતાં. મહંતનો આશ્રય જતાં આ પછુ તેમને આશ્રય
 રૂપ કામ થયું, તેથી રાણીને સંતોષ હતો
 પરંતુ સંતીત કૈમ મઠે દાટયા બુલે પછુ લખ્યા કદી બુલતા

નથી તે કહેવત સાર “ ઘરની ઉડી વનમાં ગઈ તો
વનમાં ઉડી આગ ” એ પ્રમાણે થયું, ત્રણ વરસ
વીત્યા બાદ રાણી અને કુમાર જંગલમાંથી એકઠું
કરેલું ધાત્ર વીગેરે વેચી પરાણે નિર્વાહ ચલાવતાં હતાં,
ત્યાં દુષ્કાળ દુઃખન આવી પડ્યો; અનનો પાક વરસાદ
નહી થવાથી બીજકુલ થયો નહી; તેથી ગરીબ ગુરખાંઓ
અમ્મ વિના મરવા લાગ્યાં; રાણીને તથા કુંવરને પણ કડાકા
થવા લાગ્યા તેથી જાડનાં પાન અને સુળ ઉપર નિર્વાહ
કરવા લાગ્યાં; થોડો વખત જતાં તે પણ ખુટી ગયા અને
પેટપુર મળ્યાં નહી થોડું ઘણું મળતું તે રાણી પોતે નહી
ખાતાં પુત્રનું પોશણ કરતી હતી એ પ્રમાણે દુષ્કાળ સમય
વીતાવ્યો પણ છેવટે ભુખના દુઃખથી રાણી મરણ શય્યા
ઉપર પડી.

રાણીને મરણ શય્યા પર પડેલી જોઈ પુત્રે રૂદન કરવા
માંડયું, ત્યાં રાણીએ તેને ધીરજ આપી અને તેને તેના
પીતાની ઓળખાણ પડવા માટે રાજાએ આપેલી વીંટી
તથા એક ચીઠી લખી માદળીયામાં ઘાલીને કુંવરને હાથે
માંધ્યુ, અને ધીરજ આપી કહ્યું. પુત્ર હવે હું થોડીજ પ-
ળની મેમાન છું માટે કહું એ સાંભળી લે ? આ માદળીઉ
હાલ વાંચતો નહી પણ સિદ્ધપુર જઈ માતૃ શ્રાદ્ધ કરે;
ત્યાર શિવાય આ માદળીયું ફાડીશ નહી. કુંવરે કહ્યું પણ
માતા ! બહાલી માતા ! શું તું મને છોડીને જશે ? શું

તને પુત્રની પજુ દયા નથી આવતી ? તારા વીના માડું અ
હુનિયામાં કેણુ છે ! પ્રીતુ જતાં તારો આધાર હતા. તે પડ
તું જવા ભેડી; હવે માડું શું થશે ?

રાણીએ કહ્યું, બેટા ખીરજ ધર, હાલ તારી ઉમ્મર બા
વરસની છે. ના હીન્મત નહી બન; મારી માફક હીન્મતધારી રહે
હવે તને શુભ પ્રસંગ આપશે હાલતો તું મહેનત મજુરી કર
તાડું સુજરાન કરજે ભગવાન તાડું રક્ષણ કરશે. બેટા વી
દાન છું; અહીં છું મારો શોક કરી તારા આત્માને દુઃખ
કરીશ નહી. જે કળને માટે આ કાયા સાચવી હતી તે
કળ તું મળ્યો, હવે હું સંતોષથી મરીશ, હવે મારી છેવ
ટની ઘડી છે. આ દુખીઆરી માતાને ભુલી જને, હે ! દ
યાળું દેવ મારા છોકરાનું રક્ષણ કરજે; હવે હું સુખમ
મ....ફ....છુ....પ....તી....વી....યો....બે....મ....ફ....છુ....એ
ફ....ખ....છે....ના....થ....ઓ....ના....થ.

રાણી સ્વર્ગવાસી થતાં કુંવર એકલો પડ્યો, અને ફફ
કરવા માંડ્યું.

કુંવર—

ગાયન

(સુજ માતુ મરીરે ગર્ભ) એ રાહ

પ્રિય માતુ તણ ક્યાં ગર્ભ અરેરે પ્રિય માતુ તણ ક્યાં ગા
કેમ આવી નમેરી થઈ અરેરે પ્રિય માતુ તણ ક્યાં ગા
પુત્ર કહી હવે કેણુ બેલાવશે લાડ લડાવે કેણુ સુખન હા
પડ્યો એકલો આ ભવ સંસારે, નહીં બોધ કેની રહ

હવે આખને નીચે ધરતી, દોને બોલાવીશ ઘાઇ-અરેરે
સાચો આશ્રય છે પ્રભુ તારો, અવર રહ્યો નથી કાંઈ-અરેરે
કરબોડીને વિનવું પ્રભુજી, નમેરા થાશે નહીં-અરેરે
માત પીતા મમ થયાં નમેરાં, તમ આશ્રયે મુક્યો અહીં-અરેરે
દુર્ગવાશી થાજે માતુ મારી, સુખી થજે હોય નહીં-અરેરે

એમમાણે રૂઢન કરી ઇશ્વર પ્રાર્થના કરી માતુને આશીર્વા
આપી, અને કાષ્ટ એકઠાં કરી માતુના શખને અગ્નીસંસ્કાર
કર્યો, માતુના શખને ડેકાણે પાડી પોતે મન સાથે વીચાર
કર્યો, કે હવે મારે શું કરવું ! એમ વીચારમાં ને વીચારમાં
ઘણો વખત ગાળ્યો; છેવટે લાકડાં વેચી નીર્વાહ કરવાના
નિશ્ચય ઉપર આવ્યો, અને એક લાકડાંનો મોટો સાડાત્રણ
મણનો ભારો કાપી લાવીને શેહરમાં વેચવા માટે નીકળ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

લાકડાંનો ભારો લઈ તે નગરમાં ગયો; રાજવીર અને
નશીબવાન હોવાથી લાકડાં પણ તેને ખાવના ચંદનનાં મળ્યાં,
પણ કુર્મની કઠણાઈને લઈને તે જોળખી શક્યો નહીં. લાકડાં
લઈ તે જતો હતો. તેવામાં એક લોભીલાલ કે જે ઘરનો
ઘણોજ ગરીબી સ્થિતીનો વણીક હતો તેની કપીએ આ
કડીઆરો પડ્યો. કડીઆરાના માંથે ખાવના ચંદનનો ભારો
નોઈ લોભીલાલનું મન ઉશ્કેરાયું, તેથી તેણે તે કડીઆરાને
જોલાવી ભારાની કીમત પુછી.

કઠીઆરાંએ કહ્યું 'આપણ ! હું એક ગરીબ કઠીઆરાં છું', ને પેટને માટે આ વધતરૂં કંઈ છું', માટે મને પેટ પુરતું ખાવાનું આપશો. તો રોજ આવા ભારા તમારા ઘેર નાંખ્યા કરીશ લોભીલાલ કઠીઆરાના આવા બોલથી અચંબો પામ્યો અને વીચાર કર્યો કે આપણા ઉપર ઇશ્વર તુષમાન થયો છે, જેથી ઘેર બેઠે ગંગાણ મળી ગયાં આ ભારો લંગભગ સાડા ત્રણમણનો હશે, ને તેની કીંમત ચાલીસ રૂપીયે એક શેર પ્રમાણે રૂપીઆ છપ્પનસોની થઈ, તે ફક્ત ખાવાનું આપવામાંજ પડે છે, તો ઘેર બેઠે ગંગાણ કેમ નહીં ! પણ શું ખાવાનું ખાંધી આપવું. કે જેથી ફાયદો થાય ! હા ! હા ! ડીક યાદ આવ્યું. રોટલોને મરચુ. કઠાપી રાણ થઈ કેરી કટકો પણ આપીશું, જેથી તે ખુશી થશે. એવો વીચાર કરી તેણે કઠીઆરાને કહ્યું. ભાઈ ! આજથી તારે રોજ આવો ભારો લાવવો અને તે બદલ હમો તને રોજ રોટલો અને મરચું આપીશું. કઠાપી આથી પણ વધારે વજનનો ભારો લાવશે તો કેરીનો કટકો પણ મળશે.

કઠીઆરાએ કહ્યું, શેઠણ ! તમારૂં કહ્યાણ થાયો, તમે મને નિરાધારને આશ્રય આપ્યો છે. ઇશ્વર તમારૂં કહ્યાણ કરે, શેઠણએ કહ્યું (તું આવ્યો ત્યારથી હમારૂં તો કહ્યાણ થઈ ગયું છે.) બહુ સારૂં જા, કાલ વહેલો આવજો, ને આથી ભારે ભારો લઈ આવજો.

કઠીઆરાએ કહ્યું બહુ સારૂ બાપજી ! હું બહુજી ને કાલે ભારો ભારે લાવીશ; એમ કહી કઠીયારો વીદાય થયો. કઠીયારાના ગયા પછી શેઠે વીચાર કર્યો, કે લક્ષ્મી હાથ પગ કરીને આવે છે, તે આમજ, આજનો દીવસ મને પુરો ફળ દાયક નીવડયો, કે વગર મહેનતે રોજની છપ્પનસો રૂપીઆની પેદાશ થઈ ! હવે થોડા દીવસમાં આપણે કોટ યાધીપતી થવાના ! પણ આ બાવનાચંદન આપણે અહીં વેચવાં નહીં પણ બારોબાર દેશાવર દુકાનો ખોલી ત્યાં વકરો કરવો જોઈ કોઈને તેની ખબર પડે નહીં, નહીતર અહીંના વાણીઆ મારા બેટા આપણો વપાર પડાવી લે. અને વેપારનો લેહ બાણી બાય, એવો વીચાર કરી બહાર ગામ ખાતે દુકાનો ખોલવાની પેરવીમાં પડયા.

બીજે દીવસે સવારના કઠીયારો ભારો લઈ આવ્યો તે શેઠે પોતાની વખારમાં નંખાવ્યો અને રોટલો મરચુ અને ઉપર કેરી કટકો આપ્યો, જેથી કઠીયારો ખુશી થયો અને શેઠને આશીર્વાદ દેતો પોતાને સુકામે ગયો.

એ પ્રમાણે રોજની પેદાશ લોભીલાલને થઈ જોઈ દીવસે દીવસે તે વધવા માંડયો; થોડા દીવસમાં લખપતી થયો અને બે વરસમાં તો કોડાધીપતી થયો, અને ઘેર છપ્પન ઉપર ભુંગળ વાગવા માંડી તેમજ દેશ દેશાવર દુકાનો ખોલી તેનો માલીક થઈ બેઠો.

ગામના માઝને વીચાર કર્યો, આ લોભીલાલ વધી

ગયો. જે વરસ ઉપર ખાવા ધાન્ય નહોતું. અને આજ કો-
ટયાધીપતી બની ગયો, જે નશીબની વાત છે. મનુષ્ય મા-
ત્રને હસકો સુખ અને હસકો દુઃખ આદ્યું આવે છે, પણ
આનો હસકો તો અબચબ જેવી રીતે વધી ગયો. અ પ્ર-
માણે ગામમાં કોટયાધીપતી કહેવાતાં સારી ઈજત બંધાઇ
ને પ્રથમ ગામના લોક તેને લોભીયો કહી બોલાવતાં હતાં
તે લોભીલાલ કહી માન આપવા લાગ્યાં,

પૈસા ! પૈસા ! તારી બલહારી છે. તારી માયા અજ-
બ છે. તારે લીધે જે નરના હાથનાં જે બોર કોઈન ખાય
તેને દુનિયા સલામો ભરે છે, તારા વીના એક પંડીત અને
રાની માણસ પણ હાડ થાય છે તારી વાત અજબ છે.
કર્તા—

ગાયન

(જેને ચિંતા નથી ચીતમાં) એ રાહ

છે લક્ષ્મી અજબ તુજ અજબ કામ.
વધે તારે લીધે સંસારીમાં નામ નામ—છે
તારે લીધે ભાઇ ભાઇ કહે લોક ગામના;
તુજ વીણ નહી કાંઈ વધી શકે નામના—વધે
પૈસો પેખી સહ લોક કહે ભાઇ ભાઇ
પાંચની વચે બોલાવે સહ ધાઇ ધાઇ
તુજ વીણ થાયે નહી ધડે કાંઈ કામ—વધે

ગરીબને કંઈ ગણે નહીં વાતમાં
 ગુણવાનને સહ ગણે છે અજ્ઞાતમાં
 અજળ ! અજળ ! તારો અજળ મુકામ-વધે

એ પ્રમાણે દિન પ્રતિદિન લોભીલાલની વૃદ્ધિ થવા માં-
 ડી, અને કઠીયારો પણ રોજની આવજથી ગામની ભાગોળે
 કુંભારવાડો હતો, ત્યાં કોઈ દીવસ ભજન ધીરતન થતું ત્યાં
 બેસતો; જેથી કુંભારની સાથે માયા થઈ. અને ભારો લઈ
 ને ગામમાં પેસતાં બે ઘડી કુંભારને ઘેર વિશ્રાંતી હોતો.

એક દીવસ કુંભારને ઘેર ભજન થતું હતું. ત્યાં કઠી
 આરો ભારો લઈ આવ્યો. અને ભારો મુઠી ભજન સાંભળ-
 વા બેઠો, સાધુઓએ કરતુ ભજન ઉપાડ્યું, અને સરવે
 જણાઓએ ગાવા માંડ્યું.

ભજન.

સાચા દીલથી સમરણ તારૂં કરીએ કુળ્યુ છોગાજારે
 શરણ આપો સંકટ કાપો મોહન મોરલીવાજારે-સાચા
 સાખી

પરિક્ષત તરીયા શ્રવણથી, લક્ષ્મીજી પદ શેવ
 પ્રહ્લાદ તરીયા સમરણથી, ભજનથી શુકદેવ
 સાખી.

અકુર અભિવંદન થકી, દાસ ભાવે હનુમાન
 પૃથુરાય પુજન થકી, અરબુન સખાને ધ્યાન
 ચીતથી માગીએ ઐશ્વર્ય એણે, હામોહર દીન કથાજારે-સાચા

સાંખી.

હરીરૂપ તુજ કળી ગયા આત્મ નિવેદને રાય
ભળી ગળ્યા તત્ર રૂપમાં ભાવીક ભક્ત ગણાય

એવા પ્રેમની માગીએ ભક્તિ, રાધેપતી ઓગાળારે—સાચા
ભજન પુરૂ થતાં સાધુઓ વીગેરે ચાલ્યા ગયા, અને
કઠીયારો પશુ ભારો લઈ દોલીલાલના ઘર તરફ ગયો.
સર્વે જણાં વેરાતાં કુંભાર સુધ્ ગયો; સુતાં સુતાં વીચાર
આવ્યો કે, કહાપી હું ઉઘી જઈશ, તો મારા આઠ કોર્મક
લઈ જશે, ને ગધેડુ દોરી જશે, એવી ખાસ્તી લાગવાથી
ચાહને ઓશીકિ સુકયા, અને ગધેડુ પગે બાંધી નિશ્ચિંત
મને સુધ્ ગયો. એ પ્રમાણે નિશ્ચિંત થઈને સુતો, તેથી તુ-
રત નિંદ્રામાં પડ્યો.

તે રાત્રીએ નગરના રાજા રામસીંહ નગર થરથા જોવા
નીકળ્યા હતા, તે કુંભારવાડા નજીક આવ્યા, અને વીચાર
કરવા લાગ્યા; આહા! હા! રાજા જેવો દુઃખી આ દુનિ-
યામાં ખીજો કેણુ હશે! જેને સુવાનું નહી, જપીને બેસ-
વાનું નહી, ધરાઈને ખાવાનું નહી, જ્યાં જીવે ત્યાં દુઃખ
દુઃખ ને દુઃખજ.

સુખે સુવા ભય તો રાજ્યમાં અંધેર થવાની પહીક,
જપીને બેસવા ભય, તો ન્યાયનું નખખોદ નીકળી ભય, એ
પહીક, રાજ્યની, પ્રજાની અને કોઈ દુખમન ઉપેક્ષા થવાની
ચિંતાને લઈને ધરાઈને ખવાય તો શેતુજ! રાજ્યની ચીંતા

એ કે રાજ્યનો કારભાર પ્રભને સંતોષ આપનાર ચાલે છે કે
 નહીં ! પ્રજા જનની ચીંતા એ કે પ્રભને રાજ્ય તરફથી
 કોઈ વાતનું દુઃખ તો મળતું નથી. એવી એવી ચીંતાઓમાં
 ખાવાનું ક્યાંથી લાવે ! તો પછી રાજા મુખી શાનો ! તે
 તો સદા દુઃખી દુઃખીને દુઃખીજ (ખાનુમાં કુંભારને મુતેલો
 જોઈ) વાહરે કુંભારીઆ વાહ ! આજકાલ સાચો મુખી તો
 તુંજ છે કોઈ વાતની ચીંતા ! ચાક ઓશીકે મુક્યો છે ને
 ગધેડું પગે બાંધ્યું છે. કેવો નિશ્ચિંત થઈ મુતો છે. એક
 વખત તારા મુખની અહેખાઈ આવે ખરી.

રાયસીંહ—

ગાયન.

(અધમને હાથ રાજ્ય) એ રાહ.

જેને નહીં ચીંતા ચીત લગાર ખરેખર તે મુખમાં મુનાર
 જીવેને છે ચિંતા તલભાર લોગવે સંસારે મુખસાર
 રાજ્યપાટ નવ ઇચ્છે ચિતથી ધારી દુઃખનો ભાર
 મેહેલ માળા નવ ગણે કામનાં જાણે દુઃખ અપાર
 ગણે છે મનથી જેહ અસાર—ખરેખર૦

સમજે મન નથી અમર આ કાયા નહીં સદા નશનાર.

ખાવા જેટલું મેળવે ખતે મુખે વસે સંસાર

એમ જે સંતોશે રહેનાર—ખરેખર૦

માયા મુકીમાં પડી ગુંપડી, તેની ન ચીંતા લગાર

પ્રપંચ રંચ ન ઇચ્છે દિલથી માનને નહીં ગંધનાર

માયાને નહીં કહી રટનાર—ખરેખર૦

એ પ્રમાણે કુંભારના સુખનું વર્ણન કરી રાજાએ વીચારું
સવાર થવા આવી છે માટે હવે મહેલ તરફ જવું જોઈએ
એવો વીચાર કરી રાજા પોતે મહેલ ભણી ગયા. મહેલ
પાસેના બગીચામાં આવતાં રાજાને વીચાર થયો કે, મેં
કુંભારનું સુખ જોયું, તેની યાદગીરી સખવો જોઈએ; એવો
વીચાર કરી બાગથી બંજલીની ભીતે ચાક લઈ લખવા માંડ્યું.

મરાઠી સાખી.

કુંભાર સમ નહીં સુખે સુનારો, ભાગ્યવંત નર કોઈ
ચીંતા બાંધી ચાકડે જોણે; આવે અદેખાઈ જોઈ
સાચું સુખ એ માણે, દુઃખ ન જરીએ પીછાણે
ઉપર પ્રમાણે મરાઠી સાખી લખી રાજા અંતઃકુપુરમાં
ગયા, અને કુંભારના સુખનું ચિંતન કરતા નીંદાવશ થયા.

પ્રકરણ ૬ હું.

લોશીલાલ અને મોઢે ચઢાવેલો લાલીઓ.

લોશીલાલ પોતાના ઘરમાં ઠીયારાના વિચારમાં મશગુલ
બન્યા છે. તેમણે વીચાર કર્યો કે આજ પાંચ પાંચ વરસ
જવા આવ્યાં, પણ હજી સુખી કોઈ આપણો લેઈ પામી ગયું
નથી. સૌ જાણે છે કે બહાર દેસાવરની દુકાનોમાંથી પેદા
થાય છે, પણ ખરી વાત તો એ છે કે પેલો કઠીયાદો દુકા-

ડીના સાડાપાંચ હજાર રૂપીઆ રળાવી જાય છે, પહેલાં ખાવા ધાન્યના પછી સાંસાહતા ને આજે કરોડો રૂપીઆની સાદાખી લોગવું છું તે એ કઠીયારાનોજ પ્રતાપ; પછી ! પેલો લાલીઓ રોતો રોતો કેમ આવે છે !

લાલીઆએ આવી પાટી પછાડીને કહ્યું, બાપા ! ગધેડીના મહેતાજીએ સોટી ચોઢી કાઢી; લોભીલાલે કહ્યું ક્યાં ? લાલીએ કહ્યું જુવો આ વાંસામાં એ પ્રમાણે કઢી વાંસો ખતાવ્યો, સોટીનો સોળ જોઇને લોભીલાલ ઉશ્કેરાયો, અને કહ્યું, એ મહેતો જુવો ક્યાં ? લાલીઆએ કહ્યું સોટી લઈ પાછો મને મારવા આવ્યો તેથી હું નાશી આવ્યો ને તે પાછળ પકડવા નીકળ્યો છે. તે એ આવ્યો.

મેહેતાજીએ આવીને કહ્યું, ક્યાં ગયો ગધેડીનો લાલીઓ લોભીલાલે કહ્યું તારો બાપ ગધેડીનો સમજાયો ? છોકરાને શા માટે માર્યો ! મેહેતાજીએ કહ્યું ભણતો નથી તો પછી શું કરવું ?

લોભીલાલે કહ્યું, ન ભણતો કાંઈ નહીં, પણ આવી રીતે છોકરાને મરાધ ખરો કે ? મેહેતાજીએ કહ્યું, જો ન ભણે તો તેનો સ્વાર્થ કેવી રીતે સુધરે ? લોભીલાલે કહ્યું, તેની તને શી પંચાત પડી છે ? જાણતો નથી કે આ કોટયાધીપતીનો એકનો એક લાડકો છે ? જેના આગળ પાંચી માગતાં હુધ હાજર કરીએ છીએ, તેને સોટી મારતાં વીચાર નહીં આવ્યો ? હુઆ મેહેતા બાલકા.

મેહેતાજીએ કહ્યું, શેઠજી તમારૂં ગમે એટલું ધન છે. પણ વિદ્યારૂપી ધન આગળ તે તુચ્છ છે. વિદ્યાન ઘેર ઘેર પુણ્ય છે. વિદ્યા વિના સદગુણ જાણી શકાતા નથી. વિદ્યા વીનાનો નર તે નર નહીં પણ ખર સમાન છે. સોના રૂપાની લક્ષ્મી ઘણી રીતે નાશ પામે છે, ચોર ચોરી જાય છે. હુંટારા હુંટી જાય છે. ખાતાં ખુટી જાય છે. પણ વિદ્યારૂપી લક્ષ્મી કોઈ રીતે જવાનો સંભવ નથી. વિદ્યાનો ઘેર ઘેર પુણ્ય છે. માટે શેઠજી વીચાર કરો.

લોખીલાલે કહ્યું, જા ? જા ? એતો વીચાર કયો. પૈસા આગળ વિદ્યા તુચ્છ છે. તારા જેવાને એક પૈસો અને ત્રીણ આપ્યું, કે હજારો વિદ્યાનો હાજર. આજ કલ વિદ્યાનોની શી કીંમત છે તે હું સમજી છું. મારા જેવાનો છોકરા લાખ બે લાખની મુઠી કાઢી વેપાર કરતો થશે તો દસ પંદરના પગારના હજારો વીદ્યાન શુભાસ્તા નોકર રહેવા આંટા આશે. પાસે પૈસો ના હોય ને વિદ્યાન થયા. તેથી શું થયું ? હમારી માફક વેપાર કરવો તે પસા વીના ક્યાંથી થાય ?

મેહેતાજીએ કહ્યું, પૈસો હોય ને વિદ્યા ન હોય તો વેપાર કેવી રીતે કરી શકે ? શેઠે કહ્યું. કેવી રીતે કેમ ! આઠ આઠ દસ દસ રૂપીઆના પગારે નોકર રહેવા હજારો શુભાસ્તાઓ તૈયાર છે, મેહેતાજીએ કહ્યું શેઠજી આવો ઉધો વીચાર કરશો, તો છોકરાનો સ્વાસ્થ્ય બગડશે.

લોભીલાલે કહ્યું જા ? જા ? એતો જોયો તને આતો, ઠીક છે, કે આજે જા છોકરાને માર્યો પણ કોક ખીજના છોકરાને મારીશ તો તેનો જવાબ આપવો ભારી પડશે. સમજ્યો ? મેહેતાજીએ કહ્યું, શેઠજી ! આવું ઉંધુ સમજવું જવા લો. લોભીલાલે કહ્યું, એતો જોયો તને સમજીની પુંછડી થયો છું તે. ચાલ્ય ચાલ્યો જા ! અને હવેથી કોઈ છોકરાને મારતો નહી, નહીતર રળી ખાતો રહીશ.

અપમાન પામવાથી મેહેતાજી વીઢાય થયા, ત્યા લાલીઓ કે જે મેહેતાજીની જહીકથી ઘરમાં ભરાઈ ગયો હતો તે બહાર આવ્યો ને કહ્યું બાપા, મેહેતાને હાંકી કાઢ્યોને ? લોભીલાલે કહ્યું, મારા દીકરાને મારે. તેને કેમ ન હાંકી કાઢાયઃ હવે કપકો આવ્યો છે, કે ફરીથી કોઈ દહાડો મારે નહી સમજ્યો મારા દીકરા. લાલીઆએ કહ્યું, પણ બાપા, હવે હું નીશાળે જવાનો નથી. લોભીલાલે કહ્યું, નીશાળે ગયા વીના ચાલતું હશે ? કે લાલીઆએ કહ્યું, કેમ ન ચાલે ? લોભીલાલે કહ્યું, આપણે નામું ઠામું માંડતાં તો શીખવુંજ જોઈએ નામું ઠામું ન શીખીએ, તો આપણે વહીવટ કેવી રીતે નહો !

લાલીઆએ કહ્યું, તો માસ્તર રાખીને ઘેર ભણાવો પણ હવે તો નીશાળે નહી જઈ, લોભીલાલે કહ્યું સાર ત્યારે એવો માસ્તર શોધી કાઢી ઘેર ભણાવા આવે તેમ કરીશું, પછી કાંઈ છે ? લાલીઆએ કહ્યું તો હું ભણીશ પણ, આવો માર મારે તેની નીશાળે ઠાણુ ભાય.

લોભીલાલે કહ્યું બહુ સારૂ નીશાળે ન જઈશ, પણ પેલો કઠીયારો કેમ ન આવ્યો ? લાલીએ કહ્યું બાપા, પેલો આવે લોભીલાને કહ્યું જા લારો વખારે નંખાવીને વેહેલો આવ્ય પછી આપણે જમવા જમ્યો લાલીએ કહ્યું સારૂ. ત્યાં કઠીયારો આવ્યો. તેની સાથે જઈ લાલીએ લારો વખારમાં નંખાવ્યો ને તેને ખાવાનું અપાવીને પાછો આવ્યો.

કઠીયારો શેડની રજા લઈ વીદાય થયો. ત્યાં લોભીલાલે કહ્યું ચાલો દીકરા જમવા માટે જમ્યો લાલીઆએ કહ્યું. નમે પરણ્યા ને મને કેમ નથી પરણાવતા ! લોભીલાલે કહ્યું હવે તું પરણવા જેવડો થશે ત્યારે તને પરણાવશું; લાલીએ કહ્યું બાપા હું પરણવા જેવડો કાચારે થઈશ ! લોભીલાલે કહ્યું તને દસ વરસ થયાં છે. પહોર અગીઆરમે વરસે પરણાવીશું; તારા લગનમાં તો મોટો ખર્ચ કરવો પડશે, સમજ્યો મારા દીકરા.

લાલીઆએ કહ્યું બાપા ખર્ચ શા માટે કરવો પડશે ? લોભીલાલે કહ્યું, તારા લગનમાં તો ઘેર માંડવો ઘાલીશું સારાં સારાં પુલેકા ચઢાવીશું, મોટા જમણવારો કરીશું. તારા લગનની વાત તે થાય ? કોટયાધીપતીના ઘેર બહીવા, તેમાં કાંઈ બાકી હોય ! લે હવે ચાલ્ય મોડું થાય છે.

લાલીએ કહ્યું પણ બાપા, કુલેકાં ચેનાં ? લોભીલાલે કહ્યું સગાં બહાલાંને ઘેરથી જમવાનાં નોતરાં આવશે, ત્યાં

તને વરરાજા બનાવી ઘોડે બેસાડ્યું, આગળ ઢાલી ઢોલ
 વગાડી કે (ગામ ગધેડે ચઢ્યું, કે ગામ ગધેડે ચઢ્યું)
 અને વાજતે ગાજતે સગાં વહાલાંને ત્યાં જન્મવાનું; તે કુલેકાં
 કહેવાય છે હવે આલ્ય ?

લાલીએ કહ્યું: પણ બાપા ! ગામ ગામ ગધેડે ચઢ્યું
 ત્યારે તમે પણ ગધેડે ચઢવાના ખરા કે નહીં ? લોભીલા-
 લે કહ્યું, ગધેડીના ફાટયો કે ? લાલીઆએ કહ્યું એ તો
 તમે ગામ ગધેડે ચઢ્યું એમ કહ્યું તેથી કહ્યું, પણ પછી ?

લોભીલાલે કહ્યું પછી લગનને દહાડે મોટો વરઘોડો
 ચઢવી પરણવા જવાનું; લાલીએ કહ્યું, ત્યાં પછી શું
 થવાનું ? લોભીલાલે કહ્યું ત્યાં તારી સાસુ પોંખવા આવશે
 ને પોંખીને મોઢારામાં બેસાડવાનો, ત્યાં કન્યાને પધરાવશે પછી
 છાછેડી ખાંધવાની, પછી ચોરીમાં બેસી કંસાર જન્મવાના ફેરા
 ફરવાના, પછી કન્યાને લઈ ઘેર આવવાનું છે હવે આલ્ય !

લાલીએ કહ્યું બાપા ! એ બધું કરી બતાવો તો ?
 લોભીલાલે કહ્યું, પણ અહીંમાં કન્યા કયાં છે તે કરી બ-
 તાવું. લાલીએ કહ્યું તમે કન્યા બનો ને, હું લાડો બનુ
 લોભીલાલે કહ્યું શું હું કન્યા બનું ! લાલીએ કહ્યું હા
 લોભીલાલે કહ્યું ગધેડીના બોલતાં બોલતાં ફાટી ગયો કેમ
 લાલીઆએ કહ્યું ત્યારે હમારે ખાવું નથી.

લોભીલાલે કહ્યું, છોકરાંને મોઢે ચઢાવે, તેની આ દશા
 યાય. લે બાઈ તેમતો તેમ. પછી કાંઈ છે, એમ કહી પાસે

રાખેલી સાલ હતી, તે માથે ઓઢી, અને લાલીઆના ખેસ સાથે છેડા બાંધ્યાં, અને કહ્યું જો આંમ.

લાલીએ કહ્યું એમ નહી, પણ ફેરા ફેરા ત્યારે લોભી-લાલે ફેરા ફરવા માંડયા ત્યાં લાલીએ કહ્યું બાપા ! વરકન્યા ફેરા ફેરે ત્યાં બાઈડીએ ગાય છે માટે કાંક ગાઓ લોભી-લાલે કહ્યું, તું જ ગાને એટલે પહોંચ્યું, ત્યાં લાલીએ ગાયન આવા માંડ્યું,

ગાયન.

(આલો ગોત્રજને પગે લાગેરે) એ રાહ

લાલીએ લાડીહોંબાહંગવે હાલોરે, થાકી જશે કુંવર આ બાળો છું તું હોંબા સરખી નારીરે હું છું કુંવર લાડકો ભારી.

લોભિ-પાક્યા બેટા અકકરમી કેવારે,

લાલિ-.....બાપા એતો તમાશ જેવા.

લોભિ-કેમ ફાટયો અકકરમી બાજોરે,

લાલી-.....બન્યા લાડી હોંબા લાળે

હવે જમવો તે કંસાર લાડીરે, માથે ફાડું હું ધીનીરે વાઢી

પછી ગોત્રજને પગે લાગુરે, આવો અવસર વહેલો હું માથું

લોલીલાલે, કહ્યું લે ચાલ્ય હવે જમવાનું કંડું મધ

જશે; લાલીઆએ કહ્યું બાપા, કેવો વરલાડો બન્યો ? કેવા

છતી લીખા છે ?

(ઉભો રહે ત્યા ક્યાં નાસે છે) ઔ રાહ

લાલીઓ-કેવો અત્યો બાપા હુંતો જુવો બંદાનો ખંદાર
લોલીલાલ-અકકરમી પાકયો તું પાકો મુરખનો સરદાર
લાલીઓ-કેવો બન્યો વર લાડો આપે, ઘોઘર બીલ્યો મ્યાંઉ
બાપા બન્યા હેડંબા લાડી, ફકકડ વરની વહુ
લોલીલાલ-ઉભો રહેને નામ બોળુ તું.....

લાલીઓ.....ચાલ્યને લાગી જાઉં

લોલીલાલ-નાઠો નહી તો મરી ગયો તો, પુરો રીસે બળી
રહ્યો તો

લાલીઓ કેમ હેડંબા નાર.....

લોલીલાલ.....ઉભો રહે ગમારના સરદાર.

બહુ ફાટયો તોફાની તુંતો માડૂ માર અપર,

લોલીલાલ ખીજવાઈ ગયો, તેથી લાલીઓ ઘરમાં
જમવા સાડૂ ગયો; લાલીઓ ગયો ત્યાં લોલીલાલે વીચાર્યું
કે છોકરાંને મોઢે ચઢાવતું આ ફળ મળ્યું, હવેથી છોકરાંને
કઢાપી મોઢે ચઢાવવાં નહી તેવો મન સાથે નીશ્ચય કરી ઘરમાં
જમવા માટે ગયો.

પ્રકરણ ૩ જી.

રાજા રાયસીંહે કુલારના સુખનું વર્ણન બાગમાં આપેલી બંગલીની ભીંતે લખ્યું, તેજ દીવસે સવારમાં વીણા કુંવરી કે જેની માતૃ શુજરી ગયેલી છે, તે પોતાની સખી શુલાબ સહ બગીચામાં આવી શુલાબે કહ્યું જ્ઞેન વીણા ! અપરમાં તરફથી તને કોઈ વાતનો સંતોષ નથી ? વીણાએ કહ્યું જ્ઞેન કેળવણીનું કૃણ ન્યાયજ છે વગર કેળવાએલ બાળકો ગમે તેમ અસંતોષ સમજે, પણ કેળવણીને લીધે સંતોષે મારા ઘટ ઘરમાં વાસ કર્યો છે, તેથી મને કોઈ વાતનું ખોટું લાગતુંજ નથી.

શુલાબે કહ્યું, તેમ તે બને ? વીણાએ કહ્યું; હા શા માટે ન બને ? જો તંતુ દુઃખ અનુભવતું મારા નશીબમાં લખ્યું નહોત, તો મારી માજ શામાટે મરે ? માટે જ્ઞેન સંતોષ સમાન સુખ આ દુનિયામાં બીજું નથી; કરોડાધીપતી થયા તેથી શું થયું ? ગરીબ નહા તેથીએ શું થયું ? ઉમદા લોજન મળ્યું તેથી એ શું થયું, સુકો ટુકડો મળ્યો તેથીએ શું થયું ? એ બધું અસંતોષીનેજ છે. સંતોષીને નથી; કોટયાધીપતી થયા છતાં હાય વોય ન મટે તો તે દોલત શું કરવાની ? ગરીબ થવાથી પેટપુરતુ ખાવાનું ન મળે, એટલે ટાંટીઆ ઘસવા પડે તે દુઃખને ક્યાં રડવાનું ! ઉમદા લોજન મળ્યું તેથીએ શું ? સ્વાદ ક્રૂત ભજનેજ

છે ને ? પેટમાં ગયા પછી બન્ને સરખુંજ છે ને ? સુખમાં મહાત્મા તેથી એ શું થયું ? સાદાખીમાં સુખ છે ક્યાં ? કહેવત છે કે “ઝાઝાવાળાને ઝાઝુ લાલ છતાં ઘીએ હુપુ ખાય” તે કહેવત સુખ સુખ મળે જ નહી, ને તે હાય વોચમાંજ જાય; દુઃખમાં દુઃખ તેથી એ શું થયું ? સુખ છેજ ક્યાં ? જ્યાં જીવો ત્યાં દુઃખ, દુઃખ, ને દુઃખજ છે. શું પસામાં સુખ છે ? ના સાચવવાનું દુઃખ ! શું ગરીબા-ઈમાં સુખ છે. ? ના ! પછસાવાળાઓને જોઈ બળી મરવાનું ! શું પુત્રોમાં સુખ છે ? ના ! કપુત પાકે તો નામ બોળે, શું અપુત્ર રહેવામાં સુખ છે ? ના ! માથે વાંઝીયા મહેણું ! સુખ છે ક્યાં ? સધળે દુઃખ દુઃખને દુઃખ જ છે તો પછી દુઃખ શું ઓઢવું કે પાથરવું. આ સ્વપ્નવત દુનિયામાં બધુએ સ્વપ્નવત જ છે. તો પછી સંતોશ શા માટે ન રાખવો ?

પુર્વ ભવનું સંચીત આ ભવ લોગવવાનું છે. અને આ-ગળને માટે આ ભવમાં સંચવાનું છે, તે હાય વોચ કે અ સંતોષે સંચાતુંજ નથી. ફલાણું સુખી ને હું દુઃખી કેમ ? એ સમજવું તે અસંતોષીનુંજ લક્ષણ છે. સંતોષી સમજે છે કે તેણે પુર્વ તેવું સાચું હશે, તેથી આ ભવ તે લોગવે છે. મેં નહી સંચેલું. તે મને ક્યાંથી મળે ? માટે ખડેન !! સંતોશની વાતજ ન્યારી છે, જો સાંભળ્ય ?

ગાયન.

વીણા- (નહી કર્મની કથા કદાપી વ્યર્થ)

સમ સંતોશ અવર સુખ નહી કાંઇ દીસે
 દુઃખ કેરા થોક અસંતોશ ને વિશે. સમ

સંતોશી સદે સુખમાં અને સુખે મરે,
 પરંતુ સુખ દેખી દીલમાં નહી અરે ધરે સમ

અવર સુખે થાય દુઃખી અસંતોશવાન,
 હાય વોય કરી મરે ધરે પુર્વનું ન જાન, સમ

પુર્વના સંચીતે સુખ દુઃખ શૌ મળે,
 હાય વોય જેર ખારથી નહી ટળે. સમ

માટે જહન દુઃખને તો હું જાણતી નથી પુર્વના
 સંચિત આ ભવે મળે જાય છે. તે સુખથી લોગવું છું અને
 સંતોશીજ રહું છું સદે કેળવણીના પ્રતાપે સંતોશ સુખ
 મેળવવા ભાગ્યશાળી બની છું; સદે કેળવણી મળી ના હોત
 તો તારા કહેવા પ્રમાણે દુઃખી હોત ખરી! પણ સદે કેળ-
 વણીના પ્રતાપે મને પોતાને હું પુર્ણ સુખી સમજું છું.

ગુલાબે કહ્યું, જીવે વીણાબા વેલી કુંવરી આ તરફ
 આવતાં હોય તેમ જણાય છે. કેવા ઠાઠમાઠથી આવે છે.
 મીનજમાં પણ જરા કડક છે. કાંઇ કહીએ તો મીનસ
 ફેરવતાં વાર કરતાં નથી વીણાએ કહ્યું, તે જરા લાડ પાડથી
 ઉછરી છે, ને તેની માતાના લાઠને લીધે કેળવણી બીજાકુલ
 સ્ત્રીથીજ નથી તેથી તેને તે બાબતનું જ્ઞાન નથી, સુમાતાની

ફરજ કેળવણી પામેલીજ માતાઓ સમજે છે. અભણ માતાઓ સમજી શકતી નથી તેથી આપી શકતી પણ નથી, અને તેથી દોકરાંનું જીવનર ધુળ મેળવે છે, વિદ્યા એજ કેળવણીનું મુખ્ય પગથીયું છે, વિદ્યાને લઈનેજ સઘળી કેળવણી મળી શકે છે ગુલામે કહ્યું, ખેન ! તમારૂં કહેવું અક્ષરે અક્ષર સાચું છે (વેલી આવે છે)

વેલી-કેન ખેન ! આ પોથાંનાં ધોંધાંમાંથી શું કરવા ધાકું છે, કે ઘડીએ હેઠાંતો મુકતીજ નથી !

વીણા-ખેન એ પોથાંજ કેળવણીનું પ્રથમ પગથીયું છે. સમજી ! તેને તે કેમ મુકાય ?

વેલી-(બોલો ! હો ! હો ! જાણું કે મોહોટી પંડીતા !)

વીણા-ખેન તને તેનું જ્ઞાન નથી, એટલે તને જ્ઞાની સમજ પડે ? વિદ્યા વિના સદગુણ શીખાતાજ નથી અને સદગુણમાંજ સ્ત્રીની સાચી કીંમત સમાયેલી છે.

વેલી-એ તો જોઈ તારી કીંમત ! મારાં રૂપથી તો લજ્જા લજ્જા અંજાઈ ગયા છે અને માગાં ઉપર માગાં મોકલે છે; તું મોહોટી ગુણવાળી છું, છતાં ક્યાંઈ તારો ભાવ સરખો પણ પુછાય છે ?

વીણા-ખેન ! ખાલી અલીમાન નકામે છે, જેમ સીતા-ફળનાં દોહાં એ કાંઈ શીતાફળ નથી, એકલું પાન એ કાંઈ પાનનો રંગ નથી. એકલો આંખો તે કાંઈ ફેરીમો ફવાદ નથી. સીતાફળની ખરી ખુબી સીતાફળના ગરબમાં સમાયેલી

છે, પાનનો ખરો રંગ કાઢા અને યુનાની મેળવણીમાં સમા-
યેલો છે, આંખાની ખરી ખુબી તેના ફગના રસમાં સમા-
યેલી છે, તેમજ સ્ત્રીની ખરી ખુબી તેના ગુણમાં સમાયેલી
છે; એકલા રૂપમાં નથી માટે ખડેન ! જેમ લુણ વગરનું
ખાતું તે વૃથા છે, જેમ રાગ વીનાનું ગાતું તે વૃથા છે, તેમ
સદગુણ વીનાનું સ્ત્રીનું જીવન તે વૃથાજ છે.

વીણા— (આ સ્વપ્નાસમ સંસાર.) એ રાહ.

છે સતીઓનો અવતાર પતીને માટે.

પતિવૃત્તનો પામવો પાર, આ સંસાર, સતીના ઘાટે

જ્ઞાનવિણુ સતી માન ગુમાવે

દેગવણી વીણુ જ્ઞાન ન આવે

જ્ઞાન લાવે સરસ્વતી લાવે દત્તમ સ્ત્રી અવતારરે—છે

રત્ન દાહડે નહી પરખાયે

ગુણવીણુ રૂપજ વૃથા ગણાયે

ગુણવંત બાણે, ગુણને વખાણે, રૂપને રૂવે ગમારરે—છે.

કાય ડખે રહ્યાં શું ગુણ રત્નો

ગુણવંતા જીવે કરી પ્રયત્નો

મનમાં ધારે, પુર્ણાવચારે, પછી લગને જોડાનારરે--છે.

વેલી—એતો બધું બાણું ! જેને ઘેર જશે તેને તો
કોણ બાણે કેવો એ તારી નાંખશે ! પણ જડેન ! લણેલી
લામીનીઓ વધારે ને વધારે લવાડા કરે, તે કહેવત ખોટી કે ?

વીણા—જે લણતર લવાડા કરે, તેને લણતર કહેવાયજ

નહી. પણ જો આપણી સખીઓ આવી માટે એકાદો રાસડો ગાઈએ. નાહક વાહવીવાહમાં ફાયદો નહી. કહેવત છે કે “રોગનું સુખ ખાંશી અને કળ્યાનું સુખ હાંસી.” મારે એથી સાર ન નીકળે.

વેલ્લી—જેયું ! કાંઈ બોલવું ન દાવ્યું, એટલે કેવી નરમ પડી મઠ ? કેમ ! કેવી બોલતી બંધ કરી દીધી છે !

વીણા—તે હું હારી, નેતું જીતી; હવે તો તું રાજ થઈને ?

વેલ્લી—તે કાંઈ તહારા કહેવાથી જીતીશું ? તું બોલતાં અટકી ગઈ એટલે હું આપોઆપ જીતીશું સમજીને !

વીણા—વાર, તેમતો તેમ, પણ જો આપણી સખીઓ આવી પહોંચી હવે એકાદો રાસડો ગાઈએ.

વેલ્લી—લલે ચાલો.

વીણા—સખીઓ.

ગરબો.

(જોને સખી મુઠીનો) એ રાહ.

શાણી સૈયર ! શીયળનો શણગાર ધાર

તનથી મનથી વરીયો જે પતી

તેવીજ ન સતીનો ઉદ્ધાર નાર

પતી શેવ સતીની સુખદ બતી-પીયુ

સાખી.

ધન્ય ! ધન્ય ! સાચી સતી ! ધરે શીયળ શણગાર

જે જે શાસ્ત્રે વર્ણવ્યા સતીને સાચા સાર

સાડી શીયળ તણી પરીધાન સતીઓ નાંત્યે દુરદે
 ચોળી પતી તણું શુભગાન શોધન ચીતે ધરદે
 કંચુકી કસો કુળ દીપક શુભવાન
 ઉભાગવું કુળ, કહેવાઈ કુળવાન-સાડી
 સાખી.

ઉત્તમ કુળ દીપાવવું માત તાતની લાજ
 તે સંભાળી વર્તવું કુડ ન કરવું કાજ
 પતી ! બાળ્યે મળ્યો ભગવાન-હોય સુરખડે જ્ઞાનવાન
 કરવી શેવા પ્રભુજી સમાન-નહી ખોવું સતીવું માન
 સાખી.

દુર્ગુણ સઘળા દુર કરી શેવે સ્વામી પાય
 પતિ સંગે વસતાં સદા જુગ ! જુગ ! ખ્યાતી થાય
 ગરબો ગવાઈ રહ્યો ત્યાં સખીઓ વિદાય થઈ ગઈ.
 સખીઓ ગઈ ત્યાં વેણીની નજર ભાગની ખંગલીની ભીંત
 ઉપર પડી; ભીંતે ચાકવું લખાણુ જોઈ તેણે વીણાને ઠણું,
 વીણા ! જો તે ! પેલું શું લખ્યું છે ? વીણાએ ખંગલીની
 ભીંત તરફ જોઈને તે લખાણુ વાંચવા માંડ્યું.
 વીણા— મરાડી સાખી.

કુંભાર સમ નહીં સુખે સુનારો, બાળ્યવંત નર કોઈ
 ચીંતા બાંધી ચાકડે જેણે આવે અદેખાઈ જોઈ
 સાચુ સુખ એ માણે દુઃખને ન જરીએ પીછાણે.
 વીણાએ ઠણું જોઈને વેણી ! કોક સુખાંત્રે કુંભારના

સુખને વખાણ્યું છે ! શું દુનિયામાં કુંભારજ સુખે સુનારો છે ? વેલીએ કહ્યું, ત્યારે તેનો ઉત્તર લખ્ય; વીણાએ કહ્યું લાવ્ય ત્યારે હું એનો અર્થ બરાબર લખું. (લખે છે).

વીણા—

મરાઠી સાખી.

ધન્ય વાદ હૂં અરપુ અતિશે કુંભાર સમ લખનારો
સુલક્ષણી હશે નારી સુભાગ્યે તે સુખમાં સુનારો
અવર શુ સુખે સુવે, સુખને સ્વપ્ને ક્યાંથી ભુવે ?

વેલી કહે શું લખ્યું ? વીણાએ કહ્યું પ્રથમતો કુંભારને ભાગ્યવંત ગણનાર કુંભારને ધન્યવાદ આપ્યો. વેલીએ કહ્યું. પછી ? વીણાએ કહ્યું, પછી એકે, જેને સુભાગ્યે સુલક્ષણી નારી મળી હશે, તેજ સુખમાં સુનારો; તે વિના સ્વપ્નામાં પણ સુખ ક્યાંથી મળે ? દ્યો જહેન હું જઈશ વેલીએ કહ્યું, બહુ સારૂ જહેન પધારો.

વીણાના ગયા બાદ વેલીએ વિચાર્યું, કેાણ બાણે જેને ઘેર પરણીને જશે, તેને તો કેવોએ તારી નાંખશે ? એવા વીચારમાં છે ત્યાં તેની દાશી શાન્તા આવી. શાન્તાએ આવીને કહ્યું, બા કેઈક કાગળ લાવને આવ્યું છે, વેલીએ તેને ત્યાં તેડી લાવવા કહ્યું, તેડી લાવવાનો હુકમ મળતાં, શાન્તા તે કાગળ લાવનારને તેડીને વેલી પાસે લાવી. આ કાગળ લાવના-ને ભેઈ વેલી અચંબો પામી, અને દાશીને કાગળ લેવા કહ્યું.

કાગળ લાવનારે કહ્યું: વેલીબાને હાથેહાથ આપવા છે, ત્યાં દાસીએ તેને અટકાવ્યો ને કાગળ લઈ વાંચવા ઇડ્યો, દાસીને કાગળ વાંચતી જોઈ કાગળ લાવનારે કાગળ ટાવી લઈ વેલીને આપ્યો ને કહ્યું: બીજાને વંચાવશે હીં, તમારે, પોતાને જ વાંચવાનો છે.

શાંન્તાએ કહ્યું, મુરખ : મોહોટા લોક તે વાંચવાની ત-
ની લેતાં હશે કે ? (બજ્યાં હોય ત્યારે વાંચેને) એ પ્રમાણે
હી કાગળ વાંચવા માંડ્યો.

કાગળ

માંતા—

લેરવી.

ચાહું ચીત એક વેલી સુંદરી
અકોર ચિત્ત અંદર તુજ દર્શન ઇચ્છું પ્રેમધરી;
જેમ તરસ્યો બપેયો મરે ટવળી
હર્યું તે માફ તન મન અને ધન પ્રિય જનપરી-ટેક
કુદરતનો કૂતર છવાયો મુખ ઉપર
મહેનત ઉઠાવી બતલાવો પીડ હરી-ચાહું.

જીલ્લા.

ગણે ત્હારો પ્રિય કરી.
ચટકો ત્હારો, મટકો ત્હારો, લટકો ત્હારો મનહરનારો છે;
સાધારણ નહીં સુંદરી, મોતી તું મુલ્યવાન,
રૂપવતી બાળા રાયની, સઘળું છે મુજ ધ્યાન.
પ્રેમ અંધ અથડી પડ્યો. ચોવન રસમય બાગ;

ખયાલી લેણી સુંદરી, મન મંદીર થઈ માગ,
મન મંદીર બેસાડીને, આપો પ્રેમનું પાન,
બાહુ લખવું નવ થટે, શુભવંતી તું જાન વાન,
હોહરો.

ઘેરી લીધુ મન ખરૂં, તુજ રૂપે આવાર;
હયા ધરી હીન ઉપરે, પ્રીતે કરો સ્વીકાર.
હીન તહારો સદાનો સાથી ધવાની ઉમેદ રાખનાર.
ધમલો માળી.

શાન્તાએ કાગળ વાંચી ફાડીને ફેંકી દીધો. કાગળ લાવ
નાર અરજણીએ કહ્યું, કુંવરીબા! કાગળનો જવાબ માગ્યો
છે વેલીએ શાન્તાને ઇસારત કરી, એટલે શાન્તાએ અરજણી-
આને એક તમાચો લગાવી દીધો; તમાચો પડવાથી અર-
જણીઓ નાશી ગયો. ત્યાં રાજા રાવમ્મીંહ પોતાની રાણીસહ
આવી પહોંચ્યા.

રાણીએ કહ્યું, કેમ વેલી ! અહીં બાગમાં શું કરે છે
વેલીએ કહ્યું, માંજી પ્રાતઃકાળમાં વીણા બેઠેન સાથે અને
આવી અને સખીઓ આવતાં રાસડો ગાઈ સખીઓ અને
વીણા બેઠેન હાલ જ ગયાં, ને તમારી પાસે જ આવતી
હતી ત્યાં તો તેમને આવી પુળ્યાં.

રાજાએ કહ્યું મિયા ! પ્રાતઃકાળની શોકાભી બલહારી
છે. અહા ! હા ! હા ! શું બોલો છો કે ? બન્યું છે કુદ-
રત ! તેને, અને તેને રચનાસ્મી !

ગાયન.

રાજા રાણી—(પીયુષ કેવી પ્રાતઃકાળની) એ રાહ;

રાજા—પ્યારી જીવો પ્રાતઃકાળની લેહર,

રાણી—પીયુષ વાયે મંદ પવન ચોમેર;

રાજા.....પ્યારી.

પંખી જીવો આ કીલ કીલ કરતાં,

કેવાં કરતાં ફરે છે ચોમેર.

પ્યારી.

રાણી— અતિ સુવાશીત પુષ્પો આ મહેકે,

રહી વૃક્ષે મારી રહ્યાં લહેર,

પીયુષ.

રાજા— કાળજ તેમનો માળી પધારી,

લેશે ચુંટી ફરી ઠેર ઠેર,

પ્યારી.

એવી રીતે કાળ ચક્ર છે ભમતું,

સુખ પ્રાણી વીચારે ન પેર.

પ્યારી.

રાજાએ કહ્યું પ્રિયા ! જે સ્થિતિ હાલ પુષ્પોની છે, તેવીજ રીતે માણસને સમજવાનું છે. ખીલ્યાં છે તે ખરખરે જ માટે આહા ! હા ! હા ! કુદરતની શોભાનાં વખાણ કાંઈથી થયાં નથી, તેમ થશે નહીં.

રાણીએ કહ્યું, તે બધું ખરૂં ! પણ વેલીના ંહીવા માટે શું થાયું છે ! રાજાએ કહ્યું, વજેસીંહ, તેજસીંહ, મામસીંહ, વિગેરે ઠાકોરોનાં માગાં આવી ગયાં. તેમને જવાબ આપીને કંટાળી ગયો. રાણીએ કહ્યું શા જવાબ વાળ્યા !

રાજાએ કહ્યું 'શા કેમ ? ચાખખી ના; આપણાથી ઉતરતા રજવાડામાં કન્યા દેવાય ખરી ?

રાણીએ કહ્યું, ત્યારે હવે શું કરવા ધર્મ છે? રાજાએ કહ્યું કૌતકપુરના ઠાકોરનો ગોર આવ્યો છે; રજવાડુ ઠીક છે. જે કે આપણા જેવું તો નથી, પણ ખીજા કરતાં લગાર સાફ છે. જે તમારો વીચાર હોય તો ત્યાં કરીએ. રાણીએ કહ્યું 'મારી રૂપવંતી દીકરી એવા ઠાકરડાએને આપવી નથી. કીંમતી શીરપેચ માંડીલ ઉપરજ બંધાય, ઘોખીના કાળીયા ઉપર. કઢાપી કાળે ન શોભે; ખીલેલી કળીનો સદઉપયોગ ગુણવાનથી જ થાય, નહીં કે બબુચકથી બને! કારણ તે તો ચોળી મસગીને દે'કી દેવાનોજ; આ મારી રૂપવંતી દીકરી એક રાજકુમાર તો પણ મહોટા રજવાડાના રાજકુમારને યોગ્ય છે, નહીં આવા ઠાકરડાના યોગ્યની ! માટે તમે તમારે ચાખખી નાજ પાડી દેજો.

રાજાએ કહ્યું હું તો હવે કંટાળ્યો છું, તમેજ ના કહેજો. જુવો પેલો આવે ગોર ! (ગોર આવે છે) ગોરે કહ્યું આશીર્વાદ! આશીર્વાદ! (ગોરે કહ્યું હું કૌતકપુરનો ઠાકોર જાલમસીંહ પોતે ગોરના વેશે માણું કરવા આવ્યો છું, તેથી કુંવરી તો નજરે પડી, આહા ! હા ! હા ! શું સ્વરૂપ ! જાણે ઇંદ્રના ઘરની અપ્સરા !) મહારાજ ! કૌતકપુરના ઠાકોર જાલમસીંહજી તમારા કરતાં કુળમાં ચઢીઆતા છે. છતાં તમારી કુંવરી વેલીનું માણું કરે છે.

રાણીએ કહ્યું, અમારી હલકા કુળની કન્યા તમારા કુળ વાનને ન શોભે. ગોરે કહ્યું, હે ! શું કહ્યું ? શું જાલમસીંહ ના માગાનો અનાદર ! રાણી સમજે ? સમજે ! તમારી કુંવરી ભાગ્યશાળી થશે. રાણીએ કહ્યું, મારી કુંવરીને ભાગ્યશાળી થવું નથી. ભલેને બીજી કોઈ ભાગ્યશાળી થાય.

ગોરે કહ્યું, પણ હાથેવાળે પરણવા કહેવરાવ્યું છે, રાણીએ કહ્યું, જાણે મોહોટો ઉપકાર કરતા ન હોય ! ગોરે કહ્યું, રાજાજી આવું ઠેકાણું ફરીફરીને મળવાનું નથી; રાજાએ કહ્યું. ભલે ખોટું ઠેકાણું મળે; ગોરે કહ્યું ત્યારે શું જવાબ આપે છે ? વીચાર મુકી કંકુના કરો; રાજાએ કહ્યું, રાણીએ જે જવાબ આપ્યો તેજ; ગોરે કહ્યું એટલે ! રાજાએ કહ્યું, એટલે શું ? આવા કામમાં તો જૈરાનો જે જવાબ, તેજ પુરુશનો જવાબ.

રાણીએ કહ્યું; એમ શા માટે કહોછો ? કહોને ચોખ્ખું કે હમારી રૂપવંતી દીકરી ઠાકરડાઓને આપવાની નથી; એ તો કોક મોહોટા રાજા કુમાર સાથે પરણશે. ગોરે કહ્યું ત્યારે છેવટનો જવાબ ! રાણીએ કહ્યું, રાજાજી કાંઈ વિચાર કરો ? રાણીએ કહ્યું, કહ્યો તેજ; ગોરે કહ્યું, રાજાજી કાંઈ વિચાર કરો ? રાણીએ કહ્યું; જાઓ જાઓ મહારાજ એ તો વીચાર કર્યો. ગોર નિરાશ થઈ વીદાય થયો,

જતાં જતાં ગોરે વિચાર કર્યો. હું જાલમસીંહ ઠાકોર પોતે ગોર બની અત્રે માથું ફેરવા આવ્યો, ત્યાં માથું આવું

અપમાન ? શ્રીકર નહી, મ્હોટા રાજકુમારને પરજીવવી છે. કેમ ! જ્યારે તે કુંવરીનો જન્મ ધુળ ન કરે, તો મારું નામ જલમસીંહ નહી. એ પ્રમાણે બડબડતો બડબડતો વિદાય થયો.

ગોર ગયો, ત્યાં રાજાએ કહ્યું, પ્રિયા ! જે આવે છે, તે આમને આમ કંટાળો આપે છે. હુંતો જવાબ આપતાં પણ થાકી ગયો. ચાલો હવે મહેલમાં જઈએ. (રાણીએ બંગલાની બીંતે કાંઈક લેખેલું ભેઈ) પણ અરે ! પેલું શું લખ્યું છે ?

રાજાએ કહ્યું, રાણી ! હું ગઈ રાતના નગર ચરચા જોવા નીકળ્યો હતો, ત્યાં કુંભારને નિર્ધીત ! સુતેલો ભેઈ તેના સુખની યાદગીરી મેં લખી છે; રાણીએ કહ્યું પણ અરે ? આમાંતો તમને કુંભાર લખ્યા છે ! રાજાએ કહ્યું, હે ? ક્યાં ? રાણીએ કહ્યું, ક્યાં શું, જુવો નીચે, રાજાએ સાખી વાંચી કહ્યું, આ સાખી કેણે લખી ?

વેલી કહે, કેણે શું ! તમારો વહાલી દીકરી વીણાએ; રાજાએ કહ્યું, શું વીણાએ મને કુંભાર ગણ્યો ! રાણીએ કહ્યું, કુંભાર તો શું ? પણ કુંભાર, ગમાર, ચમાર, ગમે તે ગણે; બાકી મોંઢે ચઢાવો ને ? મહારી વીણા ? મહારી વીણા ! મહારી વીણા !

રાજાએ કહ્યું, શું મેં તેને બાજુ મોંઢે ચઢાવી, તેનો આ બહલો ! રાણી કહે આતો શું, પણ તેથીએ વધારે

કહેશે, છોકરાંને લાડ લડાવવાનાં કળ મળ્યાં ? રાજાએ કહ્યું,
રાણી ! તમારૂં કહેવું ખરૂં છે છોકરાંને લડાવવામાં કાયદો
નથી. રાણીએ કહ્યું, હજી પણ કહેભેને કે મ્હારી વીણા !
મ્હારી વીણા ! મ્હારી વીણા ! એટલે તેમને ગણશે પણ
નહી, નહી તો તમને કુંભાર કહેનાર એ કોણ !

વેલી કહે ખરૂં છે પીતાણ ! તમને કુંભાર કહેનાર એ
કોણ ? રાજાએ કહ્યું, પણ તે ગણ ક્યાં ? વેલીએ કહ્યું
મહેલમાં; રાજાએ કહ્યું ઠીક છે, મહેલમાં જુઠને તેની વાત.

એ પ્રમાણે રાણીની ઉશ્કેરણીથી રાજા ઉશ્કેરાયા, અને
વીણા ઉપર ગુસ્સે થતા મહેલમાં ગયા. જતાં જતાં પણ
ઉશ્કેરણી કરવામાં અપર માતા પાછી પડી નહી; જે છોકરાંની
મા મરતાં અપર માતાને પાને પડે, તે છોકરાંની
દશા છુરી સમજવી. ગાયન.

કર્તા— (અજળ ખુબી છે પ્રેમમાં) એ રાહ

સાચુ દુઃખ સંસારમાં, બાળકને વિખ્યાત.

સગી માત બતાં મરી, આવે અપર માત;

હોય બલે સુલક્ષણી, પણ નવ છોડે ભત.

કુલક્ષણી કર્મે મળે, થાય બાળની ઘાત,

સેગી માનો અજળ પ્રેમ, પ્રેમ તને પ્રણામ કર.

અપરમાનો શ્રેમ, પ્રેમ, રહેમ, તું નહી ધ્યાન ખ;

બતાવી કૃતીમ પ્રેમ, કાપતાં નહી વાર કરે,

કર્મે હીણુ હોય જેહ બાળ, તેની સગી માત મરે.

પ્રકરણ ૮ મું .

બલીમસીંહ ઠાકોર ગામમાં પોતાના ઉતારે આવ્યો, વેશ બદલો કરેલો હોવાથી ઉતારો એક ધરમશાળામાં કર્યો હતો, ઉતારે આવી વિચાર કર્યો શું માફ અપમાન કર્યું? અપમાન સાંભળી આવતાં તે બુસ્સા ઉપર આવી ગયો, ને મન સાથે બબડવા લાગ્યો કે શું એ અલીમાની રાણીએ અને સ્ત્રી વશ રાજાએ મહાર અપમાન કર્યું? હું કોણ? કઉતકપુરને ઠાકોર? તેનો પણ તેને વિચાર નહી આવ્યો! ઠીક છે? બચ્ચા! ઠીક છે? બચ્ચારે અપમાનના ફળ ન ચખાડું, અને કુંવરીનો જન્મારો ન બીગાડું, તો માફ નામ બલીમસીંહ નહી. બસ માફ અપમાન કરનાર એ કોણ,? હા! એ કોણ?

બલીમસીંહ આ પ્રમાણે પોતાના અપમાનના ઉતારા કાઢતો હતો, ત્યાં વજેસીંગ ઠાકોર કે જે વેસપાટલો કરી માથું કરવા આવેલો ને અપમાન પામી પાછો વળેલો, તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો; ત્યાં બલીમસીંહના અપમાનના ઉતારા સાંભળી ખુશી થયો, અને પાછળથી જઈને કહ્યું કોણ બલીમસીંહ!

બલીમસીંહ કહ્યું હા; પણ વજેસીંહજી! તમે અહીંઆં ક્યાંથી! વજેસીંહે કહ્યું, જેમ તમે આવ્યા છો, તેમજ. બલીમસીંહે કહ્યું, શું માથું કરવા? વજેસીંહે કહ્યું, હા.

જાલમસીંહે કહ્યું' જઇ આવ્યા । વજેસીંહે કહ્યું હા, જાલમસીંહે કહ્યું, જવાબ શો મળ્યો ? વજેસીંહે કહ્યું, તમને મળ્યો તેવોજ. જાલમસીંહે કહ્યું તો તો ઠીક, પણ મારૂં અપમાન કરનાર એ કોણ ? ત્યાં વજેસીંહે મસ્કરીમાં કહ્યું તમારૂં અપમાન કરનાર એ કોણ ?

વજેસીંહે કહ્યું જાલમસીંહજી ! આપણે તો નાહાનાં રજવાડાનાં ધણી રહ્યા, એટલે ઠાકરડા કહેવાયા, પણ તમને કેવા કહ્યા ? જાલમસીંહે કહ્યું, તમને કહ્યા તેવા; રાજા રાણી અભીમાનના પહાડ ઉપર ચઢી ગયાં છે, ને કહે છે કે તમને ઠાકરડાઓને હમારી કન્યા આપવાની નથી, પણ કોઈ મોટા રાજકુવરને વરશે. અને આપણે તો ઠાકરડામાં કેમ ?

વજેસીંહે કહ્યું, ને હું પણ ઠાકરડામાં ? જાલમસીંહે કહ્યું, તમારૂં તો ઠીક પણ મારૂં અપમાન ? અપમાનનો પુરો બદલો ન લઉં તો મારું નામ જાલમસીંહ નહીં; વજેસીંહે કહ્યું કેવી રીતે ? જાલમસીંહે કહ્યું કેવી રીતે શું ? કોઈ પેચ દાવથી. વજેસીંહે કહ્યું, એક પેચ મને યાદ આવ્યો છે.

જાલમસીંહે કહ્યું, શો ? વજેસીંહે કહ્યું. કોઈ બનાવટી રાજ કુમાર બનાવી ફરેબ કરી તેને રાજકુવરી સાથે પરણવવા પેરવી કરવી; રાજારાણી અભીમાનના પહાડની ટોચ ઉપર છે, એટલે આપણા પેચમાં પુરેપુરા ફાવીશું:

જાલમસીંહે કહ્યું, - વજેસીંહજી ? તમારૂં કહેવું બરાબર છે, પણ એવો માણસ ક્યાંથી મળે !

વજેસીંહે કહ્યું, પેરવી કરો, એટલે મળી રહેશે. પણ ભુવો ? પેલું કાક જોશી જેવું આ તરફ આવતું જણાય છે. ચાલો. તેમને આપણા કામનો પ્રશ્ન પુછીએ. જાલમસીંહે કહ્યું, ચાલો, ત્યાં જોશી પાસે જઈને કહ્યું, મહારાજ ? હમારૂં કામ ક્તેહ થશે કે કેમ ? જોશીએ કહ્યું, એમ તે પ્રશ્ન પુછાતો હશે ? બેસો, હું કુંડળી કાઢું તેની ઉપર દક્ષણા મુકો, પછી ગણીને કહું.

જાલમસીંહે કહ્યું, હ્યો જોશી મહારાજ, તેમ તો તેમ એમ પ્રમાણે કહી ત્યાં બેઠા; જોશીએ કુંડળી કાઢી તેના ઉપર દક્ષણા મુકી, ત્યાં જોશી મહારાજે નવ ગજનું પટીપણું ઉકેલ્યું; ટીપણું જોઈ કહ્યું, તમારૂં કામ થશે. જાલમસીંહે કહ્યું ક્યારે ? જોશીએ કહ્યું બીજો પ્રશ્ન મુકીને કહું.

જોશીએ બીજી કુંડળી કાઢીને કહ્યું, દક્ષણા મુકો, જાલમસીંહે કહ્યું, કેટલી વાર ? જોશીએ કહ્યું, પ્રશ્ન મુકાવો એટલી વાર, નહીતો રહ્યું, મહારાજી ગરજે મુક્તા હો, તો મુક્તાનહી જાલમસીંહે કહ્યું, મહારાજ ? તમે પણ ગરજ વરતો છો ખરા ! જોશીએ કહ્યું, ગરજ વગર હમારો ભાવે કોણુપુઠે ! જાલમસીંહે દક્ષણા મુકી, ત્યાં ફરીથી ટીપણું ઉઘાડીને તે જોઈ કહ્યું, હાલને હાલ તમારા કાર્યની સીદ્ધિ થશે, વજેસીંહ તથા જાલમસીંહ જોશીનાં વચનો સાંભળી ખુશ થયા.

તે અરસામાં ગામનાં છોકરાં રાજકુમારની જે, રાજ-
કુમારની જે, એ શબ્દો મોટે સારે બોલતા તે ઠાકોરોએ
સાંભળ્યા (રાજકુમારની જે,) એ શબ્દથી ઠાકોરો અચંબો
પામ્યા, અને જોશીને પુછ્યું, જોશી મહારાજ ! આ રાજ-
કુમારની જે શેની બોલાય છે ?

જોશીએ કહ્યું, એતો અમારા ગામમાં સુળીયો કરીને
રાબનો માળી હતો, તેનો કુંવર ધમલો દેવતાની વાંસે
અંગારા જેવો પાક્યો છે, તેની જે બોલાય છે ઠાકોરોએ
કહ્યું, પણ મહારાજ ! આતો તેની જે નથી બોલાતી, પણ
રાજકુમારની જે બોલાય છે; શું ! તે રાજકુંવર તો નથી !
જોશીએ કહ્યું, રાજકુંવર તો શું ! પણ તેથી એ ચઢીઆતો.

ઠાકોરોએ કહ્યું, એટલે ? જોશીએ કહ્યું, એટલે શું, તે
બધા હુન્નરો જાણે છે. બધુ શીખ્યો છે પણ એક વગર;
ઠાકોરે કહ્યું. તે શું ? જોશીએ કહ્યું, ગાતાં બજાવતાં, પહે-
રતાં, ઓઢતાં, વાંચતાં વિગેરે તમામ હુન્નરો જાણે છે, પણ
એક હુન્નર જાણતો નથી. ઠાકોરોએ કહ્યું, તે શો ? જોશીએ
કહ્યું, કમાતાં !

ઠાકોરોએ કહ્યું, હુન્નરો જાણે છે તેથી રાજકુમાર શેનો
કહેવાય ? જોશીએ કહ્યું, તેને એક દરદ છે, તેથી ઠાગળી
છટ જેવો થયો છે; તેથીજ છોકરાં રાજકુમાર કહી મસ્કરીઓ
કરે છે. ઠાકોરોએ કહ્યું તે દરદ કીયું ? જોશીએ કહ્યું પ્રેમનું

પ્રેમની વાત સાંભળી ઠાકોરો અચાંખો પામ્યા, અને
ગુહ્યું, વારૂ જોશીલ ! કેની ઉપર પ્રેમ ચાટ્યો છે ?
જોશી કહે કેની ઉપર શું ! અહીંના રાજાની કુંવરી ઉપર
પ્રેમના કાગળો પાણી લખી ચુક્યો, અમે સંદેશો પણ મોકલી
ચુક્યો; જાલીમસીંહે કહ્યું, ત્યારે તો મારો બેટો ઉસ્તાદ ખરો

જાલીમસીંહે વજેસીંહને કહ્યું, વજેસીંહ ! કાંઈ
સમજ્યા ? વજેસીંહ કહે ના; જાલીમસીંહ કહે, તે આપણા
કામનો છે. માટે ચાલો તેને મેળવી જોધપુરનો રાજકુમાર
ઠરાવી રાજકુંવરી સાથે પરણાવીએ. અપમાનનો બદલો લઈએ.

વજેસીંહે કહ્યું તે ખરાબર છે, ગોરમહારાજને કહ્યું
ગોરમહારાજ હમને તેની સાથે મેળવશો ? ગોરે કહ્યું ઘણી
ખુશીથી, ઠાકોરો કહે ચાલો ! ગોરે કહ્યું ચાલવાની કાંઈ
જરૂર નથી. તમે અહીંયાં જ બેસો હમણાં જ આ રસ્તે
થઈને નીકળશે. તેના ઘરનો રસ્તોજ આ છે, દુધો હવે હું
બહુ છું આશીરવાદ ! આશીરવાદ ?

આશીરવાદ આપી ગોર વિદાય થયા, ત્યાં ધમલો તે રસ્તે
આગ્યો, અને રસ્તા ઉપર ઉભા રહી વીચાર કરવામાં પડ્યો.

હું કોણ ? કેવો ? વેલી કુંવરી મને પમ્પંડ શા માટે
ન કરે ? શું હું બહેરો છું ? બોખડો છું ? લંગડો છું ?
કાણો છું ? કુખડો છું ? મારા જેવો વર વેલીને ક્યાંથી
મળનાર છે ? લણ્ણેલો. ચાલાક. ચબરાક. હોંશીઆર !

જે કોઈ રજવાડામાં પરણશે, તો મારા જેવું સુખ ક્યાં
થી મળશે ! રાજ રાણી થઈ મહેલ રૂપી બંધીખાનું શેવવું

તેના કરતા હું શું ખોટો છું ! મારી સાથે જે છુટથી વર્તવાવતું મળશે, એવી છુટ રજવાડામાં ક્યાંથી મેળવી શકનાર છે ! (ધમાની ડાશી આવે છે.)

ડાશીએ કહ્યું. દીકરા ધમા ! ધમાએ કહ્યું, હરમાનજી વાંસે પુંછડું લાગુને લાગુ, જ્યાં જઈ ત્યાં દોશી પાછાની પાછા. ડાશીએ કહ્યું. દીકરા ? તે શું કરવા ધાતું છે ! ધમે કહ્યું ડાશી ! એઈ ડાશી ! શું કરવાનું હતું ? ડાશીએ કહ્યું, તારો બાપ પાંચ માંજીહમાં પુછાતો હતો અને પંચાનીઓ ગણાતો હતો. આપણે આમતે રખડે પાલવે ! આમરૂદારનું એ કામ નહી,

ધમાએ કહ્યું. મારે એવી માથાફેડ કરવી નથી. બસ હતો મારા મનનું ધાયું કરવાનો, અને મનની મોજ પ્રમાણે ફરવાનો સમજી ? ડાશીએ કહ્યું, ત્યારે શું તું ઘેર નહી આવે ! ધમે કહ્યું છટ છટ હવે રાજકુંવરીને પરણવાનો, તો શું એવા જુપડામાં રહેવાનો કે ? ડાશીએ કહ્યું; હાય ! હાય ! તારા બાપની મજત હલકી કહેવરાવવા બેઠો છું ? એવું બોલીશ તો રાજા તને ગામમાંએ નહી રહેવા દીધે સમજ્યો.

ધમાએ કહ્યું; ડાશી ? એઈ ડાશી ? એ શું બોલી ! રાજા શું કરનાર હતો ! રાજા ગામનો સુખતીઆર છે. કોઈ ના મનનો નથી સમજી ! ડાશીએ કહ્યું, ત્યારે તું હારા ઠેકાણે પરણ્યો હું કામ ? ધમાએ કહ્યું, હું ક્યાં ખુશીથી

પરણ્યો હતો ! તમે પરાણે પરણ્યાંયો હતા. ને હવે શું વહી ગયું છે એવી કદરૂપી અને બેડોળ યૈરીને શું કરે ? આપી દો છંડાછટકો.

ડોશીએ કહ્યું, શું તારા બાપની ઇજત ઉપર પાણી ફેરવવા ધાર્યું છે ? ધમાએ કહ્યું, ડોશી ? એઈ ડોશી ? જેમ મેલા કપડા ઉપર પાણી ફેરવવાથી તે સાફ થાય છે, તેમ બાપની જીની ઇજત ઉપર પાણી ફેરવવાથી ઇજત સાફ થાય છે. ચાલ્ય ચાલી જા (ધકકો મારે છે. ડોશી પડી જાય છે.) ડોશી ! એઈ ડોશી ! પડી કેમ ગઈ ! શું મશાણમાં જઈ ધાર્યું છે ! (ડોશી જાય છે)

જલમસીંહે અને વજેસીંહે ધમલા પાસે જઈ કહ્યું. હમારે તમારી શાયે ઠેટલીક વાતચીત કરવાની છે, ધમલે કહ્યું, મને કુરસદ નથી, પણ તમે કોણ છો ! જલમસીંહે કહ્યું, તમારા હીતસ્વી; ધમલે કહ્યું શી બાબતમાં ? તમે જે બાબતનો વીચાર કરો છો તેજ બાબતમાં સમજ્યા ? ધમલે કહ્યું, કીઈ જલમસીંહે કહ્યું, કીઈ શું ? વેલીને પરણવાની; પણ બાણો છો ! હમારા વીના તમે ફતેહ મેળવી શકનાર નથી, કારણ તમે ગરીબ છો,

ધમલે કહ્યું વાર ! કેવી રીતે ફતેહ મળશે ! જલમ-સીંહે કહ્યું, કેવી રીતે શું ? તે રસ્તો હમારી પાસે છે, પણ હમે કહીએ તેમ વર્તવું પડશે. ધમલે કહ્યું, તૈયાર છું પણ વેલી મળશે ? જલમસીંહે કહ્યું હા, મળશે, અને ત-

મારા મનોરથ ફળશે, પણ તે તમારા એકલાથી બનવાનું નથી.

અરજણીએ કે જે કાગળ લઈ વેલી પાસે ગયો હતો; તે આવ્યો, અને કહ્યું, ધમલા ! નખખોડ ! આવું કામ તે લગાવાનું હશે કે ? ધમલે કહ્યું, પણ છાનો રહેને ? મુંગો મરને ! અરજણીએ કહ્યું, પણ મને પહેલું કહેવું હતું તો ખરું ? ધમલે કહ્યું, પણ જવાબ લાવ્યો ? અરજણીએ કહ્યું હા એમ કહી એક તમાચો લગાવી દીધો.

તમાચો પડ્યો, તેથી ધમો ચીહીકાયો અને કહ્યું, ગ-ધેડા ! તમાચો કેમ માર્યો ! અરજણીએ કહ્યું, એ જવાબ ધમલે કહ્યું, શું મારું અપમાન ! અરજણીએ કહ્યું, હા ! હા ! તારું અપમાન, તું તે એક માળીનો છૈયો શા હીસાખ-નો ! એ પ્રમાણે કહી અરજણીએ વિદાય થયો.

ધમલાએ બુસ્સામાં આવી કહ્યું, પણ હું માળીનો છોકરો શા માટે થયો ? બસ મારું અપમાન કરનાર એ કોણ ! બધા બબરે લાજ લુટું ત્યારેજ મારું નામ ધમલો માળી; એ પ્રમાણે કહી રોડમાં જવા માંડ્યું, ત્યાં જલિમ સીંહે તેને અટકાવ્યો અને કહ્યું, તેમ કરવાની જરૂર નથી. હમે કહીએ તેમ કરો એટલે બેઠો પાર; ધમલાએ કહ્યું, ત્યારે આ દાસ છે તૈયાર; હવે ચાલો ઉતાવળ કરો ચાય છે વાર.

જલિમસીંહે કહ્યું, એમ ઉતાવળે આંખા નહી પાડે. પ્રથમ હમે કહીએ તેમ કરો. ધમલે કહ્યું " શું જલિમ

સીંદે કહ્યું, તમે બનો જોધપુરના બનાવટી રાજ્ય કુમાર;
ધમલાએ કહ્યું. પણ વસ્ત્ર શણગાર ! જાલમસીંદે કહ્યું
તે દેનાર આ ઉભા તૈયાર.

ધમલે કહ્યું. શું ! રાજા ! રાજા ! જાલમસીંદે ક-
હ્યું, હા, રાજા; પણ જો જો ! મનને કાળુમાં રાખજો. પો-
ગળ પકડાઈ જાય નહીં; ધમલે કહ્યું, તેમાં આ શેવકને
કહેવું નહીજ પડે, રાજા ! રાજા ! બંદા હવે જોધપુરના
રાજકુમાર (જાલમસીંદે તથા વજેસીંદને) પણ તમારો
તો તાબેદાર,

બહુ સારું; અમે વસ્ત્ર શણગાર તૈયાર કરી રાખીએ
છીએ, તેટલામાં તમે આવી પહોંચજો; ઢીલ કરતા નહી.
ધમલે કહ્યું, આ આવ્યો.

ગાયન

ધર્મો- (ચાલી જ ચાલી જ અહીંથી) એ રાહ.

બનું હું રૂંડે એ ભામા ભરથાર,
નમાવું આંકડો, બંદો આ ફાંકડો, કેવો છું વર.

.....છેલોનો સરદાર,

રીઝાવી, પટાવી, ફંદામાં ફસાવી, નેનોમાં મીચાવી,

.....કરૂં મોહોરદાર.

જુઠ વીણુ નવ પહોચાય પાર.

જોધપુરનો બનું રાજકુમાર.

જુઠું જગ માને, સાચું ન પીછાણે, પસ્તાય તે ટાણે;

જાણે જેની વાર.....બનું.

મકરણ ૬ મું.

પીતા પુત્રી વીવા, વીજાના પીતાને બોલ.

રાયસીંહે કહ્યું, બોલ્ય વીજા ! મારી સાખીનો જવાબ કાણે લખ્યો ! વીજાએ કહ્યું, પીતાજી મેં લખ્યો. રાજાએ કહ્યું શું લખ્યું ? વીજાએ કહ્યું, તમે વાંચ્યું તો હશે ? રાજાએ કહ્યું, તોપણ તું તારે મોઢેનીજ કહેને ? વીજાએ કહ્યું, પહેલાં તો કુંભારનું સુખ વખાણનાર કુંભારને ધન્ય-વાદ; રાજાએ કહ્યું, પછી ? વીજાએ કહ્યું, જેને ઘેર સુઘડ નાર, તેજ સુખમાં સુનાર.

રાજાએ કહ્યું, શું કુંભાર સુખમાં સુનારો નથી ? વીજાએ કહ્યું, ના ! તેને સુખમાં સુવાનું શેનું હોય ? સવારના પહોરમાં બેઠું ઉઠી ગધેડાં લઈ માટી ખાણે જવું, ત્યાં માટી ખોદવી, ઉપાડી ગુણોમાં ભરી ગધેડાં લાદવાં, પછી ઘેર આવવું; એવા એવા બને એટલા ફેરા સાંજ સુધી કરવા, કહો તમાં તે સુખે સુનાર શેનો ?

રાજાએ કહ્યું, પણ તેને રાજા જેટલી ચીંતા તો નહીંજને ? વીજાએ કહ્યું, ચીંતા કેમ નહીં ? સવારમાં બેઠું મોડું ઉઠાય, તે માટી એણી લવાય; માટે બેઠું ઉઠવું તે ચીંતા, વાસણો બનાવવા માટી કેળવવી, અને તે બરાબર નહીં કેળવાય, તો વાસણો સારાં નહીં થાય, તે ચીંતા ! વાસણો પકવવાની ચીંતા ! ઘરબારની ચીંતા ! માણસ માત્ર ચીંતા દેવીના કબજામાં સપડાયેલા છે, તો કુંભાર સુખી શાનો ?

રાજાએ કહ્યું; ત્યારે સુખી કેણુ? વીણાએ કહ્યું, એક તો સુખે સુવે સુરખ, કે જેને કોઇ વાતનું જ્ઞાનજ ન હોય, બીજો સુખે સુવે બાળક કે જેને વાતનું જ્ઞાનજ ન હોય, ત્રીજો સુખે તે સુવે કે જેને કોઈ રીતનો ઉઠાવવાનો ન હોય ઘરનો ભાર, અને ચોથો સુખે સુવે તે જેને ઘેર સુધડ નાર.

રાણીએ કહ્યું, ત્યારે અમે તો કુવડકે! વીણાએ કહ્યું, હા; જેના પતીને સુખે સુવાનું નહી, તે બધીએ કુવડજ, સુધડ સ્ત્રી પતીના માથે પડેલી ચીંતામાં બાગ લઈ પતીનો ચીંતાનો બોલો હલકો કરનાર છે, કુવડ સ્ત્રી તે બોલો વધારનાર છે.

રાજાએ કહ્યું, ચીખાવણી છોકરી! ત્હારા વિના પીતાને કુંભાર કહેજ કેણુ? વીણાએ કહ્યું પીતાજી! જો આપેજ લખ્યું છે, તેવું જાણત, તો તેવું ન લખત, છતાં મને ચોખ્ખ જણાયું તે લખ્યું છે; તમોએ આપેલી કેળવણીનો સહઉપયોગ કર્યો છે, તેથી તમારે ખુશી થવાનું છે.

રાણીએ કહ્યું, સાંભળ્યું! તમને કુંભાર લખ્યા, તેથી તમારી માનીતી પુત્રી કહે છે કે તમોએ આપેલી કેળવણીનો સહઉપયોગ કર્યો છે, તેથી ખુશી થાઓ! આવું તો આજ સાંજે, જો, કોઇ બીજો હોય, તો પછી બપોર પડે.

વીણાએ કહ્યું, બપોર સી પડવાની છે! ખરી વાતમાં ખાર હતો હશે કે! રાજાએ કહ્યું, શું ખરી વાત! વીણાએ કહ્યું, હા કુંભાર જેવા વીચાર લખ્યા, તેથી કુંભાર લખ્યા તેમાં બિટ્ટી વાત શાની!

કમલાગ્ય છોકરી ! હું કોણ છું, તે તું બાણ છે ?
 વીણાએ કહ્યું હા ! રાજા રાયસીંહે કહ્યું, હું શું કરી શકું
 છું ? તે તું સમજે છે ? વીણાએ કહ્યું, પીતાણ ! નાહક
 હુંપદ શા માટે કરે છે ! હું કરે છું, ને કરીશ, એવું
 સમજનાર માણસ સુરખનો સરદાર છે,

છપો.

હુંપદે રાવણ રાય જીવે રણમાં રોળાણે !

કૌરવ રૂર્યોધન સમ ચાંચડ ચોળાણે !

કૈયા કીચક પ્રધાન હુંપદે બાંધે કુટ્યો !

સતબંધુઓ સાથે ભીમના હાથે કુટ્યો !

હુંપદમાં વસનાર કોઈ થયો સુખી નહીં ભણીઓ !

જેઠો કહે હુંપદ તમે શીદ હાથે કુટ્યો પ્રાણીઓ !

માટે પીતાણ નાહકની હુંપદ રહેવા દો ! રાયસીંહે
 કહ્યું કમલાગ્ય છોકરી ! રાયને રંક તે હુંજ બનાવું છું,
 ને રંકને રાય પણ હુંજ કરી શકું છું, મારી મહેરબાનીથી
 ખમા ખમા થાય છે, ને મારી કફા મરણથી હાડહાડ થાય છે.

વીણાએ કહ્યું, પીતાણ ! તમે શું કરો છો ! બનવા
 કાળજ બને જાય છે, તમારી મહેરબાની, અને તમારી કફા
 નજર ને તો ફક્ત કારણરૂપ છે, ઈશ્વર ઇચ્છા બળવાન છે,
 ઈશ્વરની કૃપાદ્રષ્ટી જે પ્રાણીપર હોય તે પ્રાણીપર તમે ગમે
 તેટલી કૃપાદ્રષ્ટી કરો, તે કફા દ્રષ્ટી ખાંડ ખાય છે; ઈશ્વરની
 જેના ઉપર કફા દ્રષ્ટી હોય, તેના ઉપર ગમે તેટલી કૃપા
 દ્રષ્ટી કરો તે કામ આવતીજ નથી; માટે પીતાણ ! રાય

અને રંક, સુખી અને દુઃખી બનાવવાવાળો ઈશ્વર હાજરાહુતુર છે. તમારાથી કાંઈજ બનતું નથી.

રાણીએ કહ્યું, જોયું ! તમારી કૃપા દ્રષ્ટીથી કાંઈજ બનવાતું નથી, ને તમારી કદા દ્રષ્ટી ખાંડ ખાય છે ! હમણું કોક કંગાલની સાથે વરાવે; તો તો બધીએ ખબર પડેવીજાએ કહ્યું, ખબર શી પડવાની છે, ભાગ્ય બળવાન છે.

રાજાએ કહ્યું અભાગણી છોકરી ! મારી તારા ઉપર કદા દ્રષ્ટી થાય, તો તને ટુકડો રોટલોએ ન મળે સમજ ? એતો ઠીક છે. કે છોકરૂં ગણીને હસી કાઢું છું.

વીણાએ કહ્યું, પિતાજી ! નાહકની હુંપદ શામાટે કરો છો ! કીડીઓ અનાજનો સંચક કરે છે, તેને કોણ આપવા જાય છે ! ચકલી સુખે નિર્વાહ કરે છે, તેને કોણ પાળવા જાય છે, બીલાડી દુધ પીએ છે, તેને કોણ પાવા જાય છે ! એ તો પોતપોતાની જાત મહેનત અને ક્ષીયમત.

વેલીએ કહ્યું, પિતાજી ! દુનિયામાં રાજા એઃ એક ગામના રાજા ! અને બીજા મેઘરાજા ! રાયત્રી'હે કહ્યું, અભાગણી વીણા ! સાંભળ્યું ! વીણાએ કહ્યું, શું સાંભળું ! સ્વાર્થ સાધી લેવાની કપટજાળ છે, વેલીએ કહ્યું અમારું કલ્યાણ તો તેમનાથી છે. તેમની કૃપાદ્રષ્ટીજ માંડે કલ્યાણ છે વીણાએ કહ્યું, વીધીએ નિમ્મુજ બને જાય છે; તેમની કૃપાદ્રષ્ટીજ કલ્યાણ માનવું તે ખરેખરી મુરખાઈ છે. તેમનાથી કાંઈ બનવાતુંજ નથી, પોતાના ભાગ્ય પ્રમાણેજ બને છે; રાણીએ

કહ્યું, હમણાં કોક કંગાલ સાથે વસાવે, તો ખબર પડે; પછી લાગ્ય જણાય હમો તો હમારૂં કચ્ચાણુ તેમનાથીજ સમજાવે છીએ.

વીણાએ કહ્યું નાહકની પ્રપંચ જાળ શા માટે પાથરે છે ? કશ્ચરની તો પછીક રાખે; રાણીએ કહ્યું, ત્યારે શું હમો પણ તહારી પેઠે કુંભાર કહીએ, તો સારૂં કેમ ? એનો એજ ડીક છે, ને જો આવાં વેણુ મારી વેણી બોલી હોય, તો તેની જાલ નહીં ખેંચી કાઢું, પણ શું કરીએ. અપરમાર્થી કાંઈ થાય છે ? જો કાંઈ કહીએ તો લોકો શું કહે ?

રાજાએ કહ્યું હીણભાગી છોકરી હું નથી બોલતો, તેમ તું ચડી કેમ ? વાણીએ કહ્યું, પીતાજી ! ચઢ્યાછો તો આપને, ચઢાવનારા આ મારાં માણુ તમારી પડખે ઉભાં છે. રાણીએ કહ્યું જો અભાગ્યણી બોલે છે પોતે, ને નાહકનો મને દોષ આપે છે !

વાણીએ કહ્યું માણુ ! હું શું બોલી છું ? જેને ઘેર પુઘડનાર, તેજ સુખમાં સુનાર; એજ કે ખીજી ? આટલું મધું ટાયલું તો તેમજ કર્યું.

રાજાએ કહ્યું, વીણા તને એક કંગાલની સાથે વસાવીએ ॥ તું તેને સુખે સુનાર બનાવીશ ખરી ! વીણાએ કહ્યું, પીતાજી ? કંગાલ તો શું ? પણ સુરખ, રોગીઓ, કોડીઓ, તીઓ, જેવો પતી મારા કર્મે લખ્યો હશે, તેવો મને જશે; તમે શું વસાવશો ? તેને માટે તો વીધીએ અગાઉ-

થીજ નીર્માણ કરી રાખ્યું હશે. તમે તો એક દલાલરૂપ છો ત્યાં પ્રધાનજી આવી પહોંચ્યા.

પ્રધાનજીએ કહ્યું, જોધપુરનો રાજકુમાર રીસાઈને આ તરફ આવ્યા છે. રીસાલા વીના નીકળી આવ્યા છે જલ-મર્સીહ અને વજેર્સીહ તેમની સરબરામાં છે રાયર્સીહ કહ્યું, શું જોધપુરના રાજકુમાર રીસાઈને અહીં આવ્યા છે ? જાઓ તેમને બહારના બગીચામાં ઉતારો આપો; અને તેમની સરબરામાં રહો; હું રાણીસહ ત્યાં આવી પહોંચું છું

પ્રધાનજીના ગયા બાદ રાણીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ ! જોધ-પુરના કુમાર રીસાઈને કેમ નીકળ્યા હશે ? રાજાએ કહ્યું એ તો રાજકાવ છે. એમને એમ ચાલ્યું જાય છે. રાણીએ કહ્યું, પણ જો જો ! આવો અમુલ્ય અવસર ખોતા નહીં. ઘેરે બેઠે ગંગાજી મળી ગયાં છે; જો જો આ સુકા જોડે લીલુ બાળતા નહીં ?

રાજાએ કહ્યું, પ્રીયા ! તેતે બને; વીણાએ કહ્યું, બોલ્ય વીણા ? જો જોયું ! સુખી અને દુઃખી કરનાર હુંજ છું તે ખરૂં કે ખોટું ? જો ! વેલીને જોધપુરના કુમાર સાથે પર-ણાવી સદાની સુખી બનાવું છું, બોલ્ય હવે તહાની શું ઈચ્છા છે.

વીણાએ કહ્યું, ખીતાજી ! ઈચ્છાનું શું પુછો છો ? હુંતો પ્રથમથીજ જણાવી ચુકી છું કે જે પત્ની નરીબમાં લખ્યો હશે તેજ મળશે. તમારાથી કાંઈ બનવાનું નથી. રાજાએ કહ્યું,

કંમ ભાગ્ય છોકરી ! તારૂં ભાગ્યજ તમે બોલાવે છે, મને ખાત્રી છે કે તું દુઃખી થઇશ, અને રખડી રવડીને મરીશ, માટે હજી પછી તારા માટે કયા ખાધને પુછું છું, કે તારા કુટેલા કર્મના સાંધણ રૂપ કાંઈ બોલ્ય ?

વીણાએ કહ્યું, પીતાજી ! શું બોલાવો છો ? ભાગ્યની બલહારી છે. તમારા હુંપકમાં હું તજ્જાવાની નથી તે નથીજ; તેની ખાત્રી રાખજો. જોડું ડાળ ઘાલુ બોલનારાં તમારી પાસે આ ઉભાં, તેમને બોલાવો, અને તેમનું બહું કરો; હું તો મારે ભાગ્ય ભક્તાણી છું.

રાજાએ કહ્યું; ઠીક છે, તને તો એક કંગાલ વેરેજ વરા વીંશ, તે શીવાય તને સમજ નહી પડે. વીણાએ કહ્યું પીતાજી ! મારું જરા સાંભળો તો ખરા !

વીણા—

ગાયન.

(અરે શું માનવનો અભિમાન) એ રાહ.

ખરે છે કાયા કાચો કુંભ વણસતાં વાર નથીરે
પ્રાણી શીઠ ધરો હુંપક નાદાન માયામાં મરો મથીરે
માયામાં મરો મથીરે, છેવટે સાર નથીરે— ખરે,
ક્ષણ અવસરમાં ક્ષણ એક સુખની છે એ....રે કીહાં.
કરે હુંપક પછી દુઃખ દુઃખ છે જીહાં.....ને તીહાં.
સમજો પ્રાણી નાદાન— ખરે,

માયા સુસાદર દે તણ અહંકારને અભિમાનની
અહંકારને હુંપક નીશાની લાજ નહીં કાજની

રાવણ સરીખાએ ઠર્યો નહીં મળી કમાણી દહાણી
 રામેજ આપે રોળીઓ કીધી ખુવારી પ્રાણી— ખરે,
 રાજાએ કહ્યું, ઠીક છે ઠીક ! એતો જણી તને જણી
 પુંછડી થઈ છું તે ! એમ કહી રાજા રાણી વેલી કુંવરીસહ
 જોધપુરના કુમારને મળવા માટે ગયાં. અને વેલી પીતાની
 હુંપઠનો પથ્થાતાપ કરતી મહેલમાં બેસી રહી.

પ્રાકરણ ૧૦ મું.

બનાવટી રાજકુમાર વમલો માળી.

ધમલો માળી જોધપુરનાં રાજકુમારના પોશાકમાં તદ્દલીન
 થઈ આનંદમાં આવ્યો છે, ત્યાં જલમસીંહે કહ્યું, ધમા !
 જોજો પોગળ વેરાઈ જાય નહીં. ધમે કહ્યું, ઠાકોરો ! કોઈ
 વાતની ચીંતા રાખશો નહીં; મોરનાં ઈંડાંમાં ચોતરવાનું
 હોથજ નહીં, એમાં મને કહેવું નહીં પડે; રાજા
 રાણીને આવવા દો, પછી જુવો મારો રોડ ! કોઈ ક
 જાય, તો તો થઈજ રહ્યું ના, ધમાલાઈને જેવા તેવા
 સમજશો નહીં.

જલમસીંહે કહ્યું, જો ? પેલી રાણી વેલી કુંવરી સાથે
 આવે છે. કુંવરીના પ્રેમમાં અંધ થઈ આડું અવળું જોતી
 જતો નહીં, રાજા રાયસીંહ પણ સાથેજ છે. ધમે કહ્યું,
 શીકર નહીં આવવા દો; પણ રાણી તો કુંવરીને લઈ મહેલ-

માં ગઈ, ને રાજા એકલા આવતા હોય એમ જણાય છે.
(રાજા આવે છે.)

રાયસીંહે જોધપુરના બનાવટી કુંવરને રાજ્ય રીતે સલામ લરીને માન આપ્યું; અને પુછ્યું રાજકુમાર! આપ તો મોટા રાજ્યના ધણી છો, છતાં આમ એકલા કેમ ચાલી આવ્યા છો ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, પિતા સાથે રાજકાજમાં જોલણ થયું; તેથી રાંસનો માથો ચાલી નીકળ્યો છું. પાછળથી સમાચાર તો આવી ગયા, કે જોધાણનાથ પસ્તાય છે, અને તમારા વિના મુંઝાય છે; માટે જોધપુર પાછા આવો, પણ નીકળ્યો તે નીકળ્યો, ફરી ફરી દેશાટણ મળવાનું નથી એમ ધારી આ તરફ ફરીને પાછું રાજ્યમાં જવા વિચાર છે,

જલમસિંહે કહ્યું કૃપાનાથ તમે તો જતા હતા, પણ હુમારી વીનવણીથી અઠવાડીયું રોકાવા વચન આપ્યું છે; આપ રાજવીની સેવાનો અલભ્ય લાભ અમને ફરીથી ક્યાંથી મળનાર હતો ! રાયસીંહ ઠાકોરનાં પણ ધન્યભાગ, કે આપ જેવા પવિત્ર રાજકુમારનાં દર્શનનો લાભ તેમને મળ્યો.

રાયસીંહે કહ્યું, ખરું છે જલમસીંહજી, રાજકુમારે મને અને મારા રાજ્યને પાવન કર્યું છે. મને સમાચાર મળતાંજ હું મળવા માટે ચાલી આવ્યો; તમારા માટે સોઈ કરવા પ્રધાનને ભલામણ કરી છે.

જલમસીંહે કહ્યું, હજી સુધી તો કંઈ બંદોબસ્ત થયો.

નથી, રાયસી'હે કહયું' પ્રધાનશ્રી તેને માટેજ રોકાણા છે. પણ કુમાર સાહેબ ! આપના રાજ્યમાં ઘોડું કેટલું ? લશ્કર કેટલું ? ખજાનો કેટલો ? તે કૃપા કરીને જણાવશો.

બનાવટી કુમારે કહયું' રાજકુમાર તે વાણીઆના છોકરાની માફક હીસાબ રાખતા હશે ? જાલીમસી'હે કહયું' ખરું છે કૃપાનાથ ! ખજાનો, અથાગ ઘોડો, અને અગણીત લશ્કર તેની ગણતરી કેવી રીતે થઈ શકે ! અને હીસાબ તો રાખનાર રાખે, તે કાંઈ રાજકુમારો તે રાખતા હશે કે ? રાયસી'હે ઠાકોર ! આ પુછવું તમારૂં ગેર બ્યાજગી છે.

રાયસી'હે વિચાર્યું', આ કુમારનું કહેલું બરાબરજ છે, જોધપુરનું રાજ્ય, તે કાંઈ નહાના રજવાડા જેવડું નથી, જેના તાબામાં હજારો ગામ છે, અને શ્રેષ્ઠ રાજ્ય કહેવાય છે, તે હીસાબ કેવી રીતે રહે ! એ પ્રમાણે વિચાર કરી જાલીમસી'હે કહયું' ખરું છે જાલીમસી'હે ! મારી ભુલ મઠ, જાલીમસી'હે કહયું', એવી ભુલ આપણે નહીં કરવી જોઈએ, કદાપી કુમારને જોડું લાગે, રાયસી'હે કહયું', હવે પ્રધાનશ્રી કેમ ન આવ્યા ? જાલીમસી'હે કહયું', તેઓ રાજકુમાર માટે સોંપ કરવામાં રોકાણા હશે, રાયસી'હે કહયું', જાલીમસી'હે હું લગાર કામ પ્રસંગે જાઉં છું, તે હાલ આવું છું.

જાલીમસી'હે કહયું', બહુ સારૂ પધારો. રાયસી'હે ગયા ત્યાં પ્રમાણે કહયું; કેમ ઠાકોરો કેવો રોડ ખજાનો છે ! ઠાકોરે કહયું' મન્ય છે તારી બતુરાઈને ! પણ આ તો દક્ષ

રાજાનેજ તમારી ચતુરાઈ બતાવી; પણ રાણીને બતાવવાની બાકી છે.

ધમાએ કહ્યું; કાંઈ પ્રીતર નહીં; જલમસીંદે કહ્યું; રાજા કરતાં રાણી વીશેષ ચતુર છે. ધમાએ કહ્યું; તો આ ધરમસીંદા ક્યાં જોછા ચતુર છે? જલમસીંદે કહ્યું; જુવો સામેથી પેલી કુંવરી સહ રાણીજી આવે છે. જો જો ચતુરાઈમાં ખામી આવે નહીં! ધમે કહ્યું; કાંઈ પ્રીતર નહીં. આ પ્રમાણે વાતો કરે છે; ત્યાં રાણી આવી પહોંચી.

રાણીએ આવી બનાવટી રાજકુમારને રાજની રીત પ્રમાણે આવકાર આપ્યો; અને કહ્યું, કુમાર સાહેબ! આપના પધારવાથી હમે ધણાજ ખુશી થયાં છીએ; તમારો આંહી પધારી આ રાજ્યને અને અમોને પાવન કર્યા છે.

બનાવટી રાજકુમારે કહ્યું, રાણી ધણાં ચતુર લાગે છે; પણ રાજા તો તદ્દન મુર્ખ જોવાજ છે; એકદમ અહીં આવી પુછવા માંડ્યું કે તમારા રાજ્યમાં કેટલું ઘોડું છે, કેટલું લશ્કર છે, કેટલો ખજાનો છે, કેવું મુર્ખતા ભર્યું પુછવું? શું રાજકુમારો તે વાણીઆના છેકરાની માફક હીસાબ રાખતા હશે કે?

રાણીએ કહ્યું; કુમાર સાહેબ! તેથી જોડું લગાડવું નહીં. તેમના જોડ્યા સામું જોવું નહીં. જો તે પ્રમાણે કમ-અછલ ન હોત તો પછી કાકોર શાને કહેવાત? આપની વાત તે થાય!

વેલીએ કહ્યું, આ પોંચીયો તેમના હસ્તને કેવી દી-
પાવે છે ? જાણે આકાશમાં તારા ચમકતા હોય, તેવા હીરા
તેજમાં ચમકી રહ્યા છે, મોકોટા રાજ્યના દાગીના પણ
રાજ્ય જેવાજને ?

બનાવટી કુમારે કહ્યું, શું આ પુંચીઓ તમને વણી
જ પસંદ છે, એ તો હીમાચળની કન્યા વીધ્યામળ વેર
પરણી, ત્યારે મારા વડા દાદાના વડા દાદાનાં વડા દાદાને
ઈનામમાં મળી હતી.

રાણીએ કહ્યું, આ હાર કોટને દીપાવે છે ? હારનાં
મોતીનું તેજ તો અજબજ છે. બનાવટી કુમારે કહ્યું, તે
તમને પસંદ છે. એ તો ઉત્તરનું રાજ્ય હતું, તે વખતે
મારા વડા દાદાના વડા દાદાને ઈનામમાં મળ્યો હતો;
દ્યો તમારે ભેઈએ તો.

જાલમસીંહે સાનમાં સમજાવી કહ્યું, તે તારા જાનું
ન હોય સમજ્યો ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, ઠાકોરો ! અમારા
જેવા રાજવીઓ ઉદારતામાં પાછા પડતાજ નથી; રાણીએ
કહ્યું શું છે ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, ઠાકોરોના જાની પુંજ
ઓછી થતી ન હોય ! તેમ મને રોકે છે. પણ હું સમજું
છું કે, રાણી કાંઈ અજાણ નથી, ને ઈનામની ચીજો કોઈને
ન અપાય; રાણી કહે ખરૂં છે રાજકુમાર સાહેબ ! ભેટની
ચીજ કાંઈ ઓડીજ કોઈને અપાય છે !

વેલીએ કહ્યું, શી ચતુરાઈ ! ચતુર નરની બલહારી

છે. બનાવટી કુમારે કહ્યું; તમારાં વચન તો મોઝરાના પુષ્પો
જેવાં મનહર છે તેની તુલના કાંઈ થાય તેવી છે ?

હુંહો.

મધુર મનહર વેણુ આ લાગે પુષ્પ સમાન;

ત્રસી ન થાયે કહ્યુંને, પીતાં અમૃત પાન.

વેલીએ કહ્યું, આવો હુંહો અહીંઆં એક માળીનો
છોકરો રહે છે, તેણે કહ્યો હતો, પણ ક્યાં તે ? અને ક્યાં
આ ! બનાવટી કુમારે કહ્યું, શું માળીના છોકરાએ આવો
હુંહો કહ્યો હતો ? વેલીએ કહ્યું, હા બનાવટી કુમારે કહ્યું,
શું માળીનો છોકરો એવો કાવ્યમાં કુશળ છે ? વેલીએ કહ્યું,
નારે ના ! તમારા કાવ્ય આગળ તેની કવીતા તો તુચ્છ
છે ક્યાં તમારું મીઠું મનહર કાવ્ય અને ક્યાં તેની બેઠળ
કવીતા ! રાજા આવે છે.

રાણીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ ! હવે વેલી વાત ઉપાડોને ?
રાજાએ જાલમસીંહને કહ્યું, જાલમસીંહજી ! આ રાજકુમાર
સાથે મારી વેલી કુંવરીનાં લગ્ન કરવાની ઇચ્છા છે. માટે
મારી તરફથી બેવાનાં કહીને ચોકડું બેસાડી આપો. વેલીને
કહ્યું, તું હમણાં મેહેલમાં જા.

જાલમસીંહ બનાવટી કુમારને કહ્યું, કુમાર સાહેબ !
રાયસીંહ ઠાકોર તેમની વેલી કુંવરી તમારી સાથે વસાવવા
ઇચ્છે છે. રાજ્યકુમારે કહ્યું; ના રે ના ! એવી કુંવરીઓ
સાથે લગ્ન કરતા ફરીએ, તો પછી દરબારમાં માય પણ

નહી, સમજ્યા ? પીતાળની આજ્ઞા શીવાય તે બનેજ કેમ ?

રાયસીંહે કહ્યું, કુમાર સાહેબ ! રાજકુમારને વળી આજ્ઞા કેવી ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, શું તમારી એવી ઇચ્છા છે ? રાયસીંહે કહ્યું, તમારા મોહોટા રાજ્ય સાથે સંબંધ બાંધવા ઘણાજ ઇતેજાર છું, માટે આટલી ઇચ્છા પુરી કરો.

બનાવટી કુમારે કહ્યું, બલે; આ ખાંડા સાથે વરાવો રાયસીંહે કહ્યું, ખાંડા સાથે નહી, પણ હાથેવાળે વરાવાની ઇચ્છા છે. બનાવટી કુમારે કહ્યું, આપણા રાજપુત્રો કદાપી હાથેવાળે પરણતાજ નથી.

બલમસીંહે કહ્યું, ખરૂં છે કૃપાનાથ ! રાજપુત્રો હાથેવાળે પરણતા તો નથી. રાયસીંહે કહ્યું, બલમસીંહજી ! તમે વળી એવું કેમ જોલો છો ? કહોને કે ઘણી વખત હાથેવાળેથી પણ કેટલાક રાજપુત્રો વર્યા છે; અમારી તરફથી ઉપાડ કરતા રહો, બલમસીંહે બનાવટી કુમારને કહ્યું, કુમાર સાહેબ ! હાથેવાળેથી પરણવાના પણ ઘણા કાખલા છે. માટે હાથેવાળે પરણવામાં વાંધા જેવું તો નથી, બનાવટી કુમારે કહ્યું, જેવી તમારી મરજી, શું રાયસીંહજીની ઇચ્છાનો અનાકર થાય તેમ છે.

રાયસીંહે કહ્યું, કૃપાનાથ એટલી આપની કૃપા છે એ તલે હમને સંતોષ છે. રાણીએ કહ્યું; પ્રાણનાથ ! હવે ગોરને જોલાવો, વીલંબ શા માટે કરો છો ? તે અરસામાં પ્રધાનજી બનાવટી કુમાર માટે સોઈ કરી આવી પુગ્યા.

પ્રધાનશ્રીએ આવી રાયસી'હને પ્રજ્ઞામ કરી કહેલી સોઈ કહી કે બહાદુરી વાડીનો બંગલો ઉઘડાવી તૈયાર કરાવ્યો છે. એ પ્રમાણે કહી બનાવટી રાજકુમારને રાજ્ય રીતે જોધપુરી ભાષામાં પ્રજ્ઞામ કર્યા અને આશીશ આપી.

પ્રધાનશ્રીએ કહ્યું, આપડો હાસ અખાર નમેહે; એકું લંગશ્રી આપણી આશા પુરી કરેલા.

બનાવટી કુમારે ગુસ્સામાં કહ્યું, શું બોલ્યા ? શું બોલ્યા ? પ્રધાનશ્રીએ કહ્યું, આપની જોધપુરી ભાષામાં આપને પ્રજ્ઞામ કર્યા. શું તમારી ભાષા તમે સમજતા નથી કુમારે કહ્યું, ના; જે ભાષા તમે બોલ્યા તે હું સમજતો નથી.

રાયસી'હે કહ્યું, શું કહ્યું બનાવટી કુમારે કહ્યું. હમારી જોધપુરી ભાષામાં મને જાણો ભાંડી; અઠે કોઈ દુસરા હોતા, તો હોન દુકડા કરેન મારેન ટાકલા હેલા; ઉપરના શબ્દો ગુસ્સાના સાંભળી, રાયસી'હે પ્રધાનશ્રીને બહાર મોકલ્યા અને કહ્યું, કુમાર સાહેબ ! એતો અજ્ઞાન છે, એમવા બોલવા સાચુ આપ જોશે નહી.

બનાવટી કુમારે કહ્યું, શું મારૂ અપમાન ! તે પણું બાળોમાં રાજ્યએ કહ્યું, એતો મુરખ છે, કુમારે કહ્યું, શું મારી જોધપુરી ભાષા મને યાદ નહી હોય ! રાયસી'હે કહ્યું, કેમ ન હોય; હું એક વખત એ તરફ આવ્યો હતો, ત્યારે અઠે કઠે, એ શબ્દો સાંભળ્યા હતા ખરા.

રાણીએ કહ્યું, હવે ખોટી વાર શા માટે કરો છો ?

ગોરને બોલાવો સીપાઈ ગોરને બોલાવા ગયો, તે તેડીને આવ્યો; ગોર રાજ પાસે આવ્યા, અને કહ્યું; આપણી વેલીના બ્હીવા ભેધપુરના રાજકુમાર સાથે કર્યા, તેથી ચાંડલા કરવા તમને બોલાવ્યા છે.

ભેધપુરના રાજકુમારનું નામ સાંભળી ગોરે વીચાર્યું કે, આજ આપણું દાળદર દુર થશે, આજ ઇનામ સારૂ મળશે. એવો વીચાર આવવાથી ગોરના હૃદયનો પાર રહ્યો નહી, ને ચાંડલો કરવા દોડ્યો.

ભલમસીંહ કે જે બનાવટી રાજકુમારની સાથે ઉભો હતો, તેને ચાંડલો કરવા માંડ્યો, ત્યાં રાજ્યએ કહ્યું, એ નહી, પણ આ; એ પ્રમાણે કહી બનાવટી રાજકુમાર બતાવ્યો. ગોરે બનાવટી કુમારને ચાંડલો કરી શ્રીકૃષ્ણ હાથમાં આપ્યું અને આશીશ આપી; બનાવટી કુમારે ગોરને દક્ષણમાં એક ગામ આપ્યું; ગામનું નામ સાંભળી ગોર ખુશી થયા અને હરખતા હરખતા પોતાના ઘર તરફ ગયા.

ગોર ગયા,પછી ત્યાં બનાવટી કુમારે કહ્યું, રાયસીંહજી! ચાર દીવશમાં હું જવાનો છું. માટે લગનની તાકીદ રાખજો કારણ મારાથી રોકાઈ શકાય તેમ નથી. ઘેર પીતાજી ચીંતાતુર હશે, તેમને મારા બીના ચેન નહી પડતું હોય માટે હું રોકાઈ શકીશ નહી; રાયસીંહે કહ્યું, કાંઈ પ્રીકર નહી, હું તેજ તૈયારીમાં રહી તૈયારી કરૂ છું. એ પ્રમાણે કહી રાયસીંહ તથા રાણી લગ્નની તૈયારી કરવા માટે ગયાં.

રાજા રાણી ગયાં, ત્યાં ધમલે કહ્યું, કેમ ઠાકોરો !
કેવો ચતુરાઈ વાપરી છે ? ઠાકોરોએ કહ્યું, તમારી ચતુરાઈ-
ની અવાધ ! પ્રધાનને તો બોલતાં છું બોલ્યો, પણ પસ્તાવા-
તું થયું, તમારો રોડ તો ઓરજ ! ધમે કહ્યું, કાંઈ મોરનાં
ઈંડામાં ચીત્રામણ હોતું હશે. પણ દુનિયા કેવી દીવાની છે ?

(જો જો કૌતક જગતું એ રાહ)

જો જો દુનિયા દીવાની, ખોટું સાચું લે માની, જો જો
જુદું મનાય અને સાધુ કુટાય, ખરો ખાસડાં ખાય-જો
સાધુને માર, પાખંડીના પોખાર, બમે બમ હાલ્યું જાય-જો
ગરીબ અસરાફનો ભાવ નહી પુછાય
કપટી પાખંડીના રોડમાં દબાયે જાય.
દુનિયા ! દુનિયા ! વાહરે વાહ દુનિયા !—જો
પવિત્ર પંચમી દીન ચીત્ર નાગને પુજાય,
સાચાને સાણસે પકડી વગડામાં મુકવા જાય.
એવાં છે, એવાં છે!—દિવાની દુનિયાનાં કામ-દુનિ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વેલી કુંવરી સખીઓ સહ બગીચામાં આવી, અને
સખીઓ સાથે આનંદમય વાર્તા વિનોદ ચલાવ્યો શાંતાએ
કહ્યું, બા ! હવે તો તમે સાસરે જશો. ત્યારે આ સખીઓ
તમોને યાદ સરખીએ નહી આવે, વેલીએ કહ્યું. પ્રિય સખી

તમારો સમાગમ તે વીસરાય ! નવિ મિત મળ્યે જુનીતે
બુલાતી હશે કે ! તમારો સાથ મને ઘડી પણ વિસરનાર
નથી.

એક નાની સખીએ કહ્યું, ખેન ! એ તો બધું કહેવાનું,
જોધપુરના રાજ્ય મહેલમાં નવીન સ્નેહ મુર્તિ સાથે ખીરા
જીત થશે, અને નવા વૈભવ જોગવશે, ત્યાં હમે આદ
સરખી પણ નહીં આવીએ. અત્યારેજ જીવોને ? તમે હ-
મારી પાસે છે, છતાં તમારું મન તમારી પાસે છેજ ક્યાં !
વેલીએ કહ્યું એવું શા માટે બોલો છો ! શાંતાએ કહ્યું,
એ ખરૂં કહે છે, જે મનથી વાત કરતાં હતાં; તે મનથી
અત્યારે વાત ચીત કરતાં નથી.

વેલીએ કહ્યું, હુંતો તેજ મનથી વાત ચીત કરું છું;
તમને બરમણ થઈ છે, તેથી તમે એમ બોલી મને બ-
નાવે છો, નાની સખીએ કહ્યું, તદ્દન ખોટું સખીઓએ કહ્યું
છીએ ? વેલીએ કહ્યું, તદ્દન ખોટું સખીઓએ કહ્યું
ખોટું નહીં, બા ? ખરૂં ! જીવો સાંભળો;

ગાયન.

વેલી-સખીઓ (ખ્યારથી ખ્યારો ખ્યારી) એ રાહ,
સખીઓ-પ્રેમથી પીયુ ખ્યારી મળશે ઉદય થશે સુરજ સોનાનો
નાની સખી-આતુર છો પતિ મળવા પુન્યશાળી,
વેલી-પુરી ધુતારી તમોને નીહાળી,
શાંતા-જાવાદો રોડ રસાળી.

નાની—થશે ભાગ્યશાળી.

શાંતા—હશે લેજે તાળી.

વેલી—ખનાવો મુને.... .... ન ખડેને.

સખીઓ— .... પ્રેમથી

જાવો બા જાઓ, ચતુરાઈ છે જણાણી.

નાની સખી—માલેક મણી કુંકને જઇ જડાણી,

શાંતા—ઓપે ઓપાવે એ શાણી.

નાની—ખવી રાજ્યના રાણી

વેલી—જા જા તુને જાણી.

સખીઓ—જવાદોને ખોટો એ તાનો—પ્રેમ.

વેલીએ કહ્યું, ચીખાવલીઓ: નાહકની શા માટે ખનાવો છો, શું કેઇ પરણતું નથી! શાંતાએ કહ્યું. બા! ન પરણે કેમ? પણ આતો મોટા રાજના ઘરના વીબ્હા છે સમજ્યાં વેલીએ કહ્યું, તું ત્હારે સમજ, મારે સમજવું નથી.

સખીઓએ કહ્યું વેલી ખડેન! એ કુથલી જવાદો ચાલો એકાદો ગરબો ગાઇએ, વેલીએ કહ્યું. તમારી મરણ વેલીની ઇચ્છા જાણી નહાની સખીએ ગરબો ઉપાડ્યો.

ગરબો,

ખારા પતી સંગાથ (૨ બાળાએ વસવું સતીની રીતથી, કરવી વીનોદ વાત (૨) સેવન પતીનું કરવું એકજ રીતથી નહીં હસવું અન્ય જનથી, અન્ય રીતવવો નહીં મનની પતીવ્રત યાગવું પ્રીતથી.....ખારા,

સાખી.

પતી સંગે વસતી સદા, રાખી નીર્મળ મન.
 આણુ પતી ઉઠાવતી, તે સતીઓને ધન્ય;
 પ્રીતી રમ પીએ ને પાય પાય સંગ રંગ અંગમાં ઉમંગથી
 સતીને ઉમંગ નહી માય માય પતી શે અને પતી સંગથી
 તેહ શીક્ષા ધરોને મન, પતી ચરણે ધરો મન તન,
 તો કહેવાશે સતી સ્ત્રીજન, વળી લોકો કહે ધન્ય ધન્ય.

સાખી.

નામ અમર નીરખી જીવે સતી દ્રોપદી માત,
 હરીચંદ્ર તારામતી, વળી અહલ્યા વિખ્યાત;
 પતીને કાજ સતી અવતાર સાચો સ્ત્રીને મળ્યોરે.
 તેવીજી જાણો કુસારજી નાર મનખો એજે ટળ્યોરે;

સાખી.

પથરા પ્રાંઠા ઓથડે, મુલ્ય ન કાંઈ થાય,
 રત્ન કંકર એક કારમુ, બે મુલ્કી કહેવાય-ખ્યારા.

ગરબો ગવાઈ રહ્યો. ત્યાં બનાવટી રાજકુમાર આવી
 પહોંચ્યો; રાજકુમારને જોઈ સખીઓએ કહ્યું, ખેન ખેસો,
 હમો જઈશું; વેલીએ કહ્યું. મને એકલીને મુકીને ક્યાં જા-
 ઓ છો? શાંતાએ કહ્યું. ખેન! હવે એકલાં શાંતા છો પ્રેમ-
 ના સાથીનો સંગાથ મળ્યો. એટલે બેકલાં છો સમજ્યાં?
 વેલીએ કહ્યું, ખેનો મફકરી રહેવા દો. હું તમારી સાથેજ
 આવું છું; શાંતા કહે, ના બા! તમારો સાથ હવે ડાણ

ઠરે તમારા સાથી તો પેલા ઉભા ! ઉપરથી આવવાનો
ખોટો ડોળ બતાવે છે. પણ મન તો તે કામણુગારામાં રમી
રહ્યું છે. મનમાં તો એમ છે કે ક્યારે આ પાપ જાય, કે
મનમોહનને મળું; વેલીએ કહ્યું; ઠગારી ! એતો તને જાણી
જીવે સાંભળો ?

ગાયન

વેલી-સખીઓ.

(સમી શરદ પુર્ણિમાની) રાહ

વેલી-એકલી મુકી મુને આ બાગને વિશે,

રીદ સીધાવો શાણી મારી મશ્કરી મીશે.

સખીઓ-મન માન્યાને મળજે, પ્રેમમાં લળજે, ભેડી

પરસ્પર પ્રાણ

વેલી—.....એકલી

શાંતા—પ્રેમ રસ પીશે સખીને વીસારશે

મન મોહનથી પ્રીતી સુધારશે સખી

ધમો-ઉલો બ્રમરી કાજ પ્રેમી બ્રમર આ મુજબ—

વેલી.....એકલી

બનાવટી કુમારે કહ્યું. સુઘડ સુંદરી ! તમે એકલાં શાંને
છો ? તમારા પ્રેમનો તરસ્યો ચાતક તમારી હજુરમાં ઉલો
છે, મારી મનહર મોહીની ! વેલીએ કહ્યું, કુમાર સાહેબ !
મહોટા શબ્દના કુંવરનો લરોસો શો ! બીજી રાણીઓ મા-
ફક મહેલના એક ખુણામાં નાંખી મુકે. ત્યારે બાળા બી-

ચારીની શી દશા ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, મારી પ્રેમી પુત-
ળી ! શું તમને તે એક ખુણામાં નાંખી મુકાય ! તમને તો
સદાએ સાથેનાં સાથેજ રાખીશ, અને મનગમતી સાદ્યખી
લોગવાવીશ. કરોડો રૂપીઆ ખરચી બંધાવેલા બવ્ય ભુવ-
નેમાં સોનાની સાંકળે લટકાવેલા હીથોળાંમાં મુખમલ્લનાં
ખીછાનામાં બેસાડીશ ! ને તે સાદ્યખી જો મારી મન માગીને
પસંદ નહીં પડે, તો તેથી પણ અધીક ખરચ કરી નવા
મહેલ બંધાવી સદા પાસેનો પાસે રહીશ (ધમે કહ્યું તોપ
મારવી ત્યારે બાકી શા માટે રાખવી)

વેલીએ કહ્યું, ત્યારે ખીજી રાણીઓ માફક મને તો નહીં
વીસારોને ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, હજી પણ તમને ભરો-
સો નથી પડતો ! મારા બાપદાદાના સોગન બાઈને કહું છું
કે તમારાથી એક ઘડી પણ અળગો નહીં રહું; હવે તો
ખાત્રી થઈને વેલીએ કહ્યું, મારા મનમોહનનો તે અવિ-
શ્વાસ હોય ! એ તો રજવાડાઓની રીત તેથી કહેવું પડ્યું.

એ પ્રમાણે વેલીનો વાર્તા વીનોદ ચાલી રહ્યો છે, ત્યાં શાં-
તાએ આવીને કહ્યું. કુંવરી બા ! તાનતોલખાંજી આવ્યા
છે. વેલીએ કહ્યું તેમને અહીં આવવા હે બનાવટી કુમારે
કહ્યું તાંતોલખાંજી ઠાણ છે ? વેલીએ કહ્યું. એક ગવૈયો
શે, ઉસ્તાદી ગાયનો ગાય છે. અને બજાવે છે. બનાવટી
કુમારે કહ્યું. શું તમને સંગીતનો શોખ છે ? વેલીએ કહ્યું
હા શું તમને તેનો શોખ નથી ? બનાવટી રાજકુમારે કહ્યું,

મને પણ સંગીતનો પ્રણે શોખ છે. આ પ્રમાણે વાતો કરે છે, ત્યાં તાંતોલખાં આવી પહોંચ્યા, અને કુંવરી અને બનાવટી રાજકુમારને સલામ બરી તેમને માટે બીછાવેલા બીછાના ઉપર બેઠા.

બનાવટી કુમારે ગવૈયાને પુછ્યું, શું તમારું નામ તાંતોલખાં ? ગવૈયે કહ્યું, હાં છનાખ સેવકકું તાંતોલખાં કહેતે હે. બનાવટી કુમારે કહ્યું, એવું નામ શાથી પડ્યું હશે ? તાંતોલખાંએ કહ્યું, છ ! તાનકી તાનાં મેં તોલ તોલકે કહેતા હું ઈસસે સેવકકા નામ તાંતોલખાં પડા હે. બનાવટી કુમારે કહ્યું, શું તોળી તોળીને ? ગવૈયે કહ્યું, હાં તોલ તોલકે ? એક પાવસેરકી સુનાઉ ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, હાં હોને દો;

આજ્ઞા મળતાં ગવૈયે ગાવા માંડ્યું.

તાંતોલખાં--

ઉસ્તાદી રાહ

પ્રભુતા કયાં ગુમાઇ; હા પ્રભુતા કયાં ગુમાઇ

ઉદારતા ગઇ છબી કપટ છવાઈ....પ્રભુતા.

આહીર લેગા રહીને ગુમાવી, મહી માંખન ચોરો ખાઈ
તાંદુલ હરવા કીધુ કાપટય તે ધાઈ. પ્રભુતા.

બનાવટી કુમારે કહ્યું, વાહ ! વાહ ! બોહોત અછી સુ-
નાઈ ! તાંતોલખાંએ કહ્યું, સાહેબ ! વોતો અખ ઉમર બદ
ગઈ, ઉસસે ગલેકી લેજત કમી હુઈ, નહી તો આગે ઉસ-

સેલી ઓરથી ! વેલીએ કહ્યું ' ગમે તોટલી ઉમર જાય, પણ
ગળાની મધુરતા કાંઈ જાય છે ? તાંતોલખાંએ કહ્યું ' ક્યેં
જનાખ ! અબ દુસરી અચ્છેરકી મુનાઉ ? વેલીએ કહ્યું,
હાં હોને દો. પ્રેમકા હોને દો.

તાંતોલખાં---

ગાયન

(ઉર ધીર જરી ધરી જાતી)

ચીત ધિર જરીએ સમાતી નથી (૨)

ધનન ધનન ધન ગરજે વરસે.....ધીર જરીએ
પ્રેમ ભરી ચલકે ઝલકે, ચપળા ઘડીએ વિસરાતી નથી
દાદુર ચાતક મોરની વાણી, ખડગ સમાન ખમાતી નથી. ચીત.
ખ્યારી સંગે પ્રેમના ઘુંટડા, મીઠાશ કોઈને કહેવાતી નથી
તન મન શીતલ ઉર શાન્તિમય શીતળતા તણ દેવાની,
નથી.....ચીત ધિર

બનાવટી કુમારે કહ્યું, વાહરે ઉસ્તાદજી ! તમે તો હઠ
કરી નાંખી. વેલીએ કહ્યું ' દર બીજે ત્રીજે આવી સંગીતથી
મનને શીતલ બનાવે છે, આ ઉસ્તાદજીને તો આપણે જો-
ધપુર સાથે લઈ જઈશું. બનાવટી કુમારે કહ્યું, મારી
બહાલીની મરજી હશે, તો મારી કાંઈ ના નથી. પણ તમે
તેમને સાથે આવવા કહ્યું છે ? (તાંતોલખાંને) કેમ ઉ-
સ્તાદજી ! મારી બહાલીની ઇચ્છા તમને જોધપુર સાથે લેવાની
છે, કેમ આવશોને !

તાંતોલખાંએ કહ્યું, જીહાં ! બહોત ખુશીશે, જાંહાં

દાના પાની મીઠે, વેઈ હમારા સુકામ હમ સમજતે હે. મેંને બહોત બહોત મુસાફરી કીઈ હે. જગેજગે આ સેવ-કકા નામ મશહુર હે, બનાવટી કુમારે કહ્યું, હાં ! બરાબર મેંને બી કબી કબી સુના હે તાંનતોલખાંએ કહ્યું, હાં ! ક્યઉં નહી, દેશોદેશ મે નામ પ્રખ્યાત હુવા હે. અબ મીંએ રક્ષા દીજીએ, સબબ મેરેકો આપકી સાથ આને કે વાસ્તે તયારી કરનેકી હે. વેલીએ કહ્યું, બહુ સારૂ પધારો.

તાંનતોલખાંના ગયા બાદ બનાવટી કુમારે કહ્યું, બહા-લી ! આવતી કાલે લગ્નની પવિત્ર ગાંઠે બેઠાવાનું છે, તો હવે એક ચુંબન તો લેવા દો ? વેલીએ કહ્યું, નાથ ! આમ અધિરા નહી થાઓ, શાસ્ત્રની વીધીએ લગ્નની ગાંઠે બેઠાઈ એ ત્યાં સુધી ધીરજ રાખો; આજે દારીને કલંકીત નહી કરો. હવે ક્યાં વાર છે ? વચ્ચે રાત એક આડી છે પછી આ કાયા તમારીજ છે, તમારી મનોવાંચના સુખેથી પુરણ કરજો, પણ આજ એવી વાત રહેવા દયો; બનાવટી કુમારે કહ્યું, વાહરે મારી સુધડ સતી સુંદરી ! એતો તમારી પરિ-ક્ષા કરી, પ્રેમ સરોવરને કાંઠે આવેલો પ્રેમી, પ્રેમવારી પીતા પહેલાં પ્રેમ સરોવર નીહાળીનેજ ધરાઈ ગયો છે, પ્રેમનો ભુખ્યો મુસાફર પ્રેમ લોજનને જોતાંજ તૃપ્ત થયો છે શી અનોપમ પવિત્રતા.

વેલીએ કહ્યું, નાથ ! પતિવ્રત એજ સતીનો સાચોધર્મ છે. અનાચારે વર્તનાર પતીને શીખામણુ રૂપી બે બોલો.

કહી. જનાચાર કરતા અટકાવવા તે સતીનું સાચું કર્મ છે નાથ! આપના શુભની તે ગણના થાય? પ્રથમ મેળાપેજ પરિક્ષા!

બનાવટી કુમારે કહ્યું, સુધક સુઢરી! પરીક્ષામાં પુરાં ઉતર્યા, પ્રેમમાં પુરાં ઉતર્યા, હવે તો સંસારમાં પ્રભુ પુરાં ઉતારે, એવી તે પરમ કૃપાળુ પાસે માગણી છે. શ્યો? હવે હું રબા લઇશ, કારણ બહાર બહામસીંહ વીગેદે કાઢોદો પાટ બોતા હશે. વેલીએ કહ્યું બલે સીધારો: પશુ!

ગાયન,

(ખ્યારી રસીલી છળીલી)

વેલી-ધમો-

વલી-ભઓ ભઓ પિયુજી પ્રેમે ત્રીધારો, રજો દાત્રીને બુલી જતા.

ધમો-ખ્યારી શું બોલો એવું સુખેથી પ્રેમી તે પ્રેમીને વીસરતા

વેલી-ખ્યારા, રત્રીલા, છળીલા રંગીલા, મન મંદીરે વસી ગયા

જળને મીનનો કેવો સંબંધ છે, જીવતા શું જીવવાં થયાં

ધમો-એયો તારો પ્રેમ પુરો છળીલી ચોરી લીધુ આ ચીતને,

સમજીયું શાણી, છો ગુણુ ખાણી, ધન્યવાદ આપુ પ્રીતને

વેલી-બલે સીધારો ન દાત્રી વીસારો, એજ આ

અબજાની વીનવી

ધમો-જળને મીન જેમ કેમ વીસાડ, જળ વીણુ મીનની

શી ગતી.

વેલી-એવોજ માગુ પ્રેમ હમેશાં તો તો અચળ સુખ હું વરી

ધર્મો-નયનોનાં બાણે જીત્યો છે રસીલી, નાઉકું હાલ
મળશુ ફરી.

વેલી-રા.....મ.....રા.....મ.

ધર્મો-છે રામ રામ.

બનાવટી રાજકુમાર ગયો, ત્યાં વીણા સુંદરી વેલી પાસે
આવી, વેલીએ કહ્યું, કહો જ્ઞેન ! કેમ પધાયાં ? વીણાએ
કહ્યું જ્ઞેન ! હું તને તારા હીતની વાત કહેવા આવી છું;
વેલીએ કહ્યું શી ? વીણાએ કહ્યું, જે જોધપુરના રાજકુમાર
સાથે તું પરણવા ધારે છે, તે ખરો રાજકુમાર નથી, પણ
કોક લુચ્ચો, ઠગારો, ધુતારો છે.

વેલીએ કહ્યું, ખબરદાર મારા જ્ઞાલાને અપમાનીતશ-
જ્ઞે કહ્યા તો ? વાડ ! તેં શાથી નાવ્યું ? વીણાએ કહ્યું.
પ્રધાનજીએ જોધપુરી ભાષામાં વાત કરી, કારણ પ્રધાન-
જીને તે ભાષાનું જ્ઞાન સારું છે. પણ તેઓ પોતાની ભાષા
માં જવાબ આપી શક્યા નહીં તેથી; પછીથી પસ્તાઈશ ?

વેલીએ કહ્યું, ત્યારે શું કરવું ? વીણાએ કહ્યું જોધપુર
ખેપીઓ મોકલી સમાચાર મંગાવવા; લગ્ન તે કાંઈ નેવી
તેવી વાત નથી જન્મારાનો સંબંધ જોડવાનો છે; માટે
પુરતી તપાસ કર્યા વીના લગ્નની ગાંઠે જોડાઈશ, તો પુરે
પુરી પસ્તાઈશ; મેં તો મારી ફરજ છે. તે બબલી છે, મા-
નવું ન માનવું, તે તારા મનની સુખત્યારી પર છે.

વેલીએ કહ્યું, પણ આવતી કાલે લગ્ન છે, તો ખેપીઓ

કેવી રીતે મોકલી શકાય ! વીણાએ કહ્યું, તો વાંઢા ચાર દીવસ અટકાવવો, અને પુરતી ખાત્રી કરીનેજ આગળ પગલું ભરવું. વેલીએ કહ્યું. વાહરે અદેખાઈ ! હું ચાર દીવસ વીંઢા અટકાવું; તેટલામાં તે કુમાર સાથે તારે પરણી જવું હશે કેમ ? તારાં કર્મ તું ભોગવે, તેમાં મને શું ? એતો બહી તને ખારીલીને !

વીણાએ કહ્યું, ખંડેન ! વિચાર કર, પસ્તાઈશ, વેલીએ કહ્યું તમે તમારે સીધારો હું ભલે પસ્તાતી. પોતાની કરણીના ફળ પોતાને મળે, તે કાંઈ આવી અદેખાઈથી તે ટળે વીણાએ કહ્યું, ઠીક ખંડેન બહુ છું. વેલીએ કહ્યું, ભલે, પધારો.

વીણા જતાં વેલીએ દારીને કહ્યું, શાંતા ! જોઈ અદેખાઈ ? જોયું ઝેર ! મારૂં સુખ તેનાથી દેખી ન ખમાયું, તે થી લંગાણ પાડવા આવી; એ ખીચારી ક્યાં સમજે છે, કે વેલી કંઈ કાચી નથી; એ એની કરણીનાં ફળ ભોગવે, તેમાં મહારે શું ?

શાંતાએ કહ્યું, ખંડેન ! તમારૂં કહેવું સત્ય છે. અદેખાઈ એજ, માણસોની જીંદગીઓ ધુળ મેળવે છે. પણ ખંડેન હવે સ્નાન સમય થયો છે, માટે ચાલો; નાહીને દર્શન કરવા જઈએ, વખત થઈ ગયો છે, વેલીએ કહ્યું, ભલે ચાલો; એમ કહી સ્નાન કરવાં માટે ગયાં.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

રાજા રાયસીંહે એક સીપાઇને કોઇ નવારસીઓ કંગાલ છોકરો વીણાને પરણાવો દેવા માટે રાણીની ઉશ્કેરણીથી દેવા મોકલ્યો હતો, તે સીપાઇ ગામ પાસેના જંગલમાં આવી પહોંચ્યો. જંગલ પાસે આવતાં કઠીઆરો કે જે લોકડાં દેવા માટે નીકળ્યો હતો, તે મળ્યો. કંગાલ કઠી આરાના દેહાર જોઈ સીપાઇએ કહ્યું; તું કોણ છે !

કઠીઆરાએ કહ્યું. હું એક ગરીબ કઠીઆરો છું, સીપાઇ એ પુછ્યું, તું ક્યાં રહેછે ? કઠીઆરાએ કહ્યું, આ ધરતી ઉપર; સીપાઇએ પુછ્યું તારૂં ઘર ક્યાં છે ! કઠીઆરાએ કહ્યું, આ આખી ધરતી મારૂં ઘર છે; સીપાઇ એ પુછ્યું, તારે બાપ છે કે ? કઠીઆરાએ કહ્યું, બાપને તો જન્મ ધરીને જોયાજ નથી. સીપાઇ એ પુછ્યું, મા ! કઠીઆરાએ કહ્યું, -ભુખ મરે મરી ગઈ સીપાઇ એ કહ્યું તારૂં સગું બહાલુ ? કઠીઆરાએ ક્યું, આખી દુનિયા, સીપાઇએ ચાલુક મારી પુછ્યું સાલા મીઠસ કેટલા રખાતા હે !

કઠીઆરાએ કહ્યું, મને મરેલાને શા માટે મારો છો ? સીપાઇએ કહ્યું, સીધા જવાબ ક્યું દેતા નહીં ! કઠીઆરાએ કહ્યું. સાહેબ ! જે કહું છું તે ખરૂંજ કહું છું. દુનિયામાં મધિર શીવાય મારે કોઈજ નથી. મા ભુખ મરે મરી ગઈ,

બાપને જન્મ ધરીને જોયાજ નથી. આ લોકડાં વેચી નિર્વાહ કરેછું.

સીપાઈએ કહ્યું, તબ ચલ રાજ તેરેકું જુલાતે હે, કઠીઆરાએ કહ્યું, શું રાજએ ગરીબો ઉપર પણ વેરા નાંખવો ધાયો છે ! સીપાઈએ કહ્યું, કયું ન નાંખે ? રાજ હે ? કઠીઆરાએ કહ્યું, શું રાજ એવા મન મોજી છે ? સીપાઈએ કહ્યું હા ? ગામ ધની હે, મરજી આહ્યસો કરે ? ધનીકા કોઈ ધની હે ?

કઠીઆરાએ કહ્યું, ગામ ધની કો પુછને વાલા રામ ધની હજરા હજુર છે, તે અહલ ન્યાય કરનાર છે, રાજને શું તેનો હર નહી હોય ! સીપાઈએ કહ્યું, ચલ બહાં આફે પુછના કઠીઆરાએ કહ્યું જરા સાંભળો તો ખરા ?

કઠીઆરો—

ગાયન.

દુઃખીઆને રીબાવવાં, તેમાં નહી કાંઈ સાર;

સતીઆને દુભાવવાં, તેમાં પાપ અપાર.

સકળ સંસારમાં એક ધર્મ દયા માની લઈએ;

વળી દાન દિનતા એ ધર્મ સાચો ચીન ચઢીએ. સકળ સાખી.

દયા સુળ છે ધર્મનું પાપ સુળ અભીમાન,

તુલસી દયા ન છાંડીએ જ્યાં સુધી ઘટમાં પ્રાણ.

રાય રંક પ્રાણી માત્ર સરખાં માની લઈએ,

તજ અભીમાન દયા દેવી ફીલ રાખી રહીએ.

સુખ દુઃખ પુન્યાઈ કર્મની, પુર્વ સંચીત ભોગવાય,
આગળ માટે ચેતકું, પામર શીલ મલકાય સકળ.

સીપાઈએ કહ્યું જોતો ભણ્યું તારૂં ટાયકું ? આપ્ય
આગળ થા ? કઠીઆરાએ કહ્યું, બલે ચાલો, એમ કહી
કઠીઆરો સીપાઈ સાથે રાજ્ય દરબાર તરફ ગયો.

તેજ દીવશે વેલીને લગ્ન દીવસ, હોવાથી, રાજા રાય-
સીંહ દરબાર ભરી બેઠા છે ત્યાં બનાવટી કુમાર વેલી સુંદરી
વીણા, સ્ત્રી મંડળ, વીગેરે કચેરીમાં આવ્યાં. અને ચોખ્ખ
આસને ખીરાછત થયાં, સર્વે ખીરાછત થયાં, ત્યાં વેલીને
વળાવવાની હોવાથી સ્ત્રી મંડળે ગીત ગાવા માંડ્યું.

સીઓ—

ગીત,

રસ ઘેલી છેલી આ શીક્ષા અવધાર,
રહી તુજ પતી સંગ મુધાર્ય સંસાર,
માતને તાતની લાજ ઉધાર્ય,
જઘને સાસરીયામાં તુજ નામ વધાર.
ખેની મારી સાસુ સસરાની આજ્ઞા પાળજે.
ખેની મારી પતીને પ્રભુ સમ બાળજે.
ખેની મારી પરનાંદા દુર્ગુણ ટાળજે.
ખેની મારી વડીલો પુજ્ય ભાવે ન્યાળજે.
ખેની મારી દુર્ગુણ દુરાચાર ખળજે,
ખેની મારી ધન્ય આશરે સંભાળજે,
ખેની મારી બંને કુળ જઘને ઉત્તાળજે,

રે સૌભાગ્યવંતી મમ જહેની સતીઓ જગ પુત્ર
જગ પુત્રતાં સતીને પગલે મંગળમય સૌ થાય.

રાજા રાયસીંહે વીણાને કહ્યું, જોયું કમભાગ્ય છોકરી
વેલીને જોધપુરના કુમાર સાથે વરાવી જોધપુરની રાણી બ-
નાવી કહે તારી શું ઇચ્છા છે ? વીણાએ કહ્યું પીતાજી !
આપ વારે ઘડીએ શા માટે પુછો છો હું ! પ્રથમથીજ જ
ણાવી ચુકી છું કે, હું તો મારે ઉદ્યોગના લાઈ ભાગ્યની
લગતાણી છું.

રાજાએ કહ્યું, કમભાગ્ય છોકરી ! હાથે કરીને દુઃખ
હોરવા શા માટે તૈયાર થઈ છું ! સુખી કરનાર પણ હું
છું, તેમ દુઃખી કરનાર પણ હું છું, જોયું ? વેલીને કેવી
સુખી બનાવી ? હજી પણ કાંક વિચાર કર્ય ?

વીણાએ કહ્યું પીતાજી ! વિધિએ નર્મ્ય સુખ ભોગ-
વવાનું છે. તમારું કર્યું કાંઈ સુખીએ થતું નથી તેમ દુઃખી
પણ થતું નથી તમે સુખ આપવા પ્રયત્ન કરશો, પણ કર-
મમાં દુઃખ લખ્યું હશે તો સુખ કેવી રીતે મળશે ! તમે
સુખ આપશો, પણ કરમમાં દુઃખ લખ્યું હશે, તો તમારું
આપેલું સુખ શું કામમાં આવશે ! જીવે સાંભળો.

વીણા—

છંદ.

કરમ કહે તે સાચી વાતો, વગર કરમ નહીં હોનેકા,
વીધાતાએ લેખ લખ્યા તે, નહીં મીટાયાં મીટનેકા;
રાજા ભરથરી અને ગોપીચંદ, તુરી અદાર ઘર લખ થોડા

કર્મે જોવા લેખ લખેલા રાજ પાટ સમકુ છોડા.
 સોલસો રાણી તરછોડી, ચલે રાજ્ય અંધકાર પડા,
 જોગી થઈને ગયા જંગલમાં જુવો દાખલા કર્મોકા;
 પાંચે પાન્ડવ સતના પુરા, કરે રાજ હસના પુરકા.
 બાર વરસ વનવાસ વેઠીઓ, જુવો દાખલા કર્મોકા.
 સીતાને હરી ઘેરજ લાવ્યા. સેન આયા રામ લછ્મનકા,
 એક પલકમાં રોળિ લંકા, જુવો લવાડા કર્મોકા;
 રાવણ રાજે કરી તપસ્યા, મહાદેવકુ પ્રસન્ન કીયા,
 ચૌદ ચોકડી રાજ્યને પામી, છેવટ ધુલમેં મીલાદીયા.
 ભસ્માસુરને ભશ્મ કર્યો તે લેખ લખેલો કર્મો મેં,
 પાર્વતી ઉપર નજર બગાડી, ભશ્મ થયો તે એક પલમે;
 રાજા હરીશ્ચંદ્ર તારા રોહીશ્વર જઈ વેચાયાં કાશીમે,
 કરમની કહું હકીકત, પીતાળ ક્યાસ કરે દીલમે
 કરમથી જઈ રાજ્ય કમાવે, કરમ દુકડા મંગાવે
 કરમે હસ્તીપર જઈ સે, છત્રપતિ પણ કહેવશવે;
 કીધો ઉત્તમ ખ્યાલ જગે આ, કરમ વીના નર નહી પાવે
 વીધી લખીઆ લેખ મટે નહી, મુરખ હું પદે પસ્તાવે;
 મેં કીધું હું કરીશ કહેતા, પ્રાણી દીલ વીચાર કરે;
 જોઈ કહે બને કર્મ પ્રમાણે હું પદમાં શીદ કટાઈ મરે.

માટે પીતાળ ? કર્મે લખ્યું બને છે, ભરથરી બને
 ગોપીચંદના જેવા રાજાઓ જેમની સાહ્યબીની ગણના પણ
 થઈ શકે નહી, તેવા રાજાઓ રાજ્ય, પાટ સ્ત્રીઓ વિગેરે

છોડી જંગલ વાસી જોગી થયા, તેમને જોગી કરવા કોણ ગયું હતું, કર્મેજ થયા ને ? પાંચ પાંડવ કે જે સતીયા હતા ને હસ્તીના પુરના રાજ્ય ધણી હતા, તેમણે જુગાર રમી બાર વરસનો વનવાસ વેઠ્યો હતો તે કોણ વેઠાવ્યો હતો ? કર્મેજને ! રાવણ રાજા કે ચૌદ ચોકડી રાજ્યનો ધણી હતો, વા વાસીદુ કાઢતા, ને પવન પાણી ભરતા; એવો રાજા સીતાને હરી લાવી લંકા રાજાવીને પોતે પણ રાજાણો, તેને તેવી બુદ્ધિ આપવા કોણ ગયું હતું ! કર્મેજ બન્યું ને ! ભસ્માસુરે શંકરને પ્રસન્ન કરી ભરમ કરવા માગી લીધું હતું, તે પાર્વતી ઉપર મોહિત થતાં જાતેથીજ ભરમ થયો, એવી મતી આપવા કોણ ગયું હતું ? તે પણ કર્મેજ તેવું સુખડયું હતું ને ! વળી હરિશ્ચંદ્ર રાણી તારા મતી અને રોહિત, કાશીમાં જઈને વેચાણું તેમને કોણ વેચવા ગયું હતું, એ પણ કર્મેજને ! માટે પાતાળ સુખ અને દુઃખ કર્મેજ લખ્યું હશે, તેવું મેં જોયું, તમે શું કરનાર છો ?

રાયસીંહે કહ્યું, કર્મની વાત જવા દઈ કહેકે સુખી કરનાર તમે છો, તેમ દુઃખી કરનાર પણ તમેજ છો, નહીતર પુરી પસ્તાઈશ ? વીણાએ કહ્યું, પીતાળ ! કેળ એકજ વાર ફળે છે, સીંહણ એકજ વાર પ્રસવે છે. તેમજ સત્યવાસી પુરુષો એકજ વચન બોલે છે. તમે ગમે તેવો કંગાલ રાગીઓ, ઠોડીઓ પતીઓ, જેવો પતી સોંપશે, તેને ઇશ્વર સમજી તેની વા બાકરી કરીશ, પણ ખોટી

પળશી તો કરનાર નથી, તે નથીજ. પળશી શા માટે કર-
વી ? શું મારા લાખ્યને ફેરવનાર હતા ? વીક્રમ રાજા બરથ-
રીના ભેગી થઈ ગયા પછી ઉંજેની નગરીમાં આવી ચઢયા,
ત્યારે વીરવધતાળ કોઈ રાજાને જીવવા દેતો નહોતો, પરંતુ
વિક્રમ જેવા પર દુઃખભાજન વીરે કર્માનુસારેજ વધતાળને
વશ કર્યો છે. વીર વધતાળ જેવો દેવ તે પણ વીધીના આંક
ફેરવી શક્યો નથી, તો તમારાથી શું બનનાર છે ?

રાયસી'હે કહ્યું, હડીલી છોકરી તારા હઠનું કળ હાલજ
અહીં'માં આપુ છું, એમ કહી સીપાઈ કે જેને નવાવસીઓ
કંગાલ રખડતો છોકરો ખોળી લાવવા મોકલેલો તેને કહ્યું,
ક્યાં છે પેલો કંગાલ ! સીપાઈએ કહ્યું આ રહ્યો, એ પ્ર-
માણે કહી કઠીઆરાને રાજા પાસે લાવ્યો. રાજાએ વીણાને
હાથ તે કંગાલના હાથમાં આપ્યો, એટલે કે તેને કઠીઆરા
સાથે પરણાવી. પરણાવીને કહ્યું, હવે આને મુખે મુંનારો
બનાવજે ! વીણાએ કહ્યું, હું શું બનાવવાની હતી, મારી
આસ્તા બનાવશે. રાજાએ કહ્યું, ઠીક છે ! તે વળતે જોઈ
લેવાશે. એ પ્રમાણે કહી, વેલીને બનાવટી કુમાર સાથે અને
વીણાને કઠીઆરા સાથે વીદાય કરી. વીણાને કંગાલને આપી
તેથી રાણી મનમાં ઘણીજ ખુશી થઈ, અને પુત્રીઓને
વળાવી સૌ મહેલમાં ગયાં.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

બનાવટી કુમાર વેલી સાથે લગ્ન કરી પોતાને ઉતારે આવ્યો અને પોતાનો બનાવટી રાજકુમારનો રાફ દેખાડવા ઘર તરફ જવાનો વીચાર કરી વેલીને ઉતારામાં મુકી પોતાને ઘર ગયો; ઘેર જઈને ઉભો, ત્યાં તેની ડાશીએ કહ્યું દીકરા ધમા ! આવો રાજા જેવો ક્યાંથી થયો છું ! આવાં લુગરાં ક્યાંથી પેહેર્યા છે !

ધમે કહ્યું ડાશી એ ડાશી ! તને શું ખબર પડે ? હું ધમે નથી પણ જોધપુરનો રાજકુમાર છું, અને રાજા રાયસીંહનો જમાઈ છું. સમજી ! ડાશીએ કહ્યું દીકરા એવું ન બોલીયે રાજા જાણશે તો હેરાન થઈશ ! ધમે કહ્યું ડાશી ! એઈડાશી શું હું બોલું કહું છું ? બોલુ સમજતી નહી, કાલે હું અહીંથી ઉપડી જવાનો છું, તેથી તમને મળવા આવ્યો છું,

ડાશીએ કહ્યું, હાય ! હાય ! ક્યાં જવા ધાર્યું છે ! તેં તો મારા ઘોળામાં ધુળ નાંખી, ત્યાં ધમાની વહુએ કહ્યું પીટ્યાએ રાજકુવરીનો ભવ બગડ્યો રોયા મારો ભવ બગડ્યો ઠીક, કે તારા નામનું હનન કરો બીજે નાતરે જઈશ, પણ બીથારી રાજકુવરીનું શું થશે ! ને જો રાજા જાણશે તો તારી શાં દશા થશે, તેનો વીચાર કર્યો ! જ્યાં દળતો હોય ત્યાં દળ, મેતો આ તારા નામનાં ફોડ્યાં,

એમ કહીને હાથની ચુડીઓ ફેડી નાંખી; ધમે કહ્યું રાંડ ફાટી છુ કેમ ? ધમાની વહુએ કહ્યું, હું શેની ફાટી છું ? ફાટયો તો તું છું, કે બીચારી ડોશીના ધોળામાં ધુળ નાંખી, અને રાજકુવરીનું અપાર બગાડયું.

એ પ્રમાણે ટીટો કરી રહ્યાં છે, ત્યાં પાડોશનાં ભૈરાં એ-કઠાં થયાં, અને ધમાને શીખામણ આપવા લાગ્યાં. ધમાની વહુએ કહ્યું, મારા રોયાએ, બીચારી દેવ કુમારી જેવી રા-બની કુવરીનો મનખો બગાડયો, અને આ ડોશીનાં ધોળાંમાં ધુળ નાંખી, સ્ત્રીઓએ કહ્યું; શું કર્યું ? ધમાની વહુએ કહ્યું રાજકુવરી સાથે દગો કરીને પરણ્યો; બધી સ્ત્રીઓએ કહ્યુંહે !

ડોશી-સ્ત્રીઓ-ધમાની સ્ત્રી-ધમો-

ગાયન.

(વાહરે તારાં નખરાં) એ રાહ.

ડોશી-હાયરે ! છુંટાવી લાજ, હાયરે ! ગોઝારા આજ;

કટકા થાએ આ કાળબના,

સ્ત્રીઓ-મર્યા પીટયા હાંદીયા તું કાં લબના.

ધમાની સ્ત્રી-છાજ્યાં લઉં તારાં મઝાનાં.

ધમો-ફકકડ મુખડુ ?

ધમાની સ્ત્રી-શું હું બાળું ?

ધમો-ના ના જો કેવું રૂપાળું !

ધમાની સ્ત્રી-મુત જેવું ભડકામણું બાળું,

પાપી કીધું હાથે કાળું.

ધમો—કેમ ?

ધમાની સ્ત્રી—જવ કુંવરીનો નીચ બગાડયો,
સંસારમાંથી મુળગો કાઢયો, ઝેમ !

ધમો—જા જા રાંડ ફકકડથી સુધર્યો સંસાર,

ધમાની સ્ત્રી—લઉ તારાં છાજ્યાં, જા મચાણ મોજાર,

સ્ત્રીઓ—મેયા પીડયા હાલીયા તું કાં લબના

ધમાની સ્ત્રી—છાજ્યાં લઉ તારાં મજાનાં,

લઉ છાજ્યાં છાજ્યાં છાજ્યાં.

ધમો સ્ત્રીઓથી છુટી પોતાના ઉતારા તરફ ગયો, ઉતા
રામા વેલી કુંવરી હવાઈ વીચારોમાં ગુંથાણી હતી, તે તે
બણતી હતી કે, હવે હું જોધપુરની રાણી બની છું, પણ
બીચારી ક્યાં બણે છે ! કે મનગો ધુળ થયો છે ? જોધ-
પુરની રાણી બની છે તેથી નવીન નવીન સાદાબી લોગવ
વાના હવાઈ વીચારમાંજ તલલીન બની તેવાજ ઉદ્યારો ઝૂ-
એથી કહાડતી હતી.

વેલી—

ગાયન

(હું મસ્તાન પ્રેમીની) એ રાહ.

ખરે રાજ્ય રાણી હું બની, પાર સાદાબીનો નહીરે,

કુમારને કળે કરી વશ કરીને રહીરે.

સાદાબી શોખીલી છુ, મળી આપે અહીરે, આવી

સાખી.

જવ્ય મહેલો લોગવું. લોગુ લોગ અપાર,

ઠાકરની ઠાકર બની, દાશી દાસ હબ્બર,
ખમા ખમા કહેવાવાની હુંતો આપે સહીરે.

પ્રમાણે હવાઈ કીલ્લા બાંધે છે, ત્યાં ધમે આવી પહોં-
ચ્યો, બનાવટી કુમારને વેલીએ સવિનય પ્રણામ કર્યા.
ધમાને વેલીએ કહ્યું, નાથ ! હવે આપણે ક્યારે ભેધપુર
જઈશું ? ધમે કહ્યું, પ્રિયા ! તેજ તજવીજ ચાલે છે; વેલી
એ કહ્યું, નાથ ! હવે બનતી ઉતાવળે ભેધપુર પહોંચી
જઈએ તો ઠીક; ધમે કહ્યું, પ્રિયા ! એટલી બધી અધીરાઈ
કેમ આવી છે !

વેલીએ કહ્યું, નાથ ? વૈભવ ભોગવવની અધીરાઈ, એ
બાળાઓમાં ખાસ કરીને રહેલી છે, બનાવટી કુમારે કહ્યું
પ્રિયા) અધીરાં શા માટે થાઓ છો ? ભવ્ય ભુવનોમાં મહ-
લાવીશ, હબ્બરે દાસ દાસીઓ સેવામાં હાજર કરીશ, અને
હબ્બરે વૈભવો ભોગવાવીશ; કદાપી તેવી સાદ્દાબી મારી પ્રી-
યાને કંમતી પડશે, તો તેથી પણ અધિક સાદ્દાબી વસાવી
તેનો ઉપભોગ મારી પ્રિયાને આપીશ, વેલીએ કહ્યું, નાથ
તમારી મને પુર્ણ ખાત્રી છે.

આ પ્રમાણે વાર્તા વિનોદ કરે છે, ત્યાં અરજણીઓ આ-
વી પહોંચ્યો, અરજણીએ કહ્યું, મોહોટા મોહોટા રાજકુ-
મારની ગણગણ ! એ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યાં ધમાએ તેને કહ્યું,
અહીં કેમ આવ્યો છું ? અરજણીએ કહ્યું નખખોદ !

આ શું કરવા બેઠો છું ! તારી ડાશીનું કેહેલું માનવું નથી !

વેલીએ કહ્યું નાથ તમે શા માટે મગજમારી કરો છો ? સીપાઇઓને કહોને, કે મારી કાઢે, ધમે અરજણીઆને ધકકો મારી કાઢી સુક્યો, ત્યાં અરજણીએ કહ્યું, હમણાં હું તારી બહલે કરું છું, કહી તેની ડાશીને તેડવા ગયો. અરજણીઆને ધકકો મારી ધમાભાઇએ રોકમાં કહ્યું, ચલુનબ નહીતર ધક્કા મારેન કાઢુન ટાકલા હેલા. આ શબ્દોનો ભાવર્થ અરજણીઆના ગયા બાદ વેલીએ બનાવટી કુમારને પુછ્યો, કે નાથ ! આપ એ શું બોલ્યા ?

બનાવટી કુમારે કહ્યું, એતો અમારી જોધપુરી ભાષામાં તેની સાથે વાત કરી; વેલીએ કહ્યું, નાથ આપે તસ્દી શા માટે લીધી સીપાઇઓ ક્યાં સુવા ! બનાવટી કુમારે કહ્યું મિયા ! બારોટ સુવો છે; તેથી સીપાઇઓ તેને રોકી શકે નહી, તેથી અહીં આગ્યો, અને આપણા લખની ખુશાલી નું ઈનામ માગવા લાગ્યો; મેં તેને એક ગામ આપ્યું, તેણે કહ્યું એક નહી, પણ બે આપો; મેં કહ્યું જોધપુર જઈને વાત. તેણે કહ્યું બસ અહીંજ આપો, તેથી તેને ધકકો મારી બહાર કાઢવો પડ્યો.

વેલીએ કહ્યું, નાથ ! એ પ્રમાણે લોકોને આમનાં ગામ ઈનામમાં આપી દેશે, તો આપણી સાહ્યબીમાં ખામી નહી આવે ! ધમે કહ્યું મારી સમજુ સુંદરી ! આજ સુધી તમારા જેવી સમજુ સુંદરી જોધપુરના દરબારમાં નહોતી, હમા-

રા વહીવેાને કોઈએ ઉત્તર, કોઈને ષંગાળા; કોઈને ઓઢીઆ કોઈને દીઢી, કોઈને સીંધ, કોઈને કાઠીઆવાટ, કોઈને કચ્છ, કોઈને દક્ષીણ, વિગેરે દેશેા ઇનામમાં આપીદીધા છે. તે વખતે જે તમારા જેવી સમજી સુંદરી જોધપુરના દરબારમાં હોત, તેા આજની સાદ્યળી જીદીજ હોત.

વેલીએ કહ્યું, નાથ ? શું એ બધી સાદ્યળી જોધપુરના દરબારમાં હતી ? ધમે કહ્યું હા. મારી સમજી પ્રાણ આધાર, તે કુલ સાદ્યળી જોધપુરના દરબાર તરફથી લોકોને ઇનામમાંજ આપી દેવાણી છે, રાજાઓને સુખ છે. ક્યાં ? જે આવે તે માગતું ને માગતુજ હવે, તેા હું આ સાદ્યળીથીજ કંટાલ્યો છું.

વેલીએ કહ્યું, તમે કંટાલ્યા, તેા હું પણ કંટાળી. બનાવટી કુમારે કહ્યું, એ તેા મને ખાત્રી છે કે જેના ઉપર મને કંટાળો તેનાઉપર મારી સુઘડ સુંદરીને કંટાળો આ વવાનોજ; ગરીબાઈ સમાન સુખ આ દુયાનીમાં બીજું નથી વેલીએ કહ્યું નાથ ? તે બરાબર છે. ધમે કહ્યું સાચું છે, મારી સમજી સુંદરી, સતીઓ કાંઈ સાદ્યળીને વરતાં નથી પણ પતીની દેહને જ વરે છે. ગરીબીનાસુખનો જે અનુભવ સતીઓને મળે છે, તેવો સાદ્યળીમાં મળતો નથી.

વેલીએ કહ્યું, નાથ ? તે બરાબર છે. ગરીબાઈમાં સતીઓને વિશેષ સુખ છે, ધમે કહ્યું કદાપી, હું માળીહોઉં, ને કુલવાડીનો ધણો હોઉ તેા ? વેલીએ કહ્યું, તેા શું મધુર

મનહર પુષ્પો વીણી લાવી તેનો ઉત્તમ હાર બનાવી મારા નાથની કોટે પહેરાવું.

બનાવટી કુમારે કહ્યું સાચુ સુખતો માળી અને માલ જુમાંજ સમાઈું છે. વેલીએ કહ્યું તે બરાબર છે; ધમે કહ્યું હું માળી હોઉં ને કુલ જાડોને પાણી પાતો હોઉં, તો તું ક્યારા બાંધતી આવે ખરીને? વેલીએ કહ્યું, હાજતો; એ પ્રમાણે વાર્તાવીનોદ કરે છે, ત્યાં ધમાની ડાશીને તેડી અર જણીઓ આવી પહોચ્યો.

ધમાની ડાશીએ કહ્યું ધમા? એ ધમા? વેલીએ કહ્યું નાથ! એ કોણ છે. ? કોક ગાંડી જેવી લાગે છે ધમે કહ્યું હા! એતો ગાંડી છે, પેલા ધમલાની મા હશે! વેલીએ કહ્યું નાથ! તમે તેને ક્યાંથી ઓળખો છો? ધમે કહ્યું એતો એણે મને જંગલમાં રાટલો આપ્યો હતો ને મેં તેને ધમા-મમાં ગામ આપ્યું હતું.

ડાશીએ આવી રાજકુમારનો હાથ ઝાલ્યો અને અરજ સ્ત્રીએ ખીજે હાથ ઝાલી કહ્યું નજબોદ? કેમ ફાટ્યો છુ.? ડાહીતું કહેવું કેમ હાંસજતો નથી; વેલીએ રાજકુમારને છોડાવવા સીપાઈને જીમ પાડી ત્યાં ધમલો તેમના હાથમાં થી છુટ્ટીને વેલી પાસે આવ્યો અને કહ્યું જૈર બહરાંથી સ-મને, માડે તમે સમજાવીને કાઢો.

વેલીએ ડાશીને કહ્યું ડાશીમા તમે રાજકુમારને જો-ખખતાં લાગો છો! ડાશીએ કહ્યું હા પુરેપુરો ઓળખું

શું. મને લાગે છે કે તુ એને ખરાબર ઓળખતી નથી-

રાજકુમારે કહ્યું, હાંકી કાઢો એતો. ગાંડી છે, હાંકી કાઢવાનું કહેતાં ડોશી અને અરજણીઓ પાછાં રાજકુમારને વળગ્યાં, રાજકુમારને છોડાવવા વેલીએ સીપાઈને ખુમ પાડી. સીપાઈને ખુમ પાડી, ત્યાં બલમસીંહ આવી પહોંચ્યો, અને રાજકુમારની ગમ્મત જોવા બ.જી ઉપર ઉભો રહ્યો અને ગમ્મત જોવા લાગ્યો.

વેલીએ પાછી ખુમો પાડી, ત્યાંને બનાવટી કુમારે કહ્યું શું બેધપુરના કુમારને સીપાઈઓ છોડવશે ? એ પ્રમાણે કહી બંને જણને ધક્કા મારતાં બંને પડી ગયાં અને સાથે તે પથ પછડાણો.

વેલીએ પાસે જઈને તેને ખમા ખમા, ના શબ્દથી વધાવ્યો; ધમો ઉઠીને ઉભો થયો અને કહ્યું મને ક્યાંઈ વાગ્યું નથી, અરજણીઓ ને ડોસી પણ ત્યાંથી વીદાર્થ થઈ ગયાં. તેઓ ગયાં, ત્યાં બલમસીંહે કહ્યું હવે ભાડાનો ફરેસ ઉતારી ખરા રૂપ ઉપર આવો.

વેલીએ કહ્યું આ શું કહે છે ! અને કેમ આવ્યા છે ? ધમે કહ્યું, સૌ આવે છે તેમ ! માગવા લ્યો તમોને બેધપુરનું રાજ્ય ધનામ ! (સંભાળજો, ખરાબર સાચવજો બલમસીંહ કહ્યું, ત્યારા બાપનુંજ છે ને ! હવે હાર અને પોંચીઓ લાવ ! બનાવટી કુમારે હાર કાઢી બલમસીંહને આપ્યો અને કહ્યું આ હાર તમોને ધનામ ! બલમસીંહે

કહ્યું પોંચીઓ, ધમે કહ્યું વજેસીંહની છે. જાલમસીંહે કહ્યું તને તેની શી પંચાત છે ! બનાવટી કુમારે પોંચીઓ કાઢીને કહ્યું દ્યો આ પોંચીઓ પણ ઇનામ.

જાલમસીંહ હાર અને પોંચીઓ મુકવા ગયો, ત્યાં વેલીએ કહ્યું, નાથ ! આ શું કરો છો ! તમે કહ્યું મારા પરમ પ્રિય પ્રાણધાર ! હું તમને પ્રથમથીજ જણાવી ચુક્યો છું કે, હું ગરીબ થવા ઇચ્છું છું. ગરીબાઈ સમાન સુખ બીજા કયામાં નથી.

આ પ્રમાણે વાર્તા વીનોદ ચાલે છે, ત્યાં જાલમસીંહે આવીને કહ્યું, હવે તારા ખરા રૂપમાં થઈ જા ધમલા માણી ! વેલીએ કહ્યું આ શું છે ? જાલમસીંહે કહ્યું મને ધિક્કારી કાઢ્યો, તેનું આ ક્ષણઃ આભેધપુરનો રાજ્યકુમાર નથી. પણ ધમલો માણી છે. વેલીએ કહ્યું હેં ! જાલમસીંહે કહ્યું, શું ! હા, જાલમસીંહના આવાં વેણ સાંભળી વેલી મુરછામાં પડી

વેલી મુર્છામાં પડી, ત્યાં તાંતોલખાં ગવૈયો આવી પહોંચ્યો, તાંતોલખાંએ આવી ધમાને કહ્યું, ક્યો છનાબ ! એક પાવસેરકી સુનાઉ ? ધમે કહ્યું બગી તારી પાવસેરકી, ને અધસેરકી, તાંતોલખાંએ કહ્યું, ક્યો ? જાલમસીંહે કહ્યું આભેધપુરનો રાજ્યકુમાર નથી પણ ધમલો માણી છે, ધમલાનું નામ સાંભળી તાંતોલખાંએ તેને એક ટપલી મારીને કહ્યું, સાલેતે ક્યા બેસ ભભયા !

બલમસીંહે તાનતાલખાનેકહ્યું, તમે વેલીને લઈ નદીની પેલી બાજુ આવો, ત્યાં હું તમને આવી મળીશ, એમ કહી તે ગયો, તે ગયો અરસામાં વેલીને મુછા ઉતરી, ને બેઠી થઈ, ત્યાં ધમો વેલી પાસે ગયો, અતે કહ્યું, સુંદરી ! મારું તો જરા સાંભળો ? વેલીએ કહ્યું, શું સાંભળુ પસ્તાવાનો કુંઝર ઉલટ્યો છે,

ધમે કહ્યું કુંવરી, તેમાં મારો બીલકુલ દોશ નથી. અલીમાનેજ તને ચઢાવી, અને તેથીજ ઠાકોરોને ધીકકારાવી, ઠાકોરોએ મને ખોટો રાજકુમાર બનાવી તારી સાથે બેઠાવી કુળના કુવામાં ડુબાવી. છેવટે મને બનાવી તારી આ દશા લવરાવી. સમજ જે કે જ્યાં જ્યાં અલીમાન ! ત્યાં ત્યાં પાપનુંજ મુકામ, અને છેવટમાં સમજ જે કે પસ્તાવાનું આમને આમ, ધમો બય છે,

વેલીએ રૂદન કરતાં કહ્યું, હા ! હા ! હવે પુરૂ સમ-
જ્યું; વીણા બહેનનાં વચનો હવે પુરેપુરાં યાદ આવ્યાં,
પીતાશના અલીમાનનું રૂળ પુરેપુરૂ મળ્યું, હુંજ આંધળી
કે અલીમાનમાં તણાણી,

ગાયન.

વેલી— (મુઝાણી મધ્ય દરીએ) એ રાહ
આંધળી માન મહી હું તણાણી, હવે પ્રભુ બેલી તુંહીરે,
મુરખ હું મનજેથી રાજાણી, હવે પ્રભુ બેલી તુંહીરે,
બહેન શીખને નવ ગ્રહી, બણ્યો ધૈયી ભાવ,

ધન્ય ધન્ય ! તુજ બેઠેનડી, મુરખ હું રહી સાવ,
હવે કરું શું ! પ્રભુ સાદા થાઓ ઓ વિભુ !
મુરખતા છેવટમાં છે જણાણી.....હવે,
મોટા રાજપર મોહી પડી મુરખ માને બાપ,
પતંગ સમ ઝંપલાઈ પડ્યાં દીપકમાં જઈ આપ,
ખરે છે જીંદગી મારી હણાણી.....—.....હવે.

વેલીએ વિચાર કર્યો હવે ઘેર જઈને શું કરું ! આ
કાળું મોટું શું બતાવું ? બહેન વિભુ ! તારો એકે એક
બોલ હૃદયમાં બાલાની માફક ખુંચે છે, તે તો કહ્યું, કે
બહેન પરતાઈય ? પણ મેં અભિમાનીએ તારાં વચન નહી
માનતાં તને ધિક્કારી ત્હારું કહેવું અક્ષરે અક્ષર સાચું છે,
ઘટયા બુદ્ધિ, પણ લખ્યા બુલતા નથી. નશીબમાં આવું
લખ્યું હશે, તો દોષ મીથ્યા કરે ? મા બાપે ઉત્તમ બે
ધણુરનો રાજકુમાર બાણીને મને પરણાવી. પણ કરમમાં
માળી લખેલો, તે રાજ્ય કુમાર ક્યાંથી મળે ! હવે નસીબ
ન્યાં લઈ બાય ત્યાં જવું, તેમાંજ સાર છે, નસીબ એજ
દુનિયામાં મોહોટી વાત છે, કરમ વિના નર કોડી ન પાવે
તે કહેવત અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. તાંતોલખાંને બેઠ કેમ
તાંતોલખાંનજી ? નમે ક્યાંથી ? તાંતોલખાંએ કહ્યું એસેઈ
ઇધર આવ, ઓર સખી બાતકા લેઈ પાયા, વેલીએ કહ્યું,
નશીબનો દોશ, તાંતોલખાંએ કહ્યું કાયકુ ગજરાતે હો ! ચ-
લો મેરી સાથ, માલીક સમ અછાઈ કરેગા, વેલીએ કહ્યું,

ચાલો જેવો હરીની મરણ ! એ પ્રમાણે કહી લાંતોલખાં
સાથે ચાલી નીકળા.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

વીણા સુંદરીને મુકી કઠીયારાએ જવા માંડ્યું. કઠીયા-
રાના જતાં જતાં વીણાએ તેનું નામઠામ પુછ્યું કઠીયારા
એ પોતાનું નામ કઠીયારોજ જણાવ્યું અને પાસેના જંગ-
લના બુપડામાં રહું છું. તેમ જણાવ્યું અને આજ્યો ગયો,
કઠીયારો ગયો ત્યાં વીણાએ વિચાર્યું નાથ તો જ્યા હવે
મારે આ વર્ષભવ શા કામના છે ! હવે તો નાથની બુપડીનો
વર્ષભવ તેજ મારા કામનો છે,

ભાગ્ય ? ભાગ્ય ? અભાગીયા ભાગ્ય ? તારા કરમમાં
તે વર્ષભવ લખાયો હશે તો તને આવો વર્ષભવ શેને મળે ?
વિધિ ? વિધિ ? તારી વાત ન્યારીજ છે ? રંકને રાજ્ય-
માદી ઉપર બેસાડનાર તે પછુ તું, ને રાયને રંક બનાવી
વન વન રખડાવનાર તે પછુ તુંજ છે, હું કોણ ? પતિ
કોણ ? એ સંભોજ મેળવી આપનાર વિધિ ? તને
લાખો ધન્યવાદ છે.

આ સ્વપ્નવત્ સાદાળી શું કરવાની ? રાજ્ય મહેલ
શું કરવાના ? ખાનપાન શું કરવાનાં ? વસ શબ્દમાર શું
કરવાના ? બધુએ કૂકત આ ભવને માટેજને ! એમાંનું કંઈ
સાથે આવવાનું નથીજને ?

શી સાદ્યળી ! શેની સાદ્યળી ! રાજ્ય મહેલમાં વસ
નારનો અને ઝુપડામાં વસનારનો છેવટનો કામતો સ્મશાન
જુમીજ છેને ! રાજ્ય મહેલવાળાનો છેવટનો કામ રાજ્ય
મહેલ નથી તેમ ઝુપડામાં વસનારનો છેવટનો કામ ઝુપડામાં
નથી, તો પછી નાહકનું તેમાં લોભાવાથી ક્ષણ શું ?

ખાન પાન ! શેનાં ખાન પાન ! સ્વાદ તો ફક્તખાતાં
વળતેજને ! કહેવત છે કે ખાધું ઘાંટીને થયું માટી : તે
કહેવત શું ખોટી છે ! ઉત્તમ ખાનપાન, અને સુકો રોટલો
તેમાંનું જે મળે તે સંતોષીને તો સમાનજ છે ખાનપાનથી
પણ કાયાને ભાડુ આપવાનું છે, તેમ રોટલાથી પણ કાયાને
ભાડુ આપવાનું છે, તો પછી નશીબમાં બંન્નેમાંથી જેમળે
છે સંતોષીને તો સમાનજ છે,

વસ્ત્ર શણગાર ! શાનાં વસ્ત્ર શણગાર ? સતીના સાચા
વસ્ત્ર શણગાર તેતો પતીજ છે સોનું રૂપું પહેર્યું શું થયું ?
ઉમદા વસ્ત્રો પહેર્યે પણ શું થયું ? શું કાયાને દીપાવનાર
તેજ છે ? ના ! સતી ધર્મ રૂપ વસ્ત્રો અને શીયળ શણ-
ગારેજ સતી દીપે છે, ઉત્તમ વસ્ત્ર શણગાર હોય, ને સતી
ન હોય ! તો તે વસ્ત્ર શણગાર શું કરવાના ? સતીને
પતીજ સાચો શણગાર છે અને તેમની શેવાજ સતીને
શોભાવનાર છે, તો સોનું રૂપું તેના મોઢા આગળ તુચ્છજ છે.

કુલ સાદ્યળી સ્વપ્નવત્ત છે આખું જગત : અને તેમાં

જન્મ પામેલી આ જીંદગી સ્વપ્નવત્ત છે. તો સાચું શું માનવું ? સદાચી સતીને મોક્ષદાતા નથી, પણ તે સાદાચીનો ખોટો મદ સતીને રૌ રૌ નરકે લઈ જનાર છે. સતીને પતીની શેવા એજ સાચી સાદાચી, એજ મોક્ષનો મારગ અને એજ પ્રભુ છે, બીજું બધુએ ખોટું છે.

સતીને પતી એજ પ્રભુ છે, બીજા દેવ દેવીઓ નકામું છે. બીજાં દેવ દેવીઓથી સતીનો ઉદ્ધાર છેજ નહી, કારણ પ્રથમ પતી અને પછી પ્રભુ, એમ સતીઓએ સમજવાનું છે. પુરૂષોને પ્રથમ માત પીતા; અને પછી પ્રભુ, અને તેમનેજ પ્રભુ સમજવાના છે, તેમને તરછોડી બીજાં ગમે તેટલાં દેવ દર્શન, જપ તપ આદિ કરે, તે કેવળ ઢોંગરૂપ અને રૌ રૌ નરકે જવાની નીશાની છે.

માટે કર્મે મળેલા લાઝ્યશાળી ભરથાર સાથે પહોંચી જવું તેજ ઉત્તમ છે સતીને પતીનો પરભવનો પણ વિયોગ થાય તો સતીને ચેન પડતુંજ નથી, ને પડે પણ નહિ; તેજ સાચી સતી. ગરીબ પતીને પામી મહીઅરની સાદાચી ભોગવવાની ઈચ્છા રાખનાર સતી, તે સતી નહી પણ સાક્ષાત શંખણી સમજવી.

ચાલ જીવ તૈયાર થા, આ સ્વપ્નવત્ત સાદાચીને છેવટ ને માટે નમસ્કાર કર. નશીબમાં ભોગવવી લખી હતી, ત્યાં સુધી ભોગવી, પાછી કર્મે ભોગવવી લખી હતી, તો આપ શી મળશે, માટે જીવ ! તેવી ખોટી લલોપતા છેડી દે ને

પતી ચરણમાં હાજર થા.

આવાં ઉમદા વસ્ત્ર શણગારને હવે મારે શું કરવા છે !
શું મારા નાથના ઝુંપડાને આતે શોભે ? ના, ના, ઉલટાં
લબાવે, અને પતીને સતી ઉપર અદેશો લવરાવે. માટે આ-
વાં ઉમદા વસ્ત્ર શણગાર દુર કરવામાંજ ફાયદો છે. કારણ-
દુહા

માયા શોભે મહેલમાં ઝુંપડે નહીં સોહાય,

ખાંડ ભળે જઈ ખીરમાં લુણ ભળે નહીં ત્યાંય.

માટે જેમ ખાંડ ખીરમાંજ શોભે. તેમ આ વસ્ત્ર શણ-
ગાર આ મહેલમાંજ દીપે, માટે તેવી માયા નકામી છે.
જીવ હવે ખોટી માયા તણ પ્રાણ પ્રભુમાં ચીત્ત લગાડ
એવો વીચાર કરી ઉમદા વસ્ત્ર શણગાર તણ કઠીયારાને
લાયકનો પોશાક એટલે કે સાદી સાડી ધારણ કરી પોતે
પતી શેવામાં જવા નીકળી.

કઠીયારાનું કામ ઠેકાણું પુખ્તી લીધેલું, તેના આધારે
આધારે સતી સુંદરી જોળ કરતી કરતી કઠીયારાના ઝુંપડા
થાસે આવી ઝુંપડામાં કઠીયારો, લાકડાં કાપવાના શ્રમથી
નીદ્રાવશ થયેલો હતો, તેને જોઈ વીણા ઘણી ખુશી થઈ,
અને કઠીયારાનાં વખાણ કરવા લાગી.

વાહ ? શું સુંદર શુભાળી મુખ ! શું સુકોમળ કાયા ?
શુ સુંદર દેદિપ્યમાન દેખાવ ! જો રાજવંશી પોશાક ધા-
રણ કરે; તો રાજમાં ને આમનામાં ખીલકુલ ફરજ નજ પડે.

જો કે મુલાગ્ગે આવા સુકોમળ મળ્યા છે, પરંતુ કહાપિ
મમે તેવા મળ્યા હોય, તો સતીને પ્રભુ સમાનજ છે ને !

મન ? મન ? તું શા માટે ખોટી જમણા કરે છે.
તને તારા નસીબે જે મળ્યું તેમાં સંતોષ માનીને રહે
સમજ ભુંડા સમજ, સંતોષે રહેવામાંજ સાર છે. સંતોષના
આમૃતવૃક્ષ ઉપર અમૃતનાં આશાફળ જેસેજ જેસે હાય વોયમાં
કાંઈજ સાર નથી જમણા પ્રાણી માત્રને જરમાવે છે. સાદ્ય-
ળીમાં સુખ છેજ ક્યાં ? સંતોષના આમૃતવૃક્ષે જેસતાં આ-
શાનાં અમૃત ફળ ભાગ્યશાળીજ ખાય છે, ને જે ખાય છે
તેનો આ જીવને પરજીવ આનંદમાં જાય છે. માટે મન !
ઝંખી જમણા જવા દે.

(મુરખ નર ખાલી બુલી) એ રાહ

મન જમરા જમણે બુલી (૨) શા માટે તું જરમાવે
નાથ સુગટ મણી કર્મે મળીઆ, ગણીલે પ્રભુભાવે
શા માટે અન્ય લલચાવે (૨) ઉર વિચાર શીદ લાવે-અરે
કાળા ગોરા પતી કરમે મળીઆ અખજ શીદ ખાવે
ધર્મ સંતોષ ચિત આત ભાવે(૨)કેમ સતી સત્ય વિસરાવે-અરે
સંતોષ મળે નહી શંખણીને સંતોષે સતી કહાવે
ધર્મ ભરૂશો એક જમવતનો (૨) જે જીવ જાય
વીસરાવે-અરે-નાથ.

આહાહા ! નાથતો હજી પુણું નિદ્રામાંજ છે, આલ્ય

જીવ પતીની શેવામાં તત્પર થઇ જા: હવે તો એજ પ્રભુ
અને એજ આ માથાના મુગટ છે, અન્ય લલોપતા નકામી
છે, કાષ્ટ કાપી લાવી આ ઢગલો કરી રાખ્યો છે, ને તે
શ્રમથીજ નીંદ્રામાં છે. ચાલ્ય જીવ, પતીની ચાંપી કરી
તેમનો શ્રમ ઉતાર. એવો વીચાર કરી પણ ચાંપવા બેઠી.
સુકોમળ સતી સુંદરીના હાથનો સ્પર્શ કઠીઆરાને થતાંજ
તે ચમકીને એકદમ ઉભો થઇ ગયો.

કઠીઆરો ચમકીને બેઠો થયો, અને વીણા સુંદરીને
બોધ કહ્યું, સુંદરી ! આ શું કરો છો ? વીણાએ કહ્યું, પતીની
ચાંપી. કઠીઆરાએ કહ્યું અરરર એતે તમોને ઘટે ! વીણાએ
કહ્યું, પતીની શેવા ન કરે, તો સતીનું માન ન ઘટે ?
કઠીઆરાએ કહ્યું, હું એક બાવળનું ડુંડું તે તમારા જેવી
કેતકી કળીને લોગ થવાને લાયક છું ! શું ગધેડા પર
ચંદેરીની સાડી બોદાડવી શોભે ? શું ડુંગળીના દડા સાથે
માલતીની કળી દીપે ? શું ગંધાતી ગટરમાં કસ્તુરી મસ-
ળવી શોભે ? તમારા બાપે ગુસ્સાના આવેશમાં આવી તમારો
હાથ મને સોંપ્યો, એથી શું થયું ! મુરખ કુંભારે મુલ્યવાન
મણિ ગધેડાની કોટે બાંધ્યો; તેથી એ શું થયું ? હેવાન-
માળીએ માલતીની કળી ડુંગળીના દડા સાથે બાંધી, તેથી
એ શું થયું ! ગધેડું મણીને લાયક નથી તે નથીજ !
મુરખ કુંભાર જખ મારે છે, ડુંગરીનું દડું માલતીની કળીને
લાયક નથી તે નથીજ ! હેવાન માળી ખાણ ખાય છે.

ભાગ્યવંતી સુંદરી આ હીણ ભાગી મુખી નજ હોય?
દરબીની કુંપડીએ હાથી નજ ચોલે; માટે સુંદરી સમજે!
સમજે! હું તમારે પગે પડું છું. સમજજો કે આતો એક
ભટકતો ભુત છે, મારા તરફથી તમોને ચોગ્ય પતી મેળવી
લેવાની ખાસ છુટ છે.

વીણાએ કહ્યું, નાથ ! ન જોલો ન જોલો ! એવાં
અવતીત વેણુ ન જોલો ! શું ચંદ્ર તે ચાંદનીને પગે પડતો
ચોલે ? શું ઠાકર તે ચાકરને પગે પડતા ચોલે ? શું દીનકર
તે રજનીને વીનવતો દીપે ? નજ દીપે ? તેમજ તમો
ગરીબ નથી; પણ મારે મનતો સાક્ષાત કુબેર લંડારીનો
અવતાર છે, સતીનો પાલવ, અને પાલવના પટમાં લપેટા
ચેલો હાથ બીજાને સોંપાવાનો નથી તે નક્કીજ. બેઠે આપ
વિચિત્રશ્વને અને બુદ્ધિશાળી મળી ગયા છે, જોલણમાં બેઠે
ગોરબ મળી ગયા છે, છતાં કદાપી બહેરો જોખડો, લુલો,
લંચડો કેડીઓ, પતીઓ અગર ગને તેવો પતી મળે છતાં
સીંદની મુછનો વાળ, સોરંગ નાગનો મણી જેમ જીવતાં
જીવત બિજાના હાથમાં નજ જાય, તેમજ સતીનો પાલવ
અને પાલવના પટમાં લપેટાયેલો હાથ બીજાના હાથમાં ન
જાય તે નજ જાય.

કડીઆરે કહ્યું, સુંદરી, અહીંયાં હઠ શા માટે કરો છો?

હઠ કરવાની હતી, ત્યાં તો તમે જીત્યાં છે, અહીંતો તમારો જાહેર અખતીઆર છે, સમજો કે આતો એક તાબેદાર છે.

વીણાએ કહ્યું નાથ ! ન બોલો ન બોલો ! એવાં મંથાતાં વેણુ ન બોલો : કેળ બીજવાર ફળતીજ નથી, નીચી નમેલી વાદળી પાછી ફરતીજ નથી, સીંહણ બીજવાર પ્રસવતીજ નથી, કરોડો મણુ ધુળ સૂર્ય સામે ઉછાળે, પણ ઝાંખો નજ થાયઃ ડુગળીનો પાસ કસ્તૂરીને કદાપી નજ લાગે, તેમ સેંકડો સંકડો સતી ઉપર સામટા આવે, પણ સાચી પતીને ન તબે તે નજ તબે.

કઠીઆરાએ કહ્યું, કહેતાં શરમાઉછું પુરું પેટ ભરીને ખાવાનું પણ મળશે નહીં, વીણાએ કહ્યું પતીના જમતાં એકું જુકું જે વધશે, તે ખાઈ સંતોષથી પતી સેવા ઉઠાવીશ.

કઠીઆરાએ કહ્યું, સખત શીયાળાની કડકડતી ટાઢ આ ઝુંપડીમાં કેવી રીતે સહેશે ? વિણાએ કહ્યું, મારા નાથની અંધી તે મને સુજની ઓઢીને સુવા કરતાં પણ વિશેષ ગરમાવો આપશે, કઠીઆરાએ કહ્યું શ્રીમનો સખત તાપ કે, બ્યારે બારે સૂર્ય સામટા તપી જાણે કે આ દુનિયાને પ્રલય કરવા તપંતા હોય, તેવો તાપ, તમો કેવી રીતે સહન કરશો ? વીણાએ કહ્યું બારે સૂર્ય સામટા તપે, તોપણ મારા નાથના સુખમાંથી ઝરતું અમૃત તે તાપને સમાવી દેવા બસ છે;

કઠીઆરાએ કહ્યું, મહેલના અમુલ્ય વૈભવો આ કંગાળ કઠીઆરાને ત્યાં ક્યાંથી મેળવી શકશે ? વીણાએ. કહ્યું નાથ ! આપ કઠીઆરા નથી ! આપ ભારો વેચનાર નથી, પણ મારે મનતો કુબેર ભંડારીનો અવતાર છે, પતિની ગમે તેવી તુચ્છ સાદ્યબીને સતિઓ કુબેર ભંડારીની દેહત સમજે છે. અને તેમાં સંતોષ માની રહે છે.

કઠીઆરાએ કહ્યું એતો કહેવાનું પણ સાદ્યબી ક્યાં ? વીણાએ કહ્યું નાથ ! સાદ્યબીમાં છે પણ શું ? જો સાદ્યબીમાંજ સુખ હોત તો સાદ્યબીવાળા હાથ કરતા મરે છે, તે મરેજ કેમ ? જો ગરીબાઈમાં સુખ હોત તો, ગરિબ ટાંટીઆ ઘસતા મરે છે, ત મરેજ કેમ ? અને સાદ્યબીમાં છે પણ શું ! જુવો સાંભળો,

ગાયન.

વીણા— (નથી કાંઈ સાધન સુખ ધનમાં) એ રાહ.
ખરે છે વઇભવ દુઃખ દરિઓ, પાપ પ્રપંચ નીરે ભારિઓ
ચહ્યો તે દુખ્યો નહી તરિઓ— ખરે.
વઇભવ શો શંકરને િ; પાર્વતી સદા પ્રસન્ન રહે છે,
સુરખ પ્રાણી તેને ચહે છે, પાપ પોટલા બાંધી રહે છે.
સમભ્યા ઝંઝવાનાં જળ જે, શીવ પદને વરિઓ. ખરે.

કઠીઆરાએ કહ્યું પણ હું વગડાનો ખળ્યો ખળ્યો આ-
વીશ તો બે બોલ બોલી બેશીશ ? વિણાએ કહ્યું, તે હું
અમૃતસમાન ગણી ઘોળી પીસ કઠીઆરાએ કહ્યું વખતે વગ-
ડાનો ખળ્યો ખળ્યો આવીશ, તો માર ઝુડ કરી બેશીશ ?
વિણાએ કહ્યું, તો તમારા હાથને ધબ ઘયેલી સમજ, તે
હાથની સેવા કરીશ, કઠીઆરાએ કહ્યું, વખતે ગાળ લેળ દર્દ
બેશીશ ? વિણાએ કહ્યું પતિની ગાળો ને ગીની નાળો સમ-
જવી, તે દરેક સતિની ફરજ છે. પતિ સતિને જે
કહે તે સતિના સારાનેજ માટે એવું ખાસ સતિને
સમજવાનું છે.

કઠીઆરાએ કહ્યું પોતાની સ્ત્રીને માર માર ઝુડથી કે
ગાળ લેળથી સતાવનાર, નર નહિ પણ ખર છે, માણસ
નહિ પણ હેવાન છે.

ગાયન.

કઠીઆરો—

ખરેખર મુરખ હ્યો માની—તને જે પરણી પોતાની
કરે તે સંસાર ધુળધાણી હાથે કઠી બોરે નીજ હાથે;
અરે કેમ એમ બનેરે અરરરર સ્ત્રી ઘર ધણિઆણી,
સ્ત્રી વિણ ધરનું ભુશણ શું છે, જીવે શાસ વાણી.

પુરૂષ શોભે સ્ત્રીને લઈને એજ જગત કહાલિ,
 કાળું અંજ પુરૂષનું અબળા, બહુ શિક્ષામાં પુરી સળળા;
 અરરરરર શુભ ખાણી—ખરે
 માર કુહ કે માળભેર મુળ કંકાસ લ્યો બાણી,
 કમળાને કંકાસે નાસે ગોળી મહીનું ધાણી;
 સાથે રહેતાં મુખીઆ રહીએ તે વિષુ નિશ્ચે દુખીઆ થર્મએ
 અરરરરર સતિ શાણી— ખરેખર.

વીણાએ કહ્યું નાથ ! આ સુગંધ શેની આંવે છે ! કઠી-
 આરાએ કહ્યું, એતો પેલું લાકડું બળે છે તેની હથે, વીણા
 એ કહ્યું નાથ ? આતો બાવના ચંદનની સુગંધી છે! કઠીઆ-
 રાએ કહ્યું, ગમે તેની હો; પરંતુ તેજ લાકડાનો સાકાત્રણ
 મહેનો ભારો રોજ લોણીલાલ શેઠને ઘેર નાણું છું.

વીણાએ કહ્યું કીમત ? કઠીઆરાએ કહ્યું, રોટલું અને
 મરચું, કઠી કઠી કેરી કટકો; વીણાએ અચંબો પામી પુછ
 યું, શું આવા લાકડાની આટલીજ કીમત ? કઠીઆરાએ
 કહ્યું, આ લાકડાંની કીમત નથી, પણ આ કઠીઆરાના
 નીરલાગી કરમની કીમત છે.

વીણાએ કહ્યું, ઝરીબની મબુરીથી મેળવેલું લુંટી લઈ
 ને સાદાળીવંત થવું, તે આજકાલ શ્રીમંતોનો વેપાર છે

વારૂ ? તમારા બાપ ! કઠીઆરાએ કહ્યું. જન્મ ધરીને તો
જોયાજ નથી; વીણાએ કહ્યું, મા ! કઠીઆરાએ કહ્યું, અહીં
આવ્યા પછી ભુખ મરે મરી ગઈ વીણાએ કહ્યું બીજું કોઈ
સગુ બહાણું ! કઠીઆરાએ કહ્યું મને ખબર નથી.

વીણાએ કહ્યું, વારૂ ! શેઠ સાથે હિસાબ કર્યો ? કઠી-
આરાએ કહ્યું, ના ભાગ્યના અધારામાં તે તો રહી ગયો છે
વીણાએ કહ્યું ચાલો શેઠને ત્યાં હિસાબ સમજવા જઈશું ?

કઠીઆરાએ કહ્યું, બુદ્ધિશાળી બાળા ! માફ ભાગ્યનું
પાનું સંભાળનાર સુધડ સુંઢરો ! આજે તેં ઢળઢળનો દાલ
હો ઉઘાડી, આકડાની ઉપેઈ દુર કરી, સંપત્તીનો ચોપડો
સુધાર્યો છે. ચાલો શેઠને ત્યાં હિસાબ સમજવા જઈએ.

કઠીઆરો—વીણા.

ગાયન.

(પધારો સુભાગી નાર) એ રાહ.

કઠીઆરો—સુધાર્યો આ સંસાર.....

વીણા—.....ભાગ્ય બળે પતિ આપના

કઠીઆરો—પ્રીયા પ્રાણની આધાર.....

વીણા.....ટળ્યા દીવસ સહી તાપના

કઠીયારો—સુઘડ સુંદરી સહાયે.....

વીણા—.... .... નાથ પ્રભુજી પસાયે

ભાગ્યશાળી ભરથાર, સતીના હૃદય હાર-ભાગ્ય.

કઠીયારો—સુભાગ્યે મળી સતી શાણીરે,

વીણા—.... .... સઉ ચાતુરી તુમ બાણીરે.

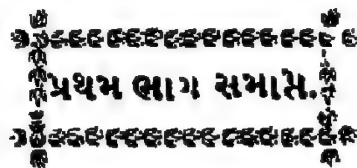
કઠીયારો—ઘટે સુંદરી આવાં ન વાણીરે.

વીણા—વાહ વાહરે આ. ....

કઠીયારો—મારા ભાગ્યનો આધાર.

વીણા—ઢાસી છું આ...સતી શીર સરદાર-ભાયે

વીણાએ કહ્યું, નાથ ચાલો શેઠને ઘેર ! કઠીયારાએ કહ્યું મારી સુઘડ પ્રાણધાર, મારા ભાગ્યના ભંડાર, સુખ દુઃખની સુભાગી ! પધારો વીણાએ કહ્યું નાથ ! તમે નમુનાનો કટકો લઈને મારી પાછળ આવજો, હું પ્રથમ સોદાગરના વેશે તેની વખારો વિગેર જોઈ શેઠ સાથે વાતચીત કરું છું ત્યાં તમે આવી પહોંચો, પછી જે પ્રમાણે ચોખ્ખ લાગશે, તે પ્રમાણે વર્તી લઈશું, કઠીયારાએ કહ્યું પધારો. એ પ્રમાણે મસલત કરી લોભીલાલને ત્યાં હીસાબ સમજવા ગયાં.

પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત.

(વાંચો) સચિત્ર નવાં પુસ્તકો

મીરાંબાઈ ભા. ૧ લો.	....	....	૦-૧૦-૦
” ” ૨ ભે	....	....	૦-૧૦-૦
નરસીંહ મહેતા ભાગ ૧ લો.	....	....	૦-૧૦-૦
” ” ૨ ભે	....	....	૦-૧૦-૦
રામલીલા ૧ લો	....	....	૦-૧૦-૦
” ૨ ભે	....	....	૦-૧૦-૦
મૃદાલસા નોવેલ	....	....	૦-૮-૦
સતિ દ્રૌપદી નોવેલ સંપૂર્ણ	....	....	૧-૪-૦
રાજ દહીઆરો સંપૂર્ણ.	....	....	૧-૪-૦

ઉપરનાં તમામ પુસ્તકો માટે નીચેના સ્થળે લખો.

રણછોડલાલ મોતીલાલ શાસ્ત્રી.

રીચીરોડ અમદાવાદ.

ૐ તત્સત્ પરમાત્માને નમઃ

રાજ કઠીઆરો.

નાવેલ

ભાગ ૨ જો.

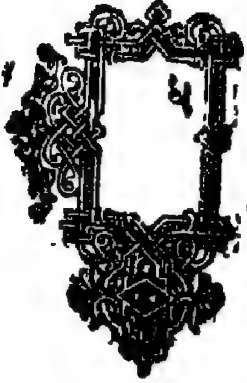
ભાગ્યબળનો આખેહુળ ચિતાર.

મંગળાચરણ.

કર્તા— મંથર સ્મરણ
 દુઃખહર હર હર સુખ કારણ દેવ;
 ચંદ્ર ઈંદ્ર કુબેર દેવ મળી, સર્વે કરે શીરનામી શેવ,
 સીતરસ્મી બાલ બાલ, રોપી ગળે રૂંઢમાળ,
 ઝોલી ગજખાલ વહે, બાન વીશીરે વીશાળ—દુઃખહર
 કામ નાશ, કરણ ખાસ, હરણ ત્રાસ, ભરણ આશ,
 હીમનીવાસ, માંહીવાસ, સર્વમાં સ્વયંપ્રકાશ.
 અજર અમર એકરૂપ, વિશ્વ વ્યાપ્ત માન ભુપ:
 તનથી, મનથી, ધનથી, સેવા તારી, કરીએ સારી,
 ઉરમાં ધારી, સુર્તિ તારી.....દુઃખહર

પ્રકરણ ૧ છું.

ધમાનો પસ્તાવો.

મેા વેલ્લીથી તરછોડાઇને ઘેરગયો, ઘેર જતાં-
જ પારાવાર પસ્તાવામાં પડયો; ઘેર
ડોશીએ ધમાની બજારમાં આપઘાત કયો,
અને ઘેરી નાતરે ગઈ. ઘરનો આ ઠાઠ
જોઈ ધમા એકાએક ચાલી નીકળ્યો. રસ્તામાં
આવી વીચાર કરવામાં એકતાર બન્યો, અને પારાવાર
પસ્તાવામાં પડ્યો.

ધમે વીચાર્યું, આહાહા! ઘડી પહેલાં હું જોધપુ-
રનો રાજકુમાર કહેવાતો હતો, અને હાલ કંગાલ વેશમાં
રખડું છું, તેમજ સાદાળી સ્વપ્નવત આવી, પાછી ઉડી
ગઈ ઉંઘમાં અપસરા આવી, પણ મેં મુરખાએ ન જોડાવી
કે ચલાવી. ફીડીને પાંખો આવી, તે છેવટે મોહોતની
નીશાની લાવી.

મને કંગાલને ક્યાં કમતડી ધાઈ, કે રાજકુવરી
ઉપર આશક બન્યો ! હરામી ઠાકોરોએ ચલાવીને ઠેઠ
ટોચ ઉપર બેસાડયો. હું મુરખ કે ચઢતાં વીચાર ન કર્યો.
ચઢે તે પડે તે તો નિઃસંદેહ છે, પણ આતો ચલાવનારનેજ
પકડો મારી ઠોળી પાડ્યો. હવે ન રહ્યો ઘરનો કે ધાત્રનો !

જે ઘેર ગયો ત્યાં જોઠા વાગ્યા; ડોશી આપઘાત
 રી મરી ગઈ, ઘેરી નાતરે ગઈ, હવે એકે ખારી આ
 માભાઈની ન રહી. જાએ આભ અને નીચે ધરતી શીવાય
 માભાઈનું કોઈ ન રહ્યું. ગામમાં રહીએ તો રાજાની
 હીક ! હવે જવું ક્યાં ? ભાગ્ય ઉપરજ આધાર, રાખીને
 બહી નીકળવા શીવાય બીજો ઉપાય નથી.

ભાગ્ય ! ભાગ્ય ! તારી બહીહારી છે. તું અજ-
 નજ છે. દશાના રંગ અને ઢંગ ન્યારા છે. તડકા અને
 ગંધાની તુલ્ય છે, જેમ ઉગમણે સૂર્ય ઉગતાં તે તડકે
 રાયેમણી દીશાએ પડે, ને સૂર્ય મધ્યમાં આવતા સર્વ
 શા સરખી તડકામય થાય, પંછી પંચીમ તરફ છાંયે
 જવા માંડે, તેમ ભાગ્યની દશા પણ ચાલી જવાની.

ઘડીમાં સુખ ! ઘડીમાં દુઃખ ! સુખ રોમાં માનવું !
 પા સ્વપ્નવત્ત સંસારમાં દશાના ઠઠંગા ફેરફારોને લઈને,
 છ ફેરફાર નથી, દશા ! દશા ! તારી વાત ન્યારી છે,
 ધી ! તારી પણ બહીહારી છે, કે આ ધમાભાઈના આવા
 ખ લખ્યા ! જે હાથમાં આવે તોતો કઠાપી ન છેડું,
 છી જે થાય તે ખડું શું આવા લેખ લખવા માટે આ
 માભાઈ શીવાય બીજો કોઈ ન મળ્યો !

મમો વીધાર કરે છે, ત્યાં ધીધી બાવીને ઉભી.

વીધીને જોઈ ધમો આશ્ચર્ય પામ્યો, અને પુછ્યું ભલીબાઈ તું કોણ છું? વીધીએ કહ્યું, હું વિધાત્રી છું, ધમે કહ્યું, ભલીબાઈ તું અત્રે કેમ આવી છું? વીધીએ કહ્યું, તેં યાદ કરી તેથી, હવે મારા ઉપર જે બળ અજમાવવું હોય, તે અજમાવ ધમાએ કહ્યું, શું બળ અજમાવવું! તે પ્રથમથીજ લેખ લખીને નિમંત્ર્ય બનાવ્યો છે, તે તને કેવી રીતે પહોંચીશ! વીધીએ કહ્યું, હું એક અબળા બતીને તું મદદ નહીં પહોંચી શકે?

ધમે કહ્યું તને અબળા કહેનાર મનુષ્ય સુખી છે તારા જેવું પ્રબળ આ શ્રદ્ધીમાં કોઈજ નથી, ભલભલાને અબળ કરનારને અબળા કહેનાર સુખીનો સરકાર છે, પુરે પુરો ગમાર છે, તું અબળા નથી પણ પ્રબળા એટલે અથાગ બળવાળી છું,

વીધીએ કહ્યું, તું હાલ કહેતો હનો; કે જો વીધી હાથમાં આવે નો છોડું નહીં, ને બોલો તારા ક્યાં ગયા! ધમે કહ્યું, હવામાં પામર પ્રાણીઓ ગુસ્સાન, આવેશમાં ગમે તેમ બકે. પણ તેતો ફક્ત કહેવાનુંજ કરવાનું નહીં; ને તેમ થાય પણ નહીં ગુસ્સાના આવેશમાં ડુંગરને મેકાન કરવા માગે. તે કેવી રીતે કરી શકે? દુનિઆની કહેવત સુખમ કમજોર અને ગુસ્સા બહોત એ પ્રમાણે બાળકાલ

શ્રી માતૃતું વર્તન છે, વીધીએ કહ્યું, ત્યારે હું જાઉં છું ?

ધમે કહ્યું તમારી મરણ; પણ મારા મનનો સંદેહ
પાડવા આ દાસપર કયા કરો, અને પુછું તે તે વાતોના
દાસા આપી સુખેથી પરવરો વીધીએ કહ્યું, સુખેથી પુછ

ધમો-વીધી-

ગાયન. ૧

રાગ—ગોપીચંદનો

મો-હે ! વીધી મયાળુ, લેખ લખે તું કેવી રીતથી,

ધી-હેપામર પ્રાણી કહું તે, તું સાંભળ્ય એકજ ચીતેથી
પરભવ જીવે આવી શ્રદ્ધીમાં, બાંધ્યા હોય જે થોડ
પુન્ય પાપ બાંધ્યાં ભોગવવાં તેવોલેખ સુજરો કરે-હે

મો-રાજપાટને રિંદ્ર સિદ્ધિ ભોગવે પ્રાણી શીપેરે
તેવાં શું પરભવનાં પુન્યો કે તારું અધેરરે-હે

ધી-હયા દાનને દીનતા ધારી, બાંધ્યાં પુન્ય અપાર,
રાજપાટને વહભવ સરવે આ ભવ ભોગવનારરે-હે

મો-તે જીવે શું પરભવમાંહી, નહી કીધાં હોય પાપ;
પુન્યાઈને લઈ તે પાપોમાં શું પડીઓ કાંઈ કાપરે-હે

ધી-પાપમાં કાપ ન પડે કદાપી, સૌ ભોગવવું કાવ;
પુન્યને લઈ પાપકર્મ જે કીધાં તે ન કપાયરે-હે

મો-પાપ તેમને કેમ નડે નહી, કીધાં હશે નહી કાંઈ;
સુખ સાદાળી માણે અતીશે, આ ભવસાગર માંહીરે-હે

વીધી-પાપો નહીં છોકનાર કાઢને, લલે રાય કે રંક;
 પાપ પુન્યના સાથે પડીઆ, નીજ લેલાટે અંકદે-હે
 ધમો-લેલાટ અંકને નથી જોવાતા, છુપા પડ્યા છે કાંઈ;
 હામ કેકાણું ખતાવ્ય મુજને, તે વીણ જાણ નાંહીરે-હે
 વીધી-ઉઘાડા લેલાટે જળકે, લેખ તું ધારી નીહાળ:
 અક્ષરમીનું કોટીઆ સરખુ, કરમી જાવ્ય કપાળરે-હે
 ધમો-મારા કરમમાં હલ લખ્યુ શું ? તે તું મુજને ખતાવ;
 પછી જોઈલે કેવી રીતે, કાલે છે તુજ દાવરે-હે
 વીધી-લખ્યા લેલાટે લેખ મેં આપે, કહી ન મીથ્યા થનાર;
 દાખ્યા દળે નહીં લાખો વાતે, મુરખ શીઠ જખમારે-હે
 ધમો-ચાક કરાશ જખ મારીશ ત્યારે, ખતાવ આણી વાર,
 મેખ માફ તુજ લેખે નક્કી, ઉઘટો હું પળનારે-હે
 વીધી-વંદી કુંવરીનો ભવ ખાળ્યો, બહોરા ટીલી આપ
 વીણાની પાછળ પડવાનો, લીધે પરભવ પાપરે-હે
 ધમો-સંસાર તજવાં નીશ્ચય ખાર્યો, તે શું કહી ફરનાર;
 મેખ માફ તુજ લેખે નક્કી, ખાવો છું ખનનારે-હે
 વીધી-થઈને ખાલો કાલે દાવે, કાળાં કરમ કરનાર,
 પરભવ પુન્યે વિણા ખાધે, દળશે કર્મનો ભારે-હે
 ધમો-જોધપુરનો રાજકુંવર ખન્યો, મળી સાક્ષી આંહી,
 તે શા કારણ કહોને બીનશું, દીવ પુન્યને લેઈરે-હે

વીધી-પુલ જાવે તે માત પીતાની, શેવા કીધી દીનચાર;
તન મન ધનને અર્પણ કરીને, મેળવી સાદાળી સારરે-હે

ધર્મો-ચારજ દહાડા કીધેલી શેવા, નવ સમજ્યો કાંઈ સાર,
સમજાવોને મુજ પામરને, યાચ મનનો નીસ્તારરે-હે

વીધી-માળાપને તે બહુ રંજડયાં, જન્મ ધરી તે વાર,
ઉવટે ચાર દીવજ કીધ શેવા, પસ્તાઈ દીલ અપારરે-હે

ધર્મો-માળાપ શેવાથી મળી સાદાળી, આશ્ચર્ય પામુ મન,
આતું જાણત તો તે શેવામાં, અર્પત તન મન ધનરે-હે

વીધી-માળાપ પુત્રને પતી સતીને, પ્રથમ પ્રભુ છે જાણ;
જાણ છતાં પણ ચિત નહીં ધારે, બની રહે 'અંજલ્યુરે-હે
દેવ દર્શને મન દોડાવે, જપ તપ ધારે ચીત;
સાચા વખોડી ખોટાં વખાણે; કરવા નજનું હીતરે-હે
માત પીતાની શેવા પુત્રે જે, કરતા પ્રીતે અપાર;
તેમજ સતી પુત્રે નીજ પતીને, પહોંચે પ્રભુને દારરે-હે
તે વીણુ સઘળુ મીથ્યા જગતમાં, જપ તપ દરશન દેવ;
ધર્મ ઢોંગી થઈ ઢોંગ આદરવા, કરવી અન્નની શેવરે-હે
દયા દાનને દીનતા તે વીણુ, ધર્મ નથી અન્ય જાણ;
પામર પ્રાણી તે તરછોડી, હાથે જોડારે હાણુરે-હે

ધર્મો-ધન્ય ધન્ય છે શીક્ષા તારી, ચુકુ નહીં તલભાર;
નમસ્કાર છે માવડી મારા; પ્રેમથી તું સ્વીકારરે-હે

વીધી-હાટયા કઠાપી ભુલ્લી જવાના, લગ્નયા ભુલાશે નહીં;
 સ્વર્ગ મૃત્યુ છોડીને જાવે, ભલે પાતાળની માંહીરે-હે
 એકવાર ભુલીશ તું હજીએ, નક્કી દીલ તું ધાર;
 વીણા શખિને ગ્રહણ કરીને, પામીશ સુખ સંસારરે-હે
 ધમે-ધન્ય ધન્ય છે દેવી વિધાત્રી, ધન્ય છે તારૂં નામ;
 પરભવમાં સંભાળી લેજે, માણુ કરી પ્રજ્ઞામરે-હે
 વીધી-પુન્ય કર્મને નહીં તરછોડી, છોડીને સઘળાં પાપ;
 પરભવ ભાતુ બાંધતાં પ્રીતે, પામીશ સુખ અમાપરે-હે

એ પ્રમાણે ધમાને શીખ આપી વીધાત્રી વિદાય
 થઈ ગઈ. વીધાત્રીના ગયા પછી ધમે જોયું તો વીધાત્રી
 જોવામાં આવી નહીં. આમ તેમ ફરીને જોયું, પણ તે
 શેની નજરે આવે ! તે તો ત્યાંથી અલોપ થઈ ગઈ હતી.
 ધમે વીચાર કર્યો; કે હું તે ઉધુ છું કે જાણું છું ! શું
 વીધાત્રીએ અહીંઆં આવીને મારી સાથે વાતચીત કરી !
 આતે સાચું કે સ્વપ્ન ! આજ મારૂં જ્ઞાન ઠેકાણે નહોત્ય,
 તેમ કેમ જણાય છે ! હશે જે જન્યું હશે તે ખરું !

પણ હવે મારે કરવું શું ? ને જવું પણ ક્યાં !
 જાજ આખરું જતાં સંસાર સુખ સઘળાં થઈ ગયાં છે
 હરામ, ને હવે તેનું છે પણ ક્યાં નામ ! કહેવત છે કે,
 સુખમાં સોની, અને દુઃખમાં અહલેક સીતારામ !

ભાવે બન્યા વિના સિદ્ધી નથી; કોઈ જંગલમાં

જઈ અલ્પ નીરંજનનું નામ જપીશું, અને કરેલ ક્રમનો
પસ્તાવા કરી પસ્તાવાના તાપમાં તપીશું, આ ભવતો
બગાડયો, પણ આવતો ભવ સુધારીશું. અને ભવોભવ આ
ભવને સંભારીશું. હવે તો સંસારમાં ફક્ત ગેરૂથીજ છે
કામ જેથી સાચું ભજશે નામ, બોલો અહલોક સીતારામ.
એ પ્રમાણે વીચાર કરી ધમો બાવો બની જંગલ તરફ ચાલી
નીકળ્યો.

અકરણુ ૨ જી.

લીલાલ કઠીઆરો વખત થતાં આબ્યો નહી, તેની ચીંતામાં હતા, ત્યાં વીણા સોદાગર વેશે આવ્યા પહોંચી, નવિન સોદાગરને જોઈ શેઠે પુછ્યું, કહો કેમ પધારવું થયું છે ? અને તમે કોણ છો ? સોદાગર વેશમાં વીણાએ કહ્યું, હમ સોદાગર હો, દુર દેશાવરને રહેતે હો. ઓર ભારી વેપાર સોદા કરતે હો. યાં હમ આવનાથંદન લેને આવે હો. દેખો વો નમુનેકા માલ તુમારી પાસમે હો ? શેઠે કહ્યું, હાં ! વો નમુનેકા માલ છે. કેટલા લેના છે ? સોદાગર વેશમાં વીણાએ કહ્યું, લાખો કરોડોકા માલ ખરીદ કરે, જો બ્યાજખી ભાવસે વોઈ નમુનેકા માલ મીલે તો અહાય ઇતના માલ હોઃ હમ ખરીદ લેવે.

લોખીલાલે કહ્યું, સોદાગર સાહેબ ! એજ નમુનેકા માલ છો ભાવે એક દેતા છે, ને માલે એજ નમુનેકા દેતા છે. પણ પૈસા રોકડા લેતા છે ! સોદાગર વેશમાં વીણાએ કહ્યું સેકલ ! કુથ ખીના પૈસે માલ ખરીદને કેસે આવે ! પણ માલ દીખલાઓ, નમુનેસે મીલાઓ, ઓર ભાવ બ્યાજખી બ્યાજખી માલ દો. હમકુ પુરવેગા તો માલ લેઇમે, ઓર

કસવળત માણકા કામ ગીન દેઈગે, હમ સોદાગર લોક
ઠેપારકી ખાતમે પીછે પાડ નહીં ધરતે હે.

લોખીલાલે કહ્યું, અહીં તો માલે એક છે, તે ભાવેએક
છે, સોદાગર વેશમાં વીણાએ કહ્યું, કયા ભાવ ! લોખીલાલે
કહ્યું 'લાલીસ રૂપીએ એક શેરના ભાવથી દેતા છે. ચીન,
જાપા, અને હોંગકોંગના બજારમાં હમારી દુકાનો છે. લોખી-
લાલ કરમચંદનું નામ તો સાંભળ્યું હશે ? સોદાગર વેશમાં
વીણાએ કહ્યું, હાં ! હાં ! વોહી આપ ! લોખીલાલે કહ્યું, હા
એજ હું પોતે ! લોખીલાલ કરમચંદ સોદાગર વેશમાં વી-
ણાએ કહ્યું, તુમને મુઠ્ઠીસ સોદાગરકા નામતો સુના હોગા ?
લોખીલાલે કહ્યું હાં હાં ! કેક વખત કાગળમાં આવતાહતા
ખરા ! તેજ આપ કે ! સોદાગર વેશમાં વીણાએ કહ્યું હાં !
વોઈ મેં ખુદ.

લોખીલાલે લાલીઆને કહ્યું, લાલીઆ ! જા આ સોદા-
ગર સાહેબને આપણી વખારો બતલાવ્ય ! લાલીએ કહ્યું,
આલો સોદાગર સાહેબ, હું તમને વખારો બતાવું,
સોદાગર વેશમાં વીણાએ કહ્યું, શેકજી ! આપજ દીખલા
ઓને ! લોખીલાલે કહ્યું, આ મારો લાલીઓ બતાવશે,
તે જોઈને તમે અહીંઆં આવો; મારે જરા ધરમકા કામ છે.

સોદાગર વેશમાં વોણાને લઈ લાલીઓ વખારો
બતાવા ગયો, ત્યાં લોખીલાલે કહ્યું ધરમનું કામ તો એ
છે કે, હજી પેલો ઠઠીઆરો કેમ ન સુવા ! જો આવી

પહોંચે, તો તે ઠીક, નહીતર વેહેપારનો લોહ કળાઈ જશે,
આ પ્રમાણે વીચાર કરે છે, ત્યાં કઠીઆરો આવ્યો.

કઠીઆરાને ઠાલી હાથે ભારો લાધા વિના આવતો
જોઇ લોભીલાલે અચંચો પામ્યો, અને કહ્યું, દિકરા !
આજ ભારો કેમ ન લાવ્યો ! કઠીઆરાએ કહ્યું, શેઠજી !
હવે ભારો હીસાળ કરો ને ! લોભીલાલે વાલીઆ વીધા
કરી કહ્યું, હા ! હા ! હા ! ભારો દીકરો ગાંડોને ગાંડોજ
રહ્યો, શેઠ હરી કાઢ્યું, ત્યાં કઠીઆરાએ ફરીથી કહ્યું.
શેઠ ભારો હીસાળ કરોને ! લોભીલાલે કહ્યું, ભાઈ !
બાપુ ! શેનો હીસાળ માગે છે, કહી કહી બધારે રોટલો
જોઈએ છીએ, તો હમોજ આપીએ છીએ ને ?

કઠીઆરાએ કહ્યું, શું બાવાના ચંદનનાં લાકડાંની
કીમત રોટલોને મરચુ ! લોભીલાલે ચીઠાઈને કહ્યું, ગમેડીના
બાવના ચંદન તારા જનમમાં જોયાં છે ! જા બાપુ જા !
મારી સાત થીગડાંની બંડી અપાવું છું (લાલીઓ સોદા-
ગર વેશમાં બીજાને બખારો બતાવીને તેડી લાવે છે)
લાલીઆને જોઇ લોભીલાલે કહ્યું, દીકરા લાલીઆ ! જા આ
કઠીઆરાને મારી સાત થીગડાવાળી બંડી આપજો. (કઠી-
આરા) જા દીકરા તને બંડી આપશે : કઠીઆરાએ કહ્યું,
પણ મારો હીસાળ કરો ને ! લોભીલાલે કહ્યું, જા ભાઈ
જા ! ઉપરથી જુના જોડા પણ આપશે.

કઠીઆરાએ સોદાગર વેશમાં બીજાને કહ્યું, સોદાગર

સાહેબ ! આ શેઠ પાસેથી મારો હીસાબ આપાવો. ગરીબ કઠીઆરા ઉપર એટલી મેહેરબાની કરો. સોદાગરે કહ્યું, શી બાબતનો હીસાબ ? એમ શેઠને પુછ્યું. શેઠે કહ્યું, ગરીબ કઠીઆરો છે, રોજ કાઠીનો ભારો લાવતો છે કીમતમાં રાટલોને મરચું લેતો છે, પછી તેનો શું હીસાબ રહેતો છે ?

કઠીઆરાએ કહ્યું, પણ શેઠશી ! સોદાગરશી ! શું બાવના ચંદનનાં લાકડાંની કીમત રાટલો ને મરચુંજ ! સોદાગર વેશમાં વીણાએ કઠીઆરોને પુછ્યું, કયા બાવના ચંદન ! કઠીઆરાએ કહ્યું, હા, જુવો આ ! એમ કઠી લાકડાનો નમુનાનો કડકો સોદાગરને બતાવ્યો.

સોદાગર વેશમાં વીણાએ કહ્યું શેઠશી ! ઈસકા હીસાબ ચુકાદો, ગરીબકું કીસલીયે સતાતે હો ? ગરીબકી હાય લેનેમેં કુચ ફાયદા નહી, લોખીલાલે કહ્યું, ગધેડીકા જુઠા હે, કઠીઆરાને કહ્યું, ગધેડીના ફળેતો કરવા આવ્યો છું કેમ ! કઠી મારી કહાડયો.

સોદાગર વેશમાં વીણાએ કહ્યું, શેઠશી ! બાવના-ચંદનકા ભારા વો નહી લાતા હે, તો તુમેરે બહાં બાવના-ચંદનકે લકડે કહાંસે આતેહે ? લોખીલાલે કહ્યું, પાદ સોદાગર સાહેબ ! તમે ખરા ! વેપારનો લેલ મફતમાં બાણી જવો હશે ખરૂં કે ?

એ પ્રમાણે વાતચીત ચાલે છે ત્યાં ચાર લાણીઆ માણનને લઈ કઠીઆરો આવી પહોંચ્યો, માણનને કઠીઆરોએ કહ્યું, મહાજન માળાપ ! આ શેઠ પાસેથી મારો હીસાબ અપાવો. આ ખાવનાચંદનાં લાકડાંનો સાડાત્રણ મણનો ભારો આજ સાંચ વરસથી રોજ આ શેઠને ત્યાં નાંખું છું. ને આજ હીસાબ કરવા કહ્યું ત્યાં મને મારીને કહાડી છુટ્યો.

મહાજન પૈકી ધરમચંદ નામના લાણીઆએ કહ્યું, કરમચંદ ! કરમચંદે કહ્યું કેમ ધરમચંદ કરમચંદે કહ્યું મારો ભેટો પાંચ વરસમાં વધી ગયો, તે આ કઠીઆરાથીજ. ખારોખાર વેપાર કરે, તે લેદ ક્યાંથી કળાય (લોભીલાલને) આપી દે ! આપી દે ! ગરીબનો હીસાબ આપી દે !

લોભીલાલે કહ્યું, આપો તમરા ધરનું, તમને કેમ્ણે પંચાત કરવા લેડાવ્યા હતા, તે દોડ્યા દોડ્યા અહીં આવ્યા ! અહીંઆં ખાવનાચંદન જોયાં છેજ કેમ્ણે ! લોભીલાલે એ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યાં લાલીઆએ મહાજનને કહ્યું, ચાલો હું ખતાણું મહાજન વખારો જોવા જતાના વીચારે લોભીલાલની જમારો તરફ લાલીઆ-સામે જવા નીકળ્યું તેમને રોકીને કહ્યું, ખબરદાર ! કેઈ જતા નહી, તમારે પાંચકી વખારો જોવાનો શો અધિકાર છે ? (લાલીઆને) ગમેડીના ક્યાં છે વખારો !

સોદાગર વેશમાં વીણા કે જે આ બધી વાત સાંભળતી હતી, તેણે શોદાગરનો પોશાક દુર કરી ખરા પોશાકમાં ઉભી, અને કંઠયું ચોટા ? આ વીણાને ઓળખો છો ! લોભીલાલ અને મહાજન અચંબો પામ્યા, અને વીણાને સવિનય પ્રણામ કર્યા; લોભીલાલે કંઠયું, કેણ વીણા સુંદરી ! વીણાએ કંઠયું, હા હું વીણા તને કહું છું કે આમનો જે હીસાબ નીકળે તે આપી દે, મહાજન તમે બ્યાજબી પંચાત કરી કઠીયારાને કઠાયારાનું લહેણ અપાવે. એ મારા શીરછત્ર છે, ને હું તેમની દાસી છું. એ મારા નાથ છે. ને હું તેમની સ્ત્રી છું.

લોભીલાલે કંઠયું, વીણા બા ! જો કે હીસાબમાં તો કાંઈ નીકળતું નથી, પણ તમે કહો તો સો બસો રૂપીઆ આપું, વીણાએ કંઠયું, હરામની પાઈ હમારે હરામ છે. હીસાબે નીકળતું લેવાનુંજ હમારું કામ છે, હકતું લેવું છે, હરામનું જોઈતું નથી. માટે કહું છું કે હીસાબ આપીદો, હીસાબની પંચાત કરનાર મહાજન તૈયાર છે, ઘરમાં બખારો પણ તૈયાર છે, સાથે નમુનો પણ તૈયાર છે. રીતસર નહીં સમજે તો સીપાઈઓ પણ તૈયાર છે, ને બેઠીઓ પણ તૈયાર છે. કહો હવે શી વાર છે ? ઈશ્વર સાથાનો મદદગાર છે.

લોભીલાલે કંઠયું, કાંઈ નથી બા ! કાંઈ નથી એમ કહી મહાજનને કંઠયું, જો જો. વાણીઆના ઘરમાંથી

ઘોષું કઢાવજો, મહાજને કહ્યું, જેમ હમને યોગ્ય લાગશે તેમ પંચાત કરીશું. પણ ધર્માદામાં પાંચ હજાર પ્રથમ આપવા કમુલ કરે, તો પંચાત કરીએ.

લોભીલાલે કહ્યું, ધરમાદો શેનો ! મહાજને કહ્યું, પંચાત કરીએ તેમાં હમને શું લાભ ! તારી પાસેથી ધરમાદો કરાવીએ એજ લાભ, લોભીલાલે કહ્યું, ધરમાદામાં તો એક પાઈ પણ આપનાર નથી, મહાજને કહ્યું, ત્યારે એમ પંચાત પણ કરનાર નથી, આ ચાલ્યા, એમ કહી મહાજને જવા માંડ્યું, તેમને રોકીને કહ્યું, લાઈ કમુલ છે, પણ જો જો ? અલાગીઆઓ વાણીઆના ધરમાંથી કઢાવતા ! મારો બેટો ભણ્યો છે તો ભમરડા જેટલું, ને એકદમ શી રીતે વધી ગયો, તેનો વીચાર કરતો હતો પણ હવે ખબર પડી કાંઈ આખું કોહોણું તે શાકમાં ભય ? કેમ કરમચંદ વિચાર કરજો, જોજો લોભીલાલે કહ્યું. મહાજને કહ્યું, એતો હમને યોગ્ય લાગશે તેવી પંચાત કહીશું,

એ પ્રમાણે કહી મહાજને વીચાર કરવા માંડ્યો; કરમચંદે કહ્યું, કેમ કરમચંદ ? કરમચંદે કહ્યું, કેમનું શું પુછો છો ? આ કહીઆરાને લઈને તો આ સાદાળીવાળો થયો છે માટે તેની, જે મીલકત હોય, તે અડધા અડધ કહીઆરાને આપે. મહાજન સમસ્તે કહ્યું, તે ખરાબર છે એમ એકમતે મર્ધ બીજાને કહ્યું, જુવો બીજા બા !

લોભીલાલની જેટલી પુંછ હોય, તેની અડધો અડધ પુંછ આ કઠીઆરાને આપે; વીણાએ કહ્યું તે હાલને હાલ અપાવો, હમારે માધવ ગોવીંદની જાત્રાએ જવું છે,

લોભીલાલે કહ્યું ગજબ કર્યો ! ધરમચંદે કહ્યું, એતો મહાજનને દેયે બેઠું, તેમ કર્યું, વીણાએ કહ્યું, કોડીની સાદાળીમાં આ ગરીબ માણસની મહેનતે સાદાળીવાળા થયા, તેને અડધુ આપતાં પણ જીવ ચાલતો નથી કે ! ગરીબના ખરા પરસેવાની મહેનતના પૈસા ડુબાવનાર અને ગરીબોનાં ગળાં રેહેસનાર તમે ખાતરીઆ ચોર છો. વાડ ! બોલેલું પાળશ તેની કબુલાત કોણ આપે છે.

વીણાએ કહ્યું, આનો જમાન કોણ થાય છે ! લોભીલાલે કહ્યું, શું મારા શાહુકારના એ જમાન કે ! કઠીઆરાએ કહ્યું, તમે તમારી શાહુકારી પાણીમાં બોળી છે. તમે શાહુકાર નથી, પણ ઘોળે દહાડે ખાતર પાડી, સામાને લુટી લેનાર ખાતરીઆ ચોર છો. વીશ્વાસે સોંપેલાં ગરીબોનાં ગળાં રેસનાર ખુનીના એ ખુની છો.

લોભીલાલે કહ્યું, તું પણ બોલ્ય ! તારો પણ વખત છે ! વીણાએ કહ્યું, તે શું બોલે છે ? તમે હાથે કરીને જ બોલાવો છો. જેના લીધે તમે સાદાળીવાળા થયા, તેમાંથી અડધી સાદાળી આપતાં પણ જીવ ચાલતો નથી, તો તમારા જેવા સામાને ધુતી લેનાર ધુતારા, કગારા ને ચોર શા માટે નહીં ચાલે, હીસાએ નીકળવું હમને

એકદમ આપી દે. લોભીલાલે કહ્યું, થાલો એ પ્રમાણે કહ્યું ત્યાં વીણાએ કહ્યું.

ગાયન.

વીણા— (મોઢે મીઠું લોલી લોલી) એ રાહ

લોળા જનોને લાભાવી રાંક જનોને સતાવી,

કરો હોઈઆં તમામ.

લઈ થાપણો દબાવો લેવા આવે ત્યાં સતાવો.

ધિક મહાજનનું નામ,

ધરે ભરૂસો તમારો તેવા જનને ઠાર મારો.

તમને ધિક્કાર ધિક્કાર—લોળા

ચારોના ચોર તમે હુઆ ખુની છો.

છે તમને ધિક્કાર—અતિ શ્રીટકાર,

પાપ માજમ ખાઈ કરો મઝા.

શાહુકારીનો આ ખતલાવ્યો ઠીક સાર—

આ પ્રમાણે શ્રીટકાર આપી મહાજનને સાથે રાખી તની મીલકતનો હીસાળ કહાડી અડધી મીલકત લઈ વીણાએ કહ્યું, નાથ ! હવે ચાલો માધવ ગોવીંદની જત્રા કરી માત્રુ થાહ કરવા સિદ્ધપુર જઈએ. કઠીઆરાએ કહ્યું, મારા ભાગ્યને ખીલવનાર મુધક સુંઢરી ? તમારી મરણ પ્રમાણે વર્તવા તૈયાર છું, વીણાએ કહ્યું, નાથ મારી મરણ શાની ! હુંતો આપની તાબેદાર છું, સુંઢરી તું તાબેદાર નથી, પણ આ ગરીબ કઠીઆરાના ભાગ્યનો ભં.

કાર છું ! કંગાલ કઠીઆરાની કમ આધાર છું ! વીણાએ
કહ્યું, નાથ ! આપની કંગાલીયત દુર થતાં આપ સુધક
સાહ્યની લોગદાર છો, આ દાસીના સરદાર છો, આ
ભામીનીના ભરધાર છો, આ સુંદરીના શીરછત્ર પ્રાણધાર છો.

કઠીઆરાએ કહ્યું, સુધક સુંદરી ! આ કંગાલ ક-
ઠીઆરાનાં દુર્ભાગ્યે હુપાયેલી સાહ્યનીને તમેજ મેળવનાર
છો, અને તેનાં તમેજ લોગદાર છો, દશાદ્રપી રાત્રીના
અંધકારમાં ખીડાયેલું નસીબ રૂપી કમળ દીનકર રૂપ
ખની તમેજ ખીલવનાર છો, તમે દીનકર રૂપી આપો
આપ પધાર્યા ત્યાં કમળને ખીલવતાં શી વાર !

વીણા સુંદરીને પોતાના શુભ પતીને સુખે સાંભ-
ળવા જેમ ડાહ્યા માણસને પોતાના શુભ સાંભળવા રૂચે
નહી તેમ રૂચ્યા નહી, સુખ માણસોજ પોતાના શુભ
પોતાના મોંઠે ગ્રવાતાં સાંભળી ખુશી થાય, પણ વીણાસુંદરી
ઘણી ડાહી, અને વીચીક્ષણ હતી તેથી તેણે કઠીઆરાને
કહ્યું, નાથ ! હવે કુથલી જવાદો, અને સિદ્ધપુર તરફ
સીધારો, કઠીઆરાએ કહ્યું, જેવી તમારી ઇચ્છા, ભલે ચાલો;

વીણાએ કહ્યું, નાથ ! હવે તો સાહ્યની મળી છે,
મોંઠે સાહ્યનીને ઘટતો પોશાક ધારણ કરો, વીણાનું આર્ત
મોક્ષવું સાંભળી, કઠીઆરાએ પોતાતો કઠીઆરાનો પોશાક
દુર કર્યો અને અમીરી પોશાક ધારણ કરી, વીણા સુંદરી
સહ સિદ્ધપુર જવા નીકળી પડ્યા.

મકરણુ કે જી.

કાલુરો.

મોતી વેરો ચોગણાં. કાગ કહી નહીં સાદા;

જે વીણા દુરથી, દોડી લેવા ધાય.

હીને સાથે લઇ તાંતોલખાં નહીને સામે કાંઠે
આવી પહોચ્યો, રસ્તે ચાલવાયો વેલી કુંવરી
થાકી ગઇ હતી, તેથી તે નહીની રેતીમાં સુઈ
ગઇ; જે રાજકુંવરીને સુખમલનું નરમ ખીજાનું
પણુ શરીરને ખુચનું હતું. તે રાજકુંવરી નહીની

બાકી રેતીમાં સુઈ ગઇ, છતાં તેને થાકને હીથે રેતીનું
ખીજાનું બહાણ હીમ જેવું લાગ્યું; કહેવત છે કે.

જુખ ન જીવે ટાઢો ભાત, ઉંપ ન જીવે તુટી ખાટ

તરશ ન જીવે ધોળી ઘાટ, ઇસ્ક ન જીવે ભાત કભાત

તે સુખજ રેતીના ખીજાનામાં પણુ થાકના હીથે
નીંદ્રાદેવીના કળભમાં પડી, વેલી નીંદ્રાધિન થઇ, ત્યાં તાં-
તોલખાં બલમસીંહતા મોહોટા ઇનામની આશાના હવાઈ
કીણા આંધતા તે પણુ તેજ રેતીમાં થાકને હીથે આડો
થયો, અને હવાઈ તરંગો ધરતો ધરતો તે પણુ નીંદ્રા-
વશ થયો,

થોડી વારે બલમસીંહ ત્યાં આવી પહોચ્યો, અને
તેમને શોધવા લાગ્યો. શોધ કરતાં કરતાં વેલીને અને તાં-

તોલખાંને નીંદ્રાવશ જોઈ વીચારમાં પડ્યો; તેણે વીચાર્યું કે, આ ગવર્ધ્યાનું સાલ જખડું છે, માટે તેને કાઢી રીતે કાર કરવો. જેથી તે સાલ દુર થતાં, વેલીને લઈને પસાર થઈ જવાય.

એવો વીચાર કરી જ્યાનમાંથી તલવાર કાઢી ગવર્ધ્યાને મારવા ધસ્યો, પણ પાછો વીચાર કર્યો કે, જો ગવર્ધ્યાને તલવારથી મારેલો જોશે, તો કુંવરી મારા માટે ખોટો મત બાંધશે; પણ બીજો કાંઈ રસ્તો નીકળે તો સાફ, કે જેથી સાલનું સાલ જાય, અને કુંવરીને તેને માટે મારા ઉપર ખંડેમ પણ ન આવે. એવો રસ્તો સોધવામાં શું થાયો,

થોડીવાર વીચાર કરી બાબુમાં નજર કરતાં, મોઢોટો પથર તેની દ્રષ્ટીએ પડ્યો. પથરને જોઈ તેણે વીચાર્યું, આ પથર તેના માથામાં માફ, કે ચુંકે ચાં ક્યારે વિના સધામ પહોચી જાય, પણ તેની લાસને નદીમાં ફેંકી દઈને કુંવરીને ભગૃત કરવી, જેથી કુંવરીને બંદેમ રહેશે નહીં; કદાપી પુછશે, તો કહી શકે તે તો તને મુકીને આવ્યો જયો હશે, હું અહીંઆં આવ્યો, ત્યારે તે મારા બેશમાં આવ્યો નહી, ને તમેને જોતાંજ મેં તમેને ભથત કર્યાં, એ રસ્તો ઠીક છે,

એ પ્રમાણે વિચાર કરી પથરા તરફ ફર્યો, અને તેની પાસે જઈને બે હાથે તે ઉંચકી, અને તાંનોલખાંને મારવા માટે ઉંચો કર્યો, ત્યાં પથરા નીચેથી મોઢોટો સર્પ

નીકળી તેના પગે પીટાયો, સર્પ આવી જાલમસીંહના પગે
પીટાયો, ત્યાં, જાલમસીંહના હોશ કોશ ઉઠી ગયા, અને
હાથમાનો પત્થર પડી જતાં બચાવની ખુમ પાડવા લાગ્યો.

જાલમસીંહે બચાવની ખુમ પાડી, ત્યાં તાંતોલખાં તથા
વેલી એકદમ એ બાકળાં જાગી ઉઠ્યાં, અને જાલમસીંહની આ
કથીતી જોઇ તે બંને રસ્તે પડી ગયાં. જાલમસીંહને હવે ખાત્રી
થઇ કે હવે આપણે જીવવાના નથી, જો સર્પે ડંસ કર્યો, તો
તો થઈ રહ્યું, આ જાલમસીંહ બાકળાં સાથે વરસ પુરાં
થઇ જવાનાં જો કોઈ હરીનો લાલ આવીને, બચાવે તો
બચાવ થાય નહીં તો પછી રામ સરણ લો છેજ.

એ પ્રમાણે મ્હોતનાં સપાટામાં પડેલો, બચવા માટે
ખુમો પાડી રહ્યો છે, ત્યાં કઠીઆરો અને વીણા સુંદરી
સિદ્ધપુર જવા નીકળેલાં તે ત્યાં આવી પહોંચ્યાં,

જાલમસીંહને સર્પના સપાટામાં જોઈ કઠીઆરાએ
એક બંદુકના ભડાકે સર્પને ઠાર કર્યો અને જાલમસીંહને
મ્હોતના બચથી મુક્ત કર્યો, મ્હોતના બચથી દુરથતાંજ
તે વીણા સુંદરી કે જેને તેના પીતા શયસીંહે એક કંગાલ
કઠીઆરાને વરાવેલી, તે વીણા સુંદરીને એક અમીર જેવા
માણસ સાથે જોઇ તે અજાણ થયો; જાલમસીંહે કહ્યું

કોણ વીણા સુંદરી ! વીણાએ કહ્યું, કોણ જાલમસીંહ ?
જાલમસીંહે કહ્યું, હા વીણાએ કહ્યું, તમે એ! હા અહીં ક્યાંથી
જાલમસીંહે કહ્યું, શીકારે નીકળ્યો હતો. તે એક હરણપાછળ

પડતાં આટલું બધું દુર નીકળી ગયો, અને આ સર્પના પાસમાં સપડાઈ ગયો; રીસાલો બધો પાછળ આવે છે, (વીણાને જોઈ જલમસીંહે વિચાર કર્યો, વેલી માટે ફાગટ મહેનત કરી મહેનત તો આને માટે સજા વાર છે, શું મીકું, બોલવું, શું, રૂપ ! શી કાંતી !) વાર ? તમારી સાથે આ મહા-ભાગ્ય કેણુ છે. ?

આ પ્રમાણે કહ્યું; મારા માથાના મુગટ તેજ કઠીઆરા, કે જેમની સાથે હું વરી છું, જલમસીંહે કહ્યું, વેલીના શા હાલ થયા, તે તમે સાંભળ્યા, ? વીણાએ અચંબો પામી પુછ્યું, શા ? જલમસીંહે કહ્યું, પોગળ વેરાઈ ગયું, જોધ-પુરનો રાજકુવર સાચો નહી પણ બનાવટી નકલ્યો વીણાએ ઉઠાસ થઈ કહ્યું, મેં તેને પ્રથમથીજ કહ્યું, હતું, પણ તેણે માન્યું નહી, અને છેવટમાં દુઃખ સાગરમાં ડુબી અભણ માતાએ અને અભિમાની પીતાએ તેને અભીમાની બનાવી અને તેજ અભીમાને તેને આ હીશા લવરાવી, જે તે હીવસે મારૂં કહેવું તેણે માન્યું હોત; તો તેની આ ડશા ન થાત, પણ તેના નશીબમાં એવું લખાવી લાવી હશે, તે કેમ મીથ્યા થાય.

એ પ્રમાણે શોકના ઉદગારો વીણાના મુખમાંથી નીકળવા માંડ્યા, ત્યાં કઠીઆરાએ કહ્યું, મુધક ! મુંડરી ! તેનો શોક નકામો છે. સૌ સૌના નશીબ પ્રમાણે બને જાય છે, તમે સમજી થઈ શોક શામાટે કરો છો ? મારી મને આશા

તડોતી, કે આ સ્થીતીએ પહોંચું. પણ આ સ્થીતીએ પહોંચવાનું લખેલું, કે તમે ભાગ્યદેવી મળી ગયાં, અને આ કંગાલ કઠીઆરાના ફળદર ટળી ગયાં.

વીણાએ કહ્યું નાથ ! આપનું કહેલું સત્ય છે; પુર્વ ભવનાં સંચિત આ ભવ લોગવવાનાં છે; જે જે બને છે; તે પુર્વના સંચીતનેજ લીધે, ભલમસીંહે કહ્યું, તમે ક્યાં બચો છો ? વીણાએ રહું માધવ ગોવીંદની જાત્રા કરવા સિદ્ધપુર જઈએ છીએ; તમે ક્યાં બચો છો ?

ભલમસીંહે કહ્યું, હું પણ સિદ્ધપુરજ આવું છું વીણાએ કહ્યું, તો ચાલો, અમોને તમારો સારો સંગાથ મળ્યો. ભલમસીંહે કહ્યું; તમે આગળ ચાલતાં થાઓ, હું પાછળ મારા માણસોની તર્છ્યારી કરી આવી મળું છું. વીણાએ કહ્યું સાર, જલદીથી આવી મળજો. એ પ્રમાણે કહી. વીણા અને કઠીઆરો ત્યાંથી સીદ્ધપુર તરફ વિદાય થયાં.

તેઓ ગયાં, ત્યાં. ભલમસીંહે કહ્યું, આવી મળું છું; બચ્યા આવી મળું છું ! તારા લાયકની તર્છ્યારી કરીનેજ આવી મળું છું માધવ ગોવીંદનાં દર્શનની મને અભીલાષા નથી, પણ તે સુંદરીને મેળવવાનીજ ઈચ્છા છે. આવી દેવપુતળી જેવી કન્યા તને કંગાલને તે શોભે ! તે તો મારા લાયકની છે. પણ સીદ્ધી રીતે કાંઈ મળે તેમ છે. એ તો એજ, મારાઓને સમજવા તેના ઉતારેથી ઉપડાવી કાર કરાવું, અને એજ વીણાને આ ભલમસીંદની મોહોવહાર

ખનાવું, ત્યારેજ માફ નામ જલમસીંહ; આદ્ય મારાઓની તજવીજ કરી તેમની પાછળ પહોંચી જાઉં, એ પ્રમાણે વીચાર કરી કઠીઆરાને તેના ઉતારામાંથી ઉપડાવી ઠાર કરાવા માટે મારાઓની તજવીજ કરવા ગયો.

પ્રકરણ ૪ શું

માવંચ ગોવિંદની જાત્રા.

જ્યાં મુંદરી અને કઠીઆરો સિદ્ધપુરમાં આવી પહોંચ્યાં; કઠીઆરાની જલમસીંહને બચાવવાની બહાદુરી, શસ્ત્ર વાપરવાની સમજ તેમજ રાજકીય લક્ષણો જોઈ વીણાને તેનો સંદેહ ઉત્પન્ન થયો.

પરંતુ ગોર આવી પહોંચવાથી માત્રુશ્રાદ્ધ કરવા જગ્યા માટે ગોરની પાછળ ગયા.

જોધપુરના રાજા જોધાજીનાથ, કે જેણે એક વચનને ખાતર પોતાની સગર્ભા રાણીને વનમાં મોકલી, તેનીજ ઝુરનામાં ઝુર્યા કરતા હતા, તેમનો ઝુરાપો આવ પંદર વરસ થયાં એનોએજ હતો તે દુર કરાવા માટે પ્રધાનશ્રીએ તેમને સીધપુર આવવાની સલાહ આપી સમજાવીને સિદ્ધપુર તેડી લાવ્યા હતા. સિદ્ધપુર આવ્યા છતાં તેમનો ઝુરાપો તેવોજ હતો.

ગોર તેમને એક જગોએ ઉભા રાખી શ્રાદ્ધ કરાવાની
।ઈમારી માટે ગયો, ત્યાં નેધાણનાથ પાછા તેજ ઝુરાપામાં
પડયા, અને શોક કરવા લાગ્યા.

ગર્ભ ! અરેરે સગર્ભા સુંદરી ગર્ભ ! આ અભાગી-
આને છોડી ચાલી ગઈ. માંથે વાંઝીઆ મેહેણું મુકની ગઈ
આહા હા ! નીર્ભાગી, પુરો અભાગી આટલું આટલું કરૂં છું,
છતાં તેને મેળવી શકતો નથી. આજે સોળ સોળ વરસ
થયાં તેની જેવી ને તેવી આકૃતિ આ આંખો પાસે ખડી
છે. મુકી મુકાતી નથી, વીસરી વીસરાતી નથી, પ્રત્યક્ષ
જોવાતી નથી. તેનું રંઠણ ધડી ધડી પળે પળે થયા કદે છે,
માધવ ગોવાંદનાં દર્શનનું ભાન નથી, પણ તે સુંદરીના
દર્શનનું જ ભાન છે. ખાતાં, પીતાં, પહેરતાં, ઓઢતાં સર્વ
વાત સુંદરીના અધરામૃતપાનની જ ઇચ્છા છે, પહેરવામાં તે
સુંદરીના પ્રેમની જ ઠક્કની પહેરવા ઇચ્છા છે, ઓઢવામાં તે
મધુરીનું મધુર બાશણ આ રૂવે રૂવે છવાઈ રહ્યું છે તેની
જ ઇચ્છા છે. પણ સુંદરી ક્યાં ?

પ્રધાનજીએ કહ્યું, રાજવી ! નાહકનો કલેશ શા
માટે કરો છો ! બનવા કાળે બની ગયું, તેને આજ સોળ
સોળ વરસ થઈ ગયાં છતાં નથી લગાડતા રાજ કાજ તરફ
લક્ષ, નથી લગાડતા સ્ત્રીમાં લક્ષ, નથી લગાડતા ખાવામાં
લક્ષ, કેઈ વાત ઉપર લક્ષ લગાડતાજ નથી, એ તે તમોને
શોભે ! તમારો ઝુરાપો દુર કરવા હું તમોને માધવગો-
વાંદને પારે તેડી લાવ્યો છતાં અક્ષીં પણ એનાં એજ !

નેધાણનાથે કહ્યું, પ્રધાનજી ! તમારૂં કહેવું સત્ય છે, પણ તમારું કહેવું મારા ધ્યાનમાં તો ઉતરતું નથી. મારૂં ધ્યાન તો એજ સોંઘી રાણીમાંજ લાગી રહ્યું છે, સંસાર બધો મુન્ય દેખું છું.

નેધાણનાથ-

ગાયન.

(પ્રેમપુરમાં તણાથ નામ મારીને) એ રાહ.
દેખુ મુન્ય સંસાર નેઉ ધારીરે, પ્રિયા નામ ઘાવ ઉરકારીરે.
પ્રીયા હશે તું ક્યાં, શોધી વળ્યો જ્યાં ત્યાં;
જુલ્યો જમર ભટકુ ઠમજ વીહારીરે-પ્રિયા નામ.
જપુ તુજ જાપ શાણી, ધરી તુજ ધ્યાન રાણી,
મળીશ ન શકુ જાણી, ક્યાંથી મળનારીરે-પ્રિયા નામ.
રહ્ય ચીરાય મારૂં, ગતી મતીને વિસારૂં,
ક્યાંથી મળે હર્શન મારૂં, શોધી પ્રિયા મારીરે-પ્રિયા.

રાજાને લઈ પ્રધાનજી આજ્ઞ કરવા માટે ગયા, ત્યાં કઠીઆરો, વીણા સુંદરી, અને ગોર આવી પહોંચ્યા. ગોરે કહ્યું જનમાન રાજા પેલા સામા તીર ઉપર તમને આજ્ઞ કરાવાનું છે માટે ચાલો તમે નાહીને તણઆર ચાલો, તેટલામાં હું આજ્ઞ સામગ્રી લઈને આવું છું, એ પ્રમાણે કઠી ગોર આજ્ઞ સામગ્રી લેવા માટે ગયા.

ગોર ગયા ત્યાં કઠીઆરાએ કહ્યું, સુધડ સુંદરી તમે અહીંઆંજ બેસો, હું સ્નાન કરવા જાઉં છું. એમ કઠી કઠી-યારો સ્નાન કરવા ગયો, અને વીણા સુંદરી પતીની આ-

જાને માન આપી ત્યાંજ રહી, કઠીયારના ગયા પછી
વીણા સુંકરી કઠીયારા સંબંધના વીચારમાં પડી,

વીણાએ વીચાર્યું, પતીની જાત કઠીયારાની નથી, તે
તો ખુલ્લુ છે. એકજ ગોળીથી સાપને ઠાર કરી જલમર્સી-
હને બચાવ્યો, તે શું ઓછી બહાદુરી છે? તેમના હથી-
યાર બાંધવાની, તેમજ વાપરવાની ચાતુરી તદ્દન રાજસી
છે, તમાં તો શક નથી. તેમના હાથે બાંધેલું માદળીયું
વાંચવાનો વખત આવ્યો છે, માદળીયું વંચાતાં તે બધો
લોક ખુલ્લી જવાનો તેતો નિસંશય છે.

તેમનું મીઠું મનહર બોલવું ? રાજસી ચાલ ?
અલૌકિક બુદ્ધિ ? પોશાક પહેરવાની ઢબ ? એ બધી કઠીયારાની
જાતમાં ક્યાંથી હોય ? ને હોય પણ શેની ! તે તો બિચારો
લાકડાં વેચનારને પેટ અવતાર લઈ આવું શીક્ષણ ક્યાંથી
મેળવે !

ભાગ્ય ! ભાગ્ય ! તું એક અજબજ છે ! તારા
આધારે સંતોષે રહી છું, તો તું એક કદપવૃક્ષ સમાનઉપર
આશાનાં અમૃત ફળ બેસવાની તૈયારી છે, મોહોર તો બેસી
ચુક્યો ! ફળને હવે વાર નથી. પતી આવે એટલીજ વાર.

પ્રથમ તો મન મોહનને કહેવાની કે માદળીયું લાવો,
તે વાંચવાનો થયો છે હાવો મન સુંકી વંચાવો અને આ
ભાગાને સુભાગી બનાવો, સુભાગ્યે ઉત્તમ જાત પતીની

નીકળશે એટલે ભાગ્યનો દહાવો. પૂર્ણ થશે શંકા જશે,
અને સમાધાન પણ થશે, પણ વખતે કુળત નીકળી તો !
તો શું ? હું ક્યાં જાતને વરી છું કે તેની ચીંતા હોય !
ભર બભરમાંથી શ્રીકૃષ્ણ ખરીદ્યું છે, તેમાંથી કોપર ઉમદ
નીકળે કે ખોડ ! વેચનારને શું ! ખરીદનારનું ભાગ્ય.

વીણા—

ગાયન.

ભર ચોટેથી શ્રીકૃષ્ણ બહોરું, ખાવા કોપર ખંતેલ;
સાડ ખોડ કર્મે નીકળવું, ભાગ્યું ચાણા સંતે જેવી
જાત ભાતને નથી વરી હું, ભાગ્યે લખ્યા પતી પામીલ
જાત કુળતી નીકળે ગમે તે, ધાર્યું થશે ગજગામી-જેવી
કુળતી કઠીઆરા જાણી જોઈને છે પતી સ્થાપ્યાલ;
પરભવ પુન્યે મળ્યા મુલાગી ભાગ્યમાં પ્રભુએ આપ્યા-જેવી
એજ પતી છે એજ પ્રભુ છે, એજ આ સતી શણગારલ,
પ્રભુ ગણીને સેવન કરવું એજ સતીનો ઉદ્ધાર— જેવી

આ પ્રમાણે સતી વીચાર કરે છે, ત્યાં કઠીઆરો
આબેા, અને કહ્યું, સુંદરી ચાલેા, આદ વીધી સંપુર્ણ
થઈ રહી. હવે આપણે ઉતારામાં જઈએ; વીણાએ કહ્યું,
નાથ પધારો, એ પ્રમાણે કહી તેઓને ગોરે આપેલા ઉતારો
તરફ ગયાં.

પ્રકરણ ૫ મું.

વીણા અને કઠીયારો ઉતારામાં.

તારામાં આવી વીણાએ 'કહયું', નાથ માધ-
વગોવિંદનાં દર્શન કર્યા ? કઠીયારાએ કયું,
હા. વીણાએ કહયું, માતૃશ્રાદ્ધ કર્યું ? કઠી-
યારાએ કહયું, હા; વીણાએ કહયું, હવે તો
આપના જીવને આનંદ થયોને ? કઠીયારાએ કહ્યું

મારી પરમપ્રિયા પ્રાણુઆધાર : તે જ્યુ તારા પ્રતાપેજ,
સુભાગી સુંદરી તારા ભાગ્યેજ આ દશાને પહોંચ્યો છું,
અને આવો સાક્ષી વાળો બન્યો, તે પશુ તારા ભાગ્ય-
નેજ પ્રતાપ.

વીણાએ કહયું, નાથ ! હુંતો આપની દાસી છું.
આપ સુભાગીના પ્રતાપેજ મને સુભાગી બનાવી, કેગાલ
કઠીયારણુનો પેશાક બદલાવી સાક્ષીવંત બનાવી, તે
આપના સુભાગ્યને લીધેજ, નહીતર હુંતો આપની દાસી છું.

વીણા—કઠીયારો— ગાયન.

(અતુલ સંગાર છો) એ રાહ,

વીણા—અરપણુ તન મન છે

કઠીયારો—વાહરે વાહરે

પ્રિયા ધન્ય ધન્ય છે

વીણા-વાહરે વાહરે

પરભવ પુન્યે મળ્યા પુન્યશાળી
કઠીઆરો-અરપ્યું આ તન મન ધન છે.

વીણા-વાહરે વાહરે

વન ઉપવન સાથે કરૂ
નાથ ચરણ ધરી માંધ
કઠીયારો-ભાગ્ય ખીલાવ્યું સુંદરી
અહી હીણભાગી હાથ

વીણા-જન્મ સાર્થક મારે સર્વ તમો છે

કઠીયારો-વેચાણુ તમને આ તન છે

વીણા-વાહરે વાહરે-અરપણુ

વીણાએ કહ્યું નાથ ! હવે બધી વાત જવા દો
પેલુ માહણીયુ લાવો, અને વાંચાવો; હવે શ્રાદ્ધ કર્યું માટે
તે ઉપર હમારો દાવો. કઠીયારાએ કહ્યું, સુંદરી રહે-
વાદોને કયાં નાશી જવાનું છે, પણ આ માધવગોવિંદનું
તીર્થ તો અજળ !

વીણાએ કહ્યું, અજળ કેમ ન હોય ! પણ હવે
મારી વાત નહી ઉડાવો. માહણીયુ લાવો, કઠીયારાએ કહ્યું
સુંદરી રહેવા દો, એ વાંચવાથી શું સાર છે ? કદાપી મારી
જાત સુજાત નીકળી કે કુજાત નીકળી; જો સુજાત નીકળી
તો તો ઠીક છે, ને જો કુજાત નીકળશે તો પસ્તાવાનું થશે;
માટે રહેવા દીધો.

વીણાએ કહ્યું. નાથ ! નાહકની મને બનાવો નહીં. તે માદળીયું વાંચવાની ઉત્કંઠા છે તે પરીપુર્ણ કરો. તમારી જાત ગમે તે હશે; પણ હું કયાં જાતને વરી છું, કે જેથી પસ્તાવું પડે. ભર બજારે બીડેલી કળી ખરીદ કરી છે, તે ગમે તો કેતકીની નીકળે કે કરેણાની નીકળે, તેમાં વેચનારને શું પંચાત પડી છે, ખરીદનારનું બાળ્ય !

કઠીયારાએ કહ્યું; સુંદરી ! નાહક હઠ શા માટે કરે છે ? કીક કહું છું કે રહેવા દીયો વીણાએ કહ્યું, નાથ ! એ બધી વાત કોરે મુકી માદળીયું લાવો. કઠીયારાએ કહ્યું શું તમારી માદળીયું વાંચવાનીજ ઇચ્છા છે ? વીણાએ કહ્યું, નાથ ! શા માટે અધિરી બનાવો છો ? જલદી વંચાવો.

કઠીયારાએ કહ્યું સુભાગી સુંદરી : પ્રથમ વચન આપો, કે માદળીયામાંની ચીઠીની વાત મારી રજા શીવાય તમારે કોઇને કહેવી નહીં. વીણાએ કહ્યું હવે આ વચન છે એમ કહી તાળી આપી અને કહ્યું નાથ ! લાવો કઠીયારાએ કહ્યું, સુંદરી મનને સાચવી રાખજો. હર્ષ થેલાં થતાં નહીં.

વીણાએ કહ્યું, નાથ ? શા માટે અધિરી કરો છો ! લાવો, લાવો, એવું તે એમાં શું છે કે જેથી આટલું બધું કહો છો ? કઠીયારાએ કહ્યું, સુઘડ સુંદરી ! હવે પછીના ચુખનો આધાર છે ! બાગ્યનો ભંડાર છે ! વીણાએ કહ્યું; ત્યારે તો જલદી લાવો.

કઠીયારાએ કહ્યું, હુંજ વાંચું છું. વીણાએ કહ્યું, નાથ ! જલદી વાંચો, વીણાની અધીરાઈ દુર કરવા, કઠીઆરાએ માફગીયું ફેડી મહીંથી ચીઠી કાઢીને વાંચવું શરૂ કર્યું. પ્રથમ વાંચ્યું કે દીકરો મુકી મરે છે. વીણાએ કહ્યું કેણુ ? કઠીઆરાએ કહ્યું, આવે છે ! રખડતી રજપુતની રાણી. વીણાએ કહ્યું શું તમે રાજકુમાર ! ક્યાંના ! કઠીઆરાએ કહ્યું, મુંઢરી ! આવે છે ! આવે છે ! વીણાએ કહ્યું, કહો કહો નાથ જલદી કહો ! નાહકની નહીં ટવળાવો, અધિરીને ધીરી કરો. કઠીયારાએ પાછું વાંચવા માંડ્યું; જોધાણનાથના કુંવર અમર કુમારનો જય થાઓ, આશીશ આપે છે સોઢીરાણી; સાથે મહોરવાળી વીંટીની નીશાની.

વીણાએ અચંબો પામી કહ્યું, શું તમે જોધપુરના રાજ કુમાર ! કઠીયારાએ કહ્યું હા, પણ ંહાલી તમારો તો તાબે-દાર. વીણાએ કહ્યું, નાથ ! પ્રભુની લીલા અગાધ છે? ઈશ્વર ખળવાન નથી પણ ઈશ્વર ઉપરની આસ્તાજ ખળવાન છે. પીતાએ વેલીને જોધપુરના દરબારનો વૈભવ આપવા ચાહ્યો, પણ તે મારા ભાગ્યમાં લખાયેલો, તે કેવી રીતે મીથ્યા થાય! વીણા—

ગાયન

શ્રીહા-ગત

જય સુખ કર દુઃખ હરતું !

ભક્તવત્સલ પ્રભુ ટેક નીભાવણુ તું-ટેક.

નંમ હંમ તારા, જગ જગ ત્યારા;

ટેક જે ધારે, આકીને તારે, તેને ઉદારે;

તુજ તન મન ધનથી જય કર તું !

રાજવી પ્યારા ! આંખોના તારા ! દઈ રહીયળા !

ઉદારીડુંભાળા,

આસ્તા ધારી, તારી પ્યારી—જયસુખકર.

ઠસોટી મારી, ઠીખી છે ભારી, પાર ઉતારી પાછળથીરે;

રાજવી પામી, દુઃખ સૌ વામી, એ સૌભાગ્યના બળથીરે

હે જગધર ! સુખકર, દુઃખ હર, જય કર, શ્રેય કર,

રાધાવર.

નટવર; સત્ય એક ગીરીધર—તું—જય

વીણાએ ઠલું નાથ ! આ દાસીનેા સંસાર મલુ મતાપે

અને ભાગ્યબળે સુધર્યો, એકવાર આ દાસીને પ્રેમનું આર્દી.

બન આપીને કૃતાર્થ કરે.

વીણા—ઠડીયારો—

ગાયન

વીણા—આનંદ આનંદ ઉર અતિશે ભેધાણુ કુળદીપક નીકળ્ય.

ઠડીયારો—સંતોશીની આમ શુભ ગતી છે.

સાચી નીકાએ સુભાગ્ય ફળ્યાં.

વીણા—(સાડું ખોટું એ ભાગ્ય બળ, એજ ફળ)

ઠડીયારો—નિર્ભાગીથી સુભાગી બનાવ્યો,

સતી શાણી છે સુભાગ્યે મળ્યાં;

વીણા—ઠડીઆરામથીનીકળ્યા રાજ્યેરભાગ્યદમારાંપુણ બળ્યાં

ગોખે બેઠે મોરખ મળીઆ નરીજા નટના એતાં ખેલ

કઠીયારો—એક તમારા મન માનુંની કઠીયારેથી કીધો છે
 વીણા—(બહાલા રાજકુમાર હું તો આપની ઠાસી
 ઠાસી નહીં પણ સુખરાસી)

કીયારો—પીતુ રાજમાં જઈએ પ્રીતે
 વિણા—પુર્વનાં પાપો સર્વે ટળ્યાં.

કઠીયારાએ વીણાને પ્રેમનું આર્હીંગન આપ્યું, જેમ
 વીણુટી પડેલી પ્રિયા પતીને લેટતાં જેટલો આનંદ પામે,
 તેથી પણ વિશેષ આનંદ આ આર્હીંગનથી વીણાને થયો,
 ત બીચારીને કઠીયારા સાથે આપી, ત્યારે તેને ક્યાં ખબર
 હતી કે, આ જોધપુરના કુમાર છે, ફક્ત સંતોશેજ આનંદ
 માન્યો હતો. ને સંતોષ કલ્પતરૂં ફળ્યો, અને મીઠાં ફળ
 આખવાનો વારો મળ્યો, નેથી તેનો આનંદ કેમ ન થાય !

આર્હીંગનથી છુટા થતાં વીણાએ કહ્યું, નાથ ! આપણે
 જોધપુર ક્યારે જઈશું ? કઠીયારાએ કહ્યું, હાલ; હું તૈયારી
 કરવા બાઈ છું, ને તમે પોલી બાંચો વીણાએ કહ્યું, નાથ
 સતી જેઠે પતીને તે તસ્તી હોતી હશે કે ? હુંજ તૈયારી
 કરવા બાઈ છું, અને આપ પોલી બાંચો.

વીણા—કઠીયારો— ગાયન

(પાતળીઆ પરિશ્રમ દ્યો શાને)

કઠીયારો—થટે નહીં મમ શાણી સુકોમળ
 રાખો કાંઈ ગમ રાખો ગમને

વીણા—સમઠ્ઠકશ્રમલેવા પ્રીતમજી માનો મારા સમમાનો સમને
ચીંતા ઘટે નહી, શ્રમ હટે નહી, તો તો સતી નહી
એ.....શાસ્ત્ર નીતી—પ્રાણપતી—

કઠીયારો—.....ઘટે નહીં
(શું આવા કેમજી શરારે તે શ્રમ લેવાય !)

વીણા—(ત્યારે સતી બેઠે પતીને તસ્લીએ દેવાય ?)

કઠીયારો—પતીની ચીંતાનો ભાર નિવારે
સતી ચુલક્ષણી ધન્ય તેને ધન્ય
સુખમાં વિલાસી દુઃખે બને દાસી

વીણા.....પતી શેવા ચ્યારી

કઠીયારો—આ.....સાચી સતી....ધન્ય મતી....ઘટે નહીં
(શાણી હુંજ જઈ છું, તપુ શ્રમ રેહેવા દીયો)

વીણા—(સતીના ધર્મની આડે આવડું હોયતો ભલે, તમે જુલિયો)

કઠીયારો—ધર્મ સતીનો શું જાણે રસીલી !

ધન્ય તને ધન્ય લાખો ધન્ય છે

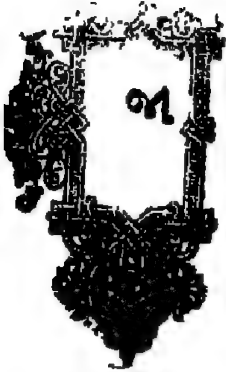
વીણા—જાણું નહી લાલા ધર્મ બીજે બહાલા જપુપતી માળા

કઠીયારો—આ.....ભાગ્યવતી.... સાચી સતી....ઘટે નહીં

વીણાએ કહ્યું; નાથ ! પોલી જાઓ, હું હાલ તયારી
કરી પાછી આવું છું; કઠીયારાએ કહ્યું. ભલે પધારો. પતીની
આજ્ઞા મળતાં સતી તઈયારી કરવા ગઈ અને કઠીયારો પોતે
ખુશી ગયો.

પ્રકરણ ૬૬.

લમસીંહ કે જે વીણા ઉપર મોહીત થયો હતો તેણે નદીતટેથી કઠીયારાના હાથે સર્પથી સુકત થતાં જુહુ બહાનું કાઢી લે-
મનાથી જુદો પડી તે કઠીયારાને મારી નાંખી વીણાને લઈ જવાના ઈરાદે મારા-
ઓની તબવીજ કરવા ગયો, અને નજ-

દીકમાં ચાર કોહોળી રહેતા હતા. તેમની પાસે ગયો.

કોહોળીઓએ કહ્યું અલ્યા આંહી મ્થમ આવ્યો છે ? જલમસીંહ કહ્યું, તમારું કામ પડ્યું છે તેથી આવ્યો છું, કોહોળીઓએ કહ્યું, અમારું શું કામ પડ્યું છે ? જલમસીંહ કહ્યું, એક છોકરાને ઉપાડીને જંગલમાં લઈ જવો છે. કોહોળીઓએ કહ્યું હું કામ ! જલમસીંહ કહ્યું, ઠાવ કરવા, કોહોળીઓએ કહ્યું; તે હમે નહીં કરીએ તું કોંઈ પાપીઓ લાગે છે ? જલમસીંહ કહ્યું, ઇનામ મળશે ઇનામ ! કોહોળીઓ કહ્યું, એણે તારું શું બગાડ્યું છે, કે તેને મારી નાંખાવવો છે ! જલમસીંહ કહ્યું, મારી બાથડીને લઈ નાસી આવ્યો છે, કોહોળીઓએ કહ્યું, ત્યારે તો એક બટકે ઉડાડી દેવાના. જલમસીંહ કહ્યું, ચાલો ત્યારે ? કોહોળીઓએ કહ્યું ચાલો હમને ખતાવો.

એ પ્રમાણે કહી મારાઓને તેડી કઠીયારો સુતો હતો ત્યાં આવ્યો અને પોતાની પાસે જે ભાન કરવાની શીશી હતી તે સુંઘાડીને કઠીયારાને બેભાન કરી મારાઓ સાથે જંગલમાં મોકલી દીધો, અને વીણાને છળવા માટે કઠીયારાને ત્યાંથી મારાઓ સાથે વીદાય કરી તેની જગ્યાએ તેની સાલ ઓઢીને સુધ ગયો.

તે સુધ ગયો, ત્યાં વાણા આવી અને જલમસીંહ કે જે સાલ ઓઢી સુતો હતો, તેને પોતાનો પતા સમજીને પુછ્યું, નાથ ! :હુંડીઓ કીધ પેટીમાં સુકવી છે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ હુદ જલમસીંહે આપ્યો નહી, તેથી વીણાએ પતીને પુછવા માટે જાગૃત કરવા માટે જલમસીંહે ઓઢેલી સાલ ખેંચી.

સતીએ સાલ ખેંચી, ત્યાં જલમસીંહ એકદમ ખેઠો થઈ ગયો, અને કહ્યું, કેમ છે મારી બહાલી ત્રીલકાર ! વીણા જલમસીંહને જોઈ અચંબો પામી, અને કહ્યું કેણુ હુદ જલમસીંહ ! જલમસીંહે કહ્યું બહાલી હું જલમસીંહ કાકોર પોતે, વીણાએ કહ્યું, મારા પતી ક્યાં ! જલમસીંહે કહ્યું. તેના લાયકની જગ્યામાં; મશાણમાં, વીણા દુઃખ દર્શાવતાં ડુબી ગઇ, ને કહ્યું હાય ! બહાલા રાજકુંભાર ! એ પ્રમાણે અફસોસ કરવા લાગી.

જલમસીંહે કહ્યું, સુઠરી ! અફસોસ શા માટે કરો છો ? એ કંગાલ કઠીયારામાં શું મારા બચ્યા હતા ?

મારી સાથે આવશે તો મુખી થશે સમજ્યાં ? વીણાએ કહ્યું, હરામી જલમડા, મુખી મુર્ખની આડે આવનાર કાળ મુખા રાહુઆ તને શામ રામ કીડા પડશે અને તારી લાસ જંગલમાં સડશે અને કાગડા કુતરાં ચુંથશે સમજ્યો ? તારો છવ બચાવનારને આ બદલો ! જલમસીંહે કહ્યું એતો જાણું ? ચાલ્ય આગળ થા ? વીણાએ છુમ મારી, કાંઈ આવો, આવો બચાવો ! સતી ઉપર બળાત્કાર થાય છે, જલમસીંહે કહ્યું, અહીંમાં કીચો તારા બાપ આવનાર છે ? વીણાએ ફરીથી છુમ પાડી, કાંઈ આવો, આવો, બચાવો ! સતીના ધરમનું ધરખાન જાય છે.

વીણાના છુમ સાંભળી જોધાણનાથે ઊંટેથી કહ્યું; હું જોધાણનાથની હયાતીમાં સતીને સતાવનાર એવો જ માંધાવાળો કાણુ છે ?

જોધાણનાથને જોઈ જલમસીંહ ગભરાયો, અને સતીને મુકીને નાશી ગયો; જલમસીંહ નાશી ગયો, ત્યાં જોધાણનાથ આવી પહોંચ્યા, અને જલમસીંહની પાછળ સીપાઈ ને દોડ્યો કે તે પાપીને પકડીને મારી પાસે લાવો, જોધાણનાથનો હુકમ ચતાં સીપાઈ તે હરામી જલમસીંહને પકડવા તેની પાછળ દોડ્યો.

સીપાઈ જલમસીંહને પકડવા ગયો, ત્યાં જોધાણનાથે કહ્યું, સતી સુંદરી ? તમે મારી સાથે જોધપુર

થાલો, જોધપુર ગયા બાદ તમારા પત્ની- તપાસ કરાવીશું. વીણાએ કહ્યું શું નાથ મળશે ! જોધાણનાથે કહ્યું, જો હયાત હશે તો મળશે, પછી તો પ્રભુની મિત્તિ; હાલ તમે જોધપુર આવવા તર્ક્યાર થાઓ. હું મારે ઉતારે બહુ, ત્યાં તમે આવી પહોંચો. એ પ્રમાણે કહી જોધાણનાથ પોતાના ઉતારા તરફ ગયા.

વીણા પતી શોકમાં ગીરફતાર થઈ, અને ક હેવા લાગી, શું નાથ મળશે ! મળવું લખ્યું હશે, તો મળશે; ને તહી મળે તોયે શું ! પણ

વીણા

ગાયન.

(સુંદર શામળીઆ) એ રાહ.

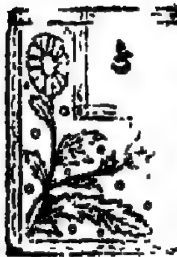
રાજન રઢીયાળા, ક્યાં જઈ વહાલા વશીઆ
આંખોના તારા, ભાગ્ય હમારા ખસીઆ
ભાગ્ય બળે સુપતી મીલાવ્યા, કઠીયારના રાજવી કહાવ્યા
નશીબ નીર્ભાગ્યેથી ગુમાવ્યા, વીચાર ભાવીને એ ભાવ્યા
ક્યાંથી મળે રંગ રસીઆ—રાજન રઢીયાળા
નિર્ભાગ મને ભવરણ રોળી, રાંકડીને રાખે રગદોળી
પ્રાણ વિયોગની સજાવી હોળી,
હુઃખ સાગરમાં દીધી ઝળોળી
હુરભાગ્ય મારાં ધસીયાં—રાજન રઢીયાળા
પાપીએ નીજ પાપ બતાવ્યું, ભવસાગરમાં નાવ ડુબાવ્યું,
કાશીએ કરવત લઈ મનભાવ્યું,

હીમાળે ગળવું કર્મમાં આવ્યું.

હરદેવ ભલે મુજ હરીયા-રાજન.

એ પ્રમાણે દૈવને દોશ આપતી વીચાર કરવા લાગી, કે જોધાણનાથ મારા સસરાજી છે. તેમની સાથે જવામાં મને હરકત નથી; પતીની આજ્ઞા શીવાય મદ્દની-યાની વાત કોઈને ન કહેવાનું પતીને વચન આવ્યું છે. માટે તે વાત મારે જણાવानी નથી, માટે હાલ તો તેમની સાથે જવામાં સાર છે; એ પ્રમાણે વીચાર કરી સતીસુંદરી જો-ધાણનાથના ઉતારે ગઈ, અને તેમની સાથે જોધપુર તરફ સીધાવી.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

કે હીઆરાને મારાઓ જંગલમાં લાવ્યા, અને એ ક ઠેકાણે વીચાર કરવા લાગ્યા, અહ્યા જેહલા, આતો મરી જ્યાજેવોજ છે, પેલા રાંડનાએ ઝેર હુગાડ્યું લાગે છે, તેથી આતો પુરોથઈ જયો છે, આપણે મારવાનો રહયો નથી. જેહલાએ કહ્યું, બાથીડા આ રામલાનું કહેવું બરાબર છે, પણ આપણે ઘડીવાર જોડો, જો હાલયે તો આ બંદુકડીથી ઠાર કરતાં ચેટલી વાર લાજ-

વાંની છે ! રામલે કહ્યું, 'અરે હની ધુનના લાઇ કરે, આ તરવાર તઇયાર છે, હાલ્યો તો તો બે કકડાજ કરી નાંખવાનો.

એ પ્રમાણે ચારે જણા કહુંબો કાઢવા બેઠા, ત્યાં કઠીયારાને ગેનની શીશી સુંઘાડી હતી તેનો અમલ ઉતરતાં તે લગાર હાલ્યો, ત્યાં જેહલાએ કહ્યું, અલ્યા પેલો હાલ્યો ? રામલે કહ્યું ફેડય બંધુકડી ! બંધુક ફેડી તેની ગોળી આડી જવાથી કઠીયારો ઉભો થયો. અને પાસેપડેલી મારાઓની તલવાર લઈ મારાઓની પાછળ ગયો.

મારાઓને ઠાર કરી કઠીયારો વિચારમાં પડ્યો કે હું ક્યાં ગોરનો ઉતારો ક્યાં ! વીણાસુઢરી ક્યાં આ મારાઓ શા ! બંધુકનો બહાર રયો ! આ કાંઈ સમજાયું નહીં; શું કોઈ હુરામીએ મને ઠાર કરી વીણાસુઢરી લઈ જવાની લાલચે આ કર્તવ્ય તો નહીં કર્યું હોય ! હા હા તેમજહશે, નહીતર આવી બીના શેની બને !

અહા ! હા ! હા ! સુભાગ્યે મળેલી સતી શુભ મહા ! હવે એ રસવેલી ક્યારે મળશે ! આત્મ હીણભાગી છવ ગોરને ત્યાં તપાસ કરી પ્રિયાનો પતો મેળવું.

કઠીયારો—

ગાયન

લેટુ ક્યારે સતી નારી, એ લાગ્યવતી નારી.....લેટુ.
ખ્યારી વિનોગની બીરહ પીડાની બીરહીનેજ પીછા .

ઝીક ખ્યારીમાં ભમે પ્રાણુ ખવર નહીં ધ્યાન, રહે ચીત ખારી....લેકું.
રાજવી બાણી સતીએ શાણી ધરતીતી કેવા ઉમંગ
તે ઉમંગનો થયો ભંગ, ટળ્યો સૌરંગ, બળે ઉરભારી....લેકું.
ખ્યારી કેરો પતો મળશે, ત્યારે થશે દીલ સુખ
તે વીણુ સૌ લાગે દુઃખ, વદનું સુખ, :શ્વકુ ન વીરતારી....લેકું.
ભાગ્યવંતીએ ભામા હશે ક્યાં સુખ કે દુખ, મોભર

નીચ કૃત આ કોણુ કરનાર, માફે જઈ ઠાર, કટારેકારી....લેકું.
એ પ્રમાણે હાય અકસોસ કરતો વિયોગ દુખે અધિ-
રો બની સતીનો પતો મેળવવાની આશાએ ગોરે આપેલા
ઉતારે ગયો, ઉતારે જઈને જોતાં, સુંદરી, : અને : શેઠને
ઘેરથી આણેલી લક્ષ્મીએ બેમાનું નજરે પડયું નહીં.
આ દેખાવ જોતાં જેમ કેળ ઉપર વીજળી પડતાં જેમ
ચીરાઈ ભય, તેમ કઠીયારાનું હૃદય ચીરાવા લાગ્યું;

અકસોસમાંને અકસોસમાં દુઃખી ઉદગારો તેના
હૃદયને ચીરી સુખદાર બહાર પડવા લાગ્યા, તે ઉદગાર
દ્વારા કહ્યું હાય ! સતી સુંદરી ગઈ, સાથે સંપત્તી પણ
ગઈ સુભાગી સુંદરી ગઈ, સાથે ભાગ્યને પણ લેતી ગઈ;
સંપત્તીનું દુઃખ નથી, પણ સુભાગી સુંદરી ક્યાં ગઈ
હશે ! કોણુ હરી ગયું હશે ! પુછું પણ કેને ! ગોરને
પુછવાથી પત્તો મળશે એમ સંભવે છે, માટે ચાલ્ય ગોરને
પુછું; એવો બીચાર કશી વિરહાણીમાં રીખાતો રાજકુમાર
ગોરની પાસે ગયો.

ગોરને મળી પુછ્યું, મારી પ્રીયાને તમે જોઈ ?
ગોરે કહ્યું, મને તો કંઈ ખબર નથી. કઠીઆરે કહ્યું,
મારો સર સામાન જોયો ! ગોરે કહ્યું, તેની પણ મને
ખબર નથી. ગોર પાસેથી આવો જવાબ મળતાં,, તેનું મન
સંસાર તરફથી દુર થયું. અને દૈવને દોશ આપવા લાગ્યો.

તેણે કહ્યું હે ગોઝારા દેવ ? તને આવું ક્યાંથી
રચ્યું ? તારૂ હૃદય કેવું ? કંગાળ કઠીયારાની હાલતમાં
રાજકુંવરીનો સંબંધ ! ભાગ્યવંતી સુંદરીના ભાગ્ય વહાલવ ?
એવું ન આપ્યું હોત, તો મારે દુઃખી થવાનો વખત શેનો
આવત ? આતોનીર્ધનીઆને સ્વપ્નામાં ધનવાન બનાવ્યો અને
સવાર થતાં નીંદ્રા મુક્ત થયો ત્યાં તેની તેજ દશા ! વંઝાને
સ્વપ્નામાં પુત્ર આપ્યો. હુલાવરાવ્યો, કુલાવરાવ્યો, સ્વપ્ન
મુક્ત થતાં તેની તેજ દશા ! તેવી રોતે મારે પણ સ્વ-
પ્નવત્તજ થયું.

સુંદરી ગઈ. સાક્ષી ગઈ, અભાગીની જીવન દોરી
તેવીને તેવીજ રહી, આ સંસાર અટવીમાં દશાના તડકા
છાંચા પ્રાણી માત્રને ભોગવવાના તે ભોગવવાનાજ; સાક્ષીને
રોતો નથી, એતો જીવતો નર ભદ્રા પામશે; પણ સુભાગી
સુંદરી અત્યારે શી સ્થિતિમાં હશે ? મારા કરતાં તે સતીની
દશા વધારે દુઃખદાયક હશે ? ને હોય તેમાં નવાઈ પણ
શી ? સતીતે પતીના વીયોગે કેમ ન આય ! કેણુ દુષ્ટે
અમારી આ દશા કરી હશે ? હવે શોધુ પણ ક્યાં ?

એ સુંદરીના વીથોળે સંસાર ખારો ઝેર જેવો થયો છે, હવે સંસારમાં સુખ શેનું ? જીંદગીનું સાચું સુખ આંખો, તે જતાં જીંદગી સુખી શાની ? સ્ત્રી પણ પુરુષ જીંદગીની આંખો છે, આંખની કીકી છે, સંસાર અટવીમાં સુખદુઃખનો ભોમીઓ છે, તે વિષ્ણુ જીવત વૃથા છે.

કઠીયારો—

ગાયન

(આ સ્વપ્ના સમ સંસાર)

વૃથા પુરુષ અવતાર વગર સ્ત્રી શાણી
તે વીણુ જીવિત ધિક્કાર મનખો ખરે ખુણધાણી
સ્ત્રી છે સાચુ લુચણુ નરનું
જેથી શોભે આંગણુ ધરનું
તે વિષ્ણુ હાયે ! ધર વૃથા ગણાયે, વાંઘ જીવિત લાચારદે-છે.
નાત બાતમાં નામ દીપાવે
સુખદુઃખમાં રહેતી સમ ભાવે
સમ ભાવ ધારે, દુઃખ નિવારે, દુઃખે દીલાસો દેનારવે-છે.

જીવ ? હવે નાહક પસ્તાવો શામાટે કરે છે ? સ્વપ્ન આબ્યું, સુખને લાબ્યું, પણ તે સુખ શેનું ! હવે તેનો પસ્તાવો કરવો ફાગટ છે; હવે આ સંસારથી પણ શું કામ છે ? એ સુંદરી શીવાય આ સંસાર સુખ આ હીણભાગીને હરામ છે; આ દુઃખી સંસારથી કંટાળેલાને દિલાસા રૂપ કંઈજ નથી, સંસારથી લાગ્યાનો ભેડ તેતો

સાથે ગેફજ છે, સતી જતાં મન ભગવંજ થયું છે, સતી
વીણા આ તન પણ ભગવંજ થયું છે. તો પછી વસ્ત્રા પંચ-
રંગી રાખીને કામ શું છે.

જોગી થઈ જંગલે જંગલને દેશોદેશ બમી સતીને
પત્તો મેળવીશ, જો ભાવ્યબળે મળી તો તો સમજીશ કે
સુધર્યું કામ, નહીતર આ સંસારને છેવટના રામ રામ;
હવે મન તું એ સતીના નામની માળા લઈ સમર્થ અહ-
લેક સીતારામ એ પ્રમાણે મનનો નીશ્ચય કરી જોગી થઈ
પ્રિયાની શોધમાં નીકળી ગયો.

હવે જલમસીંહ, કે જે વીણાને સુકી નાઠો હતો,
તે જંગલમાં આવી પહોંચ્યો, જે ઠેકાણે તે આવ્યો, તે
ઠેકાણે ધમો સાધુ બની ઈશ્વર સાધનામાં મગ્નરૂપ રહેતો
હતો, અને જીંદગીનું સાર્થક કરતો હતો, તે ઠેકાણે આવી
જલમસીંહ મન સાથે કહેવા લાગ્યો, સુંદરી સાપાટામાં
આવેલી ગઈ, ઈજત ગઈ, આખર ગઈ, ને છેવટે આ દશા
થઈ, સુંદરીને લીધા સીવાય રાજ્યમાં જઈએ, તોપણ નીચું
જોવાનું થાય? હવે કેવી રીતે મેળવવી! જોધપુરના દર-
બારમાંથી ઉપાડવો એ કાંઈ નાહાનું સુનું કામ નથી,
અંપાગદથી વેલીને ઉઠાવી તેવો ફરેજ કરીએ, તો તો વખતે
વીણા સુંદરીને વરીએ, જો કોક ધમલા જેવો મળી જાય
તો તો કામ સધાય;

ધમલાતું નામ સાંભળી ધમો કે જે સાંધનામાં બેઠો હતો, તે એકદમ ચમક્યો, અને બલમસીંહે પાસે આવીને કહ્યું, કેણુ લુચ્ચા બલમસીંહે ! બલમસીંહે કહ્યું, હા હા બલમસીંહે ? કેણુ ધમાલાઈ ! ધમે કહ્યું લુચ્ચા ! મારી આ દશા કરનાર તુંજ છે, હવે કહું છું કે મારી વેલી લાવ્ય ? બલમસીંહે કહ્યું, હું પણ કહું છું કે મારી વેલી લાવ્ય ! ધમે કહ્યું ત્યારે વેલી ક્યાં ગઈ ક્યાં ! બલમસીંહે, કહ્યું, મારો બેટો તાંતોલખાં ઉપાડી ગયો.

ધમે કહ્યું હારા ! હારા ! હવે ખુશી થયો. બલમસીંહે કહ્યું મારી આ દશા થઈ, તેથી તું ખુશી થયો ! ધમે કહ્યું હા; તારી આ દશા આવી થઈ, તે તારા કર્મેજ થઈ છે, પણ મારી આવી દશા કરનાર તો તુંજ છે.

બલમસીંહે કહ્યું હવે એ વાત રહેવા દે, ને બે વેલીને વરવું હોય, તો ચાલ્ય બેઘપુરના દરબારમાં ! વીણાને વેલી બે ત્યાં છે, વેલી તારી ને વીણા મારી; ધમે કહ્યું હીક છે મોતીએ ચોકતો પુરો ! પણ બે તારે કામને નામે તરવું હોય, ને વીણાને વરવું હોય, તો તું પણ થા બાવો; મારી કફની તૈયાર છે, ખાસ તારા માટેજ સંઘડ કરી શક્યો છે ! બલમસીંહે કહ્યું એવા કાવાકાવા રીવાય કામ સુધરે તેમ લાગતું નથી, માટે લાવ બાવો તો બાવો ધમે કહ્યું એ પણ હીક છે એક દહાવો; એમ કહી પોતાની જુની

હૈની જલમશી હને આપી તેને પણ ખાવો બનાવ્યે. ખાવો
બની બંને જણા ખુશી થયા.

ગાયન.

જોઈ લેજો જગમાં ખાવા
જોઈ લેજો જગત ડગાઈ છે લગવા માંહી સમાઈ
દેખાવ સિદ્ધ સુવાઈ, સ્ત્રી દેખી કહેતા માઈ
જોજનવંતી સ્ત્રી વૃદ્ધોમાં ખાવા જાએ ધાઈ
રાંડી રાંડોને રીઝાવે પ્રિતે ભજન કીરતન ગાઈ
અને વળી તાલ બજાઈ વળી સાથ તંબુરા સાહી-જોઈ
લેખ ધરે ભવ તરવા માટે એવા વીરલા ક્યાંઈ
બનીને ખાવા રામ ભજન સઉ રહ્યું રામકી માંહી-જોઈ
આજકાલ ખાવા ઘરઘાલે નીરખો ધારી જ્યાંહી
હુંટારા બની હુટે પ્રેમે ડર ચિંતા કાંઈ નાંહી-જોઈ
એ પ્રમાણે ખુશી થતા સતી સુંદરીના સુખ સુ.
ર્ગમાં આડે આવનાર રાહુ આ દેખબની જોધપુર તરફ ગયા.

પ્રકરણ ૭ મું.

જોધણનાથ અને વીણા.

જોધપુરમાં વીણાને આવે બાર માસ થયા, પણ કઠીયારાનો પતો મળ્યો નહીં, સતી સુંદરી પતી વિયોગે દુઃખી હતી. જો કે તેને જોધણનાથ તરફથી કોઈ વાતનું દુઃખ નહોતું, પણ તન પતી વિયોગનું દુઃખ પાકુ હતું, તેતો ફક્ત દીવસના બારે પહોરને બત્રીસે ઘડી પતી નામના બપ જપતી. પતી વિયોગે ખાનખાન, વજ્રશણગાર આદી તણ પતીનો ખરો પત્તો મળતાં સુધીને માટે સાધવાનો વેશ રાખ્યો હતો.

એક દિવસે જોધણનાથે વીણાને એકાંતમાં માળવા એક શેવકદ્વારા કહેવરાવ્યું; એકાંત મળવાનું કહેણ સાંભળી વીણા સુંદરી અચંબો પામી. પરંતુ સતી સુંદરી હીમતથી ડગી નહીં, ને મળવાનું કબુલ કર્યું, અને કહેવાઆવનારને કહ્યું કે બાપો જોધણનાથને કહેજે, કે સુખેથી મળો મને કોઈ વાતની ચીંતા નથી,

સેધકે આવી વીણા સુંદરીનો સંદેશો કહ્યો, વીણાને સંદેશો સાંભળી જોધણનાથ ખુશ થયા, અને મન સમઘે બીજાર કર્યો. કે સતી સુંદરી પાસે જઈને મનની વાતકેવી

રીતે કરી શકીશ ? પ્રથમતો આ જીભ ઉપડવાની નથી, છતાં તેની પાસે જઈને જે થાય તે ખરૂં; એવો વીચાર કરી જોધાણનાથ વીણાના એકાંત વાસ તરફ ગયા.

વીણાના એકાંત વાસ પાસે આંત્રી પહોંચતાં છઠ્ઠીદારે નેકી પોકારી, નેકીનો નાદ સાંભળી વીણા જોધાણનાથ સાથે તેમના પ્રાંનોનો ઉત્તર દેવા સજ થઈ બેઠી, ત્યાં રાબજી પધાર્યા; જોધાણનાથને વીણા સુંદરીએ સવિનય પ્રણામ કર્યો.

જોધાણનાથે કહ્યું, સુદસુંદરી ? આજ બાર બાર મહીના થયા છતાં તમારા પતીનો પત્તો મળતો નથી, ને હવે આશા પણ લાગતી નથી કે તમારા પતીનો પત્તો મળે ! વીણાએ કહ્યું, તો રાબજી આજ્ઞા આપો, કે મારા પતીની પાછળ સતી થઈ સ્વર્ગમાં તેમને જઈ મળું, જોધાણનાથે કહ્યું, સુંદરી ! કેાઈ પણ નીશાની વગર તે કેવી રીતે બને ?

વીણાએ કહ્યું, તો આજ્ઞા આપો કે પતીની પાછળ જોગણ થઈ દેશોદેશ ફરી મારા પ્રીયતમનો પતો મેળવું; જોધાણનાથે કહ્યું, છતાં પત્તો નહીં મળે તો ? વીણાએ કહ્યું, તો શું ? જઈ કરવત સુકાવીશ, કે હીમાળે જઈ હાડ ગાળીશ, જોધાણનાથે કહ્યું, સુંદરી જરા મારૂં કહેવું ધ્યાનમાં લ્યો ? સતીએ કહ્યું, સુખેથી કહે.

જોધાણનાથે કહ્યું, સતી સુંદરી ? તેમ કરવાની જરૂર નથી. પતી પાછળ કરવું ઘટે, તેથી પણ તમે અધિક કર્યું છે, પણ મારે તમને એક વાત કહેવાની છે. બોચાર કરી જવાબ આપજો; કેાઈ પણ રીતમાં ઉપદ્રવની ધાસ્તી રાખતાં નહીં, આ જોધાણનાથ કંગારો કે ધુતારો નથી તેની ખાત્રી રાખજો. તમારા મનમાં તમે જેવાં ને તેવાંજ સુખ્તીઆર છે. સમજજો કે આતો એક તમારો બીચાર ભણનાર છે.

વીણાએ કહ્યું, કહે જાઓને; જોધાણનાથે કહ્યું, આજથી સોળ વરસ ઉપર મારી સગર્ભાસતી સોઢી રાણીને મેં હીણભાગીએ શુભાવી, ત્યારથી સંસાર બધો ઝેર જેવો થઈ ગયો છે, અને બીજી રાણીઓ ઉપર ચીત્ત ચોટતું નથી, જો જો વિચાર કરી જવાબ વાળજો, ખાળાતકાર કે બીજી કેાઈપણ રીતની ધાસ્તી રાખશો નહીં, વીણાએ કહ્યું, (પતીની વાત મળી, પણ આમની સુખુદ્ધિ છે ટળી) હાં કહે જાઓને !

જોધાણનાથે કહ્યું, વાંઝીઆ મેહેણાને લઈને સગાં સંબંધીઓ તરફથીફરજ પડવાથીતમેને કહેવું પડે છે; આજ સુધી તે શોઢી રાણીનો શોક હૃદય મંદીરમાં બરી હતો, પણ તમને જોયાં, ત્યારથી તે શોક કમી થયો છે. વાઝ ! તમને શોઢી રાણીની જગો આપું તો ?

વીણાએ કહ્યું, રાજાજી ! તમારૂં અંતર ૧૧ વાત
ફેંટુલ કરે છે ! તમારૂં મન તમારી રાણીમાં, મારૂં મન
મારા પતીમાં; તે વાતનો મેળ તે બને ? પ્રેમના કુટેલા
સીસાને સાંધવાની કોની દેન છે ! પ્રેમના તુટેલા હીરાને
બેઠવાને કીયુ રેન છે ! પ્રેમની તુટેલી ડાળીને પાછી જેવીને
તેવી બેઠવાને કીયુ મેન છે ?

બેધાણનાથે કહ્યું, પાછી હત્તી તેવીને તેવી નજ
બેઠાય પણ કામ ચલાવી લેવાય; વીણાએ કહ્યું, રાજાજી !
શા માટે પરિક્ષા કરો છો ? માછલી જળ વીના જીવનારી
નથી તે નથીજ; કોયલ આંખા વીના બેસનાર નથી તે નથીજ
સારસ પોતાની બેઠી વીના જીવનાર નથી તે નથીજ. કાયા
ગ્રાણી વીના ટકનારી નથીજ તે નથીજ, શુરાને લાકડાની તલ-
વાર બંધાવીએ, તો તે કેવી શોભે ? સુર્યના પુષ્પ પ્રકાશમાં
દીપક પ્રગટાવીએ, તો તે કેવો દીપે ? આંધળાને બનાવટી
આંખો બેસાડીએ, તો તે કેવું દેખે ?

બેધાણનાથે કહ્યું. તે તો નજ દેખે ! વીણાએ
કહ્યું, તો મારૂં મન મારા પતીમાં, અને તમારૂં મન તમારી
રાણીમાં તે કેવી કેવી રીતે બેઠાય ! પણ હું સિદ્ધપુરમાં
મારા પતી પાસે રાજકઠીયારાની વાત સાંભળતી હતી, તે
અધુરી રહી ગઈ છે, તે કોઈ પુરી કરનાર નીકળે તો તો
બધાંએ સારવાનાં થાય. બેધણનાથે કહ્યું, કહો તે વાતનો
અહીંઆ શો સંબંધ છે ? વીણાએ કહ્યું, બધાંએ, તુટેલા

પ્રેમનો હીરો કેવી રીતે જોડવો, તેનું સમજી શ્યામ ત
વાતમાં દર્શાવેલું છે જોધાણનાથે કહ્યું, તો તો હાલ દેશો
દેશમાં ઢંઢેરો પીટાવી વાત કહેનારાઓને બોલાવું છું, તેમાંથી
કોઈ તમારી વાત પુરી કરનાર નહીં નીકળે ? વીણાએ
કહ્યું, જો તે વાત પુરી કરનાર નીકળે, તો તો તમારાં ને
મારાં બંનેનાં ભાગ્ય ભાગે ! જોધાણનાથે કહ્યું તો હાલ
ઢંઢેરો પીટાવી દેશોદેશના વાત કરનારાઓને બોલાવું છું,
પણ તમે ત્યાં સુધી શું કરશો ! વીણાએ કહ્યું, પત્ની
વીયોગની ચિંતા જોધાણનાથે કહ્યું, સતી શા માટે ચિંતા
કરો છો ! બુવો સાંભળે.

જોધાણનાથ-વીણા ગાયન

(કૌમળ ક્રયા કાં કરમાવો) એ રાહ

જોધાણનાથ-સતી સીદને મન ગભરાઓ, ધીર રહોને ધારી

વીણા-ધીરજ ધારું કયાંથી રાજા નથી જીવંતી પ્યારી

પ્રાણ પીયુ અધવચ ગુમાવ્યા,

મળવાના વારા નહીં આવ્યા,

જનુ હું જોગણ નારી-

જોધાણ-સતી સીદને મન ગભરાઓ, ધીર રહોને ધારી

શેઠ સહુ મનનો નિવારો, વીચારો કહું તે બાજી

વીણા-વિચાર ધાગે અશ્રુપારણા પરોવી પહેરૂ માળા

નાથને મળવા દુઃખ ઉઠાવું,

જાનીને ભેગણ પતો મીસાણું.

કેમ કહી વિસારી—

ભેધાણુ—સતી સીદને મન ગજરાઓ, ધીર રહોને ધારી

ભેધાણુનાથે કહ્યું, મુંઠરી નાહકની ચિંતા તણ દીયો,
અને બીજી બાળતમાં મન લગાડો, વીણાએ કહ્યું રાખજી !
તે કેમ બને ? પતંગીઆનું ધ્યાન જે દીપક ઉપર લાગેલું
છે તે ફેરવી શકાય છે ? માંછલાનું ધ્યાન જે પાણી સાથે
લાગેલું છે તે જુડ થાય તેમ છે ? તેમ સતીનું ધ્યાન પતી
તરફ લાગેલું હોય, તે કેવી રીતે ફેરવાય ! સતીને કરવાનું
બીજુ હોયજ નહીં જુવો સાંભળો.

વીણા—

ગાયન.

(આશું બોલો આશું બોલો) એ રાહ.

સતી કરે શું ? સતી કરે શું ? રે રાખજી સતી—

જપે બપ બેડી સંસાર, પતી રામ નામનો ઉચાર—રાખજી
બ્રહ્માંડ ડાબોદા ભલે, કે કાપો તીક્ષ્ણધાર

આળખ'પાળ તણને, સતી, એક પતી રટે નીરધાર
શીવ છત્રપતિ રત્ન શોભાવી અન્ય કરે શા વિચાર !

ગાય, ઉચારે, નામ પતીનું, જેમાં સતી ઉદ્ધાર—

ખાન પતીમાં ને પાન પતિમાં ગાન પતિમાં છે સાર

ડેક ઝુકે નહીં જવ જતાં સતી બાણી સાર સંસાર—

વીણાના વીચાર સાંભળી ભેધાણુનાથે તેને ધન્યવાદ

આપે! અને વાત કહેનારાઓને તેડાવાનું કંઠી શબ્દ જા-
 બાર તરફ ગયા, રાજા ગયા, ત્યાં વીણાએ વિચાર્યું. રાજા
 રાજાતો ગયા, માદળીઆની વાત અક્ષરે અક્ષર સાચી લેમાં
 શક નથી. રાજાદીયારાની વાત કહેનારાઓને બોલાવા માટે
 સસરાજી ઠંઠારો પીટાવી દેશે! દેશના વાત કહેનારાઓને
 બોલાવશે, પરાક્રમી પ્રીયતમ હુલાત હશે તો તો ચેતી જશે.
 ને અહીં આવશે; પત્ની શીવાય તે વાત બીજાથી આવે તેવા
 નથી. માટે હવે છેલ્લો ઉપાય લીધો છે. કાદવી પત્ની મળી
 જશે તો માફ અને રાજાજીનું ભાગ્ય ફળી જશે; ને
 છેવટમાં નહિજ મળે, તો સતીને બીજું શું કરવાનું હોય ?
 કાશી જઈ કરવત લઈશ, કે હીમાલયમાં જઈ આ પાપી
 કાયા ગળી જશે એ પ્રમાણે વિચાર કરી સતી પતા ધ્યાનમાં
 શુભતાન થઈ.

કઠીઆરો બાર મહીના સુધી જોગી વેશમાં પ્રીયાની
 શોધમાં ગામો ગામ, અને જંગલો જંગલ ફર્યો, છતાં
 પ્રિયાનો પત્તો મળ્યો નહીં. તેને થોડીક ખબર હતી, કે
 તે પોતાના રાજ્યમાં જોધપુરમાં છે ? છેવટે થઈ શ્રીહ-
 પુર તરફ આવવા નીકળ્યો તેણે વિચાર્યું કે જ્યાંથી શુભ
 થઈ છે, ત્યાંથીજ પતો મળશે, એવા વીચારે તે સિદ્ધ-
 પુર પાછો ગોરને ઘેર આવ્યો.

ગોરને ઘેર આવીને પુછ્યું, ગોર મહારાજ! મામા

પ્રિયાનો પતો ક્યાંઈ મળ્યો ! ગોરે કહ્યું, તમે કોણ છો ?
 ને પ્રિયા શેની ! કઠીઆરાએ ક્યું આજથી બાર મહીના
 ઉપર હમે માતૃ શ્રાદ્ધ કરવા આવ્યા હતાં, તે તમોને યાદ
 છે ? ગોરે કહ્યું, જોધપુરનાથ આવ્યા ત્યારે આવ્યા હતા
 તે તમેજ કે ! કઠીયારે કહ્યું, હા ગોરમહારાજ તેજ, ગોરે
 કહ્યું. ત્યારે તો તમે રાજકુંવર જેવા દેખાતા હતા, ને
 અત્યારે જોગી કેમ થયા છો ? કઠીઆરાએ કહ્યું, કરમની
 કઠણીઈ એ, પ્રિયાના વિયોગે, કેમ ક્યાંઈ પતો મેળવી
 આપ્યો ? ગોરે કહ્યું હું પતો ક્યાંથી મેળવી આપું
 પણ જોધપુરનાથનો આ ગામમાં ઢંઢેરો ફર્યો છે, કે નહાતું
 મોટું જે કોઈ રાજકઠીયારાની વાત જાણતું હોય, તેમણે
 જોધપુર હરબારમાં હાજર થવું; જો રાજકઠીયારાની વાત
 પરદેશી રાજકુંવરીને પસંદ પડશે, તો મન ગમતાં ઇનામ
 મળશે. માટે જોધપુર જાઓ, વળતે પતો મળે તો ?

પરદેશી કુંવરીને રાજકઠીયારાની વાત, એવાં વચન
 ગોણના મુખથી સાંભળી અચ્ચો પામ્યો; અને સતીને
 ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો; તેના મનને નિશ્ચય થયો, કે
 પ્રિયાનો પતો મળ્યો, મારાજ રાજમાં છે. માહળીઆ માં-
 હીની ચીઠીની વાત તેણે કોઈને ખરી હોય તેમ લાગતું નથી,
 માટે આજ સીધો જોધપુર જઈ રાજ કઠીયારાની વાત કહી
 સતીનો સંતાપ દુર કરું અને પીતાને પણ આનંદ પમાડું
 એવો વીચાર કરી સીધો જોધપુર આવવા નીકળ્યો.

જોધપુરના ઉપવનમાં ધમો અને ભલ્લમસ હ બને જણા શુરુ ચેલો બની આવ જાર જાર મહીનાથી વીણુને જોધપુરના દરબારમાંથી ઉઠાવાની ઈચ્છાએ અડંગા નાંખી પડ્યા છે, છતાં તેમનો દરબાર ગઢ નજરે જોવાનો પણ દાવ આવ્યો નથી, તેથી દરબાર ગઢમાં પ્રવેશ કરવાની પેરવીમાં જ મચી રહેલા છે, અને તેને માટે ધમો મોટો સંત બન્યો છે, અને ભલ્લમસીંહ ચેલો બન્યો છે, અને ગુંપડી બાંધી શેઠેરની નજદીકમાંજ પડ્યા છે.

કઠીયારો આ બનાવટી સંત ચેલાના ગુપ્ત પાસે આવી પહોંચ્યો ત્યાં ઢંઢેરો પીટનાર તે રસ્તે થઇને નીકળ્યો, અને ઢંઢેરો પીટ્યો. જે કોઇ નાહાનુ મોહોદુ રાજ-કઠીયારાની વાત જાણતું હોય તેમણે જોધાણનાથના દરબારમાં આવી રાજકઠીયારાની વાત કહેવી; તે વાત પરદેશી રાજકુવરીને પસંદ પડશે, તેા મન ગમતાં ઈનામ મળશે.

એ પ્રમાણે ઢંઢેરો સાંભળી કઠીઆરાએ કહ્યું, જાઓ તમારા રાજાજીને કહો કે એક જોગી વાત કહેનાર આવ્યો છે. ઢંઢેરો પીટનારે કહ્યું, જોગી મહારાજ ! તમારા જેવા તો હજારો આવી ગયા, અને ઘણા ખર્ચને આજ્યા ગયા.

કઠીયારાએ કહ્યું, મને ઝરોઝર આવડે છે, માટે જાઓ તમારા રાજાજીને જાહેર કરો. ઢંઢેરો પીટનારે કહ્યું જાહેર કરવાની કાંઈ જરૂર નથી, રાજકઠીયારાની વાત કહેનારને માટે જોધપુરનો રાજ્યદરબાર ખુલ્લો છે, કઠીઆરે

કહ્યું, પરદેશી રાજકુવરી કોણ છે ! ઢંઢેરો પીટનારે
કહ્યું, તેની મને ખબર નથી, જો વાત જાણતા હોય તો
ચાલો.

ઢંઢેરો પીટવારની ને કઠીઆરાની વાતચીત સાંભળી
જાલમસીંહે ધમાને કહ્યું, સંતદાસ ! સાંભળ્યું ! ધમો
કહે શું ? જાલમસીંહે કહે, શું શું ! પેલાઓની વાત ?
ધમે કહ્યું શી ? જાલમસીંહે કહ્યું, રાજકઠીઆરાની વાત
કહેનારને માટે જોધાપુરનો દરબાર ખુલ્લો છે ! ધમે કહ્યું
તેનું શું છે ! જાલમસીંહે કહ્યું, આજ બાર બાર મહીના
થઈ ગયા, છતાં દરબાર ગઢ જોવા પામ્યા નથી, તો આ
અવસર જોવો નહીં, ચાલ્ય ચા તૈયાર ? તેમના પહેલા
પહોચી જઈએ ને રાજકઠીઆરાની વાત કહીએ. ધમે કહ્યું
મને તો આવડતી નથી, જાલમસીંહે કહ્યું ચાલ્ય થોડી
તુ કહેજે, ને થોડી હું કહીશ, બહા એ જહાને આજ
દરબારગઢનાં તો દર્શન થશે ? ધમો કહે ત્યારે ચાલો.

ઢંઢેરો પીટનાર અને કઠીયારો વાતચીત કરતા ત્યાંથી
દરબારગઢ તરફ ગયા, તે પહેલાં ધમો અને જાલમસીંહ
દરબારગઢ પાસે પહોંચી ગયાં, અને છડીદાર મારફત રાજ-
કઠીયારાની વાત કહેનાર એક સાધુ આવ્યો છે, તેવી ખબર
દરબારમાં આપી.

પ્રકરણ ૮ મું.

એક આકીને રહી અને વેઠકુ વીથોગ દુઃખ
સમતાથી પતી મેળવી પામી સંયોગ સુખ

ધાણુનાથ દરબાર ખરી બેઠા છે, સતી મુંઢરી
વીણા પઠકામાં બેઠેલી છે, ત્યાં જોધાણુનાથે કહ્યું,
સતી મુંઢરી ! ધણુ ધણુ વાર્તાઓ કહેનારાઓ
આવી ગયા છતાં જોકેની વાત તમારી વાતને
મળતી આવતી નથી, વીણાએ કહ્યું, તો રાજાજી
મને મારા પતીની શોધમાં જવાની આજ્ઞા આપે, જોગજી
વેશે દેશોદેશ ફરી પરાક્રમી પ્રિય તમને પતો મેળવીશ; એ
પ્રમાણે સતી વાત કરે છે; ત્યાં છડીદારે આવીને કહ્યું, કૃપા-
નાથ ! કેાઈ જે જોગી વાત કહેનારા આવ્યા છે, જોધાણુનાથે
કહ્યું, તેમને સુખેથી પ્રવેશ કરાવો હુકમ મળતાં છડીદારે
ધમલાને અને બલમસીંહને દરબારમાં હાજર કર્યા.

જોધપુરનો દરબાર જોઈ ધમો અને બલમસીંહ હીંચ
ચઈ ગયા. દરબારમંડળની શોભા દરબારીનો દોર દમામ !
અને જોધાણુનાથની રાજસી છટા ! તે જોધને અચ્ચતે
પામે, કાંઈ નવાઈ જેવું નહોતું.

દરબારગઢમાં પ્રવેશ કરી વાર્તા કહેનાર માટે ગોઠ-
વેલા આસન ઉપર બેઠે જણા ખીરાજમાન થયા અને વાત
કહેવા માટે અંદરોઅંદર હાંહાંતુશ કરવા લાગ્યા, ધમે
જાલમસીંહને કહે કે તું કહે, ને જાલમસીંહ ધમાને કહે કે
તું કહે, એ પ્રમાણે અંદર અંદર ગુસગુસ કરવા લાગ્યા;
એવટે જાલમસીંહે વાત ઉપાડી.

જાલમસીંહે કહ્યું એક હતો કહીઆરો; ત્યાં ધમાએ
કહ્યું, તેનો બાપ હતો રાજા. આ શબ્દો સાંભળી વીણાએ
પડદામાંથી કહ્યું વહી; વીણાનો નહીંનો શબ્દ સાંભળી
છડીદારે તેમને આસન ઉપરથી ઉઠાડી સુક્યા; તેમને ઉઠાડી
સુક્યા, ત્યાં ઢંઢેરો પીટનાર :દરબારગઢમાં આવ્યો, અને
એક જોગી વાર્તા કહેનાર આવ્યા છે, તેવી ખબર આપી.

જોધાણનાથે કહ્યું, સુખેથી આવે વાર્તા કહેનાર માટે
જોધપુરનો દરબાર ખુલ્લોજ છે. આ પ્રમાણે આજ્ઞા થતાં
કહીઆરો જોગી વેશમાં દરબાર ગઢમાં દાખલ થયો, અને
વાર્તા કહેનાર માટે જે આસન ગોઠવ્યું હતું, તેના ઉપર
આવીને બેઠો,

વાત કહેવા આવનાર જોગીનું અલૌકિક તેજ, અને
ભવ્ય કપાળ ભેદ જોધાણનાથે કહ્યું, જોગીરાજ ! શું તમને
રાજકહીયારાની વાત આવડે છે ? જોગીરૂપમાં કહીઆરાએ
કહ્યું, હા, પણ પ્રથમ મારી એક શરત કસવી પડશે. ત્યાર
બાદ વાત શરૂ મશે. જોધાણનાથે કહ્યું, શી ? કહીઆરાએ

કહ્યું, મારી વાતમાં કોઈથી વચમાં બોલાશે નહીં, ને જે વચમાં કોઈ બોલશે તો વાત અધુરી મુકાશે; કેમ કહ્યુંલ ! હરબાર સમસ્તો કહ્યું, હા કહ્યુંલ.

હરબાર સમસ્તની કબુલાત લઈ જોગી રૂપમાં કઠી-આરાએ કહ્યું. હે સકળ રાજનમાં શીરોમણી રાજા જોધાણુનાથ ! હે ? સતી સુંદરી ! હે સકળ હરબારીઓ ! વાત શરૂ થાય છે. એમ કહી વાત ઉપાડી.

રાજકઠીયારાની વાત.

લરતખંડમાં સુંદીર ગામ, ક્ષત્રીઓનું મોટું ધામ:

જન્મ નામે પુરનો ધણી, સનામે રાણી પદમણી.

આ વાત સાંભળી જોધાણુનાથ અચંબો પામ્યા, અને વચ્ચે નહીં બોલવાની આપેલી કબુલાતની વાત બીલકુલ બીસરી ગયા અને કહ્યું જ એટલે જોધાણુનાથ ! અને સ એટલે સોડી રાણી તો નહીં ! જોધાણુનાથ આ વચનો બોલ્યા, ત્યાં કઠીઆરાએ કહ્યું, વચમાં બોલ્યા તેથી વાત રહી. એમ કહી આસન ઉપરથી ઉઠીને ઉભો થઈ ગયો, અને જવા માંડ્યું.

કઠીયારે જવા માંડ્યું, ત્યાં પ્રધાનજીએ ઉભા થઈ જોગીરૂપમાં કઠીયારાને શમભવ્યો અને કહ્યું, એટલી લુલની ક્રમા કરો, અને વાત આગળ ચાલુ કરો, પ્રધાનજીની આજુજી કઠીયારે આસન ઉપરથી રાજમાન થયો, અને પાછી જાત શરૂ કરી.

(રાજકઠીયારાની વાર્તા ચાલુ)

એક દિવસ નિશાએ રાય, પાસે રાણી ચાંપે પાય;
રાત દિવસનો પઢયો વિવાહ, હોડ કરી કીધો સંવાહ;
થઠા ઉતરી બેને થાય, રાજા હઠમાં આવી ભાય;
હાથ આએ હાથહા કરી, કાળી રાત બપોરે કરી;
ગર્ભવંતી શુદ્ધવંતી નાર, મુકી રાત્રે વન મોઝાર;
રોતી પીટતી રાણી ગઈ, વનમાં પ્રસુત પીડા થઈ.

રાણીને પ્રસુત પીડા થઈ તે વાત સાંભળી જોધાજી
નાથની અધીરાઈ વધી, અને પાછી વચે નહી જોધવાની
આપેલી કબુલાત વીસરી ગયા ને કહ્યું, જોગીરાજ ! રાણીને
અવતર્યું શું !

રાજાજી વચમાં જોધ્યા, તેથી કઠીઆરાએ કહ્યું, પાછા
વચમાં જોધ્યા, તેથી વાત રહી, એમ કહી આસન ઉપરથી
ઉભો થઈ ગયો, તે ઉભો થયો, ત્યાં પ્રધાનજીએ તેની પાસે
આવી કાલાવાલા કરી સમભાવ્યો, અને પાછો આસન ઉપર
બેસાડયો. જોગીરૂપમાં કઠીયારે આસન ઉપર બીરાજમાન
થઈ પાછી વાત શરૂ કરી.

(રાજકઠીઆરાની વાર્તા ચાલુ)

ભયો કુંવર કન્હલ્લો કાન્હ, નાથે બીજો ભુપ નિધાન;
પણ પતીવીણ સતીનું મન કચવાપ, ભુવે પુત્રને રોવાઈ ભાવ
રાણી શોક અધિક મન ધરે, હીકરો ભઈ કક્ષીણ પરવરે

ભુખ દુઃખના આબ્યા દિન, સતીનું શરીર થાતું ક્ષીણ;
પુત્ર ઉગારી માતા મરે, સદિ સ્વર્ગ વિશે સંચરે.

જોધાણનાથે રાણીનું મૃત્યુ સાંભળી, એક જખરી હાય
મારી હાય ! શોઢી રાણી !

(રાજકઠીયારાની વાર્તા ચાલુ)

મરતાં માદળીયું દિધ હાથ, માતાએ આશીશ સંગાથ;
કુંવર પછી કઠીયારો ઠર્યો, પીતા ક્રોધથી કુંવરી વર્યો,
સતીએ કળહર કાઢ્યું દર; ત્યાંથી આબ્યાં શ્રી સિદ્ધપુર.

જોધાણનાથે કહ્યું, હેં ! પરણીને સિદ્ધપુર સુધી
આબ્યાં ! કઠીયારે કહ્યું, પાછા વચમાં જોડ્યા ? જોધાણ-
નાથે કહ્યું, હવે આગળ ચલાવો; ત્યાં કઠીયારે વાર્તા
આગળ ચલાવી.

(રાજકઠીયારાની વાર્તા ચાલુ)

કપડે કંથ વગડે ઉપડે, સતી સસરાને પાલવડે;

જોધાણનાથ અચંબો પામ્યા, અને કહ્યું કોણ મારા
દુકરેની વહુ ! ત્યાં વીણાસુંદરીને પતીનો શક જવાથી એક-
દમ પડદામાંથી બહાર આવી, અને કહ્યું; જોગીરાજ !

(રાજકઠીયારાની વાર્તા ચાલુ)

વીણા—કહો જોગી પતી જઈ રહ્યા ?

કઠીયારો—જ'બલમાં જોગી ચઇ બચા.

વીણા—કહો જોગી સસરાનું શું થયું ?

કઠીયારો—પુત્રવધુપર ચિત્તજ ગયું.

દરબાર સમસ્તે અતિ આશ્ચર્યવંત થઈ કહ્યું, હે !
 જોધાણનાથે કહ્યું, હાય રે ગોઝારા જોધાણનાથ ! દીકરાની
 વહુ ઉપર નજર કરી ! તને લાખો ફીટકાર છે, એમ કહી
 પોતે પસ્તાવો કરવા લાગ્યો, અને જોગી રૂપમાં કઠીયારાને
 કહ્યું; કહો જોગીરાજ !

(રાજકઠીયારાની વાર્તા ચાલુ)

જોધાણનાથ—કુંવર તાતથી કેમ પમાય !

વીણા—સતીને પતીનો સમાગમ ક્યાં થાય !

કઠીયારો—ઉત્તર સાંભી આંખ્યો કરો,

દક્ષીણ સાંભી પીઠજ ધરો.

જોધાણનાથે કહ્યું, આ કર્યા ! આ કર્યા ! પણ કુંવર
 ક્યાં ? વીણાએ કહ્યું, આ કર્યા ! આ કર્યા ! પણ પતી ક્યાં !
 કઠીયારાએ કહ્યું, કરો, પછી ખતાવું છું. એમ કહી ઉપરનો
 જોગીનો પોશાક દુર કરી અંદરના રાજવી પોશાકમાં સજ્જ
 થઈને કહ્યું.

(રાજકઠીયારાની વાર્તા ચાલુ)

જ્યો પીતા શ્રી જોધાણનાથ !

હે સતી આ તુજ પતીનો હાથ.

(રાજકઠીયારાની વાર્તા સંપૂર્ણ)

જોધાણનાથ કુંવરને લેટયા અને સતીએ પતીને

વંદન કર્યું; જોધાણનાથે પોતાના કુમારને પોતાની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો, અને મનમાં રાણીના મરણના શોક સાથે રત્ન જેવા કુમારને જોઈ હૃદય પામ્યા. આખો દરબાર આનંદીત થયો, અને દરબારીઓએ રાજાને અને કુમારને આશીશનાં વચનોથી વધાવ્યા.

દરબારીઓ—

ગાયન

(વાહ દીવસ વાહ સમય) એ રાહ

ધન્ય ઘડી ધન્ય દીવસ, ધન્ય સમય જય જય જય જય
પ્રભુની મેહેર, આનંદ લેહેર, કુંવર મળીયા આહાહાહાહા
ભેટાડયા નાથ, કુંવર સાથ, આનંદ આજ આજ
સથી સંગાથ, ભેટાડયા નાથ, રાખી પ્રભુ લાજ લાજ—ધન્ય
જેમથી, નેમથી, પ્રેમથી, રહેમથી,
મળીયા રાજકુમાર ને શાણી સતી ધન્ય ધન્ય—

દરબારમાં આનંદ શીવાય બીજું નામ નહોતું,
આનંદ કેમ ન થાય ! અણચિંતવી લક્ષ્મી મળતાં કેને
આનંદ ન થાય ! અણચિંતવ્યો લાલ મળતાં કેને આનંદ
ન થાય ! અણચિંતવ્યું બહાલામાં બહાલું હોય તે મનુષ્ય
મળતાં કેને આનંદ ન ઠલરાય ! તેમજ અણચિંતવ્યું
વાંસીયા મેહેલું ટળ્યું ને રત્ન જેવો કુંવર મળ્યો તેથી
જોધાણનાથને આનંદ થાય, તે કાંઈ વિશેષ નવાઈની
વાત ન કહેવાય.

આ પ્રમાણે સર્વ દરબારમાં આનંદ ફેલાઈ રહ્યો છે, ત્યાં ધમાએ કહ્યું, બલમસીંહ ! આતો નદીનું પાણી મહાસાગરને મળી ગયું, અને આપણે રહ્યા રખડતા ! બલમસીંહે કહ્યું દોસ્ત ! ગલરાય છે શા માટે ? જ્યારે જોધપુરના દરબારમાંથી ઉપાડીએ ત્યારે હું બુદ્ધો સંતદાસ અને આ ચેલો રામદાસ બે ખરા ધમે કહ્યું, કેવી રીતે ? બલમસીંહે કહ્યું, કેવી રીતે શું ! યુક્તિથી; ધમે કહ્યું, હીક છે હાલ મોતીએ ચોક તો પુરો,

એ પ્રમાણે માંહોમાંહી વાત કરતા પોતાના સુકામ તરફ જવા નીકળ્યા, રસ્તામાં એક યુક્તિ શોધી કાઢી, અને તેથી સાદૃશ્યતા મળવાની તેમની ખાત્રી થઈ. એ પ્રમાણે વિચારના તરંગમાં ને તરંગમાં પોતાના સુકામે પહોંચ્યા

જોધાણનાથે આજની ખુશાલીમાં દરબારગઢમાં વારાંગનાઓને નાચ કરવા માટે બોલાવી, વારાંગનાઓએ દરબારગઢમાં આવી નાચ કર્યો.

વારાંગનાઓ—

નાચ

સખી રમઝુમ કરતી આવો નાચો તીરકીટ તીરકીટ ધા.
તકેધા.....તકેધા.....તકેધા.....

દીયો તાલ તનનનનન તેરના—સખી૦

તેરે તેરે તનનનન દીમ દીમ દીમ તના

ધા.....ધા.....ધા તીના તા તીના ના ધીજા ન ધીજા
 કડાંન કડાંન ધા-છીમ છુમ છુમ છક છક છા
 હ્યા તાંન આ.....તોડો કાઢો
 રંગમાં.....કડાંનધા.....કડાંનધા

સખી રૂમ ઝુમ કરતી—

વારાંગનાઓનો નાચ થઈ રહ્યો, ત્યાં બેધાણુનાથે
 વારાંગનાઓને સારો શીરપાવ આપી વિદાય કરી, અને
 પોતે કુંવર અમરસીંહ અતે સતી સુંદરી વીણાને લઈ
 રાજ મહેલ તરફ જવા ઉઠ્યા, અને કચેરી બરખાસ. કરી.

પ્રકરણ ૯ મું.

ધર્મને જહાને ધુતતા લેખ ધારી સંતદાસ
પાછળ પશ્તાવું પડે જીવો દાખલો ખાસ.

મેા અને જલમસીહ પોતાને ઉતારે ગયા,
અને વીચાર કર્યો કે, વીણાને ઝાઝો વખત
લોધપુરના દરબારમાં નહી રાખતાં સત્વર
ઉઠાવવી, એવો વીચાર કહી પોતે શેવકોદ્ધાર
ગામમાં જુમ ઉડાડવી કે સંત મહાત્મા! સમા-

ધિસ્ત થયા છે, માટે સર્વે જણે મહાત્માના દર્શને પધારવું
એ પ્રમાણે ગામમાં સાદ પડાવી ધમો મોટો સિદ્ધ બની
સમાધીમાં બેઠો, અને જલમસીહ ચેલો બની મહાત્માની
સેવામાં શુંથાણો.

સાદ પડનારે ગામમાં સાદ પાડ્યો કે, ગામની
ભાગોળે એક મહંત મહાત્મા પુરૂષ પધાર્યા છે, તેઓ
સમાધી લેવાના છે, તેથી ગામનું નાહાનું મોહોદું સર્વે
મહાત્માનાં દર્શન કરવા પધારજો. એ પ્રમાણે સાદ પાડતો
પાડતો સાદ પાડવાવાળો દરબાર ગઢ નજીક આવી પહોચ્યો,
ને ઉપર સુજળ સાદ પાડ્યો,

રાજા જોધાણનાથ અમર કુમાર સહુ દરબાર ગઢમાં આવીને ખીરાજ્યા હતા, ત્યાં સાદ પાડનારે સાદ પાડ્યો. તે સાંભળી સીપાઈને કહ્યું કે, બહાર શેનો સાદ પડે છે, તે તું તપાસ કરી લાવ્ય, સીપાઈને આજ્ઞા મળતાં સીપાઈ બહાર આવ્યો અને સાદ પાડનારને બોલાવી તેની હકીકતથી વાકેફ થઈ દરબારમાં આવ્યો, અને કહ્યું કૃપાનાથ ! એતો ગામની ભાગોળે એક સંત મહાત્મા સમાધિસ્થ થયેલા છે, તેમનાં દર્શન કરવા જવાનો સાદ પાડે છે.

સંત મહાત્મા ! તે વળી સમાધિસ્થ થયેલા છે બહી જોધાણનાથનું મન તેમના દર્શન માટે દોડ્યું, અને કુંવરને કહ્યું, અમર કુમાર ! ચાલો આપણે તે સંત મહાત્માનાં દર્શન કરવા જઈએ. અમર કુમારે કહ્યું જેવો પીતાળનો હુકમ. એ પ્રમાણે કહી દરબારીઓ સહુ સંત મહાત્માનાં દર્શન કરવા જોધાણનાથ અમર કુમાર સાથે સંત મહાત્માના મુકામ તરફ ગયા.

લોકોનાં ટોળેટોળાં મહાત્માનાં દર્શનને કરવા આવવા લાગ્યાં, અને દર્શન કરી સૌ સાંને મુકામે જતું, એ પ્રમાણે જોધાણનાથ પણ મહાત્મા સમીપ આવ્યા, અને મહાત્માના આડંબરમાં અંજલિ ગયા; જોધાણનાથે બનાવટી ચેલાને પુછ્યું, મહાત્મા સમાધિ મુક્ત ક્યારે થશે ?

ચેલાઓ કહ્યું, મહારાજ ! હમરા ગુરૂ ખડા ચમત્કારી હે, મહીને મહીનેકી, છે છે મહીનેકી, ઓર કોઇ કદે બારા બારા મહીનેકી સમાધિ લેતે હે; ઓર જળ સમાધિ લેતે હે, વો સમાધીસે મુક્ત હોવે બહાં તક કુચ ખાતા પીતા નાંહી હે ઓર અગમનિગમ જાનને વાલે ખડા સિદ્ધ પુરૂષ હય.

જોધાણનાયે કહ્યું, વો સમાધી કાંહાં તક રહેગી ! ચેલાઓ કહ્યું, આજ જો સમાધી લીધે હે, વો તો ફક્ત ત્રીન દીનકી સમાધી લઇ હય; જોધાણનાયે કહ્યું મહાત્મા સાથે કાંઇ વાતચીત કરવાનું બનશે કે નહીં ! ચેલાઓ કહ્યું, ખુશીસે બનેગા, પણ સમાધી મુક્ત હુવા બાદ બનેગા, જોધાણનાયે કહ્યું, ત્યારે સમાધી મુક્ત થયેથી હું મહાત્માના દર્શન કરવા આવીશ, અને કેટલીક વાતચીત કરવાની મનાવાંછનાં પુર્ણ કરીશ. એ પ્રમાણે કહી મહાત્માના દર્શન કરી પાછા ફરમાર તરફ ફીધાબ્યા.

સમાધિસ્ત મહાત્માના ભાવિક ભકતો ત્યાં બેઠાં અને મહારાજ પાસે અડીંગા લગાવ્યા. બનાવટી ચેલારૂપ જાલ-મસીદે વીચાર્યું, આ લોકો અહીં બેસશે તો આપણો દાખ ફાવશે નહીં, તેથી અડીંગા લગાવીને બેસનારાઓને કહ્યું, ભાઈઓ ! ઇધર બેઠનેકા નહીં હે; કબી મહારાજ ધ્યાન અંગ હો જાયલા તો શ્રાપ દેગા; વાસ્તે દર્શન કર કરકે ચલે જાના. જળ પરમુકે રોજ સમાધિ મુક્ત હોવે તબ આના, હમરા મહાત્મા રોગીકારોજ મીટા તેહે,

હુઃખીકા હુઃખ કાટતે હે, અપુત્રવાનકું પુત્ર દેતાહિ, સોરમહા-
ત્માકી આશીશસે સખકુચ્છ અછા હોતાહિ,

શ્રાપની વાતથી અડંગો નાંખી બેસનારાઓએ વિચાર્યું
કે ચેલાણનું કહેવું સત્ય છે: આપણી ગડબડથી ધ્યાન ભંગ
થવા સંભવ છે, અને કદાવી શ્રાપ દે. તો આપણું ભુરૂથાય;
એવો વિચાર કરી સૌ મહાત્માનાં દર્શન કરી ચોત્રાને
મુકામે ગયા.

સર્વના ગયા બાદ મહાત્માને એહો એકલા પડ્યા,
ત્યાં એલાએ કહ્યું, કેમ સંતહાસણ ! આપની સિદ્ધાંતની
વાત ગામમાં પ્રસરી અને જોધાણનાથે પરમ દીવસે અત્રે
આવવાનો વાયદો આપ્યો છે, જોજો આપણો વેશ કળાઈ
જાય નહીં !

સંતરૂપમાં ધમાએ કહ્યું, તો તે ઠીક, પણ વીણાને
ઉપાડવાનો કાંઈ રસ્તો શોધ્યો ! ચેલારૂપમાં જલમસીહિ
કહ્યું, ચાર ! ગભરાય છે શાને ! વીણા દેશને ખાનારી
ડાકણ છે તેમ જોધાણનાથને ઠસાવવું; એટલે જોડોપાર,
ધમે કહ્યું, શી રીતે ! જલમસીહિ કહ્યું, શી રીતે શું
પરમ દીવસ તારે પુરો વેશ લજવવો, તે એજ કે (હાય
જોધાણ ! હાય અજાણ) એટલાજ શબ્દો જોલવા, એટલે
જોધાણનાથ તને વાત પુછશે, ત્યાં બેચાર વાર પુછે ત્યાં
કહેવું કે દેશને ખાનાર ડાકીની કન્યા તેના ખાપે દેશમાંથી

હુર કરી તે તારે ત્યાં આવી છે. આજસુધી તેની અવધ હતી હવે અવધ પુરી થઈ છે, રમ્યતને ખાશે, રાતને ખાશે, ને દેશની પાયમાલી થશે, હુન સંતકુ કયા મગર પરોપકારકે લીયે કહેતેહિ, એટલા માટે બોલજો પછી હું મારી મેળે તેનો ઘાટ ઉતારીશ. ધમે કહ્યું, પણ કાંઈ સાળીતી તો જોઈ શે ! જલમસીંહ કહ્યું, તેનીપેરવી કરું છું. પણ પરમ દીવશે મેં કહ્યા તેજ શાળો બોલજો, હું સાળીતીની પેરવીમાં છું. તે મેળવી તને વાકેફ કરીશ, એ પ્રમાણે કહી જલમસીંહ સાળીતી મેળવવાના વીચારમાં ગુથાણા.

ત્રીજે દીવસ સવારના પહોરમાં એટ ખવાસ પોતાની સ્ત્રી સહ સંત મહાત્મા પાસે આવ્યો, અને કહ્યું, મહાત્મા હજી સમાધી મુક્ત થયા નથી ! ચેલાએ કહ્યું. તુમકો કયા કામ હય ! ખવાસે કહ્યું મહારાજ ? મારી ખાયડીને શ્રુત વળગ્યુંછે, તેથી ઘણી હેરાન થાય છે. અને ખાતી નથી(ચેલે વિચાર્યું આ જાડ દીક હાથમાં આવ્યું.)ચેલે કહ્યું વો કયા કયા કામ કરતીહિ ! ખવાસે કહ્યું, મહારાજ જનાનામાં નોકર છે.(જનાનામાં નોકર સાંભળી જલમસીંહ વધારે ખુશી થયો અને કહ્યું) તુમ તુમારો એતરફ ઇધર રખ જાઓ હમેરા મહાત્મા સમાધિ મુક્ત હોગા તેજ વખતે આંખ ઉઘાડી તુમેરી ઓરતકી તર્ફ નજર કરેગા, કે શ્રુત

ખુત સમ લગ જાઈએ 'ખવાસે કહ્યું' બહુ સાફ બાપડું !
એમ કહી પોતાની સ્ત્રીને ત્યાં મુદ્રી પોતે પોતાની નોકરી
ઉપર ગયો.

ખવાસ ગયો, ત્યાં ખવાસની ઝંરીએ ધુણવાનો ઢોંગ
કર્યો; ખવાસની સ્ત્રીને ધુણતી જોઈ જાલમસીંહે ચીપીયો
લાલચોળ તપાવીને કહ્યું; હવે ઢોંગ જવા દે, તેરા મેં શુરૂ
કૃપાસે સમજ ગયા.એસા ઘીના હક કા ઢોંગ કરનેકા સખખ
તેરા ધનીકું કાખુમેં રખનેકા હે દ્યું? ખવાસની સ્ત્રી બનાવટી
ચેલાનું કહેવું સાંભળી તેને પગે પડી અને કહ્યું, આ વાત
કોઈ જાણે નહી તેમ રાખશે.

બનાવટી ચેલે કહ્યું, તું ટીસકીપાસ નોકરછે? ખવાસની
સ્ત્રીએ કહ્યું કુંવર સાહેબના જનાનામાં છું, આ વાત સાંભળી
જાલમસીંહ વધારે ખુશ થયો, અને કહ્યું, વાડ! હમે
તમારું પોચાળ વેરીશું નહી, પણ એક શરતે! ખવાસની
સ્ત્રીએ કહ્યું, શી? ચેલાએ કહ્યું, હમારે સાધનામાં કોઈ
શૌભાગ્યવંતી બાઈના પગે ત્રીશુળના નીશાનની જરૂર છે,
તેકામ કરી આપવાનું, ખવાસની સ્ત્રીએ કહ્યું, તે કેવી રીતે!
ચેલાએ કહ્યું, કેવી રીતે શું? તમારી રાણીના હાથા પગે
ત્રીશુળનું નીશાન કરવું તંજ, ખવાસની સ્ત્રીએ કહ્યું, તે શી
રીતે બને? ચેલાએ કહ્યું; હમારે થોડુંજ તારી રાણીનું
કાંઈ કાદી લેવાનું છે? આ તો ફક્ત સાધનામાં જરૂર છે,

તેથી જ આટલું કામ ખતાવ્યું. ખવાસની સ્ત્રીએ કહ્યું, ઠીક છે મહારાજ હું તમારું કામ કરીશ, પરંતુ મારી વાત કોઈને જણાવતા નહીં, ચંદાએ કહ્યું, તમારી વાત નહીં જણાવવાનું હું વચન આપું, પરંતુ પ્રથમ ત્રીશુળનું નીશાન કરવાનું તું વચન આપ.

આ પ્રમાણે સામસામી વચન લઈ ખવાસની સ્ત્રીને તેને ઘેર બીઠાય કરી, પછી ગુરૂરૂપ ધમાને કહ્યું, કેમ દોસ્ત ! ઠીક કર્યું ને ! ધમાએ કહ્યું શું ચંદાએ કહ્યું, શું ! શું ! આ ખવાસની સ્ત્રી નીશાન કરવાની, તે વાત ચાકસ માનવી કારણ તે દાંઈ થોડું જ જાણે છે કે આપણી કપટની બાજી છે, અને મેં તો તેને સાધનામાં જરૂર જણાવી છે, અને તેના ઢાંગ છુપાવવા વચન આપ્યું છે, એટલેએટલી બાજીમાં તો ફાવ્યા છીએ; પણ હવે બાજી જીતવી તમારા હાથમાં છે ધમાસાધ !

ધમે કહ્યું તે તો ઠીક, પણ ત્રીશુળનું નીશાન કરાવી શું કરવા માર્યું છે, તે તો કહો ! જલમસીંહે કહ્યું, ન સમજ્યો ? ધમે કહ્યું, જો સમજ્યો હોત, તો પુછત શું કરવા ! જલમસીંહે કહ્યું, વીણા દેશને ખાનારી ડાકજી છે તેમ રાજાને જણાવવું, અને કહેલું કે બાપે કાઢી તે અહીંઆં આવીને રહી છે; હવે અવધ પુરી થવા આવી છે, તેથી રાજાને ખાશે, રમ્યતને ખાશે, અને દેશની પાયમાલીકરશે;

હમારો તો કહેવાનો ધર્મ તેથી કહ્યું, તેનો ખઠોખટ કરવો ન કરવો તે તમારું કામ છે, એમ રાજાને જણાવ્યું.

ધમે કહ્યું, પણ રાજા માનશે કેવી રીતે? જાલમસીંહે કહ્યું, કેવી રીતે શું? કહેવું કે ખાંપર યોગણી છે; તેણે નીશાન આજથી છુપુ હતું, પણ આવધ પુરી થવાથી ખુલ્લુ થયું છે; તે એ કે ત્રીશુળની નીશાની ખતાવવી, કે બેઠો પાર.

ધમે કહ્યું, ઠીક છે, માતી એ ચોકતો પુરો. જાલ-મસીંહે કહ્યું, જો! જો! સામેથી રાજાજી આવતા જણાય છે, માટે આડંબર લગાવી બરોબર શુરૂ બની જાઓ, એને કહી એ વાત બુલતો નહી, નહીતર મહેનત બ્યર્થ જશે. અને ઉપરથી શીક્ષા થશે. ધમે કહ્યું તારા જેવા શુરૂ છતાં વાતતે બુલાયજ કેમ ! એમ એ પ્રમાણે કહી બરોબર આડંબર લગાવી (‘હાય જોધાણુ-વાય અબાય’) એટલાજ શબ્દોની ધુન લગાવીને બેઠો, અને જાલમસીંહ બાણુમાં સ્વસ્થ બેઠો ત્યાં જોધણનાથ તથા અમરકુમાર આવી પહોંચ્યા, અને જોગીને પ્રણામ કર્યા; “હાય જોધાણુ-હાય અબાય” એજ શબ્દો વારંમવાર સીદ્ધના મુખથી નીકળતા જોઈ રાજા તથા કુંવર અચંબો પામ્યા, અને શા માટે આ શબ્દો બોલે છે, તે બણવાની જાણા ઉત્પન્ન થવાથી ચેલારૂપ જાલ-મસીંહને પુછ્યું. ચેલાજી ! આ શુરૂજી શું બોલે છે, તે કંઈ સંભળતું નથી,

જલમસીંહે કહ્યું, હમણી નાંહી જનતે કે ગુરૂને કયા ધુન લગાઈ હે, આપકી ઇચ્છા હોવે તો હમ પુછ દેએ; જોધણનાથે કહ્યું, પુછો તો ખરા, આ ધુન શા જાગત લગાવી છે. કારણ મહાત્મજનોને સંસારની ઉપાધીમાં પડવાની કાંઈ જરૂર હોતી નથી, પરંતુ આતો સંસારી જંજળ જેવું જણાય છે. ચેલાએ કહ્યું, કયા સખળસે. યહ ધુન લગાઈ હોગી વો ખાત ગુરૂસે હાલ સુનાતાહું,

આ પ્રમાણે કહી જલમસીંહે સ્ત્રીરૂપ ધમાને કહ્યું સિદ્ધજી! યહ ધુન કેસી લગાઈ હોગી, વો જનને કે લીયે જોધણનાથ આતુર હે, તો યહ ધુન કે હાલ સુનાઓ. ઓર ઉસકા સખળ દીખાઓ, આપકે કહે સીવાય વો હાલ હમ ક્રીસતરેહસે જાને કે તુમ કયા ધુન લગાતો હો,

ગુરૂપ ધમાએ કહ્યું, ચેલા પરોપકાર કરના વો સખકા કામ હે ઓર અપને યોગી લોકોકું તો તે મુદામહે, પરોપકાર કરનેકા ઉમંગ દીલમે આયા ઓર ઇસ સખળસે યહ ધુન લગાયા, ચેલાએ કહ્યું, કેસે પરોપકાર કરનેકાદીલમે આયા. કે યહ ધુન લગાયા, ગુરૂપ ધમાએ કહ્યું, દેશકું ખાનાર, રાજ્યકા નખખોદ વાળનાર, અને રૈયતકું શોક સમુદ્રમે ડુબવનાર ડાકીની કન્યા ઇસકા પીતાને નીકાલ દીઈ, તે ડાકીની કન્યા યહ રાજ્યસે આઈ. ઉસકી અવધપુરી હોનેકું આઈ હે સ્ત્રીદાઈ કે યોગસે યહ ખબર હમકો પાઈ

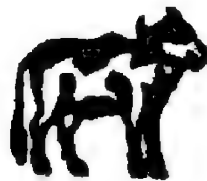
હે. રાજકું ખાયગી, રૈયતકું ખાયગી, રાજ્યકું પાયમાલ બનાયગી; યહ શ્રીકૃષ્ણે હમ પોકાર કર હે રહે, માનના ન માનના રાજાકી મરણ. રાજ્યકા ઓર રૈયતકા બચાવ કરના વો રાજાકા ખાસ ધર્મ છે, રાજ્ય ઓર પ્રજાકું આકૃતસે બચાના વો રાજાકા મુખ્ય કર્મ હે હમને તો સત્ય થા વો સુનાદીયા, હમ જોગીકો કયા શર્મ હે,

રાજકુમાર અમરસી હે કહયું, જોટું જોટું તદન જોટું, શું વીણા ડાકીની ! નીશાની ! સીદ્ધરૂપ ધર્માએ કહયું, નીશાની બોહોકે ઉસકે પેર મે ખપ્પરકા ચિન્હ ત્રિશુળ આજ તક છુપાયા, પરંતું અવધપુરી હોનેસે ખુલ્લા હુવા હે, ઉસ્કા રક્ષતા રાજા ન કરે અને ધર્મ વિરૂદ્ધ વિચરે તો રાજાકી મરણ,

રાજકુંવરે કહયું, વાર ! એ નીશાની બતાવશે. ચેલાએ કહયું, હાં, હાં, ખુશીસે દીખાઈયે, યહ સિદ્ધ માહાત્માકું જુઠ બોલનેકી કયા જરૂર ! નીશાન દેખનેસે ખાત્રી હોગી. જોધાણનાથે કુંવરને કહયું ભાઈ ! એક તો એ સતીનો ઉપકાર વીસરાય તેમ તથી, અને બીજી તરફથી ધર્મને પણ જતો મુકાય તેમ નથી, શું કરવું તેની સમજ પડતી નથી, નીશાન સાથે ખુલાસો મળે, તો પ્રજાનું અને રાજ્યનું રક્ષણ કરવું તે રાજાનો ધર્મ છે, અને તે ધર્મના

આટે નહીં આવતાં ખાત્રીમાં નીશાનની વાત મળેતો સીદ્ધ કહે તેમ વર્તવું તે તમારું કર્મ છે, માટે ખુશી થઈ ખુલાસો આપો, એને આ શરીર પર આવેલી ધર્મની આકૃતને કાપો,

રાજકુમારે કહ્યું કડીઆરામાંથી રાજ્યકુમાર, બનાવનાર. પીતા પુત્રને મીલાવનાર તે સુંદરી તેવી હોયજ નહીં, જોધાણનાથે કહ્યું, વાર કદાપી સીદ્ધનું કહેવું ખરું ઠરેતો ! રાજકુમારે કહ્યું, પીતાની આજ્ઞા પાળવી તે મારી ફરજ છે, ધર્મનું રક્ષણ કરવું તે તમારી અરજ છે. સીદ્ધને પુછો કે વખતે તમારું કહેવું સત્ય ઠરે. તો શું કરવું ! શુરૂપ ધમાએ કહ્યું, હમારી પાસે એક પેટી હે વો હમ લેજદેઈગે, ઉસમે બંધ કરકે હમેરી પાસ પહુચાના, શીર હમ ઉમીપે ક્રિયા કરકે જમીનમે ગાડ દેઈગે; સબકો આકૃતસે બચાઈગે જોધાણનાથે કહ્યું બહુ સારૂ ચેલાળ અમારી સાથે આવો, અને તે નીશાની બતાવો. બલમસીંહે કહ્યું, ચલો હમ આતેહે, નીશાન દીખાતે હે, એ પ્રમાણે કહી ચેલાને તેડી જોધાણનાથ તથા રાજકુમાર પોતાના મહેલ તરફ ગયા.

મકરણ ૧૦ મું.

ધર્મ ઢોંગી થઈ ધુતતા લેખ ધરી જગમાંદા
ખાત્રી આ દ્રષ્ટાંતથી જીવો દાખવી ચાંદા.

વીણા ભર ઉંધમાં પોતાના મહેલમાં પડેલી હતી,
ત્યાં દાશી હાથમાં ત્રીશુળનું ચિન્હ લઈને આવી, અને
વીચાર કરવા માંડ્યો; આ હું ઘણું જ ખોટું કરું છું, રાણીના
ભરોસાનો ગેરઉપયોગ કરું છું. પણ નીશાન કરવાથી રાણીનું
કાંઈ બગડતું હોય તો નીશાન ના કરું, પણ આથી કાંઈ
રાણીનું બગડવાનો સંભવ નથી, આતો ખીચારા સિદ્ધનું કામ
થાય છે, આપેલું વચન પળાય છે; રાણીખાને બાપ્પા પછી
મારો વાંક જણાવીશ, અને ક્ષમા માગીશ, માટે હાલ તો
નીશાન કરવું જ, એવો નિશ્ચય કરી ડાખા પગ ઉપર તે
નીશાન છાપીને ચાલી ગઈ, તેને ખીચારીને થોડી જ બખર
હતી, કે એ ઠગ ગુરૂ ચેલાનું કાવતરું છે, રાણીને દુઃખી
કરવાનું બાહાર છે.

દાસીના ગયા બાદ જોધાણનાથ, અમરકુમાર, તથા
બલમસીંહ ચેલારૂપે આવી પહોંચ્યા ચેલાએ કહ્યું ક્યું
દીખાઉં? કુંવરે કહ્યું સખુર! અરે ભગવાન ન નીકળે તો
કેવું સારું? મારી કંગાલ દશા દૂર કરનાર સુંદરીનો ભાગ

કરવો પડશે ! નવી પ્રભુની ઇચ્છા, એ પ્રમાણે પશ્ચાતાપ કરવા માંડયો.

ચેલાએ કહ્યું, ક્યું કીતની ડેર હે ! હમકુંડેરલગતી હે, ના મરણ હોવે તો તુમેરી મોજ, હમ જાતે હે રાજ-કુમારે કહ્યું ના મહારાજ ! બતાવો ? ચેલાએ પગેથી સાડીનો છેડોઉંચો કરી ત્રીશુળનું નીશાન, કે જે દાસીએ તુરત નુંજ છાપેલું હતું તે બતાવ્યું, કહ્યું દેખો ! દેખો ! દેખો !

રાજકુમારે મોટી હાથ મારી, અને ચેલાને પેટી મોકલવાનું કહી રજા આપી. ચેલાના ગયા પછી તેણે પશ્ચાતાપ કરવા માંડ્યો, ત્યાં વીણા જાગી ઉઠી, અને રાજકુમારને વિમાસણમાં પડેલો જોઈ કહ્યું નાથ ! આમ આટલા બધા દીલગીર શામાટે ! શું આ દાસીનો કાંઈ અપરાધ થયો છે ? તેમ હોય તો નાથ ક્ષમા કરો, અને દિલગીરી પરહરો,

વીણા—

ગાયન

(સખીરી! મોહનમંત્રની તાન) એ રાહ

પીયુષ ! મુખે મધુર હાસ્ય

ગયું ક્યાં આજે ઉડી ખાસ !—પીયુષ

ધરી ઉર શું રીસને, ખોયો મુગ ઉભશ

વાંક આવે અબળા વીશે, ડગલે ડગલે વાસ—ગયું

ક્ષમાવંત છે નાથજી તમે ઉર ઉઠાસ !

બહાલા બહાલની ખ્યાસ, નથી અવરકો આશ,
નાથ ન કરો નીરાશ-ગયું

રાખો હઠીલાળ હઠ, જળરો જુલમ ન કીજીએ
મુખે મધુર જે હાશ્ય, નાથ મારૂં તે તો મુને દીજીએ
બોલો મધુર મુખ બોલ, બહાલે દાસીપર રીઝીએ
ગમે તેવીં પણ નાથ છું તમારી
હાશ્ય કરો શાન્તિ ધરો, ને ચિંતા હરે.-રાખો

માટે નાથ ! જે કરવું હોય, તે સુખેથી કરો, આ
કાયા અને તેની અંદર રહેલો આત્મા તે સૌ તમારુંજ છે.
તેના તમોજ મુખતીઆર છે, માટે તેવું દિલ ચ્હાય તે કરો,
પણ તમારૂં મધુર મંદ મંદ હસવું તે તો મારૂંજ છે, માટે
તે મને આપો. બોલો ! બોલો ! નાથ બોલો ? રાજકુમારે
કહ્યું, બોળવા બેઠેલો શું બોલું; વીણાએ કહ્યું, નાથ !
આટલી તુચ્છ માગણીનો પણ સ્વીકાર કરી શકતા નથી !
જૂવેં સાંભળે.

ગાયન

અજબ છે પ્રેમ હું ખ્યાસી
હૃદય ઈચ્છે સાચોએ-અજબ
રૂપ રઢીયાળુ રાજવી, દેવાંશી અવતાર
મધુર હસવું મનવરયુ, અન્ય ન આહુ લગાર

વહાવને નવ ચહુ જરી, પરવા નહીં તલભારં
 મહેલ અટારી માળીઆં, ઇચ્છુ નહીં ભરથાર
 માયુ ન ઝાંઝર ઝુમણાં, દે નહીં નાણું નાથ
 માયુ એટલું નાથજી હસી બોલો મુજ સાથ
 તબ્યાં મેં મુખ રાજતણાં, રહી હું ભરસે ભાવી
 નમ્રીખમાં બે હતુ મારા, તોં સર્વે મળ્યું આવી
 નીકળ્યા રાજ મુખરાસી.....અજળ

માટે નાથ ! જરા હસીને આ દાસીનો સંતાપ દૂર
 કરો. બોલો ? બોલો ! નાથ ! જરા બોલો ! શું તમને જરા
 પણ દયા આવતી નથી ! કઠીઆરાએ મનમાં પ્રશ્નાતાપ સાથે
 પોતાના મનનેજ કહ્યું “ગાયનું ગળું કાપનાર હું કસાર્ધ
 ને તે દયા શાની ? ” વીણાએ કહ્યું નાથ ! આપની ઉદા-
 સીનું કારણ જણાવા કૃપા કરશો ? રાજકુમારે કહ્યું, સુંદરી
 તે વાત તમો પુછશો નહીં, તે શીવાય જે કહેવું હોય તે
 મુખેથી કહે.

આ પ્રમાણે વાત ચાલે છે ત્યાં મહાત્મા ધમાલાઈની
 મોકલેલો પેટી સેવકદ્વારા આવી પહોંતી; સેવકે કહ્યું, મહા-
 રાજ પેટી આવી છે. રાજકુમારે કહ્યું તે અહીયાં મુકી
 તમે બહાર જાઓ; રાજકુમારનો હુકમ અતીજ સેવકપેટી

મુકી આદ્યો ગયો; સેવક ગયો, ત્યાં વીણાએ પુછ્યું, નાથ!
આ પેટી શાની ?

રાજકુમારે કહ્યું, સુંદરી ! મારા મનની ઉદાશીની
અને આ પેટીની વાત શીવાયની વાતો વીચારો, અને આ
પેટીમાં પધારો; અન્ય વાત પુછતાં નહીં. વીણાએ કહ્યું,
ઝોહો ! એજ મારા નાથની ઉદાશીનું કારણ ? અરે એ
પેટીમાંતો કું, પરંતુ ભડભડ ભયાનક આગમાં, દવ
દવા કરતા દુરંધર દાવાનળમાં, અને ચારે કાંઠે વેહેતા
પાણીના પુરમાં પ્રવેશ કરવાની પતી આજ્ઞા આપે, તો દાસી
તૈયાર છે; તો પછી આ પેટીના શાભાર છે ? નાથ ?
નાથ ! આપ હસીને આજ્ઞા આપો, અને આ દાસીનો
હર્ષ વધારો, રાજકુમારે કહ્યું, સુંદરી જોલવું રહેવા દઇને
પેટીમાં પધારો, પતીની આજ્ઞાને માન આપનાર સતીએ
પેટીમાં પ્રવેશ કર્યો. અને કહ્યું, નાથ ! મારૂં તો ગમે
તેમ થાવ, પરંતુ પ્રભુ તમોને બચાવે એવી મારી પ્રભુ
પાસે અંતરની પ્રાર્થના છે.—

વીણા—

ગાયન

(ન રડ તું ઓ હૃદય મારા) એ રાહ

છો આધાર નોધારાના પ્રભુ માણુ છેવટ જાતાં

દિન અબજા હું કોપયા કંથ, વીનંતી છેપ્રાણ લુટાતાં;

ભલે આ પ્રાણ મુજ જાયે, પતી આશા શું લોપાયે ?
 ગાઉ શુભ ગન ખ્યારાના પતી સતી મોક્ષના દાતા-છે.
 રૂધીર વરસે મુશળ ધારા, સાયવજે કાય પીયુ ખ્યારા
 થઈ અળગી હવે તો હું છેવટ પ્રણમું અલગ થાતાં-છે.

વીણા સુંદરી છેવટના પ્રણામ કરી પેટીમાં મૂકી, ત્યાં
 પેટી બંધ કરી અને સેવકો પેટીને ઉપાડી સીદ્ધને ત્યાં
 મુકવા ગયા, પેટી લઈ ગયા બાદ રાજકુમાર ગમગીનીમાં ગી-
 રકતાર બન્યો હાથ ! શુભાવી ! સુકોમળ સુંદરી શુભાવી,
 ઉઘમાં અપછરા આવી, પણ મેં સુરખાએ ન બોલાવી
 કે ન અલાવી. હાલ હું ચિત્ત બ્રમ જેવો બન્યો છું ?
 બનેલા બનાવથી દિલને આરામ નથી. બળતી ચિંતાગિને
 ઠારવાનું ઠામ નથી, વીશ્રામનો મુકામ નથી. વાતનો વીશામો
 એ સુંદરીનો સાથે ગયો, હું નિર્ભાગી એકલો રહ્યો. એ
 પ્રમાણે પશ્ચાતાપના તાપમાં તપી ગએલો રાજકુમાર પીતા
 તરફથી આમંત્રણ આવતાં પીતા પાસે ગયો, પરંતુ તેનું
 પ્રેમી હૃદય તો પ્રેમની પુતળી વીણા સુંદરીની પાછળજ
 ચાલ્યું ગયું, એટલે કે પ્રેમ એ શબ્દ તેના અંતરમાંથી
 સદાને માટે નાબુદજ થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

સ્વાસ્થ આ સંસારમાં જગે જગે દેખાય
સમજે સજ્જન મન થકી પાછળથી પસ્તાય.
મો પોતાના ઉતારામાં વીચાર નાવ મળમાં શું
થાયો હતો, અને જલમસીંહ ત્યાં હાજર નહોતો
ધમે વીચાર્યું ચાલે. આજ ઠીકજ થયું, વીણાને
ડાકીની ઠરાવી, અને આપણી બાજુ ફાવી, અ-
ત્યારે સંતઠાત જલમસીંહ લાઇ પણ નથી,
માટે જો અત્યારે રાજમહેલમાં મોકલેલી પેટી વીણાસહ આવે
તો વીણાને લઇ પસાર; વેલીની બાબતમાં હરામી જલમસીંહ
મને બતાવ્યો હતો તો વીણાની બાબતમાં હું ફસાવું; પણ
પાપી જલમસીંહના આવતાં પહેલાં પેટી આવી જાય, તો તો
ઠીક; અરે પેલા રાજસેવકો પેટી લઇનેજ આવતા જણાય છેને !

રાજ સેવકોને આવતા જોઈ ધમો, આડંબર લ-
ગાવી બેસી ગયો, ત્યાં રાજ સેવકો પેટી લઈ આવી પહો-
ચ્યા અને સિદ્ધિ વેશમાં ધમાને પગે લાગ્યા. ધમાએ આ-
શીર્વાદ કહ્યો, ત્યાં સેવકોએ કહ્યું; મહારાજ આ પેટી
લાવ્યા છીએ ધમે કહ્યું, એને અહીંઆં રહેવાદો, સં.
તદાસ આવશે એટલે તેનું ઠેકાણું કરીશું. સેવકોએ કહ્યું.
મહુ સાડ અમો જઈએ છીએ; ધમે કહ્યું મુખેથી જાઓ,

સિદ્ધ મહાત્માની રજા મળતાં શેવકો પેટી સુકી વીઠાય થઈ ગયા, સેવકો ગયા; ત્યાં ધમો પેટી પાસે આબે, અને કહ્યું, સંતકાસ ગયા તો આઘડા ગયા, હવે મને પેટીમાંથી વીણાને કાઢીને લઈને પસાર થવાદે, પસાર ! એ ભલે અહીંનાં લટક્યા રહે; પ્રથમ એણે મને લટકાવ્યો હતો, તો હવે હું એને લટકાવું, અને આ ધમાભાઈને શેઠ ખતલાવું, એતો વારા ફરતી વારો છે, કાલ તમારો તો આવજ અમારો.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી પેટી ઉઘાડી અને વીણાને બહાર કાઢી, વીણા બહાર નીકળી, ત્યાં આ યોગી વેશમાં ધમાને જોઈ અચંબો પામી, અને કહ્યું, હું અહીં ક્યાંથી ! મારા પત્ની ક્યાં ? જોગીરૂપ ધમાએ કહ્યું, તેતો રહ્યા જોધપુરના મહેલમાં વીણાએ આશ્ચર્ય ચક્ષિત થઈ પુછ્યું, ત્યારે મને અહીંનાં લાભ્યું કોણ ! યોગી રૂપ ધમાએ કહ્યું, આ સેવક પોતે વીણાએ કહ્યું શા માટે ? ધમાએ કહ્યું, સિદ્ધી રીતે સાથે આવશો, તો વધલવ લોગવવા અને મોજ માણવા માટે, નહીતો દેશને ખાનાર ડાકીની ઠરાવી જમીનમાં જીવતાં દાટી દેવા માટે.

વીણાએ મનમાં વિચાર કયો, સમજી ! સમજી ! પત્નીના મને નહી જણાવાના વિચાર હવે પુર્ણ સમજી ! તેમની ઉદાસીનું કાણુ પુરે પુરે સમ ઠીક છે જોઈ છું

હવે શું બને છે ! આ પ્રમાણે વિચાર કરી ધમાને પુછ્યું,
વાર ! તમે કોણ છો ! ધમે કહ્યું, દુનીયાની નજરમાં
સિદ્ધ, પણ અપ્રસિદ્ધ; વીણાએ કહ્યું અપ્રસિદ્ધ કોણ !
ધમાએ બનાવટી ઠાકુ કાઢીને કહ્યું. કોણ શું હું ધમે !

વીણાએ કહ્યું, ચકોરીને ચંદ્રનો સંયોગ છોડાવનાર
કાળ મુખારા હુઆ ! તને રોમ રોમ કીડા પડશે, અને
સતી અબળાને સતાવામાં સાર નહી કાઢે. ધમે કહ્યું,
પણ સુંદરી મેં તમારું શું બગાડ્યું ? વીણાએ કહ્યું,
બધું. ધમાએ કહ્યું, એટલે ! વીણાએ કહ્યું એટલે શું ?
મેનાને પોપટનો વિયોગ કરાવાય, તેમાં મેનાનું કંઈ જાય !
ચકલીને ચકલાનો વીયોગ પડાવાય તેમાં ચકલીનું કંઈ
જાય ! ધમે કહ્યું કેમ ન જાય ! વિયોગના કારી દુઃખ-
નોજ જખમ થાય.

વીણાએ કહ્યું, તો મને વિયોગ પડાવ્યો, તેમાં
તારા હાથમાં શું આવ્યું ! આવી દુષ્ટ બુદ્ધિ તને કોણે
ખતવી ! ધમાએ કહ્યું પાપી જાલમસીદ્ધિ વીણાએ કહ્યું
એ અભાગીઆનો પણ આમાં હાથ છે કે ! ધમે કહ્યું,
તેના કહેવાથીજ આ યુક્તિ ઉઠાવી, અને તમને દેશને
ખાનાર ડાકણ ઠરાવી, રાજકુમારના હાથેજ પેટીમાં પુરાવી
અને એ પેટી શેવક દ્વારા અહીં આવી.

વીણાએ કહ્યું, પાપીઆ ! એક ભદ્રેનનો ભવ બ-

ગાંડયો, તેથી ન ધરાયો કે પાછો મારા તરફ ધાયો, જો
અભાગીઆ જો ! આં ફાની સંસારમાં લલાઈની કમાઈ
કરીલે, આવાં અઘોર પાપ કર્મ કરી સુખ શું લોગવ્યું,
તે તું બતાવીશ ?

ધમે કહ્યું, કાંઈજ નહીં મા આપઘાત કરી મરી
ગઈ, ખાયડી નાતરે ગઈ. અને ધમાભાઈની છેવટ આવી
દશા થઈ. વીણાએ કહ્યું, લલાલાઈ ! આ લવતો ગગડયો,
પણ પરલવ સુધાર, જેવી મુઠ મારી જાણી, તેવી વાળી
જાણી, પ્રેમી જોડાને વીયોગ કરાવ્યાનો પાપનો પોટલો
ખાંધ્યો, તે પ્રમાણેજ સંયોગ કરાવી તે પાપનો બોજો હલકો
કર; સંસારમાં કાંઈજ નથી, આત્મા મુસાફર સંસાર
અટવીની મુસાફરી કરવા આવ્યો છે. મુસાફરીમાં જે કમા-
વાનું છે તેની કમાઈ કર, નાહકના પાપ ના પોટલો નહીં
ભર. જોખન સાંભળ

ગાયન—ભજન.

સંસાર મુસાફરી આવ્યો, પંથી મુસાફર પ્રાણી
વસમી છે વાટયું ભુંડા, ચિત્તમાં લેતું જાણી—પંથી
દુરદેશ જાવુ રહ્યું, જો તું વિચારી પ્રાણી,
જાવું જરૂર તારે, નકકી લે જાણી—પંથી—સંસાર
સગાંને સંબંધી તારાં, તે સૌ રહેવાનાં ન્યારાં,
સંગે ન આવે કોઈ, મીથ્યા લેખાની—પંથી—મુસાફર

ભર વલદધી અસાર છે, સંસાર તોફાની ખરે !
 અંપલાબ્યું કાયા નાવ, કંઈ વીચાર, પ્રાણી ઉર અરે
 ધારીને સત્ય મુકાન, હલેસુ નીતીનું હાથે ધરે
 અસત્ય અનીની ત્રોડતાં શઢ, નિશ્ચે ભવસાગર તરે
 ભાતુ ભજન ભગવાન, સંગે રાખ્ય પ્રાણી
 તો તો ન આવે પ્રાણી, અંતે કાંઈ હાની--પંથી--સંસાર

માટે માન લલાભાર્મ માન, અસત્ય અને અનિતી
 કાઢતાં ભવસાગર સુખરૂપ તરીશ. હરીશ્વરે પુત્ર ને પત્ની
 વેચ્યાં, અને પછી પોતે પણ ઢેડને ઘેર વેચાણું, તે એક
 સત્યનેજ ખાતર શેઠ સગાળશાએ પોતાના પુત્ર કેલેયાનું
 માંથુ ખાંડી અતીત માટે રસોઈ બનાવી, તે એક ટેકનેજ
 ખાતર, કર્ણુરાજાએ મરતાં મરતાં દાંત ત્રોડી ભગવાનને
 રેખોનું દાન આપ્યું તે પણ ટેકનેજ માટે, લલાભાઈ એવો
 સાચો ટેક મુકી આવા પાપી કર્મ કરે છે, તો પરભવ શું
 ગતી થશે, તેનો કાંઈ વીચાર કર્યો !

ધમે કહ્યું, ના આ ભવમાં તો આ દશાભોગવું
 છું, પણ પરભવમાં મારૂં શું થશે; તે સમજાતુ નથી. આ
 પાપી કાયાથી અનેક પાપ કર્મ થયાં છે, અને કરૂં છું
 ધીક્કાર છે મને, કે મેં પાપ કર્મમાં પાશુ વાળી જોયું
 નથી. હરામી જાલમડાની-શીખાવણીથી વેલીનો ભવ બગા-
 ઢ્યો, અને તમારો પણ બગાડવા ધાર્યો, પણ તેમાં હથેરની

ગ્રામ કૃપાથી, અને તમારાં વચનોથી બચી ગયો છું, બહેન વિણા ? આજથી તમે મારી ધર્મની બહેન છો, ને હું તમારો ધર્મનો ભાઈ છું,

‘વીણાએ કહ્યું, શાખાશ છે વીરા ? આ પ્રમાણે કહેથી વર્તીશ, તો ઇશ્વર તારો નીધિબાન થશે, અને પરભવ સુધરશે. ધમે કહ્યું, બહેન ! પેલા પાપીને તો પુરી સજાએ પહોંચાડવાની જરૂર છે, કારણ મને અને તમને નડતામાં તે પાપીઓ પાછો પડ્યો નથી, વીણાએ કહ્યું, તારુંકહેવું સત્ય છે, પણ ટેવીરીતે કબજો કરવો ? ધમે કહ્યું, તે કબજો થાય એવી કોઈ યુક્તિ શોધી કાઢો.

વીણાએ કહ્યું, હા ? હા ! ઠીક યુક્તિ યાદ આવી છે, આ પેટીમાં વાંદરા પુરો અને આપણે બાબુમાં છુપાઈને તમાસો બેસા કરો. કારણ પાપીયાનું ચિત્ત પેટીમાંજ હશે, માટેજ આવતાની સાથે પેટી ઉઘાડશે ત્યાં પેટીમાં પુરવાથી ખીજવાઈ ગયેલાં વાંદરાં તેને હાલહવાલકરશે, અને પાછળથી તું જઈ કહેજે કે વીણા ક્યાં છે ! તે કહેશે કે વીણા નથી પણ વાંદરાં હતાં; તો તારે કહેવું કે પેટીમાંજ સંતાડી હશે એમ કહી તેને પેટીમાં પેસાડવા યુક્તિ કરવી, પછી પેટી બંધ કરી રાજકુમાર પાસે લઈ જવી, અને તેનો ન્યાય રાજકુંવર હસ્તક કરાવવો,

આ યુક્તિ ધમાને ખસાઈ પડી, અને પેટીમાં વાંદરાં

પુરી ધર્મો અને વેલી બાબુમાં સંતોષ બેઠાં; તેઓ બાબુમાં હુપાઈ બેઠાં, ત્યાં જલમસીંહ આવી પહોંચ્યો, અને પેટી ભેંઈ ખુશી થયો, અને બાબુમાં ધમાને નહીં જોવાથી કહ્યું સીંદ્ર ક્યાંક ગયા હાગે છે; બાબુ જોતાં સિંદ્ર નહીં જોવાથી કહ્યું સિંદ્ર ગયા તો આઘડા ગયા, પેટીમાંથી પ્રીયાને લઈને પસાર થવા દે પસાર.

બીજાને પેટીમાંથી કાઢી લઈને નાશી જવાના વીચારથી તે પેટી પાસે ગયો, અને કહેવા માંડ્યું. હે? મનમેહની ! હે મોહની ! પ્રાણ પ્રીયા ? આવ આવ એકદમ ભેટી લે. એ પ્રમાણે કહી પેટી ઉઘાડી, ત્યાં પેટીમાં પુરાવાથી ખીજવાએલાં વાંદરાં તેને વળગ્યાં, અને તેનાં કપડાં વીખેરી ફાડી નાંખી તેને ઉઝરડા ભરવાની સાથે હાલ હવાલ કર્યો.

વાંદરાં ગયાં, ત્યાં જલમસીંહ સ્વસ્થ થયો, અને વિચારમાં પડ્યો; ત્યાં ધર્મો હુપાઈને આ ખીના જોતો હતો તે તેની પાસે આવ્યો. પાસે આવી જલમસીંહને કહ્યું, પ્રીયા ક્યાં ! જલમસીંહે કહ્યું, અહીં તો પ્રીયાએ નથી ને બીજાએ નથી, પેટીમાંથી તો મોટાં યુદ્ધ નીકળ્યાં યુદ્ધ. આ જો હાલ હવાલ કર્યો છે તે, ધર્મે કહ્યું, જોળખું છું જલમસીંહલાઈ જોળખું છું; વેલીની બાબતમાં છેતર્યો હતો, તેમ આમાં પણ છેતરવો ધાર્યો હશે કેમ ! વારે વારે છેતરાવાનો નથી, તે નક્કી સમજજો જલમસીંહલાઈ.

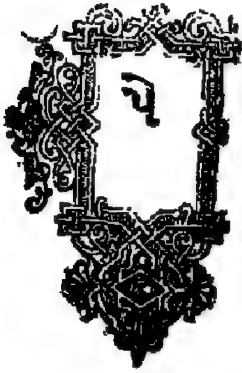
જલમસીંહે કહ્યું. ભાઈ ! તને કોણ છેતરે છે. તારા સોગન ખાઈને કહું છું કે પેટીમાં પ્રિયાને બદલે મેટાં ખુદ હતાં, ધમાભાઈ ચાલ બતાવું, કહી પેટી પાસે ગયા, અને વાંદરાંની હગાર બતાવી કહ્યું, જો આ વાંદરાંની હગાર, હવે ખાત્રી થઈ, ધમે કહ્યું, પેટીના પડદામાં સંતાડી હશે, અને મને બનાવે છે, પણ એમ બનવાનો નથી સમજ્યો ! અંદર પેસી પેલો પડદો ઉંચો કરી બતાવ્ય તો ખાત્રી થાય.

ધમાની ખાત્રી કરાવા જલમસીંહ પેટીમાં ઉતર્યો, અને પડદો ઉંચો કરવા નીચો નમ્યો, જલમસીંહ નીચે નમ્યો, ત્યાં ધમે પેટી ખંધ કરી સાંકળ દઈ દીધી, અને જલમસીંહને પેટીમાં સપડાવ્યો જલમસીંહને પેટીમાં ખંધ કર્યો, ત્યાં અંદરથી ખુમો પાડવા માંડી, કે ધમા ઉઘાડ ! ધમે કહ્યું, હું નહીં ઉઘાડું, પણ જોધાણનાથ ઉઘાડશે માટે હાલતો પેટીમાં બેઠા બેઠા ઇશ્વરનું ભજન કરો, જેથી પાપનો ભાર હલકો થાય.

જલમસીંહને સપડાવ્યો, ત્યાં વીણા જે બાજુમાં હતી તે ધમા પાસે આવી. એને કહ્યું. જહેન ! તેં ઘણી સારી સુક્તિ બતાવી, જેથી પાપીને દીધો સપડાવી, હવે આ પેટીને શું કરવી ! વીણાએ કહ્યું, ચાલો રાજકુમાર પાસે લઈ જઈએ, અને રાજકુમારનો સંદેહ ટાળીએ. ધમે કહ્યું, બહુ સારું જહેન ચાલો એવો નિશ્ચય કરી વીણાએ

જોગણનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું અને ધર્મો અને વીણા અને
જોગી વેશમાં પેટીને લાઇ દરબાર ગઢ તરફ ગયાં

પ્રકરણ ૧૨ મું.

જળથી જેવો મીનનો દીપક જેમ પતંગ
સારસ જોડી વીણ મરે અજબ પ્રેમનો રંગ

ટીને વિદાય કરી, અમરકુમાર ગમગીનીમાં
ગિરફતાર બનેલો પોતાના એરાંત આ-
વાસમાં વીચારના વમનમાં ગુંથાયેલો
બેઠો હતો. મન સાથે વીચાર એ કરતો
હતો, કે, વાહ પ્રભુ ! તારી લીલા અ-
જબ છે. શું વીણા ડાકીની ના ના તેમ

તો હોયજ નહી, અરે પણ ત્રીશુળનું નીશાન શેનું ?
મનને કોઈ રીતની ખાત્રી મળતી નથી. મન વીચાર
વમનમાં ગુંથાયું છે, કડીઆરાની આ સ્થિતી કરનાર વીણા
ડાકીની હો કે દેવી હો, પણ આ અભાગીને તો દેવીજ
હતી. શું સિદ્ધની સિદ્ધિ ખાટી ! નાના તેતો બનેજ કેમ ?
સિદ્ધને શું સ્વાર્થ હતો કે ખોટું કહે, આનું અર્થ તાત્પર્ય
સમજાતું નથી.

આ પ્રમાણે વીચારના વમનમાં ગુંથાયેલો મન સાથે
વીચાર માળાના મણકામાં ગુંથાયેલો હતો, ત્યાં પેલી હાથી

કે જેણે ત્રીશુળનું નીશાન છાપ્યું હતું તે આવી, ને વીણાને નહીં જોતાં કુંવરને પુછ્યું, કે વીણા બા ક્યાં ? હાસીના પુછવાથી રાજકુમારનો વીચાર માળાનો મણકો તુટી ગયો, અને હાસી સામે જોઈને કહ્યું તારે શું કામ છે ?

હાસીએ કહ્યું, મારે તેમની પાસે એક માણી માગવાની છે, રાજકુમારે કહ્યું, શી બાબતની ! હાસીએ કહ્યું, એક ચોગીને સાધનામાં સતી સ્ત્રીના યગે ત્રીશુળના નીશાનની જરૂર હતી તેથી વીણા બા નિંદ્રાધિન હતાં, ત્યાં મેં તેમના યગે ત્રીશુળનું નીશાન છાપ્યું હતું, તે બાબતની માણી માગવાની હતી.

હાસીની આ વાત સાંભળી કુમારે નિસ્વાસ નાંખ્યો, અને કહ્યું, હાય હાય ! તેં તેનું નખખોડ કાઢ્યું છે. જા એકદમ પીતાણ પાસે જા, અને આ હકીકતથી વાકેફ કરજાતને દેસાવનાર એ પાપી જોગીઓ, સ્વાસ્થી સિધ્ધો, અને લુહાવામાં નાખનાર ભમટાઓનું સહંતરને માટે સત્યાનાશ કેમ જતું નહીં હોય, હાયરે વીણા સુંદરી ! આ પ્રમાણે બોલે છે ત્યાં નેપથ્યમાંથી નીચે પ્રમાણે અવાજ થયો.

તુળસી આ સંસારમાં, ભાત ભાત કે લોક
મિછયા વિણ નહીં માનીએ, શાસ્ત્રવાણી રોક.

ઉપરથી સાખી સાંભળી ત્યાં રાજકુમાર એકદમ
ઝોક્યો, અને સેવકને બોલાવી પુછ્યું કે જોતો કેણુ છે

સેવકે કહ્યું, જોતો એક યુદ્ધો બાવો તેની છોકરી સહ લીલા
માગવા આવ્યો છે તે ગાય છે. યુદ્ધ બાવાનું નામ સાંભળ્યું
ત્યાં કહ્યું જોવાં લેખધારી સાધુડાંને તોં દેખો ત્યાંથી કાર
કરવાં જોઈએ. હુનિયાનું સદંતરને માટે સત્યાનાશ કાઢનાર
એ વેશ ધારી સાધુડાજ છે. એ પ્રમાણે સેવક સાથે વાત
કરે છે ત્યાં પાછો નેપથ્યમાંથી ફરીથી અવાજ આવ્યો,

દાઝેલા જીવ દુધથી શીઘ્ર તરછોડે છાશ

સાહસથી સુખ સૌ જશે વળશે સત્યાનાશ.

આ પ્રમાણે બોલતી વીણા સુંદરી જોગી વેશમાં
મહેલમાં રાજકુમાર પાસે આવીને ઉભી. જોગણ વેશમાં
વીણાને જોઈ રાજકુવરના દીલમાં પ્રેમી અંકુરો ઉત્પન્ન થયા,
અને તે જોગણ પાસે આવીને ઉભો અને કહ્યું, તમે કોણ
છો ! ક્યાં રહો ? અને આટલી નાની ઉમ્મરમાં જોગ
લેવાનું કારણ શું તે જણાવશો !

જોગી વેશમાં વીણાએ કહ્યું, ભલા પ્રાણી ? વો
ક્યા પુછતે હો હમ કોન હે વો હમ ખુદ નાંહી જાણતે
હં તો તુમેરેકું કીસતરેહ કહેવે કે હમ વોહિ. આર હમેરા
રહેનેકા પુછતે હો, તો હમ સારી દુનીયામે રહેતે સખખ
આજ ઇધર તો કલ દુસરી જગેપે, હમેરા સ્થાન એક નહી
કે તુમેરેકુ હમ દીખલા શકે; આર છોટી ઉમ્મરમે જોગ
લેનેકા કારણ ક્યા વો સુને,

જુઠા સ્વપ્ના વત્ત સંસાર માયાકા શીર જુઠા માર
 અલખ લજી હોના લવપાર ઉસીલીયે. ફીયા લેખ સ્વીકાર
 વીણાએ કહયું, માટેજલેખ ધારણ કરી સંસાર છોડ
 દીયાહે. રાજકુવરે કહયું શું સંસારમાં રહીને અલખ લખતા
 નથી, કે જોગી થવું, સગા સંગીને તજવાં, અને તેમની
 હાય લેવી વીણાએ કહયું,

કીસકી જેટી કીસીકા બાપ, જીવ અકેલાહી આપો આપ,
 સ્વારથકે સખ જાનો તાપ, માયામેં મત ખા ભુલ થાપ.
 વીણાએ કહયું, સખ સ્વાર્થકી જાલહે, સ્વપ્નવત્ત
 આલપંપાલહે. વોહ ફાની સંસારમે કળ આયા કળ જાનેકા
 ઈસકી કીસીકુ ખબર નહી, ઈસલીયે જીવકે લીયે જો કામ
 કરનેકા ઊસમે વખત લગાના નાંહી. કલકરના વો આજ
 કરના, આજ કરના વો અજ કરના, ધરમકા કામમે ઢીલ
 નાંહી કરાના વો સત પુરૂષકા ગચન હે.

રાજકુમારે કહયું, તુમેરી સંગમે કેન હે વોતો
 કહો ? વીણાએ કહયું, હમેરા જુઠા બાવા હે; રાજકુમારે
 કહયું શું તમારે જોગી લોહીને પણ બાપ ખરા કે વીણાએ
 કહયું, કહેનેમે તો હે; સંસારકી જુડી સગાઈ મેતો, કહે
 લાતે હે પરંતુ--

જુઠી સગાઈ જુઠા રંગ સ્વારથ માયા જોડી અંગ
 આત્મા જાતાં કાયા બંગ, કેહિન મ્હાવે જીવકે સંગ
 રાજકુમારે કહયું વાડ ! તમેને જોગ લીધે કેટલો

વખત થયો ! વીણાએ કહ્યું, વખતકા પુછતે હો ! જીસી વખત માયાકી જ'નલ છોડ દી, ઉસી વખત અંગમે કંઈની નેડદી, જોર માયાકુ તોડદી. રાજકુમારે કહ્યું, વાર ! સંસાર સુખ અનુભવ્યું છે કે નહીં ! વીણાએ કહ્યું વો કયા પુછતે હો; જુઠે આ સંસાર ઇસમે સુખ કયસા ? કાય મે સુખ હે ! તુમ કીસ ણાતસે સુખ માનતે હો ! પૈસે મે સુખ હે ! ને પૈસે મે સુખ હોતા, તો તવંગર લોક હાય હાય કરકે કેસે મરતે ! ને ગરીબાઈમે સુખ હોતા, તો ગરીબ પેર ઘસતે કેસે મરતે ! ને પ્રેમમે સુખ હોતા, તો પ્રેમી પ્રેમમે કેસે મરતા ? સંતોષ સમાન સુખ કીસીમે નહી, પન વો હે કીધર ! હમ તો ચહુ જોગી વેસમે કાયાકો કષ્ટ દેકર અલખકો સ્મરને મે હી સુખ માનતેહે.

રાજકુમારે કહ્યું, મારી ઇચ્છા પણ તમારો જોધ સાંભળી જોગી થઈ જવાનો થયો છે; વીણાએ કહ્યું, તુમે રેકું દુઃખ કયા હે, કે જોગ લીયે ચહા તે હો ! રાજકુમારે કહ્યું, દુઃખનું શું પુછોછો ? મેં અભાગીઆએ એક ઘોર પાપ કર્મ કર્યું છે, અને તે પણ સ્ત્રી હત્યાનું.

વીણાએ આશ્ચર્ય ચકિત થઈ કહ્યું, કયા સ્ત્રી હત્યાકા પ્રાશ્નીત કીયા હે ! નહીં ચાહીએ, નહીં ચાહીએ, સ્ત્રી હત્યા કરને બાલેકા ઘરકી બીક્ષા નહીં ચાહીએ; એ પ્રમાણે કહી વીણાએ સાલવા માંડ્યું, ત્યાં રાજકુમારે વીણાનો હાથ પક-

ડયો, વીણાનો હાથ પકડયો ત્યાં વીણાએ કહ્યું, રાજકુમાર !
વેા કયા કરતે હો !

વીણા—

અલયાત

ખીચારકે કુચ દીલમે મેરા હાથ છોડદો
મંસારી હોજી આપ અન્યસે પ્રીતી ભેડદો
હમહે ભેગી ફકકડ બોલો હમસે કામ કયા
ભેગીશુંકુ પકડનેસે કહો આરામ કયા
હેરાન કયું કરો હમે બનકે બેવફા
આયગા બાબા હમેરા હોબેગા ખદા,

વીણાએ કહ્યું, રાજકુમાર ! મેરા હાથ છોડો, મેરે
બાબા આયગા, તો ખદા હોગા. રાજકુમારે કહ્યું, શું
તમારે પણ તમારા બાબાની ખીક રાખવી પડે છે કે !
વીણાએ કહ્યું, કયું ન રખે, દુનિયાદારી મેતો રખનીજ
આહીએ. રાજકુમારે કહ્યું, તમારે ભેગીને દુનીયાદારી કેવી !
વીણાએ કહ્યું, દુનિયામે રહેવે તો દુનિયાદારી કેસે તજે,
માયાસે છુટે વેા, દુનીયાસે છુટે નાહી, દુનિયા કબ છુટેગી
કે યા દેહેમેસે આત્મા ચલા બાયગા, યા દેહ છુટેગી તબ
દુનિયા છુટેગી; એાર દુનિયામે રહે તો દુનિયાદારીમે રહેના
આહીએ. અબ મેરા હાથ છોડદો, કોઈ દેખેગા તો કયા
ખીચાર કરેગા ! રાજકુમારે કહ્યું, મારા મનનું સમાધાન
કયા શીવાય કાપી છોડનાર નથી. વીણાએ કહ્યું, જરા સુનો !

વીણા—કુમાર— ગાયન

અવગ હો કુંવર મેરે અંગસે

હમ સ્મરતે હે નાથ

અલગ હો

બન જંગલકે બાસી હમેરે

હે હમ જોગીયો હે બાલ

કુમાર—હમે છીએ પ્રભાપાળ

વીણા—અલગ હો કુંવર મેરે અંગસે

દેખે પ્રભાક પાળ તુમેરે

નહી પીછાને મૈત્રી રંગ

મેમળ બાળા બીચારીકે

હાલે રંગ મેધ ભંગ

અલગ૦

બંદેમ બીરી ગયા અંગમેરે

હીયા છોડ ઈસકે સંગ

કુમાર—હાથરેશુઆંયું રત્ન હાથથી

ધરમ કષ્ટ સીર પ્રસંગ

વીણા—.....અલગ૦

વીણાએ કહ્યું ! કુંવરજી ! અબ મુજે છોડડો; રાજ-
કુમારે કહ્યું, પ્રથમ મને સી હત્યાથી છોડાવો, પછી મુજેથી
જાઓ. વીણાએ કહ્યું, સી હત્યા કરનેવાલા કેમ તરેહસે
છુટ સકેતા નહી; રાજકુમારે કહ્યું, તો તમારી સાથે રાજે,
અલખ સમસીસ, અને હાથ સાગર તરીકે વીણાએ કહ્યું.

બાહકે જીવ કચું કરતેહો, હેરાન કરતેહો; રાજકુમારે કહ્યું,
આહાય તે થાય પરંતુ સ્ત્રી હત્યાથી છોડાઓ, નહાતો સાથે
રાખવા કબુલ થાઓ, તે સીવાય કદી છોડનાર નથી.

વીણાએ કહ્યું, હાં ! હાં ! અબ મુજે યાદ આયા,
હમેરે બાવાજીકી પાસ મંદર હય, સાક્ષાત દેહધારી સાલી.
ગરામ અંદર હય, વો તુમે સ્ત્રી હત્યાકા પ્રાશ્નીત સુનાયગા
સ્ત્રી હત્યાસે છુડાયગા, રાજકુમારે કહ્યું, તો તમારા બાવાને
બોલાવો, તે સ્ત્રી હત્યાનું પ્રાશ્નીત સંભળાવો, રાજકુમારે
કહ્યું, ત્યાં વીણાએ (ધમાને) ખુમ પાડી, બાબા ઈધર
આઓ, ઝોર ચો રાજકુમારકુ સ્ત્રી હત્યાકા પ્રાશ્નીત સુનાઓ.

ધમે, રાજકુમાર પાસે આવ્યો, અને કહ્યું, બેટા
સાલંગરામકા મંદર અંદર લાતા હું, ઝોર રાજકુમારકુ આ
હત્યાકા પ્રાશ્નીત સુનાતાહું. વીણાએ કહ્યું, બા બા ! મેં
બાબુમેં જાતીહું, અલી આતી હું. તુમ સાલંગરામકા
મંદીર લાઓ ઝોર રાજકુમારકુ સ્ત્રી હત્યાકા પ્રાશ્નીત સુનાઓ.

ધમાએ ઉપર પ્રમાણે કહી વીણા પોતાનો જોગણ
વેશ દુર કરી પોતાનો પોશાક બદલવા બાબુમાં ગઈ. ત્યાં
ધમાએ કહ્યું રાજકુમાર ! જરા આઈએ, મંદરકો હાથ
લગાઈએ, રાજકુમારે તથા ધમાએ બંને જણાએ મળી પેલી
પેટી કેનેમાં બલમસીંહને સપડાવ્યો હતો તે મહેલમાં આણી.

પેટીને જોઈ રાજકુમાર અચંબો પામ્યો, અને કહ્યું,

અરે ! એતો એજ પેટી ઘોળારી પેટી ? ધમાએ કહ્યું,
 અરે પેટી બેટી કાયકી ! વોતો સાલ્દીંગરામકા મંદર હય,
 સાક્ષાત દેહધારી સાલ્દીંગરામ અંદર હય, રાજકુમારે કહ્યું,
 બહુ સારુ બુઢા બાવાજી ? હવે સ્ત્રી હત્યાનું પ્રાશ્નીત સુણાવો
 સ્ત્રી હત્યાથી છોડાવો ધમાએ કહ્યું, રાજકુમાર ! જો આ
 સાલ્દીંગરામ બોલેગા. વોહી કરના પડેગા; રાજકુમારે કહ્યું,
 જે કહેશે તે કરવા તૈયાર છું; ધમાએ કહ્યું, તો આપ
 શરીરપે શસ્ત્રો ધારન કરકે તૈયાર બનો, બાદ સ્ત્રી હત્યાકા
 પ્રાશ્નીતસુનો, રાજકુમારે કહ્યું, શસ્ત્ર ધારણ કરવાની
 જરૂર શી છે !

ધમે કહ્યું આપ ક્ષત્રી હો, ઉસીલીયે કરના ચાહીએ;
 આપ આપકા ધર્માનુસાર તૈયાર હોનેકા નહી, બહાલ સાલ્દી-
 ગરામ તુમેરેકુ સ્ત્રી હત્યાકા પ્રાશ્નીત સુનાનેકા નહી. ધમાની
 આ વાત સાંભળી રાજકુમાર શસ્ત્રો સજી સજ થઈ પેટી પાસે
 ઉભો રહયો, ત્યાં ધમે કહ્યું કુવરસાહેબ બરાબર સ્ફુરતીમે
 રહેના અખીમે સાલ્દીંગરામકો બુલાતા હું, જ્યાર સ્ત્રી હત્યાકા
 પ્રાશ્નીત સુનાતા હું,

આ પ્રમાણે રાજકુવર સ્ફુરતી ધરી ઉભો, ત્યાં ધમે
 કહ્યું, સાલ્દીંગરામજી. સો હત્યાકા પ્રાશ્નીત સુનાઓ, બોલો ?
 બોલો ? ધમે બોલી રહયો, ત્યાં પેટીમાંથી બલમસીંદે
 કહ્યું, બોલો, બોલો, રાજકુવર અથાંબો પામ્યો ને કહ્યું.

આશું ! ધમે કહ્યું. કુંવરસાહેબ ? સ્ત્રી હત્યાકા પ્રાશ્નિત
હીખલાતાહું; એ પ્રમાણે કહી પેટી ઉઘાડી ત્યાં જાલમસીંહ
ઉભો થયા, તેને કુંવરના કળજમાં ગરોળર લેવડાવી કહ્યું
હેમો વો સ્ત્રી હત્યાકા પ્રાશ્નિત આપો આપજહે.

રાજકુમાર જાલમસીંહને જોઈ અચંબો પામ્યો, અને
કહ્યું. અરેઆતો એજ ! હરામી સંતદાસ ? બોલ્ય હરામી ?
વીણા ક્યાં ? જાલમસીંહે જાગ્યા તુટ્યા શબ્દોમાં કહ્યું
હમ ઈસકુ જમીનમે દાટને જાતેએ, બહાસે બગ ગઈ. ધમે
કહ્યું. પાપીઆ ? મહોતની છેલ્લી ઘડીએ પહોંચ્યો, હવે
તો કાંઈ સાચુ બોલ; એ પ્રમાણે કહી બનાવટી દાઢી મુછ
ફર કરી રાજકુમારને કહ્યું, કુંવરસાહેબ ! હું 'બુઠો સિંહ
નથી, અને જાલમસીંહનાં દાઢી મુછો બનાવટી હતાં તે
ખેચી કાઢીને કહ્યું. આ સંતનાથ પણ નથી, આ કઠોર
જાલમસીંહ, ને હું ધમલો માણી.

ધમાના આ શબ્દો સાંભળી રાજકુમાર અચંબો
પામ્યો અને કહ્યું, કેણ જાલમસીંહ ? અને ધમલો માણી
ધમે કહ્યું હા હરામીએ મને ચઢાવી વેલીનો ભાવ બગ-
ડાવી છેવટ કંગાઈની બાજુ ચલાવી. વીણા દેશને ખાનારી
દાઢીની છે તેમ જાહેરમાં લાવી છેવટે ઉપાડી જવાની દાનતે
પેટીમાં પુરાવી મંગાવી, હમારી કંગાઈ ગઈ દાવી, અને
વીણા સહ પેટી આવી, પેટી ઉપાડી મેં વીણા પહેનને

બહાર કાઢ્યાં, તેમણે મને બોધનાં વચનો સુણાવ્યાં, ત્યાં મારી મતી ઠેકાણે આવી, ને વીણા બાજે ચુકિત બતાવી, તે ચુકિતથી આ પાપીઆને પેટીમાં દીધો સપડાવી. તમારો બહેમ દુર કરવા પેટી અત્રે લાવી વીણાબાસહ અમે આપની પાસે આવ્યાં.

રાજકુમારે અધિરા થઈને પુછ્યું, વીણા ક્યાં ? ધમાજીે કહ્યું, પ્રથમ આ પાપીને ચોખ્ખ સજા કરો, પછી વીણાબા આવે છે. રાજકુમારે ચાર સીપાઈઓને બેલાવ્યા અને જલમસીંહને બાંધીને ડુંગર ઉપરથી ફેંકી દેવાની સીપાઈઓને આજ્ઞા કરી. આ પ્રમાણે આજ્ઞા થઈ ત્યાં જલમસીંહને સપાઈઓએ પકડ્યો અને આગળ કર્યો; આ પ્રમાણે સજા હકાવાની આવી તેથી છેવટે જલમસીંહ કહ્યું, મુવો મુવો, હાથ હું મુવો, બીજાને નાંખવા જતાં જાતેજ પુર્યો કુવો.

જલમસીંહ—

હુંહો

કરજું તેવું પામવું, જુવો નજર દ્રષ્ટાંત

મુજ સમ પાપી જગ વીશે આમજ આવે અંત

આ પ્રમાણે જલમસીંહને સીપાઈઓ લઈ ગયા, ત્યાં રાજકુમારે કહ્યું, વીણા ક્યાં ? ધમે કહ્યું આવે છે, જરા શાન્તિ રાખો આ પ્રમાણે ધમે કહે છે ત્યાં નેપથ્યમાંથી અવાજ આવ્યો,

વીણા—

ઠંદેમ ટાળ્યો રૂદ્રીયા તણો હૃદય વળ્યું પ્રિત પંથ
સત્ય સહાયક શ્રીહરી હુઃખનો આવ્યો અંત

રાજકુમારે કહ્યું, અરે એતે એજ સ્વર ! નકકી વીણા
સુંદરીનોજ ? આવ આવ વહાલી ! તારા પાપી પતીને ભેટ.
પાછો બીજવાર નેપથ્યયમ્માંથી ઉચ્ચાર થયો.

વીણા—તન તરવર મન છાંયડો શીતળ પ્રેમી નીર
તાપ નીવારી નાથજી ! બેસી પીએ ધરી ધીર

છેટેથી વીણાને આવતી બોધ રાજકુંવર સામે ગયો
અને વીણાને ભેટી પડ્યો. વીણાને રાજકુમાર ભેટયાં, ત્યાં
બંનેની આંખોમાં હર્ષનાં આંસુ આઘ્યાં, રાજકુમારે કહ્યું,
સુંદરી ! હું તમારો અપરાધી છું, માટે મને ક્ષમા કરો.
વીણાએ કહ્યું, નાથ ! એ શું બોલ્યા ! સંસારના રંગ
ઢંગ ન્યારા છે; ફરેબથી મોટા મોટા કસ્યા, તો તમે
કોણ ! ભગવાને પાર્વતીનું રૂપ લઈ ભગ્નાસુરને ભોળવી
માંથે હાથ મુકાવ્યો, પાર્વતીએ ભીલારાણીનું રૂપ લઈ
શંકરને ભરમાવ્યા, તો એવા દેવ દાનવો બુદ્ધ્યા છે, તો
તમેને હુંતો એક પામર પ્રાણી છીએ.

રાજકુમારે કહ્યું, વહાલી ! તને વીતવામાં બાકી
રહી નથી. વીણાએ કહ્યું, નાથ ! જો આ ધમાની બુદ્ધિ
ઠેકાણે આવી નહોત, તો આ વખત આવત નહી, પણ

પ્રભુ કૃપાએ તેની બુદ્ધિ ઠેકાણે આવી, ને આવી આનંદની ઘડી પ્રભુએ બતાવી. રાજકુમારે કહ્યું, પણ તમને હેરાન મેળવનાર તોય હોતોને !

વીણાએ કહ્યું, નાથ ! સંગતથી ભલભલાની બુદ્ધિ બગડે છે તો આતે ઠેકાણુ ! હરામી જાલમડાની સંગે રહેવાથી આની મતી બગડી હતી, પરંતુ બોધ વારીથી તે બીગાડ દુર થયો, તે મતી સ્વચ્છ થઈ; તેને મેં ધર્મનો ભાઈ કહ્યો છે, ને તમારા દરબારમાં યોગ્ય જગ્યાએ દાખલ કરી દેવાનો છે. (ધમાને) ધમા ! હાલતો તું મહેલમાં જા. ધમે કહ્યું, બહુ સારૂ બા જાઉં, એમ કહી બંનેને નમી મહેલમાં ગયો.

ધમો ગયો ત્યાં રાજકુમારે કહ્યું, સુઘડ સુંદરી ? હવે તમારી શું ઈચ્છા છે. જે ઈચ્છા હોય, તે સુખેથી જણાવો. વીણાએ કહ્યું, નાથ ! હુંબતું વાદળ દુર થઈ સુખ સુર્ય ઉદય થયો છે, ખામીમાં ખામી એજ કે આ સર્વ હકીકત મારા પીતાજીને જણાવાની ઈચ્છા છે, જેથી તેઓ હુંપદનો પસ્તાવો કરી પાપ કર્મ ખપાવે.

રાજકુમારે કહ્યું, શું કરવું ! વીણાએ કહ્યું, આપ અત્રેથી એક પત્ર લખો, તેમાં લખવું કે તમારી પુત્રી તમોને મળવા આતુર છે. તેથી પત્ર વાંચી તુરત આ ત-

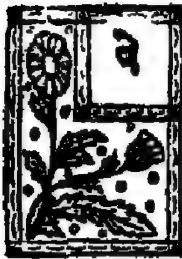
શકે આવવું. તમારો પત્ર વાંચી તેઓ અત્રે તુરત આવશે.
મારું નામ લખતા નહી, ખાંધેભારેજ લખી જણાવવું રાજ-
કુમારે કહ્યું, બહુ સારૂ પ્રીયા, હાલજ પત્ર લખી બોલાવું છું.
આસો મહેલમાં જઈ પત્ર લખી પ્રથમ અનુચરને વીઠાય
કરીએ; એ પ્રમાણે વર્તાવિનોદ કરતુ મેં જોડું મહેલ-
માં ગયું.

મકરણ ૧૩ મું.

છાન્ના નહીં અલીમાન, જગતમાં કૈને જાણે,
રામે રાજ્યો દસ શીશ, અલીમાને પરમાણો.

લીને લઈને તાંતોલખાં ગવડ્યો નાશી ગયો
હતો, તેણે વેલીને નાચનારી બનાવી હતી,
મુળે વેલીને નાચવાનો શોખ હતો તેથી તે
નાચતાં શીખી હતી, એટલે ગવડ્યો વેલીના
નાચવા ઉપર નિર્વાહ ચલાવતો હતો. એમ ફરતાં ફરતાં
તાંતોલખાં તથા વેલી જોધપુર આવી પહોંચ્યાં.

જોધપુર શહેરનો વૈભવ, ગામની બાંધણી વીગેરે જોઈ,
વેલીને મનમાં લાગી આબુ, અને તે ગમગીનીમાં ગીરફતાર
બની. તેણે મન સાથે કહ્યું, વાહ ભગવાન તારી લીલા ! જે
જોધપુરના દરબારમાં રાજ રાણી થઈ માણવું ધાર્યું હતું, તે
જોધપુરમાં નાચનારી તરીકે આવી છું;

આ પ્રમાણે વેલી ગમગીનીમાં ગીરફતાર બનેલી
વીચારમાં ગુંથાએલી હતી, ત્યાં તાંતોલખાંએ કહ્યું, વેલી !
હેજો વો જોધપુરકા દરબાર હે, નાચ બરાબર કરના, સમજ
ગયે. વેલીએ કહ્યું, તાંતોલખાંજી ! જોધપુરના દરબારમાં નાચ-
વામાં મારો પગ નહીં ઉપડે,

તાંતોલખાંએ કહ્યું; ક્યોં ! વેલીએ કહ્યું, જે દરબારમાં મેં રાજરાણી થઈ મહાલવા ધારેલું, તે દરબારમાં નાચનારી થઈને નાચવાનું કામ નહારાથી નહીં બને. તાંતોલખાંએ કહ્યું એના ઉમદા દરબારમેંસે અછા ઇનામ મીલનેકી આગા હે, વો કામ તેરેસે નાહી બને ! વેલીએ કહ્યું, ના નહીં બને. તાંતોલખાંએ કહ્યું, એસે મોખે શુમાયગી છો પ્રીર છોટે રજવાડેસે કયા પાયગી ? મોસમ શુમાયગી, તો પ્રીર કયા ખાયગી ? રાખ કે ધુલ,

વેલીએ કહ્યું, અહાય તેમ હો, પરંતુ આ દરબારમાં તો કદાપીકાળે હું નાચનારી નથી; તાંતોલખાંએ વેલીની હઠ જોઈ વેલી સામે આળુક ઉપાડી. અને જે ચાર ફટકા લગાવી કહ્યું; ક્યોં નહીં નાચેગી કયા ?

વેલીને આળુકના ફટકા પડ્યા, ત્યાં વેલીએ કહ્યું, નાચીશ. તાંતોલખાંએ કહ્યું, યા આળુકમેં ગુન અજબ હે, કાશ્વ કીયા હેં કે, “બુધે જાર બાજરી, બુધે નાર પાધરી; બુધે ટાળું દોહોવા દે. બુધે છોકરં છાનું રહે.” કહેવતાનુસાર આળુક પડ્યા કે કેસી ઠેકાણે આઈ; અલો અબ વો ગાના શરૂ કરો. લીએ ગાવાનું શરૂ કર્યું.

તોરા દાવર દર દર્યા શાહા

વેલીએ ગાવા માંડ્યું ગેસુર ગાયન જોઈ તાંતોલખાંએ આજા પાડ્યા ન કહ્યું, તોરે દાવર દર દર્યા શાહા

યહ બેસુરા ગાયન કાંઠાંસે સીખલાઈ. વોહ ચાહુ ઠરૌ.
 વેલીએ કહયું, કીયું ? તાંતોલખાંએ કહયું. વો કુલ-
 નકી બહારકા ! વેલીએ ગાયન શરૂ કર્યું.

ગાયન.

(ખ્યારે તોરે અંગમે) એ રાહ.

ખ્યારે તોરે ચમનમે કુલનકી બહાર હો,
 ચમનમે બહાર હો, સુમનકી બહાર હો. ખ્યારી૦
 રાજનસે રજી રહો, સાજનસે સજી રહો,
 તાજ તેરે રાજકા, ચાહુ ઓર ખ્યારહો. ખ્યારી૦
 શેઝર

હો સુબારક હમેં અય ખુશીકા દરબાર કીયા
 ખદકકે ખાવીંદને શુભ અવસર વોહ દીયા;
 શાહ દુલહા રહેતા હજી રહો આખાદ બેડી
 ઉસ્કે હાંસીલ હો ખુશી; અલ્હાદિ વિજ્ઞ ત્રોડી-રાજનસે૦
 તાંતોલખાંએ ખુશી થઈ કહયું, હાં ! વોહ ગાના ખાસ
 બેધપુરકે દરબારકે હીયે બનાયે હે, ઓર વોહ ગાનેપે
 અચ્છા ઇનામ દેનેકા હે, સમજ ગયે. અબ અલો દરબારમે
 બાનેકી તૈયારી કરકે દરબારમે બાવે (બય છે.)

રાજા રાયસીંહ ઉપર બેધપુરના રાજકુમારનો પત્ર
 આવી પહોંચ્યો. પુત્રીનો પત્ર વાંચી રાજા રાયસીંહ ખુશી
 થયા, અને રાણીને એક સેવકદ્વારા બોલાવી. રાણી આવી,
 ત્યાં રાજા રાયસીંહે કહયું, આજે ધણે દહાદે પુત્રીએ ચાહ

ક્યાં લાગે છે. એવા અતુલીત રાજવર્ણિવમાં માતા પીતા ક્યાંથી યાદ આવે, આને વળી કેઈ દીશાનો વાયુ વાયો રો કે પત્ર લખ્યો.

રાણીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ ! આજ દીન સુધી મનને ચીંતા હતી, કે પુત્રીને પરણીને ગયેં આજ ત્રણ ત્રણ વરસ થવા આવ્યાં, પણ નહીં ખર કે ખબર, આને આ પત્ર વાંચી આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે, કહેવત છે કે “ હાથી હરખાર. અને છોડ સાસારે સાડ ” તેનું કાંઈ નહીં, પણ ખર ખબર ન લખી જણાવે, તો મનને ચિંતા થય તે વાસ્તવીક છે.

રાજાએ કહ્યું; પણ, મને મળવા બોલાવે છે, તો મારે શું કરવું ? રાણીએ કહ્યું, ત્રણ ત્રણ વરસ થયા આવ્યાં, જે પુત્રી એક પળ પણ અલગ રહેલી નહીં, તે ત્રણ વરસે મળવા બોલાવે તો આપણે અવશ્ય જવુંજ બોધ્યે કારણ કે તે મ્હોટા હરખારમાં રાજરાણી થઈ તેથી તેને અત્રે આવવાનું ન બને, પણ આપણે તો જવુંજ કારણ માફમન પણ મારી પુત્રીને મળવા તલખી રહ્યું છે, રાજા રાયસીંહે કહ્યું, તો ચાલો તૈયારી કરો, આવતી કાલેજ બોધપુર તરફ નીકળી પડીએ, ને આને રાજ પ્રધાનશ્રીને બાળાવી હું પણ નીશ્ચિંત થઈ જઉં. કારણ લાંબી વાટ તેથી વખતે મોકું વહેલું પણ થાય, રાણીએ કહ્યું, બહુ સાડ તમે રાજમાનથી પરવરો ને હું બીજી તૈયારી કરું છું કહી બનેં જણ બોધપુર જવાની તૈયારી કરવા ગયાં, અને મોંઘે તઈયારી કરી બોધપુરના જવાં રીસાલાસંક નીકળી પડ્યા.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

પસ્તાવો કરવો પડે પરી હુપહ અબીમાન
સંતોશી સુખી સદા ભાગ્ય હોય બળવાન

જોધપુરના હરબારમાં હરબારીઓ આવી ગયા છે
ને હરબાર ભરાયો છે. ત્યાં છડીદારી નેકી પોકારી
જોધાણુનાથ પધાર્યાનું જ્ઞાન હરબારીઓને કર્યું.
નેકીનો અવાજ સાંભળી સઘળા હરબારીઓ સ્વસ્થ
થઈને બેઠા, અને રાજાજી કચેરીમાં આવતાં સર્વે જણા ઉભા
થયા અને નમીને સલામો ભરી પછી રાજાજી આસને બે-
સતાં સર્વે બીરાજીત થયા. જોધાણુનાથ આસને બીરાજ-
માન થયા, ત્યાં વારાંગનાઓએ નાચ શરૂ કર્યો

કંઠનીઓ—

નાચ.

ધસારેગ રેસાધ પધ સારે સા.

સારેગ સારેગ ધપ મગ રેસા

ગરેસા ગરેસા. ગરેસા

પપ સા ગરેસા પપ આ ગરેસા—ધસા

સારે સારેગ ધ પ મ ગરેસા, ગરેસા.

પપ સા ગરેસા, પપ સા ગરે. પપસા
ગરેસા, —ધસા,

કંચનીઓ—

ગાયન.

આનંદે સખી હળી મળી સંગ કરો રંગ ધારી અંગે ઉમંગ
વાર વાર ધારી ખ્યાર એક મેકમાં અપાર
ની ધ પ મં ગ રે સા,
લીયો તાલ દઈ ચોતાલ ધીની તક તક
ધીનીતક તક ધીનીતક તક
તધીન કીટ તક ઉમંગ—આનંદે
તા થૈયાં, થૈયાં, નાચેયાં, માચેયાં,
સચેયાં, સાચેયાં, મુકેના ચુકેના,
છન નનનન છુમ —આનંદે

કંચનીઓનો નાચ પુરો થયો, ત્યાં જોધાણનાથે
કહ્યું પ્રધાનજી ! આજનો દરબાર ખાસ સતી સુંદરી
વીણા માટેજ ભરવામાં આવ્યો છે. રાજા રાયસીંહ આજે
આવી પહોંચવા જોઈએ, છતાં હજી કેમ આવ્યા નહી.
તેનું કારણ સમજાતું નથી. પ્રધાનજીએ કહ્યું, કૃપાનાથ !
હમણા આવી પહોંચશે, આ પ્રમાણે રાજા જોધાણનાથ
તથા પ્રધાન વાત કરે છે ત્યાં દારપાળ ધમો કે જોને
છડીદારની જગોએ દાખલ કયો હતો, તેણે કહ્યું કૃપાનાથ !
ખહાર કોઇ ગવર્ધનો આવ્યો છે, અને અંદર આવવા આ-
શા માંગે છે. જોધાણનાથે કહ્યું, સુખેથી પ્રવેશ કરાવ.

આજ્ઞા મળતાં તાંતોલખાં વેલી સહ દરબારમાં
હાજલ થયો, અને જોધાણુ નાથને સલામ કરી, જોધાણુ
નાથે કહ્યું, તમો કેણુ છો, અને ક્યાંથી આવો છો ?
તાંતોલખાએ કહ્યું. નેકામ મહારાજાધિરાજ ! મેં
દુર દેશમાં રહેતાહું, ઓર યહ મેરી લડકી નાચનેકા
ઓર ગાનેકા કામ કરતી હે. ઓર મેં બળતા હું, આજ
આપકે શહેરમે આયે ઓર સુનેકી આપને આજ ખુશાલીકા
દરબાર ભરી હે, ઉસલીયે મુજરા કરનેકુ આયે હે પરવર
દીગાર. આ પ્રમાણે વાત ચીત ચાલે છે ત્યાં રાજકુમાર
આવ્યો. અને રાજા રાયસીંહ આવી પહોચ્યાના સમાચાર
તેના પીતા જોધાણુ નાથને કહી પેનાના આસને બીરા-
જમાન થયો, કુવર બીરાજમાન થયો. ત્યાં રાજા રાયસીંહ
આવી પહોચ્યા.

રાજા રાયસીંહ આવ્યા તેથી જોધાણુનાથે તાંતોલ-
ખાને કહ્યું, તમો બાળુમાં ઉભા રહો, તમારો મજરો
પછીથી કરાવીશુ, રાયસીંહ રાજાએ દરબારમાં પ્રવેશ કરી
જોધાણુનાથને સલામ કરી; જોધાણુનાથે તેમની સલામ
માનપુર્વક ઝીલી અને કહ્યું; રાજા ? પ્રથમ સસરો
જમાઈ મળો, સસરા જમાઈ મળવાનું કહ્યું, ત્યાં રાજ-
કુમાર આસનેથી ઉઠી રાજા રાયસીંહ પાસે આવ્યો રાજ-
કુમારને નહીં ઓળખવાથી રાજા રાયસીંહ વીચારમાં પડ્યો
અને વીચાર કર્યો કે કુવર બીરા આવનાર હશે, આ તેમનો

નાનો કુમાર હશે. એમ વીચારી કહ્યું, પણ કૃપાનાથ !
મારી પુત્રી ક્યાં !

જોધાણનાથે કહ્યું, રાજા ! હાલજ આવે છે;
આજનો દરબાર ખાસ તેના માટેજ ભરવામાં આવ્યો છે.
એ પ્રમાણે જોધાણનાથે કહ્યું, ત્યાં વીણાસુંદરી સહજ
કચેરીમાં આવી, અને પોતાના પીતાને સ્વવિનય પ્રજ્ઞામ કર્યો.

રાયસીંહે કહ્યું, દીકરી વેલી ! ખુશીમાં તો છેને ?
વીણાએ કહ્યું, પીતાજી ? ભુલ્યા, વેલી નહી, પણ વીણા-
વીણાનું નામ સાંભળી રાજા અચંખો પામ્યા, અને કહ્યું,
અભાગીણી વીણા ? બોલ્ય વેલી ક્યાં ? અને તું અહીંઆં
ક્યાંથી ?

રાયસીંહે આ પ્રમાણે સવાલ કર્યા, ત્યાં રાજકુમાર
કે જે પાસે ઉભો હતો, તેણે કહ્યું, રાજાજી ? ભાગ્યની
બાજી વીણા સુંદરી છતી છે: ને વેલી હારી છે: જે કઠી-
આરાને તમોએ વીણાનો હાથ સોંપ્યો હતો, તેજ હું
પોતે અમરકુમાર, જોધપુરનો રાજકુમાર. (ધમાને ચોખ-
દારના વેશમાં રાયસીંહે જોયો અને કહ્યું.) ત્યારે જે
રાજકુમારને મેં વેલીનો હાથ સોંપ્યો હતો, તેતો આ
ચોખદારના પોશાકમાં ઉભો છે, ધમે પાસે આવી કહ્યું,
હા હું તેજ બનાવટી રાજકુમાર ધમલો માગી, પણ હાલ
તો જોધપુર દરબારનો ચોખદાર.

આ વાક સાંભળી રાજા રાયસીંહ અચંખો પામ્યા,
અને કહ્યું, વેલી ક્યાં ! ધમાએ કહ્યું, તાંતોલખાં ઉપાડી
ગયો. તાંતોલખાનું નામ આંચું, ત્યાં તાંતોલખાના પગ
પુજવા માંડયા, અને નાચનારીના પોશાકમાં વેલીએ હર-
ભારની વચમાં પક્તાવારૂપ ગાયન ગાવું શરૂ કર્યું.

ગાયન

કરમે લખેલું જે, લોગવનું નીકે તે
અભીમાન દુઃખ મુળ છે—કરમે
હુંપદ પત્થર નાવમાં બેસી મુરખને
ભવસાગર તરવા ચહે, નીકે દુખે તેહ—કરમે
માતી સોંપ્યું મન કરી નીકળ્યું ઝાકળ નીર
સોનું સમજી સંગ કર્યો કર્મે મળ્યું કથીર
મુઘડ નાર ભાગ્યે મળી જેતે
મુખે મુવે નર તેહ—કરમે

રાજા રાયસીંહ આ માર્મીક ગાયનથી અચંખો પામ્યા
અને વેલીને જોળખીને અચંખો પામીને પુછ્યું, કેણ
હીકરી વેલી ? વેલીએ કહ્યું, પીતાજી ! હું તમે જેવી
રાજવી પીતાની પુત્રી અને ખેન વીણા ! હું તમે જેવી
કેળવણિ સુંદરીની ખેન થવાને લાયક નથી. અભણ
માતાએ અભીમાન પર્વતની ટોચે ચઢવી, મહેલો રાજ-

કુમારસાથે વગવી પરંતુ ભાગ્યનો વીચારી નહીં કયો. પાપી
બલમસીંહે ધમાને રાજકુમાર બનાવી આ દશા લવરાવી.
હરામી ગવહયાએ નાચનારી બનાવી દેશેદેશ રાખડાવી છેવટે
દશાના બંદોજ તમરે લેટો થવાનો તેથી આ સ્થળે આવી.

વીણા : હું, બહેન વેલી ? નાહકનો વીતી વાતનો
શોક કરવો નકામો છે. હવે તું મારા મહેલમાં જ રહે ને
તારું દીલ ચકાચ તેમ કર. આ સર્વ તારું પોતાનું સમજ
તું અહીંઆંજ રહે. ભગ્યમાં લખ્યું હતું તે પ્રમાણે બન્યું,
હવે શોક કરવો નકામો છે. એક સિદ્ધાંત સ્વામીએ કહ્યું
છે, તે સાંભળ.

વીણા--

ગાયન

લીખા લેખ બિધિને બોહ અબ ચાર ના મીટે
કીજીએ લાખ દલાજ પર હોન હાર ના મીટે
સુખ કંદ સચ્ચિદાનંદકો રમર સદા પ્રાની
હોવો કલીમલ ખાક બીનકાર ના મીટે--લીખા

માટે બહેન હવે પ્રભુમાં ચીત લગાડ કે જેથી બેડા
થાય પાર; આ ભવ તો બગડયો, પણ પરભવ સુધાર. વેલીએ
કહ્યું, બહેન વીણા ! મારી પણ ખાસ એજ મરજી છે.
પીતાજી ! આ દીન બાળકીની એક અરજી છે. રાયસીંહે
કહ્યું, દીકરી ! તારો જન્મારો બગાડનાર હું જ પાપી છું.
હું જ પાપી છું.

વેલીએ કહ્યું, પીતાળ ? તમારે શું ? તમે તો જોધ-પુરનો રાજકુમાર જોઈને વરાવી હતી, પણ કરમે માળી નીકળ્યો, તેમાં તમારો શું દોષ ધન્ય છે જોડેન વીણા તમારી ટેકને ? બાગ્ય ઉપર આસ્તા રાખી ખેડાં, અને ન ડગ્યાં, તો આ સાદ્યખી મળી, આસ્તા ફળી. અને તમે કહેલું કે સુધડ નાર નર સુખે સુનારો તે અક્ષરે અક્ષર કરી બતાવ્યું. પીતાળ ? મારો અર્જ કયુલ કરો રાયસીંહે કહ્યું, શી વેલીએ કહ્યું આ સંસાર સર્વ અસાર છે. સ્વમવત્ત છે. આ ભવનું તો બગડ્યું પણ પરભવનું સુધારવા જોગણ થઈ મઠમાં રહેવાની આજ્ઞા આપો.

વીણાએ કહ્યું, જોડેન વેલી ? અમારા મહેલમાં રહો અને સુખેથી પ્રભુનું નામ ચિત્તમાં રાખી રહો: મઠમાં જોગણ થઈ રહેવાથી શું વિશેષતા છે. વેલીએ કહ્યું; જોડેન વીણા ? વીશેષતા તો ખીણ કાંઈ જ નથી, પણ માયા હિપાધીમાં રહીને પ્રભુ ભજનમાં ચિત્ત ચોંટશે નહીં, માટે ખુશી થઈ આજ્ઞા આપો; પીતાળ તમારા નામને ઝાંખપ નહીંજ આવવા દઉં, તેની ખાત્રી રાખજો, ઈશ્વરની જોવીજ મરણ છે.

વેલી—

ગાયન

હવે મને લેખ લેવાદો, હરીનું ધાયુ^૧ થવાદો.

પ્રભુશુભ પ્રેમે ગાવાદો, નશીબનો મેલ જાવાદો
 સંસારી જાળ છોડવાદો, મને સંતોષ સંચાવાદો
 પુરવ ભાથુ જમવાદો—હરી૦

ભવદંધી સાગર છે ખારો, જગાડયો જન્મારો મારો
 કંઈ પરભવનો સુધારો, ખુશીથી આજ્ઞા મુજનેદો—હરી૦

માટે પીતાણી ! ખુશી થઈ રજા આપો, જહેન
 તમો પશુ રજા અપો. રાજા રાયસીંહિ કહ્યું, તારી માતુશી
 અત્રે આવેલ છે, તેમને અત્રે દરબારમાં બોલાવેલ છે, તે
 તેઓ આવે તેમની આજ્ઞા પ્રથમ હો. આ પ્રમાણે વાત
 કરે છે, ત્યાં વેલીની માતુશ્રી (રાજા રાયસીંહની રાણી)
 દરબારમાં આવી, અને વીણાને રાજ રાણીનો, અને વે-
 લીનો નાચનારીનો પોશાક જોઈ અચંખામાં પડી, રાણી
 આવી ત્યાં વીણાએ પ્રણામ કર્યા, અને વેલી પણ પ્રણામ
 કરી ગદગદીત કંઈ, માતુશ્રીને ભેટી પડી.

વેલીનો શોકમય ચહેરો, તથા નાચનારીનો પોશાક
 જોઈ રાણીએ કહ્યું, જહેન ? તારો આવો સ્વાંગ કેમ ?
 અને તને આવો જોધપુરના દરબારનો વધભવ આપ્યો,
 છતાં ઉદાશી કેમ ? અત્રે ક્યાંથી ! આતું કારણ કાંઈ
 સમજાયું નહીં,

વેલીએ કહ્યું, માતાણી ! તમેતો ઘણાં જોધપુ-
 રના દરબારનો વધભવ આપવા આહથો, પણ તે મારા

નશીબનો હોય તો મને મળેને ! તમે વીણાને એક ક'ગા-
લ કઠીયારો જોઈ વરાવી, પણ તેના નશીબમાં રાજ રાણી,
અને તે પણ આવા જોધપુરના દરબારની રાજ રાણીથઈ
લખેલું, તે કેવી રીતે મીઠ્યા થાય.

રાણીએ કહ્યું, શું તેણે તારો વધભવ છીનવી લઈ
તારા આહાલ કર્યા ! વેલીએ કહ્યું, માતાજી ! કોઈનું
કરમ કોઈનાથી છીનવી લેવાતું નથી. માતાજી ? મારી આ
દશા કરનાર મારૂં ભાગ્ય, અને બીજાં ખાસ તમેજ છો.
રાણીએ કહ્યું, શું હું તારૂં ભુરૂં કરનાર ? વેલીએ કહ્યું,
હા: જન્મથી મોઢે ચઢાવી ખરી કેળવણી નહીં આપી,
અને અભીમાનના પહાડ ઉપર ચઢાવી, તેવીજ આ દશા આવી
તમેએ વીણાને દુઃખી કરવા મારા પીતાજીને ઉત્કેરી
અભીમાની બનાવ્યા. અને બાપકર્મી કહેવરાવવાની હઠ
પણ તમેજ લેવડાવી. હું સુરખી અને અસાન, કે હું બાપ-
કર્મી કબુલ થઈ, પરંતુ સદ્ કેળવણીથી કેળવાયેલી ખેન
વીણાએ એવા અભીમાનનાં વચનો કબુલ નહીં કરવા
સાથે પીતાજીને શીખામણ આપી, અને કહ્યું કે આ
અભીમાન તમે, પરંતુ પીતાજી એમજ હડે ચઢ્યા કે
હુંજ તમેને સુખી કે દુઃખી કરી શકું એજ હુંપદે
મારી આ દશા થઈ, અને નશીબ તમે ખેન વીણાની
જીંદગી સુધારી ગઈ.

તમોએ તો જોધપુરનો રાજકુમાર જાણી વરાવી. પણ તે માળી નીકળ્યો, અને મારી આ દશા આવી. વીણા જોડેનને કંગાલ કઠીયારા સાથે વરાવી છતાં વીણા જોડેન એકની બે ન થઈ, અને નશીબનાજ આધારે રહી, તો તેના નશીબે અને સદ કેળવણીના પ્રતાપે કઠીઆરાને સાહ્ય-બીવંત બનાવ્યો, અને છેવટે જોધપુરના રાજકુમાર નીકળ્યા, અને આવા ઉત્તમ વહલવને પામી ગઈ. માતૃશ્રી ? વીશે-શમાં એટલુંજ કે તેણે કહેલો અક્ષર અક્ષર સુઘડનાર નર સુખે સુનાર તે સત્ય કરી બતાવ્યો, અને તમારૂં નામ દીપાવ્યું.

રાણીએ કહ્યું, ખરું છે જોડેન ? કહેવત છે કે "જોદે તે પડે." તેમ તને જોધપુરનો વૈભવ આપવા અને તેને કંગાલ બનાવાનો વિચાર ધાર્યો, પરંતુ ધાર્યું ધુળ મળ્યું, જોધપુરની રાજગાદીના વૈભવ તેને મળ્યો, અને તું આ દશાને પામી. આ દાખલો દરેક વાંચકવૃંદે લેવાનો છે, કે મારી માફક પોતાનું સુધારી પરંતુ બગાડવાની મતી કરશે તો પોતાનું નહીં સુધરતાં સામાનુંજ સુધરશે, અને છેવટે મારી માફક પસ્તાવો કરવો પડશે. જોડેન વીણા ? માઆપના નામને દીપાવાનાર દીકરી વીણા ! મેં તારૂં જ. ગાડવાંમાં બાકી સુક્યું નહતું પરંતુ તારૂં બગાડવા જતાં માફક બગડ્યું, અને તે માટેની માફી આપી આ તારી પાપીણી અપર માતાને કૃતાર્થ કર.

વીણાએ કહ્યું, માતાજી ? પીતાજી ? એ બાબતમાં મારી આપવા જેવું દેજ નહીં; કારણ હું તો પ્રથમથીજ કહેતી આવી છું. કે હું તો ઉદ્યોગના ભાઈ ભાગ્યની ભગતાણી છું, અને ભાગ્યથી કરીને જે મળે, તેમાંજ સંતોશી છું; તમે રાજકુમાર જેવું વરાવા હોત, પરંતુ મારા નશીબમાં દુઃખ હોત તો તમે સુખ શીરીતે કરત; વેદીને ઘણાંએ સુખ કરવા ગયાં, પણ તેના નશીબમાં સંસાર બગાડવો લખેલો તે ક્યાંથી સુધરે; માટે માતાજી તમારો કાંઈજ દોશ નથી, ભાગ્યમાં લખ્યું હોય, તે બને જવાનું.

વેદીએ કહ્યું, માતાજી ? મને જોગણ થવાની રજા આપો. આ ભવનો બગાડ્યો, પણ આવતો ભવ સુધારવા દો, સંસારની મીથ્યા માયા બળથી મુક્ત થઈ હરીમાં ચીત લગાડવા દો. જુઠાને છોડીને સાચામાં મન લગાડવા દો, એક સીદ્ધાંત સ્વામીએ કહ્યું છે, તે સાંભળો.

વીણા—

ગાયન.

જુઠા ચઢી સંસાર હય છોરદે માયા સભી જુઠા.
અખીર કના હોનાર હય મોરદે માયા સભી-જુઠા-
કચ્છી કાયા, જુઠી માયા, સુર્યકી છાયા સમજ
દીલમેં તેરે અહંકાર હય, તોડદે માયા સભી-જુઠા.
જનન્યા વો જાતે સભી, ખીલ્યા વો ખીર જાય,

ઉદયકા હોના અસ્તહે, કાલ પીડા ઠા ખાય-છેર.

માટે માતાજી ? જનમ્યું તે તો જવાનું જ. ખીસ્કું તે તો ખરવાનુંજ, ઉદય તેનો અસ્ત છેજ. કાળ સર્વનો ખાય છે, તો ખુશી થઇ આજ્ઞા આપો, કે જોગણ થઈ મઠમાં રહી અલખ સંભારૂં, અને પરભવ સુધારૂં.

વીણાએ કહ્યું માતાજી ? તેની એમ ઇચ્છા છે, તો ખુશી થઇ આજ્ઞા આપો, ખડેન વેલી ? ત્રેધપુરનીજ ભાગોળે મઠ તૈયાર કરાવી આપીશું, ત્યાં રહેા અને અલખનીરંજન ચાક કરો; ખડેન ? તારી એવીજ ઇચ્છા છે, તો પ્રભુ પુણ્ય કરો અને ભવસાગર તરો, માતાજી તમો પણ ખુશી થઈ કબુલ કરો; રાણીએ કહ્યું. બહુ સારૂં; ખડેન વીણા ! તેની એવીજ ઇચ્છા છે, તો હું ખુશીથી રજા આપું છું.

રાણીની રજા મળતાં વેલી ખુશી થઈ, અને રાજ રાયસીંહ, તથા રાણીને કહ્યું, પીતા માતા ! આજના મંગલ અવસરમાં વીણાનો હાથ રાજકુમારના હાથમાં આપો એટલે ફરીથી વરાવતાં હો તે પ્રભાણે વીણાનો હાથ રાજકુમારના હાથમાં આપો.

રાજ રાયસીંહ તથા રાણીએ વીણા તથા રાજકુમારને પાસે બોલાવી વીણાનો હાથ રાજકુમારના હાથમાં આપ્યો, અને આશીશ દીધી. રાજ રાણીએ વીણાને આશીશ આપી, ત્યાં વેલીએ કહ્યું, ખડેન વીણા ! હું

પંથુ ઘણીજ ખુશીથી તમાનો હાથ રાજકુમારના હાથમાં
સોંપુ છું, અને એક ટુંક શીક્ષા કહું છું તે યદ્યપ્ય કરી લેવા
મારી વીનંતી છે, વીણાએ કહયું. બેઠેન મુખેથી કહેા

વેલી—

ગાયન

ઝીના ધર્મ અજબ છે ખેની

કહી સંભળાવું આવાર

એક છતાં બની અનેક રૂપે

રીઝવતી ભામની ભરથાર.

લોજનસમે માતા સરીખુ, હેતતો રાખે

હેતી શીખામણુ ચુર સમી, સાચાં વચન ભાખે

બળી મીત્રના જેવી કહાવે છાની વાતતણેા વિશ્રામ

આરામ સમયે દાસી પેઠે કરતી પુરણુ શેવા કામ

મુખ દુઃખમાં સમાન રહેતી

સાચી શરીરની ભાગીદાર—એક છતાં

વીણાએ કહયું, ખેન વેલી ! તારી અજબ શીખા
હું કહાપીકાળે નહી વીસરૂ. ખેન ! માતા પીતા ! આ-
જના મંગલક સમયે મહેલમાં ચાલો, ત્યાં સાથે બેશી
લોજન કરીએ, અને હૃદયે આવો મંગળીક સમય બતા-
વ્યો, માટે તે નોખારાના આધાર હીનાનાથનું ઉવટનું કમ-
પણ કરી લઈએ.

સવે — સ્તુતી.

સુખકર દુઃખહર જગધર જનપર દેહેમ નજર કરીદે,
રાણી—અણીમાને આ દુઃખ હું પામી, દોષ સર્વ હરી લે;
સર્વ—કરી સભા એની જોઇ કળા, આવુકૃત્ય કરે ન કોઈ જરીએ;
વેલી—છો સત્ય સહાયક દેવ તમારૂં સ્તવન ચિત્ત ધરીએ
વેલી—પરને નાંખવાને જેહ કુપતો ઘડે

પસ્તાય પારાવાર જ્યારે આપ જઇ પડે.
સર્વ—દેખી આ દ્રષ્ટાંત ઉર પહીક ધારજો
છે પસ્તાવો પાછળેથી ઉર વીચારજો,

વાંચવા લાયક પુસ્તકો.

પૈસા કેમ કમાવા ? -ચોડી	
મુડીમાંથી લક્ષ્યાધિપતિ કેમ થવાય	
તેની સંપૂર્ણ સમજણ આ પુસ્તક	
કર્મા છે, કી. ૧-૮-૦ રૂ. અ.	
નઝીર	૧-૦
હુજર પ્રકાશ	૨-૦
સ્વામી હયાનંદ સરસ્વતિ	૨-૦
૨૦૦૦ વર્ષનું પંચાંગ—આ ૧૨ીએ	
અને ધંધાદારીઓને અતિ ઉપ-	
યોગી છે. કી. કાચા પુંકાના રૂ	
૩ અને પાકા પુંકાના રૂ ૩૫	
ભારતીય સામ્રાજ્ય	૨-૮
અમૃતાનંદ ભક્તિરસથી ભરપૂર	
આખ્યાનનો સંગ્રહ	૩-૦
મનુસ્મૃતિ	૩-૮
સાહિત્યદર્શન	૧-૧૨
સમાજ	૧-૦૦
પ્રભાત	૧-૮
બાદશાહી કથાકુંજ	૧-૦
હર બેઠાં અંગ્રેજી શીખવાના	
પુસ્તકો.	
અંગ્રેજી અભ્યાસ-ગુજરાતી ઇંગ્રેજી	
અને ઇંગ્રેજી ગુજરાતી વાક્યો	
બાદશાહના નિયમો, હંમેશાં વપ-	
રાતા પુષ્કળ અબ્દોનો ભંડાર, કમળ	
ચીટી, તારના નમુના, વિગેરે લખત	
શીખવાનું અને બીજી અનેક બાબતો	
શીખવાનું સાધન કી.	૧-૮

અંબાલા ૧ માકરલાલ કૃત મોટી	
ઇંગ્લેન્ડ ૪-૦૬ ગ્ર. ડીક્ષનેરી ૭-૦	
પ્રી પોપ્ટ ઇંગ્લેન્ડ ૪-૦૬ ગુજરાતી	
ડિક્ષનેરી પૂર ૧૧૪.	૨-૮
૫ પે. ઇટ ગુ રાતી ઇંગ્લેન્ડ	
ડીક્ષનેરી પૃષ્ઠ ૧૮૧૮	૨-૮
ન ના ઇ. ૪-૦૬ ગ્ર. ડીક્ષનેરી ૧-૦	
વિચાર સંગ્રહ	૫-૦
સુવર્ણ સીતા.	૨-૪
રાજકુત કથાકુંજ	૧-૮
શાંતિ ગિરિતન	૨-૪
ગુણ લલિત	૧-૬
રામ જયસાલ	૨-૪
અનુપકુમારી	૨-૦
સૌન્દર્ય સુંદરી	૪-૦
શ્રીમાત વિજયા	૨-૦
સાદ્ય ૪ રાખાવાગ ૧-૦૬ રેકો-૧૨	
પ્રમાદવનના પ્રભુતા	૪-૬
મે. નાની	૧-૮
સુધેના ૨-૦ પુતો	૩-૦
સુધેના ૨-૦ પુતો	૨-૮
ગુજરાતી ટેલીગ્રાફ શુક	૨-૮
સે સાયડી નો રથુ	૨-૮
માયાની મોહની	૪-૦

પુસ્તકો.	૩. આ.
કુમરું વ્રહ્મ	૪-૦
આસા મપર હરતો	૧-૪
મહાત્માજીના ખાનગીપત્રો	૦-૬
પારસમણી (પારસસંગ્રહ)	૩-૦
રણુછોડલાલનું જીવજી ચરિત્ર	૩-૦
સંસાર	૧-૮
આદર્શ મહત્ત્વ [જાપાનીસ	
જામુસ]	૨-૪
ખલ્લ કર્મ	૧-૪
દિવ્ય કર્મ	૦-૨
વેદાન્ત સમુચ્ચય	૨-૮
મદ્વાચાર સમુચ્ચય	૨-૮
સ્તોત્રસમુચ્ચય	૦-૬
ચારિત્ર મણિહાન્ત મોહન	૪-૦
અમર ચરિત્ર ચાર ભાગ	
કરેક ભાગના	૩-૮
આપણો ધર્મ	૪-૦
રાષ્ટ્રીય ગીત	૧-૦
હિન્દ સ્વરાજ	૮-૪
રાષ્ટ્ર કીર્તન	૦-૩
સ્વદેશ ગીત	૦-૧૨
સોલં સેન્ટેન્સીઝ	૦-૪
જ્ઞાન ચિંતામણી	૨-૮
જાદુઈ જ્ઞાનસ	૦-૮
મુવાસીની સરલા	૦-૧૨
કનક કુમારી	૧-૮

સુગુણ સુંદરી	૦-૮
બાપારાવ	૨-૮
રામકૃષ્ણ પરમહંસ	૪-૦
વિવેકાનંદ જીવનચરિત્ર	૩-૪
દક્ષિણનો વાધ	૩-૦
કૈલાસ માનસરોવર	૨-૮
પંચાસરનો જયશીખરી	
ભાગ ૧	૩-૦
" " ૨ ભો	૩-૦
બેકનના નિર્બંધ	૬-૬
શારિરીક માનસિક શિક્ષણ	૦-૬
સંમામ ક્ષેત્ર	૦-૬
ધર્મ બિંદુ	૨-૭
નાશીક (પંચવટી)યાત્રા	૦-૧૨
વિચિત્ર પ્રેમપંખીણી	૩-૮
શુભસાના	૧-૮
શુભાખી વેપાર ભાગ ૧ ભો	૧-૧૨
" " ૨ ભો	૧-૧૨
માયાનો ખજાર ભાગ ૧ ભો	૨-૮
" " ૨ ભો	૦-૮
સચિત્ર વેશુવેશી ૧ ભો	૦-૧૦
" " ૨ ભો	૦-૧૦
સચિત્ર રાજકીયારો	૧-૪
બેભાગ ભેગા	૧-૪
સચિત્ર સતિ દ્રોપદીનોવેશો	૦-૧૦
ભાગ ૧ ભો	૦-૧૦
" ૨ ભો	૦-૧૦

સચિત્ર મીરાંબાઈ ૧ ભો	૦-૧૦
સચિત્ર " ૨ ભો	૦-૧૦
સચિત્ર મહાલસા ચરિત્ર	૦-૮
સચિત્ર ડાકુની દીકરી	૦-૮
પ્રપંચી પતિવ્રતા યાને	
બોળા ભરથાર	૦-૪
મલો કે દીવાનો	૦-૩
સચિત્ર મહા સતી દમયંતી	૦-૬
શ્રી સતિસુલસા સચિત્ર	૦-૪
પ્રુખ સુરત ગાયનો	૦-૬
ખાદસાહ બીરમલ	૦-૮
લાલ દીવો	૦-૮
પવિત્ર કુમાર સચિત્ર	૦-૧૦
પ્રુખસુરત બલા	૦-૧૪
સચિત્ર સત્યવાન સાવિત્રી ને	
સિદ્ધરાજાજીને જસમાઓડણુ	૦-૮
ભયંકર જુતાવલીનો	
જેબી ચમત્કાર	૦-૮
સચિત્ર સત્સંગ ભજનાવલી	
ઝલેજ કાગળ-પાકુ પુંકું	
સોનેરી બાપ-ડીંગ,	૧-૮
ઓખાહરણુ	૦-૬
એકાદશીની કથા	૧-૬
સચિત્ર રામલીલા ભા. ૧ ભો	૦-૧૦
સચિત્ર " ૨ ભો	૦-૧૦
બે ભાગ બેમાં	૧-૪

સચિત્ર મોહુનુલ્લહી	
રામાયણુ	૧-૦
ગીરધર કૃત રામાયણુ	૪-૦
શુદ્ધ કાવ્ય દોહન ૧-૫ ભાગ	૧-૮
સુડા બહોનેરી	૧-૮
ગુજરાતી ભાષાનું પંચીકરણુ	૧-૮
શોભના યાને સુધામય	
સંસાર	૦-૬
સચિત્ર પિચાણ પ્રતિમા યાને	
ભક્ષક કે રક્ષક ?	૦-૮
ચંડીપાઠ સરીક	૧-૧૨
પંચરત્ન ગીતા	૧-૨
સચિત્ર સત્યનારાયણની કથા	૦-૪
(બે ચિત્રો સાથે)	
પ્રિતમની વાણી	૦-૧૨
બૃહત્ ઇંદ્રજાળ	૦-૧૨
એકાદશીની કથા પાનાં	૧-૮
" ચોપડી	૦-૧૨
મરડ પુરાણુ પાનામાં	૨-૦
મરડ પુરાણુ (ગુજરાતીમાં)	૦-૧૨
અષ્ટા ધ્યાયી રૂઢી સરીક	૦-૧૨
બાહુલ્લ કાનસ	૦-૮
સુવાસીની સરલા	૦-૧૨

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ

પુસ્તકો વેચનાર-અમદાવાદ.

સદેવંત સાવર્ગીંગા

સચિત્ર ૦-૧૦-૦

ન્યુ ખુબસુરત ગ યન

માળા સચિત્ર ૦-૮-૦

મોટી ન્યુ ખુબસુરત

ગાયનમાળા ૧-૧૨-૦

વિજ્યા વિજય સચિત્ર ૦-૧૦-૦

સુદામાજી સચિત્ર ૦-૧૦-૦

દયાની દેવી સચિત્ર ૦-૬-૦

ત્રવંગ કુમારી ભાગ

૧ ૨ દરેકના ૦ ૮-૦

નળ દમયંતી સચિત્ર ૦-૧૦-૦

વિવેકાનંદજીવન

સચિત્ર ૩ ૪-૦

પંચીકરણગુજરાતી ૧-૮-૦

ભાગત મોટું સચિત્ર

કી. ૬-૦-૦

શુદ્ધ કાવ્ય દોહન

૧ થી ૫ ભાગ કી. ૧-૮-૦

તુલસી કૃત રામાયણ

(સચિત્ર) ૬-૦-૦

છેલની વારતા ૦-૧૨-૦

સત સમાજ ભજના

વક્ત્રી સચિત્ર કી. ૧-૭-૦

ખીરખલખાદશાહ

મોટું પાકું પુકું કી-૨-૦-૦

શોભના" સચિત્ર ૦-૬-૦

પંચરત્નગીતા ૧-૧ -૦

ઉપરનાં તમામ પુસ્તકો તથા બીજા દરેક પુસ્તક
મળવાનું સ્થળ:—

રાણુચોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

સેવીરોડ—અમદાવાદ.

રણજીલાલ ભોટીલાલ બુકસેલર.

મુખે મુખે સંસારમાં. ભાગ્યવંત કુંભાર,
ચીન્તા ખાંધી ચાકડે, ધન્ય ધન્ય અવતાર.

કુંભાર, ૧૨ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૯

ધન્યવાદ લખનારને, મારે ખૂબી કુંભાર,
જે હરનાર મુલસેલી, તે મુખે મુખે

